

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

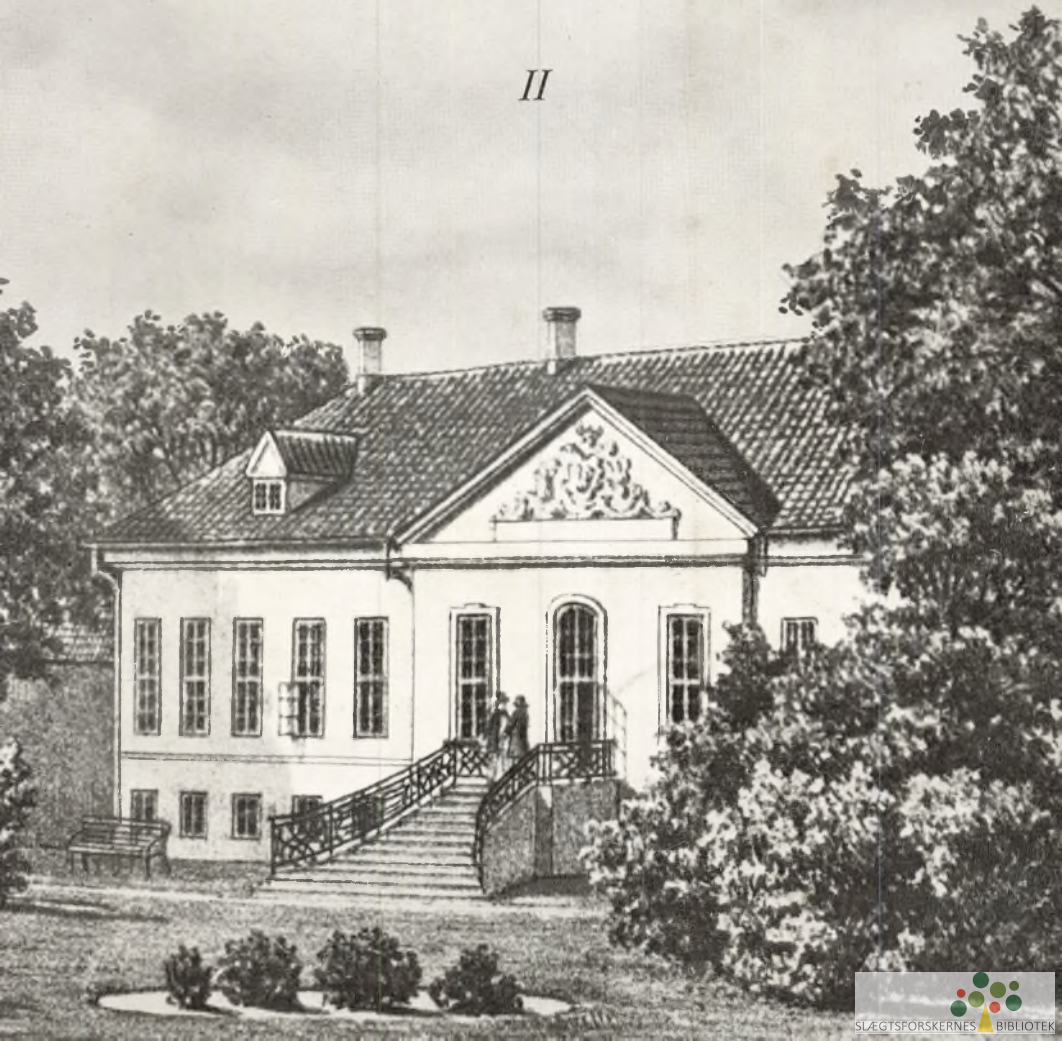
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Arne Majvang

DALBY OG TUREBY SOGNES HISTORIE

II

DALBY OG
TUREBY SOGNES
HISTORIE

Arne Majvang

DALBY OG TUREBY SOGNES HISTORIE

II

Tureby by . Turebygård
Turebylille . Moltkeslægten og Turebyholm
Turebyholms gods og hovedgård

1962

FORORD

Ved udgivelsen af Dalby og Tureby sognes historie bind 2 gør jeg opmærksom på, at dette bind ikke skildrer hele Tureby sogns historie, men kun Tureby bys, Turebygårds og Turebyholms historie samt historien for de huse og ejendomme, der ligger under Turebyholms hovedgårds taxt. Når der er givet så udførlig en beskrivelse af Turebyholms hartkorn, skyldes det, at dette stof på denne måde er samlet tillige med det øvrige historiske stof om Turebyholm.

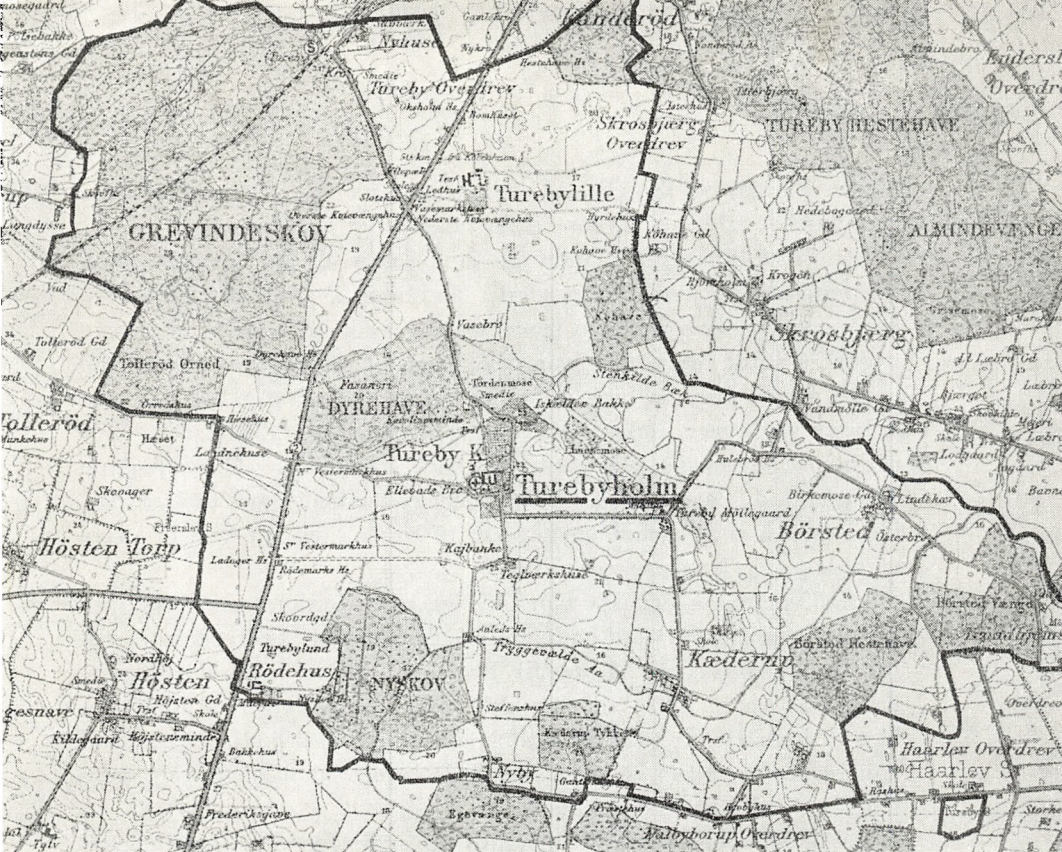
En særlig tak bringer jeg hr. lensgreve Chr. Moltke, Bregentved, og hr. greve H. H. Moltke, Turebyholm, for den store venlighed, jeg har mødt. Også Køge centralbibliotek takker jeg og iøvrigt enhver, der på en eller anden måde har hjulpet mig i arbejdet med denne bog.

Sognehistoriens bind 3 vil skildre de to sognes landsbyer og kommunale styre, andelsbevægelsen, foreningslivet, det åndelige liv i sognene m. m. Hvornår dette bind udkommer, afhænger af, om der kan skabes økonomisk basis derfor. Materialet dertil er samlet.

Kildeangivelser følger i sognehistoriens sidste bind.

Dalby præstegård pr. Haslev, november 1961.

A. Majvang.

Tureby sogn med enklaven „Storkevangen“

Tureby by grundlægges

Hver landsby har sin historie. Sådan har hver af Dalby og Tureby sogns landsbyer også sin historie. Det er dog begrænset, hvor langt tilbage i tiden vi kan følge hver enkelt by.

Af de mange landsbyer i de to sogne er Tureby den landsby, som har den interessanteste historie, og samtidig er det den by, man i de skriftlige kilder får mest at vide om.

Som tidligere nævnt i sognehistoriens bind I side 14 hører Tureby til de byer, der blev grundlagt i vikingetiden. Bynavnet er sammensat af mansnavnet Thuri og endelsen -by. Da disse to ord blev sat sammen, dannedes bynavnet Thurebye, der også i 1300-tallet har stave-måden Thureby, Tureby eller Turby. I 1400-tallet træffer vi stave-

måden Turæby og Twræby. Af andre stavemåder kan nævnes Tuureby og Tuurebye. Helt op til vor tid har man brugt h i Thureby.

Den første bebyggelse i landsbyen var primitiv, og der var heller ikke ret meget dyrket jord til hver gård i landsbyen. Efterhånden fik landsbyen igennem skovrydningen mere og mere jord, og samtidig blev man dygtigere til at bygge. Der var navnlig en af slægterne, som ved sin energi ragede højt op over de øvrige slægter i landsbyen, og den ene af byens gårde blev større end de andre. Denne gård fik navnet Turebygård, for hvilken der også findes følgende stavemåder: Thurebyegård, Thurebygård, Thyrebygård. Gården, der lå i nærheden af Tureby kirke, blev også på anden måde knyttet nær til kirken, idet der kom til at bo en biskoppelig lensmand på gården.

I 1300-tallet var det ikke ualmindeligt, at en jorddrot skænkede kirken eller bispestolen jordegods, for på denne måde bedre at gøre sig fortjent til saligheden. Således fik Roskilde bispestol af Grubbeslægten i begyndelsen af 1300-tallet en del gods her på egnen. I Roskilde-bispens jordebog fra 1370 nævnes blandt bispens jordegods kort og godt Tureby. Og man må gå ud fra, at hele landsbyen på dette tidspunkt har hørt under Roskilde bispestol.

Roskilde-bispen valgte Turebygård til sæde for den foged (lensmand), der skulle varetage bispestolens verdslige interesser i Faxe herred og en del af Bjæverskov herred. Derved blev Turebygård et centrum for administrationen af Roskilde bispegods her på egnen. Dog blev Turebygård ikke som flere biskoppelige lensmænds sæder i Syd-sjælland hævet til et fast slot. Selv mens lensmændene boede på gården, var gårdens bygninger ikke af imponerende omfang. Gården har sikkert ikke været befæstet. I hvert fald har man indtil nu ikke fundet spor af voldgrave. Man har nok i de sidste år på visse steder på pladsen omkring gården fundet mange murrester og et væld af svineknogler m. m., men de er dog for ubetydelige til, at der kan være tale om voldgrave; der er sikkert kun tale om opfyldninger.

Tureby under Roskilde bispestol ca. 1300 - 1536

Vi kender ikke navnene på alle de lensmænd, som fik Turebygårds len i fæste af Roskilde bispestol.

Den første af de biskoppelige lensmænd, som vi kender navn på, er Jens Jensen ca. 1375. Derefter kender vi Karl Saxtrup ca. 1480-1495. Men fra 1500 kender vi navnene på alle de biskoppelige lensmænd på Turebygård.

Mads Bølle 1500 - 1539

I året 1500 holdt Mads Eriksen sit indtog på Turebygård. Han var søn af Erik Madsen (Bølle) til Krøgingde, der ved sit giftermål desuden havde fået halvparten af Orebygård. Han blev 1494 gift med Birgitte Clausdatter Daa, enke efter lensmand på Hjortholm Claus Neb og halvsøster til Roskilde-bispen Niels Skave. Ca. 1490 var Mads Eriksen blevet dronning Dorotheas lensmand på Haraldsborg slot nord for Roskilde. Efter sit giftermål med Birgitte Clausdatter Daa fik Mads Eriksen sin hustrus len og blev lensmand på Hjortholm. Måske hans nære slægtskab med Roskilde-bispen Niels Skave har været medvirkende til, at han i 1500 fik Tureby len. I 1505 fik Mads Eriksen, hans hustru og sønnen Erik Madsen livsbrev på Tureby len sammen med Spanager med mølle, Ejby, Vindegård, Skullerup, Vemmedorph og Lundsgård. Af dette len skulle han årligt svare i afgift 6 tønder smør, 16 mark lødige penge, foruden 4 nætters gæsteri, holde 2 borgelejeheste samt stille 2 „færdige“ karle med heste og harnisk, når de tilsiges. Når Mads Eriksen sender sin søn i følge med biskoppen, når han skal ud at rejse,

fritages han selv for at følge med. Endelig bestemtes det i lensbrevet, at hvis Mads Eriksen døde, måtte hans hustru ikke gifte sig igen uden biskoppens samtykke.

Det var ikke blot med biskoppen Niels Skave, at Mads Eriksen stod sig godt. Men i det hele taget med gejstligheden. Derfor fik han også i 1507 af Roskilde-bispen Johan Jepsen Ravensborg et tredje len, nemlig Sct. Agnes kloster i Roskilde, som han beholdt i nogle år.

Selv om Mads Eriksen måske en tid nød godt af sin hustrus slægt-skab med Roskilde-bispen, må man ikke underkende hans dygtighed. Han var en af den tids betydeligste mænd. Hans rige evner blev også taget i brug i rigets tjeneste. I 1513 blev han ridder, og i 1517 var han både ridder og rigsråd og deltog i flere rigsrådsforsamlinger. Han var bl. a. med at underskrive Christian den 1.s håndfæstning.

Der var imidlertid i hans natur noget vankelmodigt. Og denne vankelmodighed skabte ham store vanskeligheder under grevefejden, idet han snart holdt på det ene og snart på det andet parti.

Da hertug Frederik af Gottorp i 1523 fik tilbud om at blive Danmarks konge, i stedet for kong Christian den Anden, var både Mads Eriksen og hans søn Erik med til at organisere Københavns forsvar overfor hertugens angreb. Efter byens overgivelse gik han dog over til hertug Frederik og var underskriver af hertugens hånsfæstning. Frederik 1. havde dog mistro til en del adelsmænd, som han mente var luthersk indstillede. Derfor måtte Mads Eriksens søn sammen med andre adelsmænd afgive en erklæring, hvori de frasagde sig „det kætteri og den vildfarelse i den hellige christelige tro, som den forløbne munk, broder Luther prædiker og hans disciple — imod den almægtige Gud, jomfru Maria, hans benedide moder og hans værdige helligene.“ De erklærede også, at de betragter „Christian 2. som alle danske mænds fjende og uven,“ fordi han har „prentet og trykt på dansk mål nogle tusinde bøger af samme Luthers kætteri og vildfarelse,“ og når de finder nogle i Danmark, „som prædiker eller lærer Luthers kætteri, og det klart kan bevises, så vil de først give dem advarsel.“ Hvis de ikke vil afgive kætteriet, skal de straffes på deres person og gods med tårnfængsel og al anden tilbørlig straf efter kirkeloven og andre christne Constituzer.“ Erklæringen afgives i København 1524 og bekræftes af adelsmændene ved, at deres segl hænges ved skrivelsen.

Der kom nu nogle fredelige år i landet. Men det stod ikke godt til med landets finanser, derfor fik Mads Eriksen i 1524 et pantebrev på Nagelsti birk på Lolland, fordi han havde forstrakt riget med 2000 mark i guld og danske penge til at lønne krigsfolkene med. Pantebrevet fornyedes 7 år senere med den ejendommelige bestemmelse, at „pantet ej skulle fortages, om han end forbrød sig imod kongen.“

I 1526 befalede Frederik 1., at adelen skulle tage faste familienavne. Mads Eriksen vaklede imellem Bølle og Vaagen. Begge navne sigtede til hans våben, hvori der var 2 eller 3 bølger. Selv om man i 1528 træffer Mads Eriksens søn med tilnavnet Vaagen, blev det dog Bøllenavnet, der sejrede. Navnet finder man stavet på tre måder: Bølle, Bøllie og Bøller.

Mads Bølles gravsten i Tureby kirke. - Nationalm.

Det var et rigt familieliv, Mads Bølle levede på Turebygård sammen med sin hustru, døtrene Dorthe og Anne og sønnen Erik. En stor sorg var det for Mads Bølle, at han i 1522 mistede sin hustru. Ved begravelsen, der fandt sted i Tureby kirke, har der sikkert været et stort opbud af den danske adel. Fru Birgitte fik sit gravsted ved alteret i Tureby kirke. Se bind I s. 55.

Efter sin hustrus død købte Mads Bølle den anden halvpart af Orebygård, samt Tersløse og Fuglsang. Mads Bølle havde således meget at råde over.

Efter som tiden gik, blev det klart, at hver enkelt adelsmand måtte tage stilling til de nye kirkelige tanker. Og det måtte Mads Bølle også. I begyndelsen af 1530'erne holdt han endnu på det katolske parti, og da man i 1531 ventede Christian 2. til København, var han blandt de rigsråder, der igen fik kirkerne åbnet for katolikkerne, men yderliggående katolik var han ikke.

I disse år blev der ført mange forhandlinger. I 1535 vendte greve Christoffer af Oldenburg tilbage til København. Den skånske adel svig-

tede ham imidlertid, og han måtte slutte sig sammen med sine hidtidige fjender: Albrecht af Meklenburg og Lybekkerne. Under disse forhold var der flere danske adelsmænd, der følte sig truet. Iblandt disse var også Mads Bølle og hans søn Erik.

I januar 1535 tog Mads Bølle og sønnen Erik afsked med deres elskede familie på Turebygård. Det var hertug Christoffer, der havde indkaldt dem til København i anledning af en drøftelse om skatteudskrivning. Den 19. og 20. januar 1535 ved vi, at de var i København, men de fik ikke lov til at færdes frit omkring i byen. De var kort og godt blevet taget til fange og sad nu som fanger indtil slutningen af 1535. Den 10. december 1535 blev de sammen med flere andre adelsmænd, bl. a. Hans Bille til Egede og Oluf Rosenkrantz til Vallø sendt til Rostock.

På Turebygård blev der sorg, da de to adelsmænd ikke vendte tilbage. Erik Bølle var i 1527 blevet gift med Sophie Rud, og sidstnævnte skriver 15. juni til sin søsterdatter fru Eske Bildes således: „Kiære Sophie. Så må du vide, at min kiære hosbonde og hans fader de blev fangen 3 uger for jul (1535), og haver jeg ikke set dem siden, og ere de nu forsendt til Tyskland med de andre gode mænd, så du kan vel tænke, hvad glæde jeg haver haft i disse to år (1535–1536).“ Det var en ængstelsens tid for fru Sophie Bølle. På den tid var det sparsomt med oplysningerne fra Tyskland. Og ofte har hun sikkert i Tureby kirke om søndagen fundet trøst, når man samledes til gudstjeneste der.

Mens flere af adelsmændene sad på slottet Lübtz, sad Mads og Erik Bølle som fanger på slottet Neustadt. I august 1536 kunne de to adelsmænd begynde hjemrejsen, da hertug Albrecht og greve Christoffer var kommet til Tyskland og stillede 12 gidsler i stedet for de fængslede danske adelsmænd.

Den 24. august 1536 kom Mads og Erik Bølle til Hamborg, hvorfra de rejste til Lybek den 30. august. Men endnu var besværlighederne ikke ovre. I Rendsborg måtte de udstede en troskabs-revers overfor kong Christian 3., hvori de erklærer, at de har forset sig imod kongen ved at have været i grevens ed, og nu beder de for Guds skyld om hans nåde, så de må komme ind i deres fædreland. Endvidere giver de løfte om at være tro imod kongen og forsvare, hvad der er blevet

gjort imod de katolske og afsatte biskopper. Derefter fik de lov til at drage ind i deres fædreland.

Det er naturligt, at der blev glæde på Turebygård, da de to adelsmænd vendte tilbage. Men endnu var der een bekymring at overvinde: Ville Mads Bølle få lov til at beholde Turebygård og Tureby len? For nu var Turebygård og Tureby len ikke længere bispestolens gods, men derimod blevet kronens. Imod forventning gav kongen Mads Bølle lov til at beholde Turebygård og Tureby len. Lidt af sin position vandt han tilbage. Således blev han 1537 sendt til Halmstad for at underskrive Halmstadskonventionen.

Mads Bølle døde 1539 og blev begravet ved siden af sin hustru.

Mads Bølles datter Dorthe blev gift med Knud Rud til Vedbygård og var med til at drage til slottet i København i anledning af kroningen 1537. Hun døde i København den torsdag næst efter Mortensdag (14. november) 1545, da klokken var mellem 4 og 5. Hun blev ført til Ruds Vedby kirke og begravet der.

Mads Bølles datter Anne blev gift med Jacob Bjørnsen til Nielstrup. Da Jacob Bjørnsen var død, blev Anne Bølle gift med Niels Marquardsen Skernov til Meilgård. Hun var i hvert fald død i 1540, da Niels Marquardsen dette år overlod hendes søster Dorthe Bølle 8 gårde i Flintinge, Thoreby sogn, Musse herred. Sønnen Erik Bølle skal vi høre om i næste afsnit, da han fik Tureby len efter faderen.

Turebygård og Tureby len under kronen 1536 - 1604

Som tidligere nævnt gik Turebygård og Tureby len efter reformationen i 1536 over i kronens eje. Men Mads Bølle fik lov til at beholde lenet og blev boende på Turebygård indtil sin død 1539. Og det vil sige, at hele landsbyen Tureby stadig hørte under samme len. Det var ikke ualmindeligt, at en landsbys gårde på dette tidspunkt kunne være delt imellem flere ejere.

Erik Bølle 1539 - 1556.

Da Mads Bølle var død, fik sønnen Erik Bølle 14. november 1539 følgebrev på Tureby len på samme betingelser som faderen.

Det er tidligere nævnt, at Erik Bølle i 1527 blev gift med Sophie Rud, der var en datter af den kendte adelsmand Jørgen Rud på Vedbygård og altså en søster til Dorthe Bølles mand Knud Rud, hvis adelsvåben var en rude. Sophie Ruds broder, Otto Rud, foretog mange strejftogter, bl. a. til Åbo i Finland, hvor han endog ranede domkirkens alterkalk. Denne kalk skænkede han formodentlig til sin søster og svoger på Turebygård, og disse anbragte kalken i Ejby kirke, som hørte under Tureby len; først i 1925 blev denne kalk bragt tilbage til Åbo domkirke, hvortil den blev ført af en dansk flådeafdeling.

Sophie Rud havde inden sit giftermål med Erik Bølle været gift med adelsmanden Tyge Brahe til Tostrup. I sit ægteskab med Erik Bølle bragte hun ham en stor medgift, idet hun havde Elvedgård på Fyn.

Denne gård bragte imidlertid ikke lutter glæde, for hun havde nemlig i sit første ægteskab nogle børn, som gjorde krav på Elvedgård.

Fru Sophie Rud var en højt begavet kvinde, der brugte meget af sin tid til at sysle med bøger. Hun udarbejdede en slægtsbog, som findes på det kongelige bibliotek. På første blad har hun selv skrevet, og på det næste blad skriver Erik Bølle:

Erik Bølles og Sophie Ruds gravsten i Tersløse kirke.

„Denne efterskrevne slægts-bog lod min salige hustru Soffia Rudz daater til Elfvid i Fyn gøre al hendes slægt og venner og efterkommere til en hukommelse oc efter hendes død: så være hende Gud nådig og barmhjer-tig. Amen. Og døde hun på Thureby første fredags nat i fa-ste der man skrev MDLV“ (1555), og der tilføjes: „og lig-ger hendes lig begravet i Thur-reby kircke hos min Salig Fader hr. Maadtz Bøller og sender jeg (denne bog) min salig husturs datter fru Magdalene (Brahe), Jørgen Urnes til en hukommel-se.“ Magdalene Brahe blev for-øvrigt stanget ihjel af en tyr.

Når Erik Bølle skriver, at hans hustru blev begravet i Tureby, passer det ikke, idet hun ligger begravet i Tersløse kirke, hvor

man netop i år (1961) har fundet hendes grav.

Erik Bølle havde, mens han var på Turebygård, nok at gøre. I 1541 var han således blevet valgt ind i rigsrådet, og i 1548 ledsagede han hertug Frederik på en rejse til Norge.

Som kongelig lensmand måtte Erik Bølle yde mange ting til rigets sag. I 1551 skal han f. ex. udskrive en karl til skibs, da kongen agter at lade nogle slagskibe løbe ud i søen. Denne karl skal møde med har-

nisk, godt væрге og fetalje (forråd) til tiden fra påske til Sct. Mikkelsdag. Fetaljen for en mand i een måned beløber sig til: 1/2 side flæsk, 1/2 fjerding oxekød, 1 fårekrop, 1/2 tønde øl, 1 vol sild, 1/2 fjerding fisk, 1/2 otting gryn, 1/2 otting ærter, 20 hvidlinger, 40 flynders, 1/2 otting eddike. Aktså en pæn portion mad.

I danske farvande fandtes der på den tid sørøvere, og disse må kongen have af vejen. Derfor får Erik Bølle i 1555 befaling fra kongen til, sammen med flere adelsmænd, at udruste „væragtige karle“ med harnisk og væрге, da kongen ønsker strax på foråret at lade nogle orlogsskibe løbe i søen for at holde „strømmene rene“. Erik Bølle skal sende 6 karle, og det må ikke være bønder eller lejesvende, da man har dårlige erfaringer med disse. Dette togt skal vare 4 måneder, så dertil skulle der sikkert også skaffes meget forråd til veje.

Da kongen i 1556 får fyrsteligt besøg fra Tyskland, skal Erik Bølle sørge for, at hertug Ulrik og hans følge i Præstø får både mad og drikke og underholdning.

Selv om Erik Bølle ikke var flittig til at møde i rigsrådets møder, fik han dog mange indbydelser til at være med, når kongen foranstaltede fester. I 1553 får han således indbydelse til sammen med sin hustru og hendes jomfruer at møde i Koldinghus, hvor Poul Huitfeldts og Jacob Sehesteds bryllupper skal finde sted. Og da de to adelsmænd Claus Urne og Bjørn Saxtorp i 1556 skal vies til to af dronningens jomfruer, skal han møde på Københavns slot.

Hjemmet på Turebygård blev præget af reformationens nye tanker, og da biskop Peder Palladius i 1555 udgiver en oversættelse af Melanchtons traktat om de dødes opstandelse, dediceres den til Erik Bølle.

Men også ind i dette hjem nåede skyggerne. Som tidligere nævnt døde Erik Bølles hustru 1555, den 1. marts. En ulykke kommer sjældent alene. Dette oplevede Erik Bølle også. Efter sin hustrus død, gjorde hendes børn af første ægteskab krav på Elvedgård, som han måtte afstå. Og i 1556 meddeler kongen Erik Bølle, at han har kun få lensmænd på Sjælland, der kan bruges i rigets tjeneste. Og da Erik Bølle har både Tersløse og Orebygård, må han afstå det kongelige len i Tureby. Derefter flyttede Erik Bølle til Tersløse, i hvis kirke hans hustru var begravet.

Efter denne meddelelse fra kongen var det ligesom Erik Bølle op-

flammedes til at deltage i rigsrådsmøderne, og han deltog 1557 i Herredagen i København, men interessen derfor kølnedes ret hurtigt.

Erik Bølle blev imidlertid træt af at leve i enkemandstanden. Da han havde set, hvilke problemer, der kunne opstå, når børnene var imod et ægteskab nr. 2, beder han sin svigersøn Christoffer Gjølge om tilladelse til ægteskabet. Christoffer Gjølge skriver i foråret 1561 et brev fra Avnsbjerg til Erik Bølle, hvori der begyndes således: „Kære fader! som I skriver, at nogen af Eders venner har tit og ofte rådet Eder til at gifte Eder og ikke sidde længere i slig en elendighed (enkemandstanden“, må han også råde ham til at gifte sig, selv om han ikke kender den tilkommende jomfru Margrethe Urup. Erik Bølle var på dette tidspunkt ca. 60 år gammel.

Den 22. juni 1561 går indbydelserne til brylluppet ud. Det skal finde sted i den store Køge kirke. Indbydelsen til Christoffer Gjølge lyder således: „Venlig hilsen forsendt med vor Herre! Kære Christoffer, kære søn, næst al venlig taksigelse for alt godt, kære Christoffer, giver jeg Eder venligen tilkende, at jeg agter udi Hellige Trefoldigheds navn at gøre mit bryllup udi Køge den søndag næst efter Sct. Bartholomai dag nu næstkommende august med ærlige og velbyrdige jomfrue Margrethe Uggerup. Så er min venlige bøn til Eder, at I vil have den umage at møde mig udi Køge fredagen tilforn og følge mig ud mod min brud og siden gøre Eder glade med mig og med flere gode venner, som mig forhåbes på samme tid forsamledes vorder.“ Brevet er skrevet på Tersløse den søndag næst før Sct. Hans-dag midsommer Anno Christi MDLXI (1561). Et lignende brev blev skrevet til Kirsten Bølle.

Den 31. august 1561 var der så et vældigt opbud af danske adelsmænd i Køge, da disse skulle være med ved brylluppet i Køge kirke. Det blev en strålende dag. Og i fæstegave fik Margrethe Urup af Erik Bølle 1000 gylden.

Glæden varede imidlertid ikke længe, for Erik Bølle døde 1562 og blev begravet i Tersløse kirke. På den smukke gravsten står der: *Her ligger begrafuen erlig Velbyrdig mand Erich Bøller aff Oreby i Lola(n)d som døde ård efter Gdz byrd MDLXII på Tersløse går med hans kere hustru erlig velbyrdig quinde ffu Soffie Ruds datter som døde på*

Thureby første ffredag ad nath i faste anno DNLMDCV. – På gravstenen findes ægteparrets portrætfigurer.

Erik Bølle havde ingen mandlige efterkommere. I det første ægteskab var der to døtre. Den ældste datter hed Kirsten Bølle og fik Tersløse. Hun var født 1530, blev 26. august 1548 på Basnæs gift med Jesper Krafse til Basnæs, som druknede 28. juli 1566 i den stærke storm under Gulland, der ødelagde næsten hele den danske flåde. Hun døde 1604 og blev begravet i Tersløse kirke ved siden af sine forældre. Man har netop i 1961 fundet de tre grave i kirken og heri fundet en blyplade, hvorpå står: „Her ligge begravet ærlige og velbyrdige Sophie Rud til Elved, som var salige Erik Bølles hustru til Oreby og kaldede Gud hende på Tureby. Gud give hende en glædelig opstandelse med alle tro kristne“. Der blev også fundet nogle våbenskjolde, men ikke nogen blyplade for Kirsten Bølle, over hvem der er en ualmindelig smuk sten i kirken.

Den anden datter Birgitte Bølle var født 1532, og fik efter sin far Orebygård, som hun i sin enkestand opbyggede på ny, ligesom hun i 1581 stiftede et hospital i Saxebo. Som tidligere nævnt var hun gift med Christoffer Gjøe, der var halvbroder til Herluf Trolles hustru Birgitte Gjøe. Han lignede hende dog ikke i tænke måde, men var en af dem, der gjorde indsigelser imod gavebrevet til stiftelsen af Herlufsholm. Han havde Gunderslevholm, Avnsbjerg, Bollerup, Bregentved og Clausholm. De blev gifte omkring 1550. Han døde 1584 og hun 1593.

Peder Bille 1556 - 1580.

Da Erik Bølle i 1556 flyttede fra Tureby, holdt en ny adelsslægt sit indtog på Turebygård. Det var lensmanden Peder Bille i Holbæk, der fik dette len afgiftsfri. Senere fik han pant i lenet, og da pantet var indløst, betalte han 200 daler i 1574 og 300 daler i 1577 i afgift.

Peder Bille hørte til en gammel adelsslægt, hvis adelsvåben var et skjold, der var 3 gange tværdelt i rødt og gult og havde 2 vesselhorn på hjelmen. Peder Bille var født 1518 på Ellinge som søn af Eske Bille. Sin første opdragelse fik han hos sin mormor, men han kom ret tidligt til Ring kloster ved Skanderborg, hvor han var under nonnen Mette Ovesdatters vejledning. Da han var blevet 10 år gammel, mente hans

mormor, fru Anne Rud, Henrik Krummediges hustru og hans forældre, at han nu havde lært så meget „som han havde behov“ for at komme i lære hos en adelsmand. Først tænkte man på hans faders fætter, Knud Pedersen Gyldenstjerne til Tim, men, da man anså ham for at være en streng mand, og Peder Bille var en blød dreng, satte man ham i august eller september 1529 i huset hos Oluf Rosenkrantz til Vallø. I den anledning skrev nonnen Mette Ovesdatter et brev til Peder Billes mor, hvori hun gør rede for, hvad han har lært. Skønt han var 10–11 år gammel synes hans lærdom i det væsentligste at have bestået i indenadslæsning og skrivning. Han havde et ganske „hårdt nemme“, skrev hun, var svagelig og blød, men et godt barn, der havde vundet alles kærlighed. Hun indskærper ganske naturligt, at han må tages med mildhed. Oluf Rosenkrantz var netop kendt for sit lyse og milde sind, og breve, skrevet på Vallø af Peder Bille, vidner om, at Oluf Rosenkrantz var mild imod ham. Imidlertid var Peder Bille ofte syg, og hans bedstemor nærede stor frygt for hans helbred, ikke mindst da svedsoten rasede i årene 1529–1530, og mange døde deraf. Men undertiden var han dog så rask, at han kunne følge med Oluf Rosenkrantz til herredagene i København.

I 1532 blev Oluf Rosenkrantz udnævnt til hofmester for den unge hertug Hans. Derfor kunne Peder Bille ikke længere være på Vallø, og han var en kortere tid hos mormoderen, hvorefter han kom hos lensmand Mogens Gyldenstjerne på Malmøhus. Her var han formodentlig, da Malmø-beboerne i juni 1534 fangede Mogens Gyldenstjerne og beholdt de adelige børn der i byen som gidsler, der iblandt Peder Billes broder Jørgen. Peder Bille måtte nu i huset hos Jørgen Kock, men da Mogens Gyldenstjerne sluttede sig til grev Christoffer, kom Peder Bille tilbage til Mogens Gyldenstjerne, til hvem Peder Billes far skriver og beder ham om at „holde Peder ved skjellig ave, at han ej for meget haver sin egen vilje“.

Da Peder Bille var blevet ca. 17 år fandt hans mor det på tide, at han kom udenlands. Han kom i begyndelsen af 1536 til Kassel, hvor han kom i landgreve Filip af Hessens tjeneste. I denne tjeneste forblev han i 6 år, og ofte var han kurér til Danmark.

I 1540 var Peder Bille hjemme for at overvære sin søster Annes bryllup med Jens Brahe. Ved denne lejlighed blev der truffet de første

skridt til hans forlovelse med den 10-årige Birgitte Rosenkrantz af Vallø. Birgittes far syntes, at hun endnu var for ung til, at der kunne tænkes på trolovelse. Først da Peder Bille havde været hofsinde i kongens gård et par år, blev hans trolovelse med den 12-årige Birgitte fejret på Vallø den 28. og 29. marts 1542. Peder Bille drog derpå til Hessen igen. I juli 1542 skriver han et brev til sin farbroder, der viser, at han forberedte sig på at drage i felten. Han havde købt en hest og „et blankt harnisk“ til 80 gylden. Den store udgift trykkede ham, for han måtte låne 30 gylden. Vi ved fra dette brev, at han har deltaget i det bekendte felttog, hvori protestantiske fyrster overvandt og forjog hertug Henrik af Brunsvig, kejserens eneste ven i Nordtyskland.

I 1543 vendte Peder Bille hjem og tjente et par år som hofsinde. Derefter var han tilstrækkelig uddannet til at få et len. Som 29-årig fik han Helsingborg regnskabslen, men det varede kun et år, så forflyttedes han til Århusgård i efteråret 1548.

Peder Billes bryllup med Birgitte Rosenkrantz stod på Vallø ved Mikkelstide 1548. Han fritoges i den anledning for at følge dronning Dorothea og prinsesse Anna til sidstnævntes bryllup med kurfyrsten af Sachsen. Det var et overdådigt bryllup. Der blev brugt henved 2 læster rug og mel, over 3 læster malt, 5 læster havre, 60 sider flæsk, 12 svin, 1 tønde svesker, 3 tønder Lynborger salt, og omkostningerne var 572½ daler og 7 lod sølv.

Den 30-årige Peder Bille og den 18-årige Birgitte Rosenkrantz flyttede nu ind på Århusgård, hvor de fik 6 lykkelige år. Peder Bille var ikke blot lensmand, men også stiftlensmand. Han havde mange hverv, som han skulle udføre. Han skulle modtage kongelige personer på Århusgård, og i forening med biskoppen og stiftets øvrige lensmænd skulle han sørge for en forbedring af præsternes indtægter, og i fællesskab med stiftets øvrige lensmænd lade optage ulveunger i Århus stift (1553). Også mange andre opgaver påhvilede Peder Bille.

I disse år skete der forskellige ting, der fik betydning for Peder Bille og hans hustru. Således døde hans far Eske Bille den 11. februar 1552 af pest i København. Peder Bille fik som den ældste af sønnerne den fædrene gård Svanholm. Da hans farbror biskop Ove Bille var forlenet på livstid med Svanholm, blev det først efter dennes død 16. april 1555, at gården kom under Peder Billes styrelse. Biskoppen havde i sit

testamente betænkt Peder Bille med et forgyldt stob, skænket ham af kong Hans, sit indsegl og sin guldkæde. Også Peder Billes hustru fik gaver. Ved sin fars død havde Peder Bille fået en guldkæde, gjort af guld, som kongen af Frankrig havde skænket faderen, og fru Birgitte fik en guldske med ruder og skaktavl i.

Oluf Rosenkrantz til Vallø døde i 1545, men først i 1554 blev der skiftet. Peder Bille og hans hustru fik den østlige del af Vallø og hans hustrus søster, Mette Rosenkrantz, der i 1552 var blevet gift med Sten Rosensparre, fik Vester Vallø. Til gengæld fik Oluf Rosenkrantz's enke, fru Ide Munk en del gods for hendes andel i Vallø gård og ejendom, nemlig Børsted med skov og ejendom samt det bo og boskab, som fandtes på Nygård.

Da Peder Bille og Birgitte Rosenkrantz således var kommet i besiddelse af de store ejendomme på Sjælland, ønskede de at komme til Sjælland. Og den 15/4 1554 udnævntes han til lensmand i Holbæk, som han havde til 1555.

I 1556 fik Peder Bille Tureby len, først som frit afgiftslen, senere fik han pant i lenet.

Det ses af det foregående, at det var en veludrustet lensmand, der overtog Tureby len. Men Peder Bille var også en streng mand, der krævede meget og undertiden for meget af sine bønder i lenet. Men han fik at mærke, at kongen havde et vågent øje med lensforholdene. I 1557 klager Ejby-bønderne i Tureby len over, at Peder Billes foged vil besvære dem yderligere med bol, svin og gæsteri end sædvanlig. Kongen meddeler bønderne, at de skal yde gæsteri efter den skik, der var truffet herom i Sjælland, nemlig af hver pund skyld to heste, og ikke besværes med fremmed drik, når de gæstes, samt give bolsvin ligesom til de øvrige lensmænd. Hvis Peder Bille ikke retter sig efter dette, vil han have forbrudt sit len.

Peder Bille hørte til de adelsmænd, der oftest måtte hjælpe til, når rigets kasse var tømt. Således gik han med 29 andre adelsmænd i borgen for 100.000 daler til Daniel Rantzau og kort efter med 10 adelsmænd i borgen for et andet stort beløb. Sin part af den førstnævnte borgen, måtte han udbetale med 3333 daler 1 mark, og dermed fik han sit pant i Tureby len forhøjet.

Tureby len måtte også yde forskelligt til kongen. I 1557 vil kongen

på grund af de urolige forhold sende soldater til Holsten. Peder Bille skal sende 2 skikkelige karle med harnisk og hest, karle, som ikke bringer kongen spot. I 1559 skal skibe udrustes. Man er bange for, at der ikke er forråd nok. Peder Bille skal da forhandle med sine bønder om at hjælpe kronen med svin, der har været i skovene og er blevet „fedne“. I 1561 skal Peder Bille følge kongen til Holsten, ledsaget af gode karle og heste. Svendene skal være klædt i askegrå kjorteler med samme farve i ærmerne med det kronede F, sorte hatte og hoser. Peder Bille selv skal være iklædt askegrå peltzrock, forbræmmet med fløjl.

Forøvrigt var det, som Tureby len bedst kunne præstere, trækul på grund af de store skove, som lenet havde. I 1563 bestiller kongen hos Peder Bille 50 læster milekul fra vindfælder og andre træer, som ikke er skovskade. Året efter skal han levere 100 læster, og i 1577 skal han lade brænde 30 læster milekul, som skal sendes til hovedstaden i anledning af dronningens barsel.

De strengeste år for lenet var 7-års krigen, hvor lenets bønder skulle hjælpe kongen ved krigstogtet med øl. Hver 20 bønder skal komme kongen til hjælp med 20 tønner øl. Til hver tønne skal der bruges 3 skæpper malt og $\frac{1}{2}$ skæppe humle, og hver tønne skal være forsynet med 10 bånd.

I 1556 var Peder Bille blevet udnævnt til rigsråd. Og han fik nu en mere fremtrædende plads og flere hverv.

Ved en herredag, som holdtes i København sommeren 1557 angående mange vigtige sager, deltog Peder Bille også, og han fik ordre til, i forening med nogle rigsråder, at gå ombord på skibet „Hector“, der sammen med 2 andre krigsskibe „Venus“ og „Løven“ skulle tage imod kongens svoger, kurfyrst August af Sachsen.

I 1558 tiltrådte Peder Bille en langvarig og besværlig, diplomatisk rejse. Kongen havde nemlig i længere tid været indviklet i stridigheder, der førtes om Østersølandene mellem Sværdriddernes ordensmester Polen, Sverige og Rusland, og havde søgt at komme i besiddelse af de gamle danske kronlande i Danmark i disse egne (Estland).

Sendebud fra Lifland var i den anledning i Danmark i sommeren 1558, og den 2. maj udstedtes brev til Peder Bille, at kongen ville bruge ham i rigets ærinder. Og i december rejste han så til Lifland, men tingene var gået i hårdknude, så han intet kunne udrette. Den

19. marts 1599 kom han til Moskva. – De danske blev vel beværtede af russerne og medbragte til czaren som gave fra den danske konge et ur. Men czaren afviste gaven som en kristelig kejser, der troede på Gud og ikke havde noget at gøre med planeter og tegn. De opnåede intet ved forhandlingerne; og de nåede hjem til Frederik 2.s tronbestigelse. Få dage efter kroningen fik Peder Bille Sanct Klare kloster i Roskilde, som han beholdt til 10. maj 1561. Den 9. maj 1561 blev Peder Bille forlenet med Roskildegård og fik tillige styrelsen af kirkegodset.

Hvervet som mønstringsherre i stiftet gav Peder Bille en travl tid, og endnu mere travlt fik han, da han i 1559 blev arkelimester. Som sådan havde han opsyn med tøjhuset og artilleriet. Desuden måtte han sørge for skibenes udrustning. Og denne stilling tog mere tid, da 7-års krigen blev erklæret. Som arkelimester måtte han f. ex. tage imod det skyts, der blev afleveret af adelen og lensmændene inden krigens begyndelse. Selv afleverede han til kongen 1/2 kobberslange, 1 jernslange og 2 andre jernstykker. Vogne skulle han holde parate på Roskildegård, for at posten over Assens uopholdelig kunne befordres videre. Han skulle endvidere sørge for heste halvvejs imellem Ringsted og Roskilde og mellem Roskilde og København.

Peder Bille deltog ikke blot i de vigtige møder i København i foråret 1563, men han blev også sammen med svogeren Sten Rosensparre udnævnt til krigskommissær på togtet til Sverige. Det var ingen let opgave. Således lå hæren ved Ulfsbæk i midten af juli 1563, parat til at bryde ind i Sverige. Man skulle drage til Stockholm, men der var hverken proviant eller penge.

Den 2. august 1565 sendte Peder Bille og hans svoger Sten Rosensparre et brev, skrevet af Peder Bille, hvori det hedder, at de har modtaget 3 breve fra hr. Mogens. I det første fortælles, at deres hustruer har været i København „til de begravelser“, og at Peder Billes hustru er dragen til Bregentved til Birgitte Gjõe (hvis mand, Herluf Trolle, var død den 19. juni), thi hun havde nylig været ilde tilpas. I brevet ser de to adelsmænd også, at pesten er begyndt at rase igen på det frygteligste. Brevet viser samtidig, at Peder Bille ikke vidste, hvor hårdt pesten havde ramt ham selv i de dage, idet hans søn Eske var død på Tureby 25. juni 1565, netop den dag, da Herluf Trolle blev begravet

i Herlufsholm kirke. Eske Bille blev begravet i Krogstrup kirke ved Svanholm.

Pesten blev ved at rase i Danmark. Og påny nåede pesten Peder Billes hjem. Denne gang var hans hustru på Svanholm, hvor de to døtre, Anne og Mette, døde omkring 4. september 1565, kun 1 år gamle. De blev også begravet i Krogstrup kirke, hvor man kan finde deres gravstene sammen med broderens.

Fru Birgitte kunne ikke flygte fra pesten. Hun var nu flyttet til Roskildegård, hvor hun den 16. oktober mistede datteren Karine, 2 år gammel, og den 18. oktober datteren Hilleborg, 3 år gammel. De blev begge begravet i Roskilde domkirke.

Enhver kan tænke sig, hvor streng en tid det har været for fru Birgitte at være alene om sorgen. Og desuden skulle hun passe Peder Billes len.

Til trods for at man førte kampe med Sverige, havde fru Birgitte i slutningen af 1565 en 11-årig svensk fange i deres hus, som fik samme undervisning som hendes egne.

Da den danske hær 14. oktober 1566 overfaldt den svenske hærs lejr, var Peder Bille kort forinden vendt tilbage til Danmark til sin nyfødte søns dåb. Det var almindeligt inden for adelen, at kun den førstefødte fik lov til at få farfaderens navn, men her fik Peder Billes søn navnet Eske, som den af pest døde søn også havde. Sten Rosensparres enke bar barnet ved dåben, og det fik af hende en gård i Svinninge i fadergave. Sten Rosensparre var faldet i Sverige efteråret 1565, 42 år gammel.

Peder Bille afstod Roskildegårds len i 1566 og fik Kalundborg slotsgård, som han havde til sin død.

I 1572 blev Peder Bille hofmester hos den unge dronning Sofie, og han og hans hustru var blandt Christian 4.s faddere. Ved den kongelige dåb 1577 var det hans opgave at modtage de mange gæster. Hvert sted, hvor det store følge fra Tyskland skal gøre holdt, skal han skaffe plads til 700 heste. Fra lenet skal han til den kongelige fest levere 200 lam, 2 tønder fersk smør, og han skal bestille 150 lam og 400 høns til forråd.

Det var altså en indflydelsesrig stilling i riget, Peder Bille indtog.

Sammen med adelsmanden Jørgen Lykke skulle han i 1578 føre Christian 3.s lig fra Sct. Knuds kirke i Odense til Roskilde på ligtogets vej igennem Sjælland.

Peder Bille opholdt sig ikke meget på Turebygård, hvis bygninger ikke var i den allerbedste stand. Men vi ser da, at fru Birgitte opholder sig der, da sønnen Eske dør.

Peder Bille døde 17. marts 1580 og blev begravet i Valløby kirke. Hans enke levede i sin enkestand på Vallø. Den 11. maj 1589 blev hendes døtre, Birgitte og Anne, viede i Køge. Datteren Sofie var allerede blevet gift 1573. I ægteskabet var der 10 børn, men foruden de 5, der døde under pesten, døde en søn som ung. Tilbage var der de 3 døtre, sønnen Eske, der fik Svanholm, og Oluf Bille, der fik Tureby len efter faderen.

Fru Birgitte døde 12. marts 1592 og blev begravet i Valløby kirke.

Oluf Bille 1580 - 1588.

Som foran nævnt fik Peder Billes søn Oluf Bille Tureby len, da faderen døde. Den årlige afgift for lenet er nu steget til 400 gamle daler. Oluf Bille vedblev ikke at være tilfreds med denne afgifts størrelse. – I 1584 klager han over, at indtægten af lenet er gået ned, dels på grund af møntforandringen, og dels fordi der er bortskiftet noget gods fra lenet. I 1587 tages der fra lenet nogle kirkegårde og skove, kaldet Strandskov og Vesterskov, som tidligere konger havde givet Faxe kirke, men som var indtaget til lenet af Mads Bølle og efterfølgende lensmænd. Nu bevilger kongen, at disse kirkegårde og skove kommer tilbage til Faxe kirke. Lenet må altså nu være forringet lidt, selv om det ikke er så meget.

Oluf Bille var født 1555 og var således kun ca. 25 år, da han modtog Tureby len. Han var kongens hofsinde (d. v. s. at han gjorde tjeneste ved hoffet uden at beklæde noget bestemt embede). Oluf Bille var med i det følge, der ledsagede kong Frederik 2.s lig fra Antvorskov til Roskilde. Ved Christian 4.s kroning fik han den opgave, især at opvarte hertugen af Pommern.

Som tidligere nævnt havde det skovrige Tureby len betydelige ydelser til kronen af trækul. Men også på en anden måde måtte Tureby len yde noget fra skovene. Den 29. februar 1586 sender kongen Oluf Bille

og lensmanden på Tryggevelde len meddelelse om, at kongen nu har sendt sine skibstørrere for at udse noget særligt godt tømmer til et nyt skib, som kongen vil lade bygge.

Men bønderne i Tureby len får også en færdighed i at behandle træet. Derfor giver kongen Oluf Bille besked om, at lade lenets bønder hjælpe hjulmanden på Københavns slot med at hugge hjultømmer til kongens skyts i en otte dages tid. Og i 1584 må Oluf Bille sende nogle duelige savskærere fra lenet ind til Holmen, hvor de vil få en passende løn for deres arbejde.

Mange af bønderne i Tureby len boede langt fra Turebygård og var ikke særlige villige til at forrette deres arbejde. Nogle af dem gik endda så vidt, at de tiltog sig selv frihed for pløjning, mægægt, høstdagsarbejde, anden ægt og arbejde til Turebygård. Det er forståeligt, når vi tænker på, at flere af bønderne havde flere mil til gården. Resultatet blev, at de, der boede nærmere gården, måtte besværes med så meget mere arbejde, for arbejdet skulle udføres. Men den 18. juli 1584 befales det, at alle bønderne herefter skal gøre ægt og arbejde, så ofte de tilsiges, da de alle er lige tjenere og derfor billigvis bør hjælpe hinanden. Der er mange gærder ved gården at holde vedlige, derfor befaler kongen Oluf Bille at dele gærderne mellem lenets bønder, så hver bonde får sin bestemte part at holde i stand.

Til Turebygård hørte på den tid en lund, som skulle sikres særligt godt med gærder. Det medfører, at skovene forhugges meget for at skaffe brænde til gærderne og deres lukning. Dertil kommer, at bønderne i Tureby ikke holder deres egne gærder i stand, så Lunden bliver ødelagt af bøndernes dyr, der bryder igennem deres egne gærder og løber ind i Lunden. Nu giver kongen 1587 Oluf Bille besked om, at han skal sørge for, at der graves en grøft omkring Lunden.

Turebygårds bygninger blev ikke vedligeholdte særligt godt. Og efterhånden var de blevet meget brøstfældige, ja, så brøstfældige, at det i 1587 hedder, at der ikke er noget hus, som Oluf Bille kan have sin bolig i. Derfor befales det ham med det første at lade hugge så meget tømmer, som behøves til et godt, tarveligt hus. Det vil altså sige, at det skal være et hus af bindingsværk. De skal hugge træ dertil, hvor de gør mindst skovskade. Og når han har ladet huset hugge og opføre,

skal han lade bekostningen indskrive i sit regnskab. Endvidere må han sende brev til Hendrich Gyldenstjerne på Bahu (Sverige) om, at han skal skaffe lægter til Oluf Bille, der selv henter dem med skib. Skibene må han lade fragte på kongens bekostning. Et nyt hus til beboelse for lensmændene var nu blevet bygget ved Turebygård, men særlig pragtfuldt har det sikkert ikke været. Fra den tid af havde lensmændene et sted, hvori de kunne bo, når de var på Turebygård.

I 1588 blev Oluf Bille lensmand til Abrahamstrup, og dette var meget gunstigt for ham, for hans arvegods Svanholm lå i Abrahamstrup len, så han kunne styre både Svanholm og Abrahamstrup på en gang, men Tureby len måtte han afstå. Som tidligere nævnt fik han i 1592 efter moderens død Vallø.

Oluf Bille var 23. oktober 1586 blevet gift i Århus med Margrethe Rosenkrantz Jørgensdatter, datter af rigsråd Jørgen Rosenkrantz. Oluf Bille døde 1602 i slutningen af oktober måned. Hans hustru døde senere. De efterlod sig børnene Peder Bille og Ide Bille.

Jørgen Ernst Worm 1588 - 1592.

Da der i 1588 kom ny lensmand på Turebygård, var det en mand af en helt anden slægt end de øvrige. Det var adelsmanden Jørgen Ernst Worm, der 1588 havde fået lenet uden afgift, men til gengæld skulle han tjene riget med to geruste heste.

Jørgen Ernst Worm tilhørte en adelsslægt, der havde sin rod i Tyskland. Hans adelsskjold var en guld-lindorm i blåt. Han var 1573 blevet hofsinde hos Frederik 2., 1579 kammerjunker, 1580 forlenet med Verne kloster, 1585 kæmner hos kongen og 1587 forlenet med Helgeland. Han var med til at bære kongens lig i 1588.

Hans forleningsbrev på Tureby len blev fornyet 1591. Og dette brev var ikke nær så gunstigt for ham, som det første. Han skal nemlig årligt svare 300 daler og stille 4 geruste heste til rigets tjeneste. Samme år blev han afskediget fra hof tjeneste som kammerjunker.

Han blev gift 14. februar 1591 på Dronningborg med Margrethe Bjørn til Vår, Gunderup og Strandbygård, døde 1592 og blev begravet 13. april 1592 i Roskilde domkirke. I ægteskabet var en søn ved navn

Georg og en datter Margrethe, der blev født efter faderens død. Hans hustru døde senere end 1628.

Jørgen Rosenkrantz 1592 - 1596.

Selv om der ikke var nogle af de tidligere lensmænd på Turebygård, der havde adelsnavnet Rosenkrantz, var det dog ikke et nyt adelsnavn, Jørgen Rosenkrantz bragte til Turebygård. Den tidligere Oluf Bille (1580–1588) var gift med Jørgen Rosenkrantz' datter Margrethe.

Da Jørgen Rosenkrantz fik lenet i Tureby, var han embedsmand på Kalø. Han sad lidt småt i det, og derfor hedder det også i hans for-

Jørgen Rosenkrantz, 1523—1596.

leningsbrev, at han får dette len, for at han kan have et len her i landet, hvorfra han kan have nogen hjælp til sin husholdning, da han er forordnet til at være regeringsråd sammen med andre adelsmænd og derfor altid skal være tilstede i København eller andetsteds, hvor kongen holder hof, hvilket medfører, at han ikke alene har langt større besværing end tidligere, men også må gøre stor, daglig bekostning på sin husholdning i København, hvor der er dyrere end andensteds. Han skal årligt i afgift give 200 gamle daler. Det vil efter det foregående sige, at Jørgen Ro-

senkrantz ikke opholdt sig meget på Turebygård.

Jørgen Rosenkrantz var født 14. maj 1523 på Tørning slot og var søn af rigsråd Otte Holgersen Rosenkrantz. Han opdroges af sin morfar i Brandenburg og siden hos slægtninge i Skåne, hvor han kom i skole i Ystad. 1539–1543 studerede han i Wittenberg, hvor han hørte „mange drabelige, lærde mænd“ og især Morten Luther og Philip Melanchton. Derigennem blev han tilhænger af den strenge lutherdom. 1548–1551 opholdt han sig hos kurfyrst Morits af Sachsen, hvorefter han levede

som dansk godsejer, hofmand og lensmand (fra 1555 på Koldinghus). I 1551 oprettede han Skafføgård af to nedlagte bøndergårde, og senere ombyggede han Holmegård, der fik navnet Rosenholm. Han blev rigsråd 1563 og var ofte udsendt som diplomat og ledede bl. a. de årlige retterting. I 1588 blev han medlem af formynderregeringen. Ved sin private og offentlige færd vandt han ry af at være en dansk Cato. Han støttede videnskaben, og især støttede han det videnskabelige arbejde, som A. S. Vedel og Tycho Brahe udførte.

Han blev gift 1559 med Dorthe Lang, som var en god og from kvinde, noget svagelig og skrøbelig. Han havde opsyn med den unge konge, da enkedronningen tog ophold i hertugdømmerne. Han døde 9/4 1596 og hans hustru 1613.

Datteren Margrethe blev gift med den tidligere nævnte lensmand i Tureby: Oluf Bille (1580–1588). Den mest kendte af deres børn var Holger Rosenkrantz, også kaldet „den lærde“, født 1574, men om ham skal vi høre senere, idet mange adelige børn blev opdraget i hans hjem.

Steen Bille 1596 - 1601.

1596 var det atter Bille-slægten, der vendte tilbage til Turebygård, idet Steen Bille til Billesholm fik Tureby len imod, at han selv vedligeholder ladegården uden udgift for kongen og svarer årligt 104 daler, 2 læster byg. Endvidere skal han (fra 1597) stalde 16 øksne for kongen på ladegården og sørge for, at disse bliver godt fodrede. Han skal også tjene riget med to geruste heste. Til gengæld må han selv beholde $\frac{1}{10}$ af den uvisse indkomst.

Steen Bille var født 10. maj 1565 på Visborg slot på Gulland. Kongen havde stillet betydelige beløb både fra sit eget skattekammer og fra rentekammeret til Steen Billes studier i udlandet. I fremtiden skulle han så være villig til tjeneste i cancelliet, eller hvor kongen havde behov for ham. Han studerede 1584 i Genf og 1586 ved Paduas universitet.

Da han begyndte sin manddomsgerning, var der meget stille ved det danske hof på grund af Frederik 2.s død. Men man tænkte nu på ægteskab mellem den skotske konge Jacob 6. og Christian 4.s søster Anna. Hun skulle i september 1589 rejse til Skotland for at holde bryllup med

Maria Stuarts søn. Maria Stuart var blevet halshugget den 8. februar 1587. Steen Bille blev en af kong Jacobs vigtigste tjenere på denne brudefærd. Han blev derved meget velset ved det skotske hof og blev 1593 sendt i spidsen for en ambassade til det skotske hof. Det gjaldt ved denne mission at skaffe dronning Anna det gods, som i ægtepagten var lovet hende til livgeding, men som man i Skotland gerne ville narre hende for. Og Steen Bille fik som belønning for det opnåede resultat, som len, nonneklosteret i Oslo ganske frit, og hans indtægt forøgedes derved.

I 1594 blev han sammen med Christian Barnekow sendt til Skotland for at repræsentere den danske konge ved dåbsfesten for dronning Annas førstefødte søn. Også i 1596 blev Steen Bille sendt til Skotland. Og herfor fik han Turebygård og det dertil hørende len. Ved kroningen i 1596 var han marskall for de skotske gesardter, mens hans brødre Claus og Erik Bille bar mad til dem. Den 9. oktober 1597 blev Steen Bille viet til jomfru Rigborg Lindenov, datter af lensherre til Fobislet og Hundslund, Hans Lindenov. Vielsen fandt sted i Odense.

Steen Bille stod Christian 4. meget nær. Han var med da Christian 4.s hustru blev kronet i København 1598. Da kongens førstefødte søn var død, var både Steen Bille og hans hustru indbudte til at være med ved jordefærden.

Som så ofte før måtte Tureby len levere store mængder trækul. I juli 1596 får Steen Bille besked om, at bønderne i Tureby len skal brænde 100 læster trækul, som skal være leveret på slottet i København inden 1. august. Og i 1600, da kongen vil holde hoflejr i København, skal der brændes 24 læster kul, da der er brug for meget ved og kul.

Året 1596 var et år, hvor der krævedes mange ydelser, da der var kroningsfest i København. Og i 1596 meddeles det Steen Bille, at borgerne i Køge daglig besværes med at gøre vognægter (kørseler), når nogen kommer til byen med kongens eller kongens moders pasbord og skal befordres med vogne, og strengere bliver det, når de fremmede herrer og fyrster kommer herind til kroningen, derfor skal han give ordre til kronens bønder i Ejby, der hører Turebygård til, at de, indtil Mikkelsdag skal holde i Køge 2 bønder med hest og vogn for at hjælpe borgerne i Køge, der ellers skal befordre dem, der kommer til byen med pas. Denne holdsægt skal gå på omgang blandt bønderne. Højdepunktet

for festlighederne var omkring august; derfor får Steen Bille meddelelse den 29. juli, at han skal give kronens bønder under Tureby ordre til at møde i god tid med heste og vogne i Dalby og hjælpe med til at fremføre de fyrstelige personer og deres folk og gods. Samme år skal Tryggevælde, Tureby, Ringsted og Solte len levere 6 td. godt lutret salpeter. I betaling får de 14 daler for hver tønne. Der var ansat en salpetersyder på kronens gods, som udvandt salpeteren af jorden. De 6 td. salpeter skal også bruges ved kroningsfesten, måske til fyrværkeri.

Også efter kroningen skulle lenet yde andet end trækul. I 1598 skal der fra Tureby len sendes til Københavns slot 60 lam, 50 gæs, 100 par høns og 30 ol æg; der betales derfor 60 daler.

Bønderne ville stadig ikke gøre deres arbejde ved Turebygård, men kongen sender 19. juni 1598 et åbent brev om, at de skal gøre tyngte til gården med ægt, arbejde, pløjning, kørsel af mæg, når de tilsiges af lensmanden eller hans fuldmægtig, såfremt de er pligtige til dette arbejde.

For styrelsen af Tureby len interesserede Steen Bille sig ikke meget. Og økonomisk vel funderet var han ikke; i 1600 måtte han sælge 3 gadehuse for at dække nogle småmangler i lensregnskabet.

I året 1601 fik Steen Bille Norges 2. eller 3. største len, Trondhjemgård. Men her fandt han nogle dårlige bygninger. Lensmanden forud for ham, Jacob Trolle, havde levet et liv i luksus. Han havde 5 diamanter på hver af sin rustnings 5 stykker, og hans hustru havde 16 diamanter på sin guldske. Steen Bille satte imidlertid ikke bygningerne i stand, men gav sig til boglige sysler og plejede omgang med biskoppen. Han var noget påvirket af en katolsk tendens. Man sørgede nok i dette len for fæstningerne, men ikke for soldaterne til at forsvare dem. Og da det i 1612 kom til en kamp imod svenskerne, blev man fuldstændig overrumplet; 1613 blev Steen Bille stillet for en herredag, dømtes, og i 1616 forlod han landet – og kom senere igen i statstjeneste.

Steen Bille oversatte i 1612 en salme: „Jeg råber fast, o Herre!“, en salme, som giver udtryk for en længsel efter evigheden.

Han døde 1629 – 64 år gammel.

Steen Billes søn Hans Bille Steensen, f. 8. juli 1601, ægtede 2. gang Beate Gjøe, datter af Henrik Gjøe til Turebygård.

Mogens Gjõe 1601 - 1604.

I 1601 fik Tureby len som lensmand Mogens Gjõe med tilnavnet „den lystige“. Han havde 1595–1601 Allehelgens gods i forlening. I 1601 fik han så Tureby len, hvoraf han årligt svarer 200 daler af den visse indkomst af lenet og af al affødning og anden fordel til ladegården. Han må selv beholde $\frac{1}{10}$ af den uvisse indkomst, men skal tjene riget med 2 geruste heste.

Han var født ca. 1550, studerede 1566–1573 i Strassbourg, Wittenberg med videre.

Selv om det kun var kort tid, han havde Tureby len, var det dog meget, han i disse år måtte yde til kongen eller hans gæster. Den 16. december 1601 skal han sammen med Tryggevelde og Roskilde len sende ferske fisk til Køge, hvor storfyrsten og Moskvas gesandter må blive liggende på grund af vinteren. Og i februar 1603 er kongen bange for, at der skal blive kamp mod Sverige, selv om Danmark ikke har noget udestående med Sverige. Derfor er Mogens Gjõe blandt de lensmænd, der skal have så mange heste og harnisker rede, som de er taxerede til i deres len, så de dermed kan rykke over til Skåne og lade sig mønstre i Halmstad 20. februar. Samme år i juni måned venter kongen hertug Johan Frederik og biskoppen af Bremen herind i landet; derfor skal forskellige lensmænd, og iblandt disse Mogens Gjõe, begive sig til Gedser for at modtage hertugen og ledsage ham til kongen. De skal i deres len sørge for vogne, færger og andet, som hører til fyrstelig underholdning, så intet bliver forsømt. De forskellige ting går til udgift i regnskabet.

Der skete en lille mageskiftning i Tureby lens gods her på egnen i 1602, hvor Tryggevelde får 2 gårde i Store Linde og 2 kirkegårde sammesteds, den ene svarer til Varpelev kirke og den anden til Karise samt 1 gård i Pebringe. Til gengæld får Tureby len fra Tryggevelde: 2 gårde i Høsten, og 3 gårde i Tollerød.

Mogens Gjõe var den sidste kongelige lensmand på Turebygård. I 1604 fik han Sæbygårds len, i 1609 blev han forstander på Herlusholm og i 1613 jægermester.

Han døde 6. september 1615 og efterlod sig 5 børn, deriblandt Christoffer Gjõe til Gunderslevholm.

Tureby len i privat eje 1604-1718

Fra de år, da Tureby len hørte under Roskilde bispestol og under kronen, har vi kun sparsomme oplysninger om, hvilke bøndergårde og huse, der hørte under Tureby len. Vi har bl. a. et mageskifte, som er nævnt under Mogens Gjõe (1601-1604).

Det er imidlertid først, da Henrik Gjõe til Skørringegård på Lolland mageskifter sit gods med Tureby len, at vi har en fuldstændig oversigt over, hvilke byer, gårde og huse, der hører til Turebygård. Dette mageskifte fandt sted 1. oktober 1604.

Mageskiftet bringes her udførligt, idet det bemærkes, at ordet gård de fleste steder er forkortet til „g“.

Ifølge mageskiftet får Henrik Gjõe Turebygård med tilliggende ejendom: I Tureby: 4 g. og 12 gårdsæder, Kæderup: 6 g., 2 øde jorder og 2 gadehuse, Dalby: 1 g., Høsten: 3 g. med skov på skovparten og på „Boholt“ til 30 svins olden. Stubberup: 1 g med skov til 30 svins olden. Tokkerup: 5 g. hvor den ene har skov til 5 svins olden, og 1 gadehus. Fuglsang: 1 g. med skov de to år da marken er inde til 6 svins olden. Rejnstrup: 2 g. med skov til 20 svins olden. Hylleholt: 1 g.

Henrik Gjõe

med skov til 10 svins olden. Hovby: 1 g. Faxe: 8 g., 1 skov til Tureby-
 tjenere, takseret til 50 svins olden, 1 gadehus. Kongsted: 8 g. Grunne-
 rup: 1 g. med skov til 25 svins olden. Tingerup: 1 øde g., 2 g. Gammel-
 by: 1 g. Førsløf: 1 g. Jyderup: 1 g. – I *Bjæverskov herred*: Skrodsbjerg:
 7 g., 1 øde g., 3 gadehuse. Kannerød: 2 gadehuse, der er bygget i over-
 drevet. Sonnerup: 6 g., 1 gadehus. Tolstrup: 2 g. Algestrup: 9 g. med
 skov i Algestrup vang til 30 svins olden, 5 gadehuse. Engelstrup: 2 g.
 med skov i Engelstrup Hestehave til 10 svins olden, 5 gadehuse. Spret-
 tinge: 7 g. Giersløf: 1 g. med skov i Sprettinge og Engelstrup skove til
 20 svins olden, og ligger herligheden med den største del af landgilden
 til „Herlufstrup“ mænd. – I *Ringsted herred*: Tollerød: 2 g. med skov
 til 100 svins olden. Høm: 1 g. Terslev: 4 g., 1 gadehus. Tjæreby: 2 g.
 med skov i „Bøgenacke“ og „Tjærebylund“ til 40 svins olden. Høsten-
 torp: 1 g., 1 gadehus. Hesselbjerg: 4 g. med skov på skifterne til 10
 svins olden. – I *Ramsø herred*: Ejby: 15 g., 1 øde gårds jord, 5 gade-
 huse, 1 smedehus med 1 ege- og bøgeskov til byen, takseret til 450 svins
 olden. Og herligheden af følgende kirkegårde, der giver deres hoved-
 landgilde til kirken: Hverløse 1 g., Aas 1 g. og i Hejede 2 g., der
 svarer landgilde til Egede kirke, og til de 2 sidste hører der skov i
 Hejede, kaldet Hejede Saad, som er sat for 60 svins olden, i Rode 1 g.,
 der svarer landgilde til Dalby kirke, 1 gård, der svarer landgilde til
 Egede kirke, i Dalby 1 gård, der svarer landgilde til Dalby kirke, i Atte-
 rup 4 g., i Frenderup 1 gård, hvilken gård svarer landgilde til Egede
 kirke, i Borup 1 gård, der svarer landgilde til Freerslev kirke, 1 gård,
 der svarer landgilde til Kongsted kirke, med skov til ovennævnte 2
 gårde til 20 svins olden, i Svennerup 1 gård, der svarer landgilde til
 Kongsted kirke, i Rønnede 1 g., i Kongsted 2 g., i Hylleholt 2 g. og i
 Roholte 1 g., der svarer landgilde til Kongsted kirke, i Elmue 1 g., der
 svarer landgilde til Kongsted kirke, i Høstentorp 1 g., der svarer land-
 gilde til Freerslev kirke, 1 g., der svarer landgilde til Terslev kirke, i
 Kværrede 1 g., der svarer landgilde til Terslev kirke, i Ringsbjerg 1 g.,
 der svarer landgilde til Sædder kirke. Tureby mølle, Skrodsbjerg
 mølle, Hovby mølle, Thybjerg herred i Gielsted 1 g., Flakkebjerg herred
 i Lundby 1 g., fremdeles kronens rettighed i følgende jordegne bønder-
 gårde med ret til at tilforhandle sig ejendomsretten: i Høsten 1 g., i
 Tollerød 3 g., hvortil hører skov både i overdrevet og vangen til 100

svins olden, Fyn, Hindsholm i Birchebjerg 5 g. og herligheden af 2 kirkegårde, der svarer landgilde til Messinge kirke, 1 gård, der svarer landgilde til Messinge kirke, præst og degn, og 4 gadehuse, hvoraf 1 giver sin herlighed til kronen og husleje til præsten.

Samtidig får Henrik Gjøe et åbent brev om, at han og hans arvinger til evig tid må have fri birkeret over alle de bønder i Faxe, Bjæverskov, Ramsø og Ringsted herreder, som kongen nu har tilskiftet ham til Turebygård, „så frit som den bruges i noget birk på landet i Danmark“. Henrik Gjøe skal være forpligtet til at lægge et birketing ved Turebygård, hvor det er mest belejligt, og han og hans arvinger, der har birket i værge, skal altid holde en svoren birkefoged, der kan hjælpe hver mand til lov og ret. Endvidere bevilger kongen, at alle de tjenere, som Henrik Gjøe nu har eller herefter måtte få i de ovennævnte 4 herreder, skal ligge til Tureby birk, så vidt hans gods grund og ejendom med rette strækker sig, og at alle de bønder, der bor på hans gods i de 4 herreder, skal holde Tureby birk for deres rette værneting.

Mens Henrik Gjøe afgiver jus patronatus (bl. a. kaldsretten) til Falke-sløf kirke på Falster, får han 6. oktober 1604 jus patronatus til Ejby kirke i Ramsø herred og Tureby annexkirke med deres rette tilliggende. Til Ejby kirke er der ingen ejendom eller jordskyld, undtagen en jord i Spanager mark, som årlig skylder 7 skæpper, 1 album til kirken; men ellers har den sin tiende i negene, som skal følge Henrik Gjøe og hans arvinger. Han må ikke befatte sig med kronens part af korntienden, der er tillagt Duebrødre Hospital i Roskilde, ej heller med præstens og degnens gårde, ud over at have opsigt med, at de bliver holdte ved god hævd og bygning. Henrik Gjøe og hans arvinger skal holde Ejby og Tureby kirker i god stand og forsyne sognefolkene med gode sognepræster, der examineres og kendes duelige af superintendenten.

Inden skødet for mageskiftet udfærdiges, er det bestemt, at nogle gårde, der ligger i kongens fredejagt i Vordingborg len, skal undtages mageskiftet, og endvidere er der nogle gårde i nærheden af Jungshoved, der i stedet for til Turebygård skal svare deres afgifter til Knud Rud til Vedby, som er embedsmand på Jungshoved.

Igennem skødet får vi et indtryk af, hvor meget gods der hørte til Turebygård. Der var 107 gårde, 21 huse samt 12 gårdsæder. Desuden var der 3 vandmøller, der svarer til Turebygård, og 25 kirkegårde, som

yder landgilde til forskellige kirker. Endelig får Henrik Gjøe herlighedsretten over 4 jordegne bøndergårde, nemlig en i Høsten og tre i Tollerød. Måske de gårde, der er omtalt i mageskiftet under Mogens Gjøe? Der findes også noget gods på Fyn.

Det, som især interesserer os i dette mageskifte, er, hvor mange gårde og huse, der findes i Tureby by. Vi får ikke at vide, hvor mange huse, der er i byen; nogle har der været. Der er 4 gårde og 12 gårdsæder (mindre gårde) samt en vandmølle.

Vi ville også gerne igennem mageskiftet kunne læse, hvor Tureby landsbys gårde har ligget. Vi har nogle få faste holdepunkter, der kan være os til hjælp for at få klaret dette spørgsmål. Tureby kirke har ligget på samme sted i ca. 800 år. Vi ved også, at Turebygård har ligget indenfor det område, hvor Turebyholms bygninger ligger i dag, og at Turebygårds have lå tæt op til kirken i øst, og at man fra haven kunne gå ind på kirkegården. Endelig ved vi, at Tureby vandmølle har ligget i nærheden af broen ved Turebyholms smedie, hvor man har fundet rester af vandmøllens stibord. Måske det sidstnævnte ikke giver os så stor en hjælp i opklaringen af spørgsmålet; for landsbyens vandmølle kunne ofte ligge et lille stykke fra selve landsbyens gårde.

Normalt lå kirkelandsbyens gårde i nærheden af kirken. Det må vi også regne med, når det gælder Tureby landsbys gårde og huse. Vi finder da frem til, at landsbyens gårde har ligget syd og øst for kirken og op imod Kayehøjsbanken, hvor der er fundet rester af bygninger. Måske der også har ligget gårde, hvor alléen er nu. Dengang gik vejen nemlig ikke som i dag. Endelig kan der have ligget gårde, hvor slottet ligger, eller i den sydligste del af slotshaven.

Så længe man ikke har nærmere beretninger og fund at holde sig til, kan man vist ikke komme opklaringen af dette spørgsmål nærmere.

Med Gjøeslægten gik Turebygård ind i en ny storhedstid. Nu boede gårdens ejer selv på gården. Og det betød, at der blev set bedre efter både gård og gods end tidligere, hvor lensmanden kun boede der af og til. Desuden havde han som regel flere len at tage vare på.

Turebygårds bygninger var i en elendig forfatning. Ved mageskiftet havde man glemt at vurdere Skørringegårds og Turebygårds bygninger overfor hinanden. Og da dette bliver gjort, viser det sig, at Turebygårds bygninger kun kan vurderes til 300 daler, mens de tilsvarende

bygninger på Skørringegård vurderes til 3500 daler. Ved denne vurdering kom kronen således til at skyldte Henrik Gjõe og hans arvinger 3200 daler, hvoraf de 200 daler betales med det samme, mens Henrik Gjõe og hans arvinger fik et gælds brev på de resterende 3000 daler, som skal betales til 1. maj 1605. Indtil den tid skal kronen i rente svare 5 daler af hvert hundrede og således fremdeles, hvis pengene bliver stående længere.

Henrik Gjõe og hans børn 1604-1631

Henrik Gjõe, der foretog dette store og omfattende mageskifte, var født 16. juni 1562 på Nyborg slot, søn af lensmand Eskild Gjõe og hans hustru Sibylle Gyldenstjerne. Han hørte altså til de stolte Gjøer, hvis adelsvåben er 3 ibskaller på blå bund. Navnet kan staves: Gøye, Gjõe, Giõe og Giøhe.

Henrik Gjøes far, Eskild Gjõe, der til sidst havde Skørringegård, døde allerede 1573. Og det blev således Henrik Gjøes mor, Sibylle Gyldenstjerne, der skulle sørge for sønnen Henriks opdragelse i de ædle adelsmænds kunster. Hun var som 2-årig kommet i huset hos Herluf Trolles hustru, Birgitte Gjõe, hvor hun blev opdraget og fik adelig optagelse, og var der i huset i 14 år. Hun blev 1558 viet til Eskild Gjõe; deres bryllup stod i København. De levede i ægteskab i 15 år og fik ni børn, af hvilke kun een søn levede, nemlig Henrik Gjõe til Turebygård, og det hedder i ligtalen: „Da hendes egne børn var således bortdøde, havde hun den fornøjelse at opleve den lykke at se 9 børne-børn, hvorover hun ofte sagde, at hun derfor aldrig noksom kunne fuldtakke for den glæde, hun derved havde opnået. Hun var en meget gudfrygtig dame og lod ingen morgen eller aften gå forbi, (uden) at hun jo havde sine visse timer både formiddag en gang og eftermiddag anden gang at holde sin bøn og andagt. I hendes hus var hun agtpågivende, flittig, vindskibelig, forestod brav sin husholdning og havde derfor mange adelige jomfruer i sit hus til opdragelse, såsom de kunne i alle adelige dyder lære meget af hende og var et zirat for hendes køn og stand; hendes egen søster, fru Hildeborg Knud Ruds til Vedbygård, blev opdraget hos hende i 26 år, hendes søsterdatter, fru Anne Mogens Ulfeld til Selsø, blev optugtet i hendes hus i 13 år, fru Anne Gunde Langes var 9 år i hendes hus, jomfru Gertrud Lykke var hos hende i 38 sam-

fulde år, for hvis optugtelse hun bar en moderlig omhu, som hun havde været deres egen kødelige mor, hvilket de og i deres hele liv taknemlig erkendte. Imod de fattige var hun meget gavmild og velædig, sendte hus-arme og andre fattige folk dagligen mad og drikke fra sit eget bord, andre ved juletider, årligen henved 32 i tallet, som hun lod tilrække almisser, hvilken almisse hun endog selv lod køre til dem for hver deres døre og ved sine tienere uddele, på det enhver rigtig skulle få sit, som hun havde skænket dem, eftersom hun havde fået optegnelsen på deres navne udi Næstved af hendes sognepræst, Jens Mogensøn Krummerup, som havde hendes hjælp fornøden, og overhovedet kom aldrig nogen til hende i nød og trang, at han gik trøst-, hjælpe- eller rådløs fra hende. Hun gik aldrig fra eller til kirke, (uden) at hun jo havde de fattiges pung hos sig til at uddele penge af til de nødtørftige. Da nu hendes søn Henrik Gjõe skulle forrejsse af landet, såvel som og hendes (svigerdatter), fru Birgitte Brahe, besøgte hendes søn hende noget forhen, og på begge deres begæring rejste hun til Turebygård, og der i deres fraværelse have opsigt og indseende til deres børn og husfolk. Hvilken deres begæring hun og efterkom og rejste hen til gården tredie jule-dag, som indfalder den 27. december.“

Den 1. januar mærkede hun, at hun blev syg, men blev dog på Turebygård til Henrik og Birgitte Gjõe kom hjem fra udlandet.

Hun rejste derefter til Sortebrødregård, hvor hun, da hun var i kirke den 10. februar, blev syg. Og da Kalmar-krigen var under forberedelse, blev fru Birgitte Brahe hos hende og ville ikke tage af sted, førend det blev bedre med hende. Men fru Sibylle ville, at hun af hensyn til børnene og hendes mand skulle rejse hjem til Turebygård. Henrik Gjõe havde nemlig den 19. februar fået meddelelse i Næstved om, at han var iblandt de adelsmænd, som kongen ville have til at ride i egen person på det forestående tog under den sjællandske fane, og derfor skulle Henrik Gjõe rejse til København i anledning af krigsforberedelserne. Fru Birgitte rejste da hjem til Turebygård. Da hun senere blev tilkaldt til fru Sibylle, var denne død. Til begravelsen, som fandt sted i Næstved Sct. Mortens kirke den 26. marts, kom Henrik Gjõe hjem fra København.

Igennem denne ligtale får vi et vidnesbyrd om, hvilket godt hjem, Henrik var vokset op i.

Moderen havde sørget for, at Henrik Gjøe kom i Herlufsholm skole, hvor han var i 5 år og fik sin første grund i det latinske sprog. I 1579 blev han immatrikuleret ved universitetet i Rostock og studerede her i nogle år, indtil han kunne det latinske sprog. Da han var kommet hjem fra Rostock, kom han i huset hos sin moders farbroder, Preben Gyldenstjerne, hvor han opholdt sig i 3 år.

I pastor Hans Bangs ligprædiken over Henrik Gjøe hedder det: „Men som han da havde lyst sig udi krigssager at forsøge, er han med erlig og velbyrdig mand Steen Maltesen uddragen udi Nederland og er siden kommen udi Grev Mauriti tjeneste og udi den Nederlandske krig der sammensteds forholdte sig udi 3 år. Derefter begav han sig hjem i sit fædrene rige igen og holdte hus for sig selv ved 7 års tid indtil annum Christi 1598. Da er han af Guds synderlige forsyn kommen udi det hellige og værdige ægteskab med erlige og velbyrdige jomfru Birgitte Brahe, erlig og velbyrdig Axel Brahes, kong. May. og Danmarks riges råd til Elved, hans datter, hvilken i fornævnte år den søndag næst efter S. Laurentiis dag gjorde denne sin velbyrdige mand Henrich Gøe samt tvende andre velbyrdige kære døtre deres bryllup udi Malmø.

Med denne hans velbyrdige dydige frue, fornævnte fru Birgitte Brahe, haver denne salige mand siden levet, som nu er 13 og på det 14. år siden S. Laurentiis dag, et gudfrygtigt og dydigt ægteskab.

Gud almægtigste haver dennem tilsammen der udi velsignet med 4 sønner, som er erlige og velbyrdige Eskild Gøe, Falck Gøe, Otte Gøe og Mogens Gøe, og 5 døtre, som er edlige og velbyrdige jomfru Mette Gøe, jomfru Elline Gøe, jomfru Ide Gøe, jomfru Beate Gøe og jomfru Anne Gøe, og endnu er denne erlige og velbyrdige frue med det tiende af Gud under sit hjerte og velsignet. Hende udi denne sin store hjerte sorrige og bedrøvelse Gud

Birgitte Brahe

almægtigste nådelige med alle bedrøvede husvale og give hende glæde og en nådelig forløsning med den ædle skabning, Gud selv haver begyndt i sin tid, og lade sig med hende med alle hendes efterlevende faderløse børn hjertelig og trolig både til liv og sjæl være befalede.“

I maj måned 1611 var Henrik Gjøe taget af sted for at deltage i kampene i Sverige, hvor han efter præstens udsagn „haver forholdt sig sådan, at enhver giver hannem et oprigtigt, adeligt og mandeligt rygte for sin mandhaftighed, flittige trofasthed, som han i alle måder lod sig med befinde. — Udi september måned besøgte Gud Almægtigste hannem for Calmer med legemlig svaghed og sygdom, under hvilken Guds hånd han lå på Calmer slot på nogen tid. Der han formærkte samme sin sygdom jo mere og mere at tage overhånd og er den 25. dag september til vands hid til byen ankommen.“

Samme nat sendte han bud efter sin hustru. Vi kan tænke os, at budet, der skulle bringe meddelelsen til Turebygård, red hurtigt. Da fru Birgitte på Turebygård hørte, hvordan det stod til med hendes mand, opsatte hun ikke sin rejse til København, selv om hendes kræfter under de forhåndenværende omstændigheder var små. Fru Birgitte ankom til byen ved 10 slet formiddag. Samme dags eftermiddag sender Henrik Gjøe bud efter pastor Hans Bang, der giver ham sakramentet. Henrik Gjøe ønsker selv at blive nedsat i Helligånds kirke, hvor hans svoger Otte Brahe også var begravet. Den 28. september 1611 døde han og blev bisat i Helligånds kirke den 12. oktober 1611, hvor præsten Hans Bang holdt ligtalet.

Den største hjælp fik fru Birgitte hos sin svoger Holger Rosenkrantz, der ikke blot hjalp hende med at se efter jordegodset, men også med opdragelsen af hendes børn. De fire sønner, der var i alderen fra 6 til 11 år, fik ophold i hans hjem på Rosenholm. Selv om Holger Rosenkrantz og hans hustru, fru Sophie Brahe, havde 6 sønner og 7 døtre, var der plads til endnu flere i hjemmet, der egentlig var en slags opdragelseshjem for adelens børn. Man regner med, at 25 danske adelspersoner fik deres opdragelse i dette hjem; desuden kom der også tyske adelsmænd i hjemmet, så ca. 50 adelsmænd har fået deres undervisning og dannelse i dette hjem, der var et kristent og alvorligt hjem, hvor børnenes bedste leg var at lege „gå til kirke“. Man karakteriserede

hjemmet på Rosenholm som en himlens skole og musernes og gratiernes palads. Her blev indpodet de faste moralske grundbegreber og den ubetvingelige tro på, at skriftens ord var den eneste absolutte fører gennem livets vildnis og snarer. De unge adelsmænd, der voksede op i hjemmet, var taknemmelige derfor. Således skriver Henrik Gjæes søn Otte i 1628 et brev til Holger Rosenkrantz, hvori han takker for den uddannelse, han fik på Rosenholm.

Men det var ikke blot i hjemmet, at Holger Rosenkrantz fulgte de unge adelsmænd. Når de var færdige med uddannelsen på Rosenholm, sendte han dem til udlandet under opsyn af en af de mere modne adelsmænd.

Vi kan forstå, at de børn, der kom i Holger Rosenkrantz' hjem, var i gode hænder, men derfor må det alligevel have været svært for fru Birgitte at sende dem til Fyn, og ikke mindst, da hun gik og ventede det 10. barn, der blev født december 1611.

En trøst fandt fru Birgitte hos den nye, unge præst Niels Desiderius Foss, som hun havde kaldet til Dalby-Tureby i 1616 (se bind I s. 66 f.). Mange gange har hun sikkert lyttet til hans prædiken i Tureby kirke; og han fandt sikkert også vej til hendes hjem på Turebygård, hvorved han fik indblik i hendes livs personlige glæder og sorger. Allerede 9. september 1619 døde hun på Turebygård.

Det blev da naturligt, at det blev pastor Foss, der skulle fungere ved bisættelsen, der fandt sted i Sct. Mortens kirke, Næstved. En lang tale blev holdt. De adelige ligtaler var som oftest meget lange – 100–200 sider. Først en trøst til enken eller enkemanden, derefter den afdødes adelige herkomst og personalia og endelig en bibeludlægning. Pastor Foss tog sit udgangspunkt i Davids Salme 90, 1–11.

Vi vil her nævne noget af levnedbeskrivelsen, som pastor Foss giver af fru Birgitte, efter at hun var blevet gift:

„Da nu Gud Almægtigste havde forsynet hende udi det hellige ægteskab, levede hun med velbemeldte hendes velbyrdige, kære husbonde så meget kærlig og venlig, så fornuftig og så finlig, så at alle og enhver, som den gode, salige frue imidlertid haver været bekendt, nok som vide hende det berømmelige at eftersige.

Midlertid haver den nådige, gode Gud også rigeligen velsignet den

salige frue udi hendes ægteskab og begavet hende på tretten års tid med 4 sønner og 6 døtre.

Da nu den salige frue således havde levet med sin kære husbonde noget på det fjortende år, haver den almægtigste Gud efter sin faderlige forsyn besøgt hende med sin nådes kors, og ved den timelige død bortkaldet fra hende velbemeldte hendes kære husbonde, som kom syg ned fra Sverige hid til landet til København, efter han havde været fra hende næsten et halvt års tid. Og kaldede Gud hannem år 1611 den 28. septembris udi denne måned, som samme nådelige Gud nu også hende den salige frue til bemeldte hendes kære husbonde igen haver hjemkaldet og forsamlet.“

Præsten nævner derefter, at fru Birgitte har efterladt sig et berømmeligt navn og det eftermæle, at hun var en gudfrygtig, oprigtig, stille og alvorlig enkefrue. Børnene har hun beflittet sig på, at de måtte blive opdraget i sand guds frygt og i al tugtighed og finhed. Derfor har hun også sendt sønnerne hjemmefra, mens hun holdt døtrene hjemme hos sig selv og der lært dem gudfrygtighed, stilhed og tugtighed og at holde sig til, hvad de i fremtiden kunne have ære, gavn og berømmelse af.

„Hendes tjenestefolk haver hun i lige måde altid holdt flittigen til Guds frygt og ikke alleneste i kirken altid haft flittig indseende til dennem, så at dersom hun nogen der savnede uden billig årsag, er det ikke afgået uden fortørnelse. Men også uden kirken, at de udi hendes hus og tjeneste skikkeligen og tilbørligen sig skulle forholde. Hun haver også altid haft lyst og ville dennem alle stedse at forfremme til det gode og mange vel forsynet – ikke alleneste i sin velmagt, som enhver der hendes Velb. haver kendt vel vitterlig er – men også i sin svaghed forskrevet dennem til sine venner, at de ikke skulle blive tjenesteløse efter hendes afgang.

Hun haver flittigen holdt sin kærligheds regel mod fattige folk og ikke allene dagligen bespiset så mange, som der kom for porten, men end også betænkt fattige husarme og altid med vinteren tænkt i besønderlighed på deres nød og trang og bispist sig flittigen med sine mange ret husarme, der kunne findes i Dalby sogn, de andre vidste hun vel selv tal på i Tureby sogn, efterdi de dagligen fik hjælp hos hende, og anbetroede mig så til dem både en god almisse med penninge så og lod age til dennem rug, eftersom deres nødtørfthighed var, til

hvilke hendes Velb. vel og nu savner og med suk begræder. Hun havde stor omsorg for fattige, faderløse børn og ladet dem ærligen opfostre og selv forsynet med klæder og føde. Denne haver været den salige frues idræt i hendes levned og omgængelse her i verden. Af hvilket og gives tilkende, at Christus jo haver boet formedelst troen i hendes hjerte. Eph. 3.

Hvad hendes svaghed er anlangende og afsked herfra, da haver i dette år den salige frue været meget anfægtet med mange hårde anstød af adskillige sygdomme, hvilke hun dog omsider haver overvundet, men nu den anden og tyvende augusti er hun atter blevet meget svag, og sygdommen formeret sig mere og mere, og omsider der tvunget hende til sengs tirsdagen derefter, som var 24. augusti. Og da hun fornam sig intet bedre af sin legemlige svaghed, men værre, lod hun hasteligen med en vogn hente mig til sig fredagen den 27. augusti ved 2 slet eftermiddag, da var erlig og velb. jomfru Mette Lycke hos hende og hendes velb. jomfruer.

Da jeg rakte hende hånden og adspurgte, hvor det var med hende, så hun på mig og agtet, at jeg ikke kunne holde mig for gråd, efterdi hendes Velb. havde altid bevist mig meget godt, og svarede så som hun både ville trøste sig og mig: „Det er, som Gud vil, vi bør alt at være hans faderlige vilje undergivne.“ – Hvortil jeg svarede: „Det er såre vel sagt, thi hans hjerte er faderligt mod os, som han selv beskriver i psalmen: Ligesom en fader forbarmer sig over sit barn, så forbarmer Herren sig over dennem, som hannem frygte. (Ps. 103). Ja, det er mere end moderligt. (Esajas 49). Thi dersom en moder kan forlade sit barn, så vil dog Herren aldrig forlade sin udvalgte. (Rom. 8). Ja, alting tjener dennem til gode, som elsker Gud.“ Og da hun da så sine velb. børn og husfolk at se ynkeligen til hende, haver hun uden tvivl vel mærket deres vilje, at de ville bede hende om forladelse, og derfor sagt til dennem: „Jeg haver alt længe siden forladt alle dennem, som haver brudt mig imod“. Og så med sammenlagte hænder sagde: „Jeg kan aldrig fuldttakke Gud for lydige børn og lydige folk“. Og så sagteligen bekende, at hendes svaghed var langt større, end hun ville lade sig mærke med for sine børn.

Da jeg adspurgte hende, om hun havde beredt sig til Jesu Christi legems og blods annæmmelse, da svarede hun: „Ja, så gerne, jeg haver

længtes derefter“. Og der jeg havde nu meddelt hende det højværdige sakramente, trøstede jeg hende, og med adskillige sententser af Guds ord og styrkede hende til tålmodighed, og aldrig kunne jeg så snart begynde en sentents, at hun jo selv straks førte den til ende. Iblandt andre indførte hun og selv den skønne: Så elskede Gud verden, at han gav sin enbårne søn, at alle de, som tror på hannem, skulle ikke fortabes, men have det evige liv. „Iblandt det tal,“ sagde hun, „er også jeg“. Og fremdeles sagde hun: „Jeg havde altid tænkt mig, at døden skulle blive mig så ganske svær og bitter for mine mange børns skyld, men Gud ske lov, som haver gjort mit hjerte så fri, at det er mig lige som jeg ikkun var en pige og havde intet for at sørge. Jeg haver ikke lyst til nogen ting uden til det evige liv“. Opregnede så en sentens af mester Jens Lauritsøns prædiken i Odense, i hvilken hun sagde hannem at have lignet døden ved et bryllup, til hvilket man kommer, somme tidlige, somme sildige, lige som man er færdige til: „Min salige husbond var før færdig end jeg, og jeg er nu på vejen og kommer efter, når Gud vil. Og jeg tvivler intet på Guds faderlige forsyn, at han jo ikke forlader mine børn, han som mig fra mit 8. år, der min moder mig frafaldt, så rigeligen og vel haver forsynet“. – Hvortil jeg svarede, takkende Gud, at dette alt sammen var ikke af Herrens kød og blod, men den hellige ånd. Dernæst sagde hun til sine kære børn: „Nu, børnlille, jeg vil befale eder den, som er mægtig til at forsørge der. Dernæst min broder Holger Rosenkrantz og eders kiære moders søster Sophia Brahe, jeg ved, at de ikke forlade eder“. Og med flere ord påmindede dem om Gudfrygtighed, tugtighed og ydmyghed. Da de havde ende, bad hun mig synge om Himmeriges rige, hvilket jeg og gjorde. Dernæst sagde hun den: Når øjnene briste og synet forgår. Hvilket og skete. Så tilspurgte jeg hende, om det var hende ikke besværligt, at jeg læste et capitel af bibelen for hende. „Nej,“ sagde hun, „godt er ikke for meget“. Jeg læste så det 2. capitel hos Esajas. Og da der disse ord fremkom: Sandeligen, han bar vor sygdom og tog vor pine på sig, da sagde hun: „Ja, haver han båret min sygdom, da haver han og retfærdiggjort mig, thi om mine synder er end blodrøde, da skal han dog gøre dennem snehvide“.

Siden blev hun liggende og slumrede i 3 uger. Og i 3 dage talte

hun intet uden disse ord: „Gud forbarme sig over mig. Jesu, kjære mester, forbarm dig.“

Og eftersom jeg for stor svagheds skyld, som vankede i egnen, ikke kunne ideligen blive hos hende, som jeg gerne havde villet og burde, så haver og hendes Velb. børn og Velb. jomfru Mette Lycke altid trøstet hende med bibelske leiser.

Og da de fornam mellem onsdag og torsdag, som var den 8. og 9. septembris, ingen forhåbning til dette liv, haver de endrægteligen gjort deres bøn til Gud, at han for Christi skyld ville forstække dødens pinsel og annamme hendes ånd i sine guddommelige hænder. Så er velb. jomfru Mette Lycke ganget til hende med disse ord: „Hjertekjære søster, troer du, at Jesus haver forløst dig og vil være dig nådig?“ Der- til svarede hun: „Ja, jeg troer det vist“, og er så sagteligen ved 3 slet om formiddag hensoffuit.“

Det har været svært for den 43-årige fru Birgitte at tage afsked med sine børn, og ikke mindst med den 7-årige Sibylle, opkaldt efter far-moderen. De seks piger fik nu også plads i Holger Rosenkrantz' hjem. Egentlig skulle Tyge Brahe til Tostrup, embedsmand på Skivehus, efter loven have været værge for Henrik Gjoes og Birgitte Brahes børn, men da han boede så langt borte, havde han fået Holger Rosenkrantz til at være værge for børnene. Derfor beder kongen den 29. februar 1620 Holger Rosenkrantz om „at påtage sig værgemål for sin hustrus søsters børn, føre tilsyn med deres hovedgårde, det være sig øksne, korn, smør og andet og landgilden af deres øvrige gods til samme pris som sit eget og ellers i andre måder fremme deres gavn med indtægt og udgift“.

I september 1620 erfarer kongen, at ingen har kunnet begive sig til Turebygård for at ordne boskab og løsøre efter fru Birgittes død; fordi den smitsomme sygdom har grasseret stærkt i de nærliggende bønder-gårde, og man har grund til at frygte, at den findes i husene på Turebygård. Ingen har altså vovet sig derhen, og fogeden har fået be-faling om at holde flittigt opsyn og vagt dag og nat over alting.

Holger Rosenkrantz har været forhindret på grund af rejser og an-dre bestillinger i at komme til Turebygård. Nu, da der ikke er nogen fare og skrøbelighed at frygte, skal han strax i nærværelse af de af fru Birgittes børn, der er kommet til moden alder, og Fr. Reetz til Tygestrup og Tyge Brahe til Tostrup optage, overse og registrere fru

Birgittes efterladte boskab og løsøre, der findes på Turebygård. Han er den, der har bedst kendskab dertil, da han ofte kom i hjemmet. Han skal derefter tage det under forvaring.

Kongen har også erfaret, at fru Birgittes efterladte døtre har taget med sig fra Turebygård dels deres egne klæder og dels forskellige andre ting, der skulle bruges ved begravelsen i Næstved. Desuden er der fra et kammer på gården, hvor der var ildfare at befrygte fra de nærmest liggende huse, ført nogle brevskrin samt liberi og sølvtoj. Det er dog registreret af nogle dannemænd, „der i den farlige tid har villet lade sig bruge til at være til stede der.“

Døtrene var rejst til Holger Rosenkrantz på Rosenholm, hvor de nu har nogle ejendele, som skal registreres, for at lavværgeren Falk Brahe kan gøre et rigtigt regnskab.

Turebygård var nu i en årrække under bestyrelse af Henrik Gjøs og fru Birgitte Brahes børn.

Hvordan gik det så den store børneflokk, som Henrik Gjøe havde, og som havde fået den bedste uddannelse, som tænkes kunne? Vi vil prøve at følge hver enkelt af de 10 børn.

1. *Mette Gjøe* var født 27. juni 1599 på Skørtinge. Hun var godt inde i adskillige sprog og smukke videnskaber og „haver til bevis på sin lærdom forundt den lærde verden adskillige smukke skrifter“ som er: den første part af tragiske *Oder* på dansk, København 1657, og Ludvig Bayles *Praxis Pietas* eller *Gudfrygtigheds øvelse*, oversat fra engelsk i København 1646, derpå 2. og 3. gang oplagt, nemlig år 1666 og 1705. Hun har også skrevet en slægtsbog, hvori hun fører sin slægt tilbage til kong Valdemar 4. I denne hedder det: „Anno 1663 lod jomfru Mette Gjøe, Henrik Gjøe til Turebygård og fru Birgitte Brahe deres datter, denne bog gøre og der udi hendes federne og møderne anner og herkomst malle og skrive:

Høyhed og ære, skiold, hielm og anehr
Det praler som guld, er dog ichun muld.
Det gloer i øye og hjælper ichun føye.

In summa:

Ald verdens friehed og føg, er intet uden skorsteensrøg.
Dertil med ald hindis friehed og ferdit
Er neppe en tørve verdit.

Det vilde jeg du skulle agte med skel;
Thi våbnens farffue og guldet self
Det seer du effter, det veed jeg vell.“

De lærde giver Mette Gjõe mange smukke vidnesbyrd. Mathias Henricus skriver således: „Denne meget ædle og gudfrygtige jomfrue havde med agtsomhed vænnet sig til den hellige skrifts læsning og samlet adskillige sententzer, uddragne af den hellige skrift, hvilke hun haver bragt sammen i en temmelig tyk bog“. (Oversat fra latin til dansk).

Mette Gjõe var ugift og døde 17. oktober 1664 i København. Hun blev begravet i Sorø kirke, hvor hendes læderbetrukne kiste findes under Johannes Døbers kapel. Der findes følgende inskription:

Her under huiler erlig och velbyrdig nu / salig hos Gud Jomfru Mette Giõe, som var / erlig och velbyrdig Mand, salig Her Hendrich / Giøes och Fru Bergete Braes Datter, fød / paa sin federe Gaar Skiøring Anno 1599 / den 27 junij, och bortkaldet af Gud / i Kiøbenhafn den 17 October Anno 1664. / Gud gifve hende med alle tro Christne / en glædelig Opstandelse. / De Retferdigis Siele ere i Guds Haand / och ingen Pine schal røre dem. Salomons / Vidsoms Bog 5 Cap.

2. *Eskild Gjõe*, født i juli 1600. (Se nedenfor).

3. *Falk Gjõe*, født 8. januar 1602 på Skørringe, rejste 1611 udenlands og studerede i Giesen, Strasbourg, 1615 i Leipzig, var så i Frankrig i nogle år som hofjunker hos hertugen af Nevers, deltog siden i slaget ved Lutter am Barenberg, 1632 kornet ved Henning Walkendorffs fynske kompagni, arvede 1635 part i Gl. Køgegård, som han efterhånden samlede, men 1641 solgte han den til Christen Skeel, var 1642 og 1646 landkommissær, 1648 ridder, 1649—1653 hofmester på Sorø og roses for at styrke det religiøse liv på akademiet, dels ved indførelsen af daglig bibellæsning og nye bønner, dels for hans interesse for biblioteket, som han forøgede og skaffede en ny bygning. I 1649 var han lensmand på Børglum kloster, solgte 1651 Leiholm (nu Pilegård, Salling herred). Han var gift med Karen Bille Marqvardsdatter til Hvidkilde, og døde 17. september 1563 i Odense, blev begravet i Sorø kirke, hvor hans læderbetrukne kiste er sammesteds som hans søster Mettes. – Gravskriften er:

Her wnder hviler erlig oc / welbyrdig Mand Falck Giõe Hindric / Søn til Hvidkille, som var Hofmester for det / kongelige oc adelig Aca-

demi Soer oc kongelig / Maiestads Befalings Mand ofver Børlum Kloster / som var erlig oc welbyrdig Mand Hindric Giøe til / Tureby Gaard oc Frue Birgita Brahe deris Søn, som / blef fød paa sin fæderne gaard Skørring Anno / 1602 den 8. Januari, oc kallede Gud hannem vdi / Odense Anno 1653 den 17. September vdi hans Alders / 51 Aar, 8 Maaneder oc 9 Dage. Gud gifve hannem / med alle tro Crisne en gledelig oc / ærefuld Opstandelse paa den yderste / Dommedag.

4. *Ellen* eller *Elline Gjøe*, født 26. januar 1603 på Skørringe, gift 14. august 1625 med Mourits von Aschersleben til Jerstrup. Hun døde 14. april 1656 i Odense.

5. *Otte Gjøe*, født 14. februar 1604 på Skørringe. (Se nærmere nedenfor).

6. *Mogens Gjøe*, som formodentlig er født på Turebygård 1605. Iøvrigt ved man kun om ham, at han faldt i Tyskland 1626.

7. *Ide Gjøe*, født 7. januar 1606 på Turebygård, gift 14. august 1625 i Odense med Jens Juel til Lindbjerggård, hun døde 31 .oktober 1654 og blev begravet i Viborg domkirke.

8. *Beate Gjøe*, født 1607 eller 1608 på Turebygård, gift 1641 med Hans Bille til Jungergård, hun var død før 31. marts 1672.

9. *Anne Gjøe*, født 18. december 1609 på Turebygård, var først 8–9 år hos Holger Rosenkrantz, dernæst var hun hos broderen Falk Gjøe. Hos ham var hun næsten 32 år og blev der modnet gennem interesse for fædrelandets litteratur. Hendes omgang med belæste svigerinder virkede på hende, og i klosterbiblioteket fandt hun megen læsning. Imidlertid bragte Svenskekrigen forstyrrelse i hendes huslige liv, og hun opholdt sig i de 2 sidste år af krigen hos Preben Brahe på Næsbyholm.

Her vnder hviler erlig oc wlb.: / Iomf. Iomfrue Anne Giøe, som vaar erlig oc / welb. Mand Hendrick Giøe til Tvrebygaard oc frve / Birgitta Brahe deris datter, som er fød paa sin fæder- / ne Gaard, Tvrebygaard, Aar 1609 den 18 December oc hafde / fremdraget sit møgsomelige Lefnet i Stilhed oc / Gvds Fryct oc altid hiertelig begierede att / forløsis oc være med sin Frelser Christ. Och / kallede Gvd hende paa Hvedholm 1681 den 9 / January vdi hendis Alders 71 Aar och 3 Vger. Gvd gifve / hinde med alle Gvds wdvalde Børn en ærefvld Opstan- / delse paa hans retferdige Doms Dag. / Christvs siger: Jeg er Opstandel-

sen oc Livet, / hvo som troer paa mig, skal aldrig døe; / om hand dør, skal dog leve.

10. *Sibylle Gjõe*. Dette barn havde fru Birgitte båret under sin barm, da Henrik Gjõe døde; det blev født 13 uger efter hans død, men det blev også smertensbarnet. Efter at hendes søster Ellen var blevet gift med Mouritz Aschersleben til Jerstrup i Grindløse sogn, fik hun ophold der. Dette blev ulykken for hende; for hun blev her forført og kastede barnet ud af et vindue på Jerstrup i 1635, og i den anledning kom Christian den 4. den 18. november 1635 til Odense for sammen med rigets embedsmænd at dømme i den sag, som optog så mange sind: Sagen imod Sibylle. Kongen ledsagedes af sin yndlingskvinde, Vibeke Kruse, og dennes lille søn, den 5-årige Ulrik Christian Gyldenløve, og en del andre af kongens børn. Desuden medbragtes til yderligere underholdning for kongen en marekat. Kongen havde rejst sagen, for det var kommet ham for øre, at Sibylle Gjõe „i en il og uden nogen medicin eller råd“ skulle have født et barn på Jerstrup, og rygtet tilføjede yderligere, at det var hendes svoger, Mouritz Aschersleben, der var Sibylles forfører.

Lensmanden i Odense fik ordre til omgående at skaffe de to mistænkte til Odense. Til Sibylles afhentning sendtes kun een mand, nemlig hendes moders halvbroder, Tyge Brahe, mens der sendtes en styrke på 16 mand til Mouritz' afhentning. Begge fulgte de dog villigt med til Odense og indsattes i hvert sit kammer på Odensegård. To af byens borgerinder blev sat til at bevogte Sibylle.

Den 25. november gav kongen riddernes fruer besked om ved forstandige kvinder og uvildige jordemødre at lade undersøge, om Sibylle Gjõe havde født et barn eller ikke, „på det uskyldighed må håndhæves, og forargelse, som Guds unåde og straf forårsager, dæmpes og nedlægges“. Sibylle tilstod uden videre. Hun havde intet andet at gøre. Hun føjede dog til sin tilståelse om barnefødslen den oplysning, at barnet havde været ufuldbærent, og at hun havde kastet det ud i voldgraven på Jerstrup. Kongen gav derefter ordre til, at voldgraven nedenfor det vindue, ud ad hvilket Sibylle havde opgivet at have kastet barnet, skulle undersøges. Men inden det kom så vidt, havde hun ændret tilståelsen. Hun fortalte nu, at ganske vist havde hun født barnet på Jerstrup, men derefter havde hun lagt det i et skrin, som hun havde taget med til

Hvidkilde, hvor hendes broder Falk Gjøe boede. Skrinet havde hun anbragt i et hul i væggen i sit sovekammer, sat en kuffert udenfor og lagt nøglen på bordet. Dette viste sig at være rigtigt. Man fandt skrinet med barneliget, som bragtes til Odense, hvor det indsattes i Sct. Hans kirke. Barneliget skulle nu synes, for at det kunne afgøres, om barnet havde levet efter fødslen. Kongens livlæge afgav en betænkning herom, men den fandtes ikke tilstrækkelig. Syv af stadens fornemste jordemødre fik derefter besked på at syne liget. Det var Johanne Claus Guldsmeds, Barbara Mester Niels Mules, Barbara Villum Lucassen, Anne Hans Mikkelsen, Cathrine Henrik Bogbinders, Anne udi adelens gård og Mathis Snedkers kone udi Nedergade. De kom til det resultat, at Sibylle havde ombragt barnet.

Om Mouritz berettes, at han efter et par dages arrestation atter løslodes. Han havde kunnet klare for sig, og Sibylle havde hårdnakket nægtet at fortælle, hvem der var fader til hendes barn.

Torsdag den 3. december 1636 dømtes Sibylle fra livet. Men nu manglede man en skarpretter, for borgmesteren i Odense, Hans Nielsen Chulensbrun, måtte overfor kongen bekende, at staden for tiden led af den mangel, at ingen mestermand var at få. Kongen blev så vred over dette kommunale sløseri, at han sagde til borgmesteren, at denne selv ville komme til at fungere som bøddel, hvis det ikke lykkedes indenfor kort tid at skaffe en anden: en sådan fik man i Flensborg, hvortil den Odense-borgmester selv måtte rejse. Bøddelen kunne ikke være i Odense før lørdag aften, og om søndagen kunne man ikke lade Sibylle miste sin hals. Dette skete derfor først mandag den 7. december. Forinden havde hun haft lejlighed til at skrifte sine synder overfor sognepræsten ved Sct. Hans kirke, Wichmand Hasebard. Hun kendte ham fra sin barndomstid på Rosenholm. Her havde de oplevet en lykkelig barndom sammen. Nu mødtes de under de mest tragiske omstændigheder.

Kongen ønskede at overvære dommens fuldbyrdelse. Han ville være sikker på, at Sibylle mistede sit liv, for han havde en mistanke om, at når den Odense-bøddel ikke havde været at finde, så var det, fordi adelen på Fyn havde skaffet ham af vejen, for på den måde at redde Sibylles liv. Fra sit vindue i slottet så kongen, at den 23-årige Sibylles hals faldt for bøddeløksens hug.

Bagefter kaldte kongen præsten Hasebard, som havde berettet Sibylle,

til sig, og frittede ham om indholdet af Sibylles bekendelser, vel sagtens for at få at vide, om Mouritz var hendes forfører. Men præsten sagde ingenting. Det var et held for ham. For kongen sagde, at hvis præsten havde røbet noget, ville han have mistet sin hals.

Da retfærdigheden således var sket fyldest, adspredte kongen sig ved kortspil, hvori han tabte 30 dalere. Til skarpretteren udbetaltes 10 dalere for veludført arbejde.

Sibylle tog sin hemmelighed med sig i graven. Hvem hun havde elsket, og hvem der var fader til hendes barn, bliver aldrig opklaret. Mouritz døde i 1641, 45 år gammel; præsten sagde om ham, at „han har været begavet med sand gudsfrygt“.

Otte Gjøe 1631-1642

Otte Gjøe var som tidligere nævnt født på Skørringe 14. februar 1604. Sin adelige opdragelse fik han hos Holger Rosenkrantz. Han var hofjunker 1629–1632, købte som tidligere nævnt Brandholm af sin svigermoder, hvorved han kunne købe den anden halvdel af Turebygård. I skødet fra 1631, som giver Otte Gjøe ret til den anden halvdel af Turebygård, som Eskild Gjøe afstår til ham, nævnes mænd fra Tureby, der betaler kornlandgilde eller smørlandgilde, og nogle, der betaler en

Otte Gjøe

mindre pengeafgift på en eller to daler. Man må regne med, at de mænd, der betaler kornlandgilde, var gårdmænd, og de andre husmænd. Enkelte, såvel af gårdmændene som af husmændene, har jord i brug af gårde, der ikke mere synes at eksistere, og man må regne med, at der allerede nu er nedlagt nogle

Kornlandgilde ydes af: Per Christoffersen, Oluf Laursen, Jacob Persen, Tomes Andersen, Søren Esbjørnsen, Jens Laursen, Niels Persen, Rasmus Udrider, Hans Olufsen, Jens Aagesen. – Der var altså nu kun 10 gårde.

Pengeafgift betales af: Oluf Nielsen, Søren Andersen, Jep Jyde, Per Persen, Niels Knopseck, Mogens Skræder, Jep Koch, Oluf Andersen, Jep Nielsen, Peder Rasmussen, Jens Aagesen, Niels Olufsen, Jens Andersen. Desuden anføres, at Jens Laursen og Oluf Nielsen giver 8 daler af den jord, som ligger til Peder Andersens gård, samt af Søren Esbiørnsen, Niels Madsen og Jens Aagesen giver 1 pund byg af den jord, som ligger til det bol, Per Rasmussen ibor.

Ved Tureby mølle anføres en Niels Møller, som svarer afgifter af et par andre jorder, bl. a. af kromandens holm. Kromanden nævnes ikke.

I 1638 havde Turebygård 614½ tønder hartkorn. I 1639 blev Otte Gjøe løjtnant ved det sjællandske kompagni. Allerbedst får vi hans levnedbeskrivelse i talen, der blev holdt over ham i 1642 ved bisættelsen i Køge kirke:

„Men efter at Gud hans kære forældre med denne deres søn havde begavet, haver de strax været omhyggelig for hannem sin skaber igen at opofre og hannem ved det hellige dåbs sacramente udi sin Frelser Christum ladet indplante så og siden med største flid og omhu udi gudsfrygt opdraget, indtil han var syv år gammel. Da Gud havde bortkaldet hans salige far, hvorfor hans gode morbroder og morsøster, ærlig og velbåren mand Holger Rosenkrantz og fru Sophia Brahe til Rosenholm, efter hans kære moders begæring, haver taget hannem såvel som hans tvende brødre, ærlig og velb. mand Eskild og Falck Giøe, udi deres hus, hvor de samtlige udi alle gudelige og adelige øvelser er optugtet. Indtil anno 1616, han var 12 år gammel, da er han med forn. hans kære brødre og deres fætter, erlig og velb. mand Gunde Rosenkrantz til Boserup, forskikket ud af riget med tvende præceptoribus, nemlig hæderlige og høylærde mænd Mester Jakob Hassebart og Olluf Slangstrup, på det de i tide på fremmede og dertil beqvemme steder kunne lære og se det, hvorved de i fremtiden kunne være deres fædrene land til tjeneste og deres venner til glæde, og haver han da på den tid hen ved tre års tid på adskillige fornemme academier udi Thyskland, i synderlighed til Gijse og Strassbourg, sine studia ikke uden mærkelig profect prosequeret det samme og stedse continueret, så han indtil hans død altid med stor lyst og god fremgang udi adskillige boglige kunster sig haver øvet. Men anno 1619 er de samtlige af deres kære forældre igen hjemfordret, og han da atter udi sin kære morbroders hus nogen

stund er forbleven, desimidlertid Gud hans kære salige moder og i lige måde haver bortkaldet, så forn. hans gode morbroder så vel som morsøster, ærlig og velb. mand Holger Rosenkrantz og fru Sophia Brahe, der altid siden har været hannem og hans søskende i forældres sted, anno 1619 forskikket hannem med han broder, velbemeldte Falck Giøe, deres præceptore, hæderlig og vellærdt mand Olluf Slangstrup, til Leiden i Holland, hvor han sine studia og andre exercitier på 2 års tid videre haver continueret, indtil han anno 1621 begav sig i Frankerige; der beså mange fornemme steder, dog i synderlighed opholdt sig til Paris, og efter at han blev sproget mægtig og sine adelige exercitia havde lært, begav han sig efter kong. Mayt., vor allernådigste herres forskrivelse i tjeneste hos den højborne fyrste hertugen af Neurs, siden hertugen af Mantua, og hannem på 3 års tid for en hofjunker optugted og imidlertid udi alle de qualiteter, en retskaffen adelsmand sømmer og vel anstår haver tiltaget, haver så anno 1625 taget sin hjemrejse igennem Flandern, Brabant, Seeland og Holland, der på vejen beseet alle de navnkundige steder sammesteds findes, som agtes for vit her at opregne, og da han samme år kom hjem udi riget, og da den tyske fejde nylig var begyndt, begav han sig strax til arméen og der sagde tjeneste under den edle og velbårne greve Henrich Holck til Ravnholt, da ritmester over et compagni til hest.

Siden, da hans kong. Mayt., vor allernådigste herre, commenderet hans fyrstlige nåde, hertug Johan Ernst af Saxen. Weimern etc., med en særdeles armada udi Slesien, er han fulgtes med på samme tog under erlig og velb. mand Anders Bille til Damsbo, Danmarks riges marsk og råd, kong. Mayt. befalings mand over Vestervig, hans Compagni. På hvilket tog han på 2 års tid både udi Slesien og Ungern lod sig bruge, og er alle de godt folk, som med var, vitterlig, at han og udi alle occasioner sig som en daper soldat oc resolut cevalier haver præsenteret, indtil han anno 1627 udi det hårde treffe, som imellem samme Weimerske og den keyserske armee foregik, blev med en pistol ind udi den venstre side og tid igennem ryggen tvert igennem skudt, hvor efter han på anden dagen blev liggende på valstedet og først den tredie dag indført udi den Mark Brandenburgiske fæstning Landsberg og der forbunden, så han siden efter en lang kur, formedelst Guds nådige hjælp, igen kom til sin førlighed og forrejste så her ind udi Danmark, og strax

sagde hans kong. Mayt. tjeneste udi gården for en hofjunker, imidlertid han var udi samme tjeneste, nemlig anno 1629, han efter Guds forsyn og sine venners råd bedet om erlige og velbyrdige jomfrue Birgitte Thott, salig Christen Thott til Boltinggård og frue Sophia Below til Fårup deres datter, som hannem blev tilsagt, og efter han havde fået nådigst afskeden fra Hoffue, hvor han tjente på fjerde år, skeete deres bryllup udi Odense den 14. octoberis anno 1632.

Anno 1639, da adelens rostjeneste blev mønsteret, er han af kong. Mayt. forordnet til løjtnant over det Seelandske compagni under ærlig og velb. mand Sivert Urne til Rårup, befalingsmand på Tryggevelde.“

Som tidligere nævnt havde Otte Gjõe været hårdt engageret af krigen, og hans helbred var i nogen grad blevet undergravet af krigens hårde strabadser. Han havde nu mest lyst til at leve en fredelig tilværelse, hvor han kunne hengive sig til bogen. Vi må huske, at han var vokset op i Holger Rosenkrantz' hjem, hvor han var blevet opøvet i boglige sysler og i fromhed. Derfor søgte han også på Turebygård at få forbindelse med kirkens mænd, digtere og forfattere. Således stod den betydelige Faxe-præst Rasmus Svendsen ham meget nær. På Turebygård var alle betingelser til stede for, at han kunne få en fredelig tilværelse, hvor han kunne hengive sig til bogen og samles med kirkens mænd til samtaler.

Imidlertid blev han ked af at være på gården alene, og han blev som forannævnt 14. oktober 1632 i Odense viet til Birgitte Thott. Hendes ægteskab med Otte Gjõe er beskrevet på en romantisk måde: „Hendes ypperlige egenskaber gjorde sådan indtryk i de fleste cavalerers hjerter i riget, at de forlangte hende til ægte. Hun svarede, at hun aldrig ville ægte nogen uden den, som hendes forældre fandt for godt at udvælge for hende, såsom hun foredrog den ære, hun havde af at adlyde samme, fremfor sin egen fornøjelse. Monsieur Gjõe til Torbenfeld og Tyrrebygård besluttede at begære hende, erholdte hende og i året 1632. Han fandt i hende en elskværdig ægtefælle, som de alvorlige videnskaber, hun lagde sig efter, ej forhindrede fra den billige omsorg, hun burde drage for sit hus.“

Otte Gjøes og Birgitte Thotts bryllup blev et stort bryllup, hvor selvfølgelig Holger Rosenkrantz og fru Sophie Brahe også var med. Vi ved, hvad de gav ved bryllupsfesten. Holger Rosenkrantz gav Otte Gjõe en

sølvkande, der vejede 78 lod, og hans hustru, fru Sophie Brahe, en sølvkande, der vejede 68 lod. Begge kostede ialt 73 rigsdaler. Vi ved også, at de aflagde besøg på Turebygård, som endnu mere blev et åndeligt centrum for egnen. Her mødtes man fra vide kredse og gav sig hen i alvorlige og dybe diskussioner. For Birgitte Thott havde i sin ungdom „lagt sig efter de smukke videnskaber og blev sit køns zir og ære“. Hun havde lært sig både engelsk, fransk, tysk, spansk og hebraisk, så hun havde let ved at deltage i diskussionerne. Anden fra det Rosenkrantz'ske hjem blev i det hele taget ført ind på Turebygård. Det blev sagt, at det var et af tidens fineste og mest åndfulde hjem, hvor hjertets vederhæftighed og sindets troskab til hver eneste tid havde til huse. Til egentlige litterære sysler fik fru Birgitte ikke så megen tid, som hun kunne ønske sig. Otte Gjøs svaghed, som han havde pådraget sig i krigen, tog til. Og fru Birgitte måtte pleje ham, hvad der tog meget af hendes tid.

I sin ligtale i Køge kirke taler pastor Oluf Bendtsen om Otte Gjøs sidste tid: „Han havde i ungdommens krige udstået adskillige hårde tilfælde; igennem sygdomme og blessurer er hans natur blevet svækket, så han en tid lang havde haft tilbøjelighed til en heftig katar, hvilket omsider haver taget overhånd, så at da han forgangen vinter ville drage over til Jylland at tjene sine venner og på vejen udi Fyn ville besøge sin søster, fru Ellen, salig Mouritz Askerlebens til Jerstrup, er han på Hellig Trekongers dag om morgenen med stor svaghed og ve i sit hovede betaget, så han der nogle dage måtte ligge til sengs, og samme katar så imidlertid sætte sig ned i skulderen og armen“. Sygdommen littede noget, og han kunne fuldføre sin Jyllandsrejse og fandt sig daglig i forbedring, så han med temmelig helbred kom i sit hus igen. På hjemrejsen konsulterede han den højlærde mand doktor Kruck, som gav ham noget medicin, og han syntes at blive noget bedre, så han kunne være på færde og forrette, hvad han ville. „Og da han søndagen, som var fjorten dage før påske, med sin kære hustru udi kirken havde annammet det højærværdige Christi legeme sacramente, rejste han tirsdagen efter til København og konsulterede den fornemme og højlærde mand doktor Fabricius, kongelig Majestæts livmedicus, og han gav ham god fortrøstning til bedring“. Da han kom hjem, fik han en heftig hoste, så han i ugen før påske undertiden om dagen lå i sengen, men påskedag

var han så stærk, at „han ikke alene formiddag var i sognkirke, men og eftermiddag til aftensang udi sognepræstens anden kirke, nemlig Dalby“. Derefter blev han svagere, så han måtte blive i sengen hveranden dag og derefter hver dag. Dog lå han ingen dag til ende, og „fandt intet andet ondt end hoste og nogen besværlighed for brystet samt afmægtighed, holdt sig dog stedse stærkere, end han var i synderlighed, for han ikke ville bekymre sin hustru, som han selv sagde til mange. I den anden uge efter påske syntes hosten flux at lette, så han da ikke uden beklagede sig over sin afmægtighed, dog som tilforn af og til var fra sengen“.

Flere venner besøgte ham. Den 22. april var der endda besøg fra Skåne. Han var oppe og sad hos dem, „så ingen kunne fornemme andet end den nådige Gud ville forandre hans svaghed til bedring og han fik en temmelig rolig nattesøvn.

Men om løverdag morgen beklagede han at være noget svagere, end han plejede, og inderlig bad Gud ville forbarme sig over hannem og være hans hjælp, hvortil hans høj bedrøvelige hustru svarede og bad han sig erindre, hvad Christus haver lidt for hannem og trøste sig derved, at han ved sin pine havde forhvervet, at han ikke skulle lide evindeligt, dertil svarede han: „Gud ske lov, som så længe haver undt mig helbred, jeg vil nu gerne nøjes med hans vilje, repeteret derhos stedse tolderens ord hos Luc. i det 18. (v. 13), sigendes: Gud vere mig Arme Syndere Nådig, Gud forbarme sig over mig“, hvortil hans bedrøvede frue svarede, han derpå intet havde at tvivle og erindre hannem om Guds nåderige og trøsterige forjættelser, at Gud vil ikke nogen synders død, at Christus var kommet til verden at gøre syndere salig og andre flere etc:

Der klokken var 12, faldt han i en liden slum, som varede en halv time. Der han opvågnede, kom han i en hoste og kløgelse, hvor cfter han mere svækkedes og da vel selv fornåm, at der ikke ville blive langt liv af, hvorfor han med mange ord beklagede sin store svaghed, at han derved ville give sin bedrøvede frue sin mening tilkende; men det hun så kort gruede for, kunne hun endda ikke skønne, hvorfor han endelig sagde: „Min allerkæreste, jeg fornemmer, at døden er nær; send bud efter præsten“; hvilket og strax skete, men eftersom han bor i det andet sogn og selv den tid var svag, kunne han ikke så snart komme, under

dette beklagede denne salige mand, at han nu var så svag, han ikke kunne så værdeligen berede sig at tage imod sin Frelser Christum, som han vel burde; dertil svarede hun, at han nylig tilforn med Christi legeme og blod var vederkvæget, sagde videre: „Jeg håbes endnu til den barmhjertige Gud, at han ikke så hårdt skal straffe mig, men om så er, da må jeg nøjes og befale eder den Almægtige Gud, han forbarme sig over eder og hjælpe mig“. Derefter satte hun sig på sine knæ for sengen og med hannem tillige inderlig påkaldte Gud, at han ville forbarme sig over hannem, gøre hannem delagtig udi sin værdige for-tjeneste og lade sin død være hannem indgang til livet, han og selv uden afladelse påkaldte Gud om hans nådige hjælp og syndernes for-ladelse, hvor udi bemeldte hans frue ved den hellige ånds bistand, som da beteede sin kraft udi hendes skrøbelighed, styrkede hannem og med hannem befalede hans sjæl i Guds hånd og stedse hos hannem blev varagtig udi bøn og påkaldelse, sålænge han kunne tale og agte, hvilket Gud undte hannem at være til hans yderste, da hun for stor hjertens angst måtte vige lidet tilside, og han så sagtelig opgav sin ånd udi tvende deres jomfruers og nogle deres daglige tjeneres nærværelse, den 22. april udi sin alders anden måned på det 38. år. Sjælen hviler hos Gud og legemet udi jorden indtil på den yderste dag, Gud da legeme og sjæl igen vil samle og udi den evige himmelske glæde indføre, som Gud alle sine børn haver beredt. Og Christus ved sin dyrværdige pine og død os forhvertvet haver, hvilken glæde den nådige Gud hannem og os alle for Christi Skyld skænker og giver. Amen.“

Otte Gjõe fik en åben begravelse i Tureby kirkes sakristi. (Se bind I s. 56 f.).

Birgitte Thott 1642-1662

Birgitte Thotts og Otte Gjøes ægteskab varede kun i 10 år, da Otte Gjõe døde i 1642. I samme år døde forøvrigt husets gode ven Holger Rosenkrantz. Fru Birgitte havde ingen børn. Derfor blev der nu megen tid til hendes åndelige og litterære sysler. På Turebygård modtog den højlærde adelige dame besøg af mange af datidens lærde mænd, som hun også havde en rig brevvæksling med. Hun var så højt agtet ved hoffet, at kong Christian 4. indbød hende til Hannibal Sehesteds bryllup 5 måneder førend brylluppet skulle finde sted. Indbydelsen lyder

således: „Vi, Christian den Fjerde, af Guds nåde Konge til Danmark etc. Vor gunst tilforn. Vider at Vi nådigst haver for got anset vores elskelige kiære datter, den velbårne frøken Christine, Grevinde til Slesvig og Holsten, og os elskelige Hannibal Sehested, vor mand, råd og statholder i vort Rige og befalingsmand på Aggershus, Deres Bryllup at gøre udi vor Kiøbstad Kjøbenhavn den 6. november førstkommende.

Birgitte Thott

Til hvilken tid forskrevet beder Vi Eder nådigst begærer, at I og til samme tid og sted selv samt eders jomfruer ville møde tilstede og samme deres ægteskabs begyndelse med bøn til Gud allermægtigste forhjælpe. Befalende eder Gud.

Skrevet på vort slot Kiøbenhavn den 30. maj 1642. Under vort håndsegl.“ På brevet står: „Os elskelige og velbyrdige frue Birgitte Thott til Tyrebygård, afg. Otto Giøes efterleverske“.

Fru Birgitte blev kendt over det ganske land for sine oversættelser af engelske, franske, tyske og latinske andagtsbøger. Også hendes moder

havde oversat forskellige skrifter. Af fru Birgittes oversættelser kan nævnes: Phillippe du Mornay: Tanker om livet og døden. København 1652. – Joseph Halls: Råd mod al bekymring. København 1654. – Petri Moleri: De kristnes strid. (Oversat fra fransk). – Joseph Hall: En frigiven fanges tanker. (Oversat fra engelsk). – Ludovicis herlige forklaring over Herrens børn. (Oversat fra latin). Og til hver oversat bog har fru Birgitte skrevet en smuk fortale.

Fru Birgitte har også selv skrevet et skrift: En Tractatt om Veyen til et lycksaligt lifff, som Alle ønske sig, Faa skjønnne paa, Fære ved det rette Midell stræbe efter. Hvorudi bevises med mange faste argumenter, aff Guds ord och lærde mends Vidnisbyrd uddragne, huor vrangelig den lycksalighed hos de timelige ting søgis och sættis som Dyden, allene kan forarbeyde og meddele.

Som oftest ved sine bogudgivelser skriver fru Birgitte ikke sit navn, men blot *Beder Trolig*, hvis forbogstaver erstatter forbogstaverne til hendes navn. En enkelt gang kan der stå *Begierer Trolig*. Fru Birgittes valgsprog var altså: Beder trolig. Man bliver unægtelig slået af den renhed og klarhed, der er i hendes sprog, og man får også en forståelse af, at hun er levet sammen med Bibelen.

Det, som hun blev mest berømt for, var ikke det skrift, hun selv havde skrevet, men den oversættelse fra latin til dansk, hun gav af Senecas skrifter.

Oversættelsen af dette værk, som hun har tilegnet „det loflige fruentimmer og alle dem af kvindekønnet, som elsker dyd og forstand“, er næsten for sin tid et vidunder. En kvinde udførte det, som næppe nogen dalevende mand kunne have gjort. Hun følte, at det var et vanskeligt arbejde og undskylder, at hun ikke har kunnet følge latinen, men har måttet vige fra ordene for at gøre meningen klar. Men hendes samtidige gav hende den ros at „latinen følges vel og dansken falder net“. Henrik Ernst, der gav oversættelsen approbation, ønsker af ganske hjerte Danmark til lykke og glæder sig med hende.

Fru Birgitte blev så at sige den første, der begyndte kvindefrigørelsen i Danmark. Hun ville, at kvinderne skulle dygtiggøre sig på andre områder end husgerningen, så de i samtaler og i kendskab til lærde sysler også kunne tale med, hvor mændene oplod deres røst. Hun ville føre kvinderne bort fra den tro, at de skulle være bestemte til vankundighed og siger til kvinderne: „Lad det ikke afholde Eder fra at læse (det), hvorudi klogskab indeholdes, at I er af det kvindelige køn, for hvilke lærdom agtes for unyttig, om ikke skadelig. Thi skal visdommen holdes farlig hos somme mennesker, mere end hos somme, da ved jeg ikke, om det kan bevises, vankundigheden at være nogen gavnlig. Er vi, som menes, så skrøbelige, at vi kunne ikke vel bære forstand, da kunne vi vel mindre regere os ved uforstand. Er vi menigheden lidet til tjeneste, når vi er bedst, da kunne vi vel ikke andet end udi den være forhadede og foragtede, når vi er slette vankundige, og som vel snarest følger med uforstand, uskikkelige og fortrædelige, ser man nogen, der misbruger videnskab og kunst til det onde, da er det sandelig ikke visdommens, men enten den forkrænkede naturs skyld, der hos somme desværre af begge køn er så stærk, at den ligesom edderkoppen ud-

suger forgift af de sundeste urter, som bierne uddrager honning af, og til det værste misbruger det, som er det ædlest, eller og måske den udi ungdommen alt for store forundte frihed, det volder, at ingen undervisning eller lærdom dem, der haver fået bane at gøre ilde, siden derfra kan afholde. Den, der haver lært noget, hun kan og vide, at hende fattes meget, hvorfor hun ikke tør agte sig selv for viis. Og af de viises foreskrevne nyttige lærdomme og love kunne enhver bedre, end af en tvungen vankundighed, lære med lyst, at holde sig inden den kvindelige blufærdigheds, sagtmødheds, tilbørlig, lydigheds og al skikkeligheds grænser. Mit råd var derfor dette, at man elskede forstand højere end ædelstene, som kun give en falsk glans fra sig, i dens sted dydens og visdommens skin er herligt som solens lys, og at man holdt det for sømmeligere at smykke sin sjæl med dyd og fornuft end at pryde sit legeme med kostelige klæder“.

Det er ikke underligt, at fru Birgitte Thott fik mange smukke vidnesbyrd både indenlands og udenlands.

Albret Thura skriver: „Hun fortjener efter alles dom og samtykke lettelig det fornemste sted i lærde danske qvinders orden og altså i dette vort lidet værk, thi hun er bleven således oplært ikke aleneste i de slags sprog, som plejer at være gængse iblandt de lærde, men endog hartad i alle slags videnskaber, at rygtet om hendes overmåde store lærdom haver vidt og bredt udbredt sig og haver draget endog de allerlærdeste og de, som i bøgernes læsning og videnskabers dyrkelse i deres hele livs tid, var bevandrede mænd i forundring over sig, at hun med største ret opløftes af vor berømte Thomas Bartholin som en stjerne og et mirakel for qvindekønnet.“

Assessor Hoffmann skriver i sine historiske portrætter: „Hun lagde sig i sin ungdom efter smukke videnskaber og haver siden været hendes køn til ære og berømmelse. Hun distingverte sig ved sin lærdom frem for alle fruentimmer af hendes nation. Hun var ikke just dejlig, men havde dog et yndigt åsyn og et hjerte opfyldt med ypperlige egen-skaber etc.“.

Siden 1647 havde fru Birgitte haft sin broderdatter jomfru Elisabeth Thott af Gladsaxe i huset, og havde taget sig af hende som sit eget barn. Igennem fru Birgittes undervisning fik Elisabeth Thott stor indsigt i sprogene og regnes derfor også for en lærd dame.

I 1655 udgav Elisabeth Thott en smuk bog, der hedder: Gudernes gæstebud. Da Elisabeth Thott i 1656 blev syg og døde, følte fru Birgitte det som et stort tab.

I juni måned samme år var Elisabeth Thott blevet tilsagt Erik Sehested som fæstemø, men hun blev syg i oktober s. å. Det var småkopperne, der havde sat sig i huden. Da hun lå syg, begærede hun, at pastor Rosing, Dalby, skulle komme, „for at hun med nogen christelig samtale efter hendes sædvane sin sygdoms besværlighed kunne formilde“. Præsten kom straks og underholdt hende med Guds ord. Men man sendte også bud efter den hæderlige og højlærde Dr. Simon Pauli, der var kongens livlæge, og han forblev nogle dage på Turebygård. Selvfølgelig kom også Erik Sehested.

Den 21. oktober om eftermiddagen begærede hun selv, at gårdens folk måtte komme ind, og af dem samtlige gøres bøn for hende, hvilket og straks skete. „Og efterdi det var bevist, hvorved det lykkedes den Cananæiske kvinde, at hun uden ophør råbte efter den Herre Christum for sin svage datter, da blev og straks menigheden forsamlet udi kirken, at de der samdrægtelig skulle påkalde Herren og bede, han ville forbarme sig over hende.“ Derigennem får vi et indblik i hvilket rigt kristenliv, der levedes på gården.

Det gik imod livets slutning, og pastor Rosing bad Elisabeth Thott om at sige med sin frelser: Fader udi din hånd befaler jeg min hånd. Og hun rakte sine hænder op og sagde: Amen. Hun døde mellem 8 og 9 om aftenen den 21. oktober „udi ærlig og velbyrdig jomfru Margrethe Vognsdatter, hæderlige og højlærde mand Dr. Christian Foss, min og flere godt folckes nærværelse, efter hun gudfrygteligen og frommeligen havde fremdraget sit liv udi denne elendige verden 20 år ringere 2 måneder.“

Det var pastor Rosing, der holdt ligtalen i Roskilde Domkirke 18. november 1656 udi mange adelspersoners samt gejstliges og verdsliges anselige forsamling. Teksten var 1. Johannesbrev 3. kapitel vers 2.

Tureby under og efter Svenskerkrigen

Fru Birgitte blev pludselig revet ud af sit åndelige liv på Turebygård, da svenskerne i februar 1658 nåede her til egnen og plyndrede alle

vegne. Tureby bys gårde blev udplyndret. Vi har ikke vidnesbyrd om, at gårdene blev brændte af, eller at nogen blev skudt, som det skete ved Jomfruens Egede. Derimod blev ejendelene røvet fra byens gårde og huse, ja, endog Tureby kirkes alterkalk blev stjålet. Dog fik svenskerne ikke lov til at øve deres skændselsgerninger i fred. Svend Gønge og hans snaphaner voldte stadig svenskerne kvaler. En af de mest forvovne karle, der fulgte Svend Poulsen, var Laurids Hemmingsen, der var bondesøn fra Lyderslev. Efter at denne havde deltaget i en række overfald på svenske afdelinger, blev han fanget, men ejendommeligt nok ikke klynget op på stedet. Svenskerne gjorde sig tværtimod den ulejlighed at fremskaffe vidner til i hvert fald et af overfaldene, og de blev overtalt til at aflægge vidnesbyrd.

Den 25. maj 1660 blev Laurids Hemmingsen stillet for retten ved Tureby birketing, som blev holdt enten på Iskældbakken eller på Grusgravbakken ved Turebyholm. Her beklædtes dommersædet af Niels Kristensen fra Sprettingegård, der som skriver havde Anders Jensen, Turebygård. Begge gjorde dog den bemærkning i tingbogen, at de kun var mødt efter svensk befaling. Det gjaldt også de 8 stokkemænd -- bønder fra Tureby, Skrosbjerg og Engelstrup -- og de måtte afsige følgende dom:

„Efterdi forne Laurids Hemmingsen overbevises, såvel og efter hans egen bekendelse at have været med snaphaner den tid, de tvende omrørte kvartermestre blev myrdet, og både haver fulgt snaphanerne til Snesere og fra igen, som de ere ombragte, og der i lige måde bevises hannem over, at han derefter haver reden som en snaphane og morder med pistoler og lange bøsser, veed ej retten at kende anderledes, end han jo bør at straffes på sit liv for samme gerning. Om hans excellence hr. generalmajor greve Loduig ikke anderledes vil benåde.“

Laurids Hemmingsen blev således henrettet ved Turebygård i slutningen af maj 1660.

Svend Poulsen opholdt sig i København, da dommen faldt, og da han fik underretning herom, opsøgte han straks kongen, for at få denne til at intervenere; men skønt fredstraktaten blev underskrevet dagen efter, blev dommen fuldbyrdet; hjælpen nåede ikke frem. Det eneste, man kunne gøre for gøngenhøvdingens tapre kampfælle, var at nedtage

liget fra retterpladsen og begrave det i indviet jord; derved undgik man, at Laurids Hemmingsens lig blev stejlet.

Svenskernes udplyndring af Tureby by fik større betydning, end man havde tænkt. Byens normale landsbyliv vendte aldrig rigtigt tilbage mere. Det kneb at få gårdene på fode igen. Bønderne var tappet for deres kraft og mod.

Man manglede også den lærde Birgitte i byen. Hun havde taget ophold i Sorø og har sikkert savnet Turebygård. Sit store bibliotek fik hun dog reddet, og Sorø Akademi fik en stor del af hendes bøger. Også i Sorø fandt hun mænd, som hun kunne samtale med om de dybe spørgsmål i livet.

I anledning af matrikelen sendte fru Birgitte Thott i 1660 en opgørelse over sit gods. Man ser heraf, at der var 10 gårdmænd i Tureby: Rasmus Hansen, Oluf Lauridsen, Niels Jensen, Søren Jensen, Jacob Pedersen, Laurids Olsen, Christen Sørensen, Jens Lauridsen, Christen Christensen og Peder Jacobsen. Tureby mølle havde Reinholdt Sørensens enke, Anne. Samtlige gårde havde hartkornet: $7\frac{1}{2}$ tønne, 2 skæpper, $\frac{1}{2}$ fjerdingkar, 1 album.

Om Niels Jensens gård hedder det: „Sidder ved huset, gården skal ikke nedrives, dog er ganske øde, så der er hverken sået eller pløjet, ej heller have haft nogen avl forgangen år“.

Men selv om fru Birgitte havde Turebygård, søger hun alligevel, mens hun er i Sorø, den 16. juli 1660 kongen om, „at få græs til nogle få stykker kvæg her ved stedet bevilget, alt sammen uden at det i nogen måde kan være Akademiet til skade og dog kan være mig til stor hjælp, hvorfor jeg også forventer Eders kongelige Majestæts milde svar på denne min underdanigste og ydmyge begæring. Jeg vil til gengæld vende mig til Gud med bønner, at han rundelig vil belønne Eders kongelige Majestæt og Det kongelige Hus for sådan nåde med timelig og evig velsignelse og styrke Eders Majestæts trone for børn og efterkommere i mange led, det ønsker Eders kongelige Majestæts ydmygste, underdanigste og pligtskyldigste undersåt Birgitte Thott“.

Påtegning af Jørgen Rosenkrantz: „Den højædle dame, fru Birgitte Thott, så ædel på grund af hendes høje lærdom, som hendes fornemme byrd og blandt hendes køn et sjældent eksempel og i Danmark uden lige med hensyn til lærdom, der har gjort sig så vel fortjent af studier,

at det ikke var ubilligt, om man samtykkede i denne hendes ringe begæring.“

Fru Birgittes begæring er sikkert blevet opfyldt.

Hun blev begravet i Sorø, ved hvilken lejlighed Akademiets patron Jørgen Rosenkrantz holdt en latinsk tale. Kisten, der er læderbetrukket, står i Jørgen Rosenkrantz' gravkælder i Sorø kirke. På kisten findes imellem de Thotters og Belovers våben fastgjort et metalstøbt krucifix.

Gravskriften lyder:

Her vnder hviler erlig, welbivrdig / oc nv salig Frve, Frv Birgitte Tot, som var / Christian Tot til Boltinggaard oc Frv Sophie / Belov til Faarvp deris Datter, fød sammesteds / MDCX, kom i Ecteschab med erlig, welbivrdig nv s. / Otte Gjõe til Turbygaard Aar MDCXXXII, hvor vdi hun kierli- / gen lefvede vdi ni Aar, døde siden paa Sorø dend ottende April / Aar MDCLXII efter at hvn med sine herlige Dyder oc høye Lerdom hafde gjort sig et berømmeligt Nafn. Gvd gifve hende med / alle troe Christne paa Herrens Tilkommelsisdag / en ærefuld oc gladelig Opstandelse.

Otte Gjões og Birgitte Thotts slægtninge 1662-1667

Da Otte Gjõe og Birgitte Thott ikke efterlod sig børn, blev det deres slægtninge, der en kortere tid havde Turebygård efter fru Birgittes død i 1662. For Otte Gjõe var det hans broder Eskild Gjões sønner: Henrik og Falk Gjõe, og for Birgitte Thott var det Henrik Thott.

Fra nu af har vi ikke så få skriftlige kilder om Tureby. Tureby sogns kirkebog er begyndt i slutningen af 1661. Der findes nu også flere extra skattemandtaller, og i 1664 fandt der en matrikulering sted af Tureby. Det vil sige, at vi i hvert fald kan få et lille glimt af landsbylivet i Tureby, inden landsbyen helt bliver nedlagt. Vi har tidligere set, at der i 1604 var 16 gårde ved Tureby kirke, men allerede i 1631 ses det i et dokument, at dette antal er indskrænket – til 10 gårde. Formodentlig er jorden fra de 6 nedlagte gårde lagt til Turebygård. Og hvis de nedlagte gårde har haft en almindelig størrelse, vil det sige, at Turebygård allerede inden 1631 var meget større end de andre gårde; for ved matrikuleringen har Turebygård under sin hovedgårdstaxt 158 tønder

hartkorn med skov, mark, ager og 3 små våninger i Kanderød og nogle andre vænger.

Vi får at vide ved matrikuleringen i 1664, hvad de 10 gårdmænd i byen nu hedder. Navnene er: Rasmus Hansen, Niels Jensen, Kristen Jensen, Søren (Søffren) Jensen, Jacob Pedersen, Henrik Olsen, Jens Ibsen, Jens Lauridsen, Kristen Kristensen, Peder Jacobsen.

Disse gårde har hver i hartkorn 7 tønder, 5 skæpper, 1 fjerdingkar. Og i afgift betaler de: 1 daler, 1 pund byg og 1 otting smør og i landgilde: 1 lam, 1 gås, 1 par høns og 1 snes æg.

Bønderne i Tureby havde den fordel, at de ikke havde så langt til de steder, hvor de på Turebygårds marker skulle forrette hoveriarbejde. For det var jo en forudsætning for, at en så stor gård kunne blive drevet, at der var bønder, der gjorde hoveriarbejde på gården. Men til gengæld har vi set, at de bønder, som boede længere borte, snød sig fra arbejdet, og det blev lagt over på bønderne, der boede i gårdens nærhed. I 1600-tallet var der tale om en stigning i dette arbejde. Alene den jord, der blev lagt til Turebygård, da bøndergårdene blev nedlagt, gav mere arbejde.

I landsbyen boede i 1664 også nogle husmænd, nemlig: Peder Olufsen, Peder Skræder, Henrik Hansen, Jens Ibsen, Christen Sørensen, Knud Jacobsen, Anders Madsen, Jens Andersen, Jørgen Jensen, som årlig giver i landgilde 1 daler i mønt.

Derimod betaler Knud Smed i gårdens smedie og Søren Sørensen i Kroehuset intet.

I Tureby vandmølle boede Peder Kristensen. Der var til møllen i hartkorn 13 tønder 2 skæpper.

Det ser ud til, at flere af gårdene i Tureby forfalt mere og mere; for i jordebogen, som fru Birgitte Thott i 1661 sender ind i anledning af matrikelen, gives der visse antegnelser ved byens gårdbeboere. Disse antegnelser nævnes her bag gårdbeboernes navne: Rasmus Hansen, Christen Jensen, Niels Jensen (øde), Søren Jensen (næsten øde), Jacob Pedersen, Laurids Olsen (næsten øde), Christen Sørensen, Jens Lauridsen, Christen Christensen, Peder Jacobsen.

Om Tureby mølle hedder det: „Er i denne krigstid bleven øde, så den ikke med mange penge kan forfærdiges.“

Om Turebygård bemærkes det: „Eftersom gården i forrige besværlige

krigstider ved hård indkvartering, som blev ruineret, at ingen indkomst af den kan formodes, og vanskeligere at bringe på fode, formedelst fæ og kvæg er slet borte, og bønderne forarmede, som avlingen skulle drive.“

Af disse antegnelser ses det tydeligt, at Svenskekrigen havde forringet kårene for både bøndergårdene i Tureby, Tureby mølle og hovedgården: Turebygård.

Man må formode, at fru Birgitte Thott af og til har besøgt sin gård i Tureby, men tilbage flyttede hun ikke, og den 8. april 1662 døde hun i Sorø, 52 år gammel. Et gammelt skrift udtrykker det således: „Endelig måtte fru Thott med al sin gudsfrygt og lærdom underkaste sig den lov, fra hvilken ej engang lærde fruentimmer er fritagne.“

Livet i denne by var præget både af glæde og sorg, og hver gang et hjem mødte disse ting, stod man sammen.

I flere af hjemmene i byen var det unge mennesker. Ofte blev de små båret til dåb i kirken, og man samledes bagefter i hjemmene. Næsten halvdelen af dåbene i Tureby kirkebogs første blade er fra Tureby by. (Se bind I s. 88–89). Fadderne er som regel fra byen, men man træffer også nogle fra de omliggende byer.

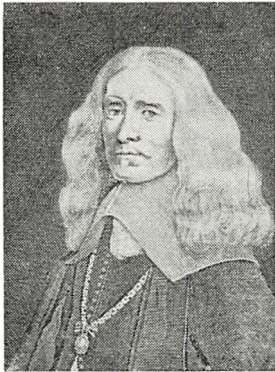
Trolovelsen og vielsen var også festdage i byen. En sorg var det, når barnet blev født inden trolovelsen og vielsen. Når der står, at en ugift kvinde er blevet besøvet, mærker man sorgen bagved.

Der var vel intet, der førte beboerne sammen, som når døden gæstede et hjem. Når en gårdmand døde, varede enkestanden ikke længe, for enken kunne ikke klare gården selv; derfor blev hun tvunget til at gifte sig ret hurtigt efter hendes mands død.

På den måde formede livet sig her som i en hver anden landsby, men livet var efter Svenskekrigen præget af fattigdom, fordi svenskerne havde plyndret deres gårde. Det kneb at kunne holde kreaturer og vedligeholde bygningerne. Svenskernes overfald havde lært dem at stå sammen, og de følte, at de var knyttet sammen og ikke kunne tænke sig at leve adskilt fra hinanden. Men det skulle gå anderledes, efter at Otte Gjões og Birgitte Thotts slægtninge solgte Turebygård og gods i 1667 til Peter Reetz.

Peter Reetz 1667-1674

Da Peter Reetz i 1667 købte Turebygård, kom den til at tilhøre en ny betydelig adelslægt. Peter Reetz, der var født 1614 på Tygestrup, var en af sin tids betydeligste mænd. Efter at have fået sin første uddannelse på Herlufsholm og Sorø Akademi, fortsatte han sine studier i Tyskland, Italien og Frankrig, „og blev derved en fuldkommen chevalier“. Og da han under sit seks-års udenlandsophold havde lært at beherske flere sprog, var det naturligt, at kongen ville bruge ham i rigets tjeneste, da han vendte hjem i 1641. Han blev da også med det samme

Peter Reetz

sekretær i cancelliet. I 1643 blev han betroet den opgave at rejse med grev Valdemar til Rusland for at forhandle om grevens ægteskab med den russiske zcars datter Irene. Der kom dog ikke noget positivt resultat ud af denne rejse. Ved det vigtige fredsmøde i Brømsbro i 1645, fungerede han som sekretær. I det hele taget blev han brugt ved alle de vigtige diplomatiske handlinger. Også da Frederik III i 1648 kom på tronen, blev han betroet mange vigtige poster. Således udvalgte kongen i 1655 ham og Erik Rosenkrantz til den ambassade, han sendte til protektor Cromwell for at bilægge den

misforståelse, som begyndte at komme imellem kongen af Danmark og det engelske hof formedelst 22 skibe, som den danske konge havde ladet anholde i Sundet ifølge den alliance, han havde sluttet med hollænderne. Den 4. maj gik Reetz ombord på skibet „Den grå ulv“, og han havde med sig galiotten „Sjælland“ samt et følge af 60 personer, blandt hvilke var 9 adelsmænd, 6 pager, 15 tjenere til fods og 4 domestiker i kongeligt dansk liberi. Der kom et godt resultat ud af rejsen. Bruddet med England blev undgået.

Efter denne rejse blev Reetz vicepræsident i admiralitetet. Og andre hverv fulgte efter: 1656: medlem af rigsrådet og 1660: rigets kansler. Den sidste stilling var meget krævende, idet der efter svenskekrigen var kommet meget uorden i rigets sager. Han var også en af de ledende, da rigets stænder i 1660 gjorde kongedømmet til en arvelig enevolds-

magt; han førte ordet i kongens navn og tiltalte stænderne med følgende ord: „Da det har behaget den store, almægtige Gud, at disse riger med alle stænders enstemmige samtykke er blevne betroede og overdragne til den højbårne og stormægtigste fyrste og herre, Friederich d. 3., konge af Danmark og Norge etc, vor allernådigste konge og herre og til hans kongelige majestæts arvinger på mands- og kvindelinie som et arverige, så takker hans majestæt alle stænderne for denne kærlighed og lover alle sine tro undersætter ikke alene at regere christeligen og prisværdigen, men endog indrette regeringen på sådan måde, som man kan vente det af en christelig, god konge.“ Derefter forelæste han formularen til den ed, som enhver rådsherre skulle aflægge. I 1663 blev han bæret med elefantordenen. Af andre æreshverv, han fik, kan nævnes: Patron for Københavns universitet, assessor i højesteret, geheimeråd, amtmand over fire amter i Norge etc. De sidste år af Reetz' liv trådte greve Griffenfeld mere og mere i forgrunden i statens liv, og Reetz derimod i baggrunden.

Man har sagt, at det var Reetz, der drog Schumacher (Griffenfeld) frem. Jacob Worm slår på, at man „ritzede“ lykkens gang for Schumacher. Det fortælles, at Schumacher, da han en dag besøgte kansleren, fik indbydelse til at blive til middag; men af beskedenhed rejste han sig, før måltidet var helt til ende. Reetz rejste sig ligeledes for at følge ham til døren, og da de øvrige gæster undrede sig over denne opmærksomhed, sagde han ved afskeden til dem: „Vidste I, hvad denne mand har, da bar I estime for ham.“ Der kom ganske vist et brud imellem de to; og i januar 1671 kunne Reetz på slotstrappen sige til Schumacher. „De går opad, monsieur, jeg nedad.“ Og dagen kom også, da Griffenfeld blev kansler.

Peter Reetz var en mand, der aldrig mistede interessen for kirken og universitetet. Han ønskede også at fremhjelpe det danske modersmål.

I 1653 var Peter Reetz blevet viet til Sophie Sehested, datter af Christen Thomsen Sehested, der var kansler, inden Peter Reetz trådte til.

Af foranstående forstår man, at det var en betydelig mand, der i 1667 overtog Turebygård. Interesse havde Reetz også for denne gård. Og det var vel også dette, der medførte, at han i 1669 nedlagde de 10 sidste gårde i landsbyen Tureby, hvoraf flere var øde, og han lagde de 54 tønder hartkorn fra gården ind under Turebygård. Resten af hart-

kornet, ca. 14 tønder, blev lagt til 5 nye boliger, der blev lagt på det sted, som nu kaldes Nyby. Det betød, at man nu begyndte at få flere beboelser længere fra landsbyen. Hidtil havde der kun været enkelte huse indenfor Turebygårds hovedgårdstakst, nemlig: Vasebekshusene og Teilgårdshuset i den nuværende Grevindeskov. Det var ganske naturligt, at den nye by med de nye boliger blev kaldt Tureby-Nyby, da disse boligens jordtilliggende var taget fra den gamle by. Der var da også nogle af gårdmændene fra den gamle landsby, der flyttede ud. Der blev dog flere boliger ved siden af hinanden. På dette tidspunkt var der ellers en ængstelse for at komme udenfor landsbysamfundet. En rest af Ny-Tureby findes endnu i en enkelt ejendom i Nyby.

Beboerne i den nye by kom altså ikke til at bo længere fra det gamle Tureby, end de kunne se Tureby kirke. De havde da også en eng, der lå i den nordlige del af Turebyholm slotshave. I begyndelsen hedder det enten Ny-Tureby eller Tureby-Nyby, men senere forkortes det til Nyby.

Med Turebygård skete der også den store forandring, at Peter Reetz nu kaldte gården for Turebyholm. Når endelsen -holm blev føjet til navnet Tureby, skyldtes det ikke, at der sigtedes til, at gården lå på en -holm eller lignende, men det var udelukkende for at pynte. Det var almindeligt i denne tidsperiode, at man føjede et sådant -holm til en gårds navn. Man syntes, at det var smukkere end endelsen -gård.

Også på anden måde sørgede Peter Reetz for at få mere gods nær ved gården. Således fik han ved mageskifte af præsten i Dalby, der havde et stykke skov, kaldet præsteskov – vistnok den sydlige del af den nuværende Nyskov. Han afgiver til Dalby-præsten en øde gård i Jenstrup.

Tureby kirke kom nu til at ligge ret ensomt, og det gamle landsbyfællesskab var slået i stykker. Det var ikke sådan at opbygge det i den nye by, der jo også fik en ret kort levetid som by.

Da Peter Reetz' hustru var død, blev han 2. gang gift med Anne Ramel Henriksdatter, datter af Henrik Ramel til Bækkeskov i Skåne. Anne Ramel var født den 28. august 1643 på Sorø kloster. Hun havde første gang været gift med Albret Skeel til Katholm og Hessel, død 16. april 1667 og begravet i Århus domkirke. Peter Reetz' bryllup med Anne Ramel fandt sted i Tureby kirke den 25. juli 1672. Og det vil

sige, at dette bryllup har fundet sted under ret små forhold. Vi har tidligere set, at adelsbryllupper blev ofte holdt i den store Køge kirke. Når vi tager i betragtning, at, da en af hans døtre blev gift i København i januar 1670, var adelen samlet i hovedstaden, og vindebroerne blev højst op, var hans eget ikke et særligt stort bryllup; men hans morgengave til hans hustru var dog på 2000 rigsdaler.

I 1. ægteskab havde Peter Reetz 9 børn og i 2. ægteskab var der 2 døtre, hvoraf den yngste Petra Sophia Reetz først blev født efter Peter Reetz' død.

Da Peter Reetz blev gift 2. gang, oprettede han testamente ved venners hjælp og bistand for at vise omhu for hans hustrus velstand og til at betrygge børnene. I testamentet overdrager han nemlig sin hustru Turebyholm med underliggende gods, ialt omtrent 800 tønder hartkorn samt halvdelen af alt løsøre og købegods, samt enhver arv der måtte tilfalde ham under deres ægteskab, hvad enten det blev velsignet med børn eller ej. Såfremt hun overlevede ham, skulle hun have gården og godset med al højhed og herlighed, al vis og uvis indkomst uden regnskab og afgifter, så længe hun forblev i enkestand. Den eller de af hans arvinger, hvem Turebyholm ved skiftet efter ham måtte tilfalde, skulle de andre søskende og arvinger årlig give for hver tønde hartkorn 8 mark danske til godtgørelse; når hun afgik ved døden, skulle denne ejendom tilfalde de rette arvinger. Hun skal være forpligtet til at have godt tilsyn med gårdens og godsets skove, at de ikke blev forhuggede til upligt, samt holde bønderne så vidt muligt ved god hævd og magt.

Men for at vise sin kærlighed til børnene af 1. ægteskab gav han dem 1000 td. hartkorn af alt sit gods.

Den 10. juli 1674 døde Peter Reetz og blev begravet i København, og foranstående testamente kom til udførelse. Men selv om han foruden Turebyholm efterlod sig Palsgård, Hundslund Kloster og Børglum Kloster m. fl., var der en stor gæld efter ham på 96.000 rigsdaler specier, hvad der for den tid var en meget stor sum.

Ved det omfattende skifte får sønnen Frederik Reetz første broderpart: Turebyholms hovedgård, Holger Reetz anden broderpart: Palsgård, Christian Reetz tredje broderpart: Børglum Kloster. Døtrene fra både første og andet ægteskab får gods på Sjælland, i Vendsyssel og i Norge.

Men desuden skal der beregnes penge til Holger Reetz' optugtelse og nødtørftige underhold igennem 3 år, for at han i moderens hjem der med tilbørlig, moderlig kærlighed kunne opholde, mens Christian og Frederik Reetz får 500 rigsd. i rede penge.

Hun skal også lade ligprædiken trykke og epitafium opsætte.

Det, som navnlig interesserer os i dette skifte, er selvfølgelig Turebyholm. Her havde Peter Reetz pådraget sig en stor gæld. Selv om enken har afdraget 1083 rigsdaler fra 1674–75, er der endnu en gæld i 1676 på 42.101 rigsdaler.

Vi får at vide, at de 10 gårdes jorder er lagt ind under Turebyholm samt vandmøllens jord, men alligevel opføres navnene på de, der havde de 10 gårde: Niels Jensen, Søren Jensen, Peder Hansen, Ingol Hansen, Frants Ibsen, Jens Laursen, Christen Christensen, Peder Jacobsen, Rasmus Hansen, Christen Jensen.

Også husmændenes navne nævnes: Knud Smed, Svend Jacobsen, Anders Madsen, Morten Rasmussen, Peder Olsen, Oluf Jørgensen, Peder Madsen, Jens Ibsen, Jørgen Jensen, Christen Skræder.

I Tureby-Nyby: Niels Aagesen, Peder Rasmussen, Ingol Hansen, Frands Pedersen, Søren Ågesen.

I Tureby vandmølle bor Laurids Hansen og i Tureby vejmølle Peder Bertelsen, i Vasebekkhusene, som er opbygget ved Tureby overdrev: Hans Madsen, Knud Jacobsen, Ingvor Ingolsen; de giver i afgift 1 daler og giver alle 3 af et vænge 1 otting smør.

Med hensyn til bøndergodset får man at vide, at Børsted ved et skøde fra velbårne fru Daaes salig borger Krabbes i Køge er kommet til Turebyholms gods sammen med en del mere Turebyholms gods i 1665.

Endvidere er kaldsretten (jus Patronatus) til Dalby kirke kommet til Turebyholm den 20. januar 1670, så samme herre har kaldsret til Dalby og Tureby kirker.

Turebyholms jorder nævnes med sine indhegnede marker Kayhøjs og Græsmarken samt tilliggende skove og enemærker, nemlig: Det store Indelukke, Svends Vænge, Græsvænget, Kvievænget, Tureby overdrev, Kohaven, Horsehaven, Tureby mølløvænge, Skrodsbjerg mølles vænge og Sønder mosen, som alle er beregnet til 1020 svins olden. Desuden kirkerettighederne og jus patronatus til Tureby kirke, dog uden den

afgift som til kommunitetet i København årligt leveres af kongens tiender.

Interessant er det at høre, hvor stor beboelsen er; det er i hvert fald ikke noget, der imponerer:

1. Fruerstuen, (det sted hvor damerne holdt til og sad med håndarbejde) omdraget med blå klæder, 2. Sengekammeret ved fruerstuen, omdraget med noget lærredsribet tøj, 3. Tvende gæstekamre ved fruerstuen, 4. Gavlkammeret, 5. Køkkenet, 6. Dey-stuen (en art pigekammer, hvor malke- eller kokkepigen boede) og i dette findes: 1 gl. jernkakkellovn, 1 gl. bord, 2 gåsebænke, 1 gl. sengested pigerne ligger udi, (derudi fandtes et par dagligdyner, 1 par blårlærredslagen, 1 hoveddyne), 1 gl. boskab, 1 „lang bench“, 7. Kælderen, 8. Borgerstuen, 9. Forstuekammeret ved borgerstuen, 10. Bryggerset. Det er vel muligt, at der har været flere end de her nævnte kamre, men stor har beboelsen ikke været.

Hollænderforpagteren har i forpagtning 132 køer, 2 tyre, endvidere 6 kvier, 19 får, 11 lam, 2 gange 19 svin, 21 unge kørestadsheste; 1 grå og 1 brun, 4 sorte unge hingste, 2 sorte vallicer, 2 gule og 2 grå foler, 2 brune foler. 5 andre mindre foler, 26 gl. heste og unge hopper, 6 spæde føl, 2 gange 4 postheste.

Fru Anne Ramel 1674-1702

For Peter Reetz' enke blev tiden efter hendes mands død langt fra nogen lykkelig tid. Den store gæld på 96.000 rigsdaler specier smertede hende. Det var naturligt for hende, at hun for ikke at føle ensomheden alt for stærkt, havde nogle adelsfolk boende på Turebyholm sammen med datteren Petra Sophia Reetz. Herom fortæller extra-skattemandtallene i 1683:

Herskabet: Velbårne fru Anne Ramel selv, jomfru Sophia Lyche, jomfru Petra Sophia Reetz, jomfru Sophia Friis, Valdemar Friis. Af tjenestefolk: Velbårne fruens egen pige, en kokkepige, en præceptor, foged Jørgen Rasmussen, en ladefoged, en kusk, to lakajer, to udridere, en stalddreng, to tærskere og to røgere. Vi må huske, at gårdens jord blev drevet ved hoveri. — Af kvæg var der: 12 ride- og vognheste, og deriblandt fogedens hest. 4 plage under to år, 46 oxen over fire år, 12 stude fra 2—4 år, 8 stude under to år, 72 køer på gården, 10 kvier og kalve, 20 får, lam og væddere, 20 geder, kid, bukke og 60 svin.

Anne Ramel

Fru Anne Ramel kæmpede tappert for at holde sig kreditorerne fra livet, men det var ikke let. Derfor skriver hun i begyndelsen af 1694 brev til kongen og klager over, at alt hendes mands løsøre og hendes egne i boet indførte midler var faldne i kreditorernes hænder, så at hun ikke havde andet til sit og sine børns underhold end den ringe indtægt, hun kunne have af Turebyholm. Det var hende en umulighed, uagtet al anvendt flid at vedligeholde gården i den hende foreskrevne stand og efter det derpå tagne syn og at svare hendes mands arvinger dertil, som hun havde påtaget sig, hvis kreditorerne således efter eget tykke og velbehag måtte råde derover, da disse slet ikke brød sig om, at hun og hendes børn må nyde det nødvendige til livsophold, det øvrige kunne da komme kreditorerne til gode. I følge overenskomst med arvingerne havde hun påtaget sig at betale sin afdøde mands gæld, og dette var endelig sket 1689, da

dronningen havde købt Hundslund kloster, Dronninglund.

I året 1694 skulle indtægten af Turebyholm efter jordebogen foruden gårdens forpagtning være:

Byg 257 tønder à 6 mark pr. td. = 257 rigsdaler;

Havre 91 tønder à 4 mark pr. td. = 60 rigsdaler 5 mark 8 skilling;

Smør 7 tønder 1 otting $13\frac{1}{3}$ mark = 95 rigsdaler;

Penge 195 rigsdaler 1 mark 8 skilling;

Lam 49 stk. à 3 mark = 24 rigsdaler 3 mark;
Gæs 53 stk. à 12 skilling = 6 rigsdaler 3 mark 12 skilling.
Høns 88 par à 8 skilling = 7 rigsdaler 2 mark;
Svin 34 par à 6 mark = 34 rigsdaler.

Dette bliver ialt 680 rigsdaler 3 mark 12 skilling.

Disse summer var imidlertid langt fra overensstemmende med virkeligheden, tværtimod kunne man i de bedste åringer ikke sætte indtægterne højere end: Byg 100 tønder = 100 rigsdaler; havre 20 tønder = 13 rigsdaler 2 mark; penge = 120 rigsdaler; smør 1 tønde = 13 rigsdaler 2 mark; lam 30 stk. = 15 rigsdaler; gæs 40 stk. = 5 rigsdaler; høns 84 par = 7 rigsdaler; tilsammen 273 rigsdaler 4 mark.

I gennemsnit beregnede man jordebogens indtægt i korn, penge og småredsel til 250 rigsdaler årlig. Den daværende forpagter var amtsforvalter F. Rohde, der som en af kreditorerne havde overtaget forpagtningen for 1000 rigsdaler årlig. Han skulle fratræde den til 1ste maj 1695, og nogle af de andre kreditorer ønskede at vide, hvorledes det egentlig var gået til, at han var blevet forpagter. Han svarede dem, at han havde 3.800 rigsdaler til gode, og at han ikke på anden måde havde kunne sikre sig renten heraf. Disse andre kreditorer fordrede, at fra den 1ste maj 1695 skulle forpagtningsafgiften være 1200 rigsdaler, og hvis ingen anden lysthavende indfandt sig, der ville svare denne afgift, måtte de selv overtage gården på denne betingelse. For året 1695 blev indtægterne altså anslået til 1450 rigsdaler og udgifterne til: Rente af Rohdes i gården indestående kapital = 228 rigsdaler; skatter af jord fra Tureby, der var lagt under hovedgården, og af det øde bøndergods anslået til ialt 81 tønder à 22 rigsdaler 4 mark = 216 rigsdaler; til istandsættelse af hoved- og ladegården, hvis brøstfældighed taxeredes til 335 rigsdaler 4 mark 13 skilling mindst = 100 rigsdaler; til istandsættelse af Dalby og Tureby kirker taxeret til 628 rigsdaler 5 mark 2 skilling årlig = 150 rigsdaler; ridefogeden 50 rigsdaler, skytten 40 rigsdaler og skovrideren 16 rigsdaler til kost og løn = 106 rigsdaler; til fruens underhold for sig og tyende = 300 rigsdaler; summa 1100 rigsdaler.

Der blev altså til deling imellem de andre kreditorer tilovers 350 rigsdaler; nogle af disse, især de, der hørte til den gamle, danske adel, gjorde hende ingen ængstelse eller fortræd og ville til dels lade sig nøje

med en ringe del af, hvad der tilkom dem, derimod trængte andre stærkt på for at få betaling. Over disse beklagede hun sig i et brev til kongen, i hvilket hun beder om at måtte beholde Turebyholm i ro i sin korte levetid, især klages over *Øverste Numsen*, der søger kort efter at retfærdiggøre sig over for kongen og beskylder tillige Anne Ramel for at forhugge skovene, for dårlig husholdning og for at have i sinde at berøve ham, hvad han havde til gode, 650 rigsdaler, som med rente og omkostninger nu var løbne op til 900 rigsdaler. Han måtte således have en dom, før fruén ville fremlægge jordebogen, og i rente havde han ikke fået en skilling. Bønderne havde hun forbudt at betale ham noget, men hun selv, jomfru Sofie Lykke, der havde en gård i fæste på godset afgiftsfri, (sikkert Børstedgård i Børsted) samt ridefogeden havde oppebåret af landgildet alt, hvad de kunne få. Han havde tilbudt, at ville lade sig nøjes med noget vist årligt, og det havde ikke været hans tanke at fratage hende alt underhold. Bønderne mente han blev sat meget tilbage ved ulidige rejser, hjælpeskot og andre byrder.

Det var, som alle uheld fulgte fru Anne Ramel. Den 19. august 1697 rasede en stor-brand på Turebyholm. Og i den anledning skriver hun til kongen:

„Stormægtige, allernådigste arve-herre og konge. Udi min store sorrig og modgang, da Turebyholms hovedgård tillige med ungefehr 1600 læs hø og en del af det nye indavlede byg, forleden torsdag den 19. sidstafvigte blev for mig ulykkeligvis lagt i aske efter hosfølgende attestes videre formening, forårsaget og bedrøvede enke, hjemsøgt af Gud og nødtvungen her under dette mit store kors at nedkaste mig for Eders Kongelige Mayestæts fødder med min allerunderdanigste og vemodige ansøgning om nogen hjælp og trøst for mig udi denne min store skade og hjertesorrig.“ Derefter nævner Anne Ramel, at kongen tidligere har vist nåde imod hende ved, at hun i 6 år skal være fri for creditorernes tiltale, når hun årlig for cancelliet beviser, at hun har betalt noget af sin gæld. Der er nu gået 2 år af de 6 år, og hun har prøvet af yderste evne at betale det, men nu „er min evne forkortet af al mit arbejde, som jeg hid indtildags så kummerlig har gennemstridt.“ Nu beder hun om, at kongen vil lægge et plaster på ved at give hende 6 års frihed for gårdens og godsets skatter og eftergive skatterne, hun skylder. Hun beder, „at kongen intet i unåde optager, om jeg, som nu fylder de 60

år og mæt af en sorrigfuld og bedrøvelig alder allerunderdanigst anholdt om skattefrihed.“ For denne brudte Tureby bondebys hartkorn 54 tønder 4 skæpper 2 album. „Mine korte levnedstid så længe jeg gård og gods haver, så vil Gud rigeligen igen belønne ham, hvis han opfylder bønnen.“ Skrivelsen, der er dateret 28. august 1697 slutter med, at det er hendes bøn, at „Gud må opvække Eders Kongelige Mayestæt til medynd og miskundhed og lade Eders Kongelige Mayestæt vederfares af alt det gode, som himlen formår, i nåde opholde det kongelige arvehus.“ Den vedlagte attest fortæller om den ulykkelige ildebrand „er det i al sandhed, desværre, bevist at torsdagen den 19. august nest antændtes en stor og skrækkelig ildebrand på Turebyholm, hvilket formedelst den stærke og forfærdelige storm, som samme dag blæste, tog så aldeles overhånd i en kast, at ingen redning var på færde, men både laden, som var 52 fag hus, fæhuset, som var 46 fag, øxenladen, som var 36 fag, et andet nybygget fæhus af 15 fag, og staldlængen 7 fag, brændte. Alle foreskrevne huse var med murværk og teglhængte; i ligemåde hollænderens værelser, som bestod i 20 fag af stråtag, tillige med alt i år dertil stedet avlet hø såvel kornet, som er indhøstet i laden ganske og aldeles blev opbrændt og jammerligt lagt i aske, så at deraf intet i nogen måde blev salveret, hvorefter den gode frue største og svart og ubodelig skade er tilføjet, som moxen aldrig for hendes velbårenhed er at forsvinde.“

Attesten dateres Dalby præstegård 31. august 1697 og underskrives af sognepræsten i Dalby, Svane, sognedegnen Christensen Hoffmann, sammesteds, ridefogeden for Ottestrup og birkefoged til Turebyholms birketing, Lauridtz Olsen. Det regnes, at skattefriheden vil blive godt 1598 rigsdaler pr. år og i 6 år ca. 9588 rigsdaler. Anne Ramel får 500 rigsdaler til gårdens opbygning. Men selv med denne hjælp kneb det for fru. I 1699 blev det bestemt, at hun skulle betale 1 rigsdaler for hver tønde hartkorn, men 13. marts 1700 skriver hun: „Nu skal Gud i himmelen være mit vidne, at ingen med villigere hjerte skulle og ville lyde min allernådigste arveherre og konge, end jeg, om det stod i min magt.“ Efter at gården blev lagt i aske for to år siden, kan hun dog ikke betale sine hartkornspenge, og hun beder om fritagelse derfor og vil prøve at betale de andre skatter. Det oplyses, at hun står økonomisk dårligt i det efter ildebranden, og der nu er kommet sygdom og svaghed

iblandt hendes kvæg. Alt tyder på, at Anne Ramel ikke kom ud af sin gæld, inden hun døde 8. juni 1702 på Turebyholm.

Vi er så heldige, at vi har et syn over Turebyholm 2 år efter branden, og deraf fremgår det, at det var laden, der brændte ved branden i 1697.

I følge den beskrivelsesforretning ligger stuelængen, som altså er en meget gammel længe, i syd og nord. Den er af tømmer og med tegl og muret. Den står på en temmelig høj grundmur, er teglhængt, og i bygningen er fruerstuen, tvende sovekamre i den nordre ende, i den søndre ende 2 små kamre, der næst efter 2 gæstekamre, 1 fadebur, udenfor en lang gang, hvorfra er indgangen til fruerstuen, de to gæstekamre og til fadeburet over alt oven på korn-loft, under ganske hus ligeså, der er tvende kamre, en deygstue, 2 ølkældre, en saltkælder og alle med fuldkommen højde og godt rum til hver; nedgangen dertil er fra fruerstuen. Ligeså er der og en trappe fra gården; denne længe er i vægge rum, vinduerne på den venstre side ud imod lysthaven, kirken står lige for udi den venstre side af haven, hvortil man går igennem haven. Det vil sige, at stuelængen lå omtrent hvor den ældste af gårdens nuværende store lader ligger. Stuelængen i 1674 og i 1699 er næsten ens.

Den nordre længe ligger i øst og vest, og deri er et vognhus med en quist over, hvorpå kan gøres et kammer; det øvrige er oxenstald med lude langs ved den nordre side til marken. Denne længe er 30 væggerum med halmtag.

Den østre længe ligger i syd og i nord; lige ud for fruerstue-døren er porten, det øvrige på begge sider af porten er kostald. På den nordre side af porten 26 vægges, den søndre ende fra porten 22 vægges; den længe for yderporten er 48 vægges med halmtag.

Den søndre længe ligger i øst og vest. I den vestre ende er tvende stuer og et køkken, hvorudi forpagteren bor; der under et bryggers, hvorudi står en hestebås og en stor kiølle, beslået med kobber flager og 2 kieldere. Denne længe er 44 vægges mest teglhængt.

Det øvrige af samme længe oven på jorden er et hus til støfkar at støve maltekorn udi; siden tvende hestestalde og der foruden til qvæg; over stuen kammer og stalde er loft til korn og maltgørsel. Disse 4 længer lukker gården.

Kornladen er for 2 år siden af ny opbygget; er med lude for begge sider, den har så stor højde og bredde, så den kan tage imod gårdens

avling; efter tærskernes ord har de fået af en del gulve 100 tønder byg; den står med begge ender udi øst og vest. Den østre ende er tæt op til den nordre længe og indgang og kørsel med korn og foder fra gården; den står med sin længe og lukker mest for den nordre side af haven. Laden er 40 wegges (fag) eller 20 gulve, er tækket med halm.

Gårdens avling til udsæden er delt udi 3 marker; de to bruges og den 3. hviler, og hvert 3. år hviler en mark. – De 3 marker kaldes: Mølle marken; deri såes byg 104 tønder, havre 19 tønder. 2. Kaie Høys marken såes med byg 9 tønder, havre 16 tønder. 3. Græs marken; den ligger altid fælles med engbonden at bruge, men agerjorden hvile som de andre 2, deri såes byg 100 tønder, havre 80 tønder; udi den mark er megen skov og store moser med rør og komel iblandt buskene bevoxt, belejligt for alle slags vildt.

En af disse 3 marker besåes med rug i stedet for byg, således at en såes med byg og en anden med rug. På gårdens marker kan ialt avles 2500 læs hø.

Indmarker, der bruges til gården:

1. Det store indelukke, hvorved står et hus som hollænderne bor udi fra Valborgsdag (1. maj); og til markerne bliver udi ævre (græsning) med 200 kær, som han passer derudi, ellers har han sit hus udenfor gården, som han bor udi, fra ævred bliver opgivet også vinteren over til Valborg, hvor kvæget igen skal derud.

2. Det lille indelukke eller græsvænget kaldet, der afhøstes. Engen er agerjord; derudi er agerjord, som undertiden såes med boghvede

Disse 2 indmarker er med tyk underskov og meget god olden skov af bøg og eg, meget bekvemt for stort vildt.

3. Qvie vænget er kun til græsgang, besættes med qvier, ungvæg eller bliver fæled.

Disse tre indmarker støder på hinanden, kan ikke adskilles fra hinanden med jorden, støder op til græsmarken; heri er intet over- eller underskov uden nogle gamle udgåede egestomper.

4. Kohaven derudi kan man sætte, hvad man vil, qvæg eller stuteri og om det ikke nødig eragtes, høstes engen derudi. Herudi er god over- og underskov-lejlighed for vildt.

5. Svends vænge er til qvæg eller at høste, hvad man vil derudi; såes undertiden boghvede og havre; derved ligger en teglgård, hvorpå

står et hus; haver i forrige tid været brændt megen sten til mur og tag. Rest-lerret i samme indmark, men nu 12 à 16 års tid ikke været i brug. Herudi er god over- og underskov findes og til stor vildt; støder op til det store indelukke.

6. Søndre og præsteskov er et indmerke med ager og jord udi til havre med stor skov og moser; er ved siden udi den søndre ende af græsmarken.

7. Foruden de 6 er Ulstrup lund, som er et indmerke under hovedgårdens taxt med megen tyk opvoxet skov af eg og bøg med mange og gamle træer iblandt græsset, der udlejes mest bort til bønderne.

Store Indelukke og Lille Indelukke samt Svends vænge er nu en del af Grevindeskoven. Vi får også at vide, hvad der er af huse under hovedgårdens taxt.

Engelstrup: 1 gård, 2 huse. Nyby: 5 små gårde. Teilgårdshuset: 1. Urtegårdsmændens hus i overdrevet haver et stort vænge dertil. Vasehusene: 3, har hver sit vænge. De Nye huse: 5, hver sit vænge. Kanderødshus: 1 med vænge. Ved kohaven: 1 med stort vænge. Skyttehuset, hvoraf gives 12 rigsdaler, formedelst krohold og tilliggende jord. (Se foran).

Smedehuset strax ved gården. Skrodsbierg vandmølle med 1 vænge og anden jord årlig 27 rigsdaler. Turebyholms vejmølle står ved gårdens møllemark, giver deraf årlig 34 rigsdaler.

På gården kan holdes 200 hollænderikøer, staldes 20 à 30 par oxer og holdes et temmelig godt stutteri, foruden får og en del ungvæg.

Hovedgårdens taxt skal være 167 tønder, kirkerne iberegnet.

Jus patronatus til Tureby og Dalby kirker, som begge ligger under een præst samt birkerettigheden, hører til gården.

Tilliggende bøndergårde og huse, som ikke er beregnet under hovedgårdens taxt:

I Tureby sogn: Børsted 4 g., 1 h. – Kæderup: 9 g., 4 h. – Storchehuset med vænge: 1 h. – Nyby er foran beregnet under gårdens taxt, de 5 Nyhuse med Marchuset og Urtegårdsmændens hus ialt 7.

Alt dette er som enemærker med jagten, eftersom inden anden ejer har lodder derudi.

Dalby sogn: Dalby by: 2 g. – Tågerup: 2 g. – Druestrup: 2 g., 1 h. – Høsten: 9 g., 1 h. – Jenstrup: 1 g., 1 h. – Borup: 1 g., 1 h. Af disse

er udi Dalby 1 øde afbrudt gård og i Høsten 1; på de 5 byers marker er fælles jagt; dette er der også i:

Sædder sogn: Sædder by: 2 g. – Ringsbjerg: 1 g. – Tolstrup: 1 g., 1 h.; men i Alkestrup: 9 g., 4 h. – Sonnerup: 5 g., 2 h. – Sprettingegård: 1 g. – Engelstrup: 3 g., 3 h. – Kanderødhuse: 3 h.; og i Vråby sogn: Skrodsbjerg: 10 g., 6 h. – Trundheimshuse: 5 h.; haves ingen lod til jagt.

Der er fællesjagt i Egede sogn: Ås: 1 g. – Kongsted sogn: Hyllede: 3 g. – Hårlev sogn: Lystrup: 2 g.

Alt godset, der er nævnt her, er i Tryggevælde amt.

I Ringsted amt er der endvidere: Terslev sogn: Tollerød: 5 g., 2 h. – Bjerrede: 4 g., 4 h. – Årløse: 8 g., 2 h. – Hadstrup: 2 g., 2 h. – Ørslev sogn: Ørslev by: 1 g. – Ulstrup: 3 g., 3 h. – Frerslev huse: 1 h.

Det bliver ialt 97 gårde og 55 huse.

Bøndergodset er på 545 tønder, skov- og mølleskylden 36 tønder.

Forannævnte beskrivelse giver et godt indblik både i bygningernes indretning og størrelse samt af jorderne, enemærkerne og bøndergodset. Vi lægger mærke til, at allerede dengang betød jagten meget, men en del af jagten var fælles med andre godser.

Fru Anne Ramel blev begravet i gravkælderens under St. Peders og St. Pauls Kapel i Sorø kirke. Gravskriften lyder således:

Hellig for Gud og Høyprikelig for Mennichen / Er / Den Høy Edle og Welbaarne Frue nu Sahl hos Gud / Fru Anna Ramel, Huis Siel blef een Himmel og Boepel for / Gud og alle Dyder, / Da Den / Aar efter Christi Fødsell 1643 Dend 28 Augustij paa Sore Closter / i Sieland Tog sin Boepell I Dette Iordische og sit Borgerscab I det Himmelsche / Vden Nogen Forandring / Igiennem megen Forandring / Nu Glædens, / Der Denne Sahl: Frue A° 1660 blef forlofvet med Den Sal: Herre Albret Scheel / Till Katholm og Anno 1662 Fuldkommed Løfted Hanem til største Fornøyelse. Frugtbaahr af / Fire Lifis og Dyds Deilige Planter, Nemlig Sahl: Otte Scheel, Sahl: Frue Else Scheel / Frue Idde Sophie Scheel og Sahl: Iomfru Birgitta Scheel. / Nu Sorrigs, / Da Gud Anno 1667 in Aprill til sig Kaldede Hindis Herre Sampt adtschillige / Tiider Hendis Kiere Søn, Elste og yngste Døttre. / Nu Glædens, / Der hun A° 1672 in Iunio blef ombedet og in Iulio wed Høytidelig Copulation I Tu(u)-rebye- / holms Kiercke Viet Til Hans Excellence Den Høyædle og Wel-

baarne Herre, Her Petter Reets, / Herre Til Paltsgaard, Tuurebye
 Holm og Børglum Closter, Ridder, Kongl: Mayts: Cancellor, / Ge-
 heime Raad, Præsident udi Cancellie Collegio, Assesor I Collegio Status
 og Høyeste Rett / og Befahlingsmand ofver Hædeland, øfre Romme-
 rige, Buscherud og Ringerigs Ampter. / Dennem Begge I Høyeste Maa-
 der Forøget / Weed Twende Naturens og Dyders Planter, Nemlig: /
 Sahl: Iomfrue Sophie Reetz. / Frue Petra Sophie Reetz / Nu Sorrigs, /
 Der Saa Nær udslugte Hendis Glæde, Da Gud A°, 1674 Den 10 July
 i Hendis Herre og I Hendis / Endnu Eeniste Ved Hannem da Haf-
 vende Daatter, Sahl: Iomfrue Sophia Reetz, ved Døden udslucte /
 Lifvets Lius, huis Gud icke effter deris død Hafde optendt Hende een
 Gnist og Lius af Lifvet, Iomfrue / Petra Sophia Reetz. / Saaledis
 Wugger Gud Dine Kiereste Børn, at Sorrig og Glæde Holde huer paa
 sin Side fast at Wugge. / Wi prisse Ichun og kand icke Nochsom prise
 Det Lif, hun førte iblant Mennisken, Huor Ledis / Guds Fryct med alle
 sine Dyder Følge Hende til Grafven udi Høy-Grad, Saa som: til Gud
 een V-afladelig / Kierlighed. Till Hendis Herre ofverwettis Huldschab,
 till Hindis Vnderhafvende Ypperlig Retradigheed / Til Hendis Venner
 største Godhed. Till nødtrengende V-sigelig Gafmildhed, Till alle Men-
 nisker og / Posteriteten Et Høypriselig Eftersium. / Men Christus pry-
 der det Lif, hun nu fører for Gud, Thi alle disse Har saa som salvet
 Hendis / Nafn af Grafuen, og Lammet self ledsaget Hende indfor
 Tronen. I Lifuedt Tog hun Gud som / Asaph og Ville Ellers icke
 noget Schulle vere till, I Døden tog Gud hinde som Enoch, og hun
 er her / nu icke meere till, / Da Hun Christeligen og Salligen I Herren
 Hensof på Tuerbye-holm Den Ottende / Ianuarij Et Tusinde Siuf
 Hundrede og Toe. Klochen Siuf om Morgenen. Døden tog / ickun
 Lefningen, Men Beholder dog indtet; Thi det forkrenchelige opstaaer
 I / Uforkrencheligheed, Iche Endgang Hendis Asche, Thi hendis Been
 Grønes og / Welsignis I Dieris Steed. / Læser leg Det paa Hiertet: /
 Hun Var Gandsche Dydelig, Hun er gandsche Vdødelig.

Kisten, hvis inskriptionsplade synes at være forsvunden, er falden sam-
 men, men af dens enkelte dele fremgår det, at den har været betrukket
 med fløjl og på lågets sider prydet med 16 ahnevåben. Selve skjoldene
 og hjælmtegnene har man ladet udføre i arbejde, mens ornamenterne
 ved siderne og hjælmene er støbte af bly.

Tage Thott og Petra Sophia Reetz 1702-1718

Fru Anne Ramels datter Petra Sophia Reetz blev viet den 29. august 1696 til Tage Thott. Det var et stort og fornemt bryllup. Man kunne ikke nøjes med den lille kirke i Tureby, så vielsen fandt sted i Køge kirke.

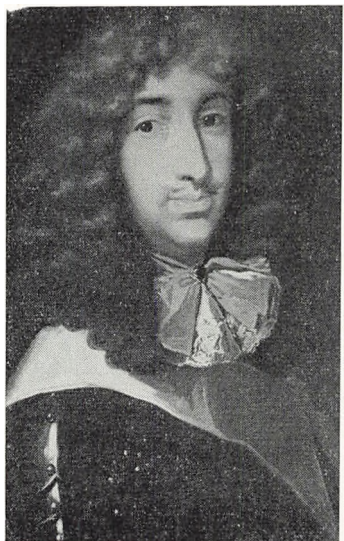
Tage Thott var født på Søfde i Skåne 5. september 1648. Han blev i 1673 kammerherre hos den svenske enkedronning, og efter at Danmark havde afstået Skåne, tog han ophold på Sjælland. Han vandt den danske konges gunst og fik betydelige stillinger. I 1683 blev han amtmand over Holbæk amt og købte 1685 Vognserup af Herluf Trolle, men solgte det kort tid efter. I 1692 blev han landsdommer på Sjælland og Møn, 1703

Petra Sophia Reetz

geheimstatsråd og i 1705 hvid ridder. Han var ellers forlovet med Mette Sophie Krabbe. Denne forlovelse gik imidlertid over styr, og han blev gift med Petra Sophia Reetz.

Da fru Anne Ramel døde i 1702, overtog Tage Thott Turebyholm, efter at han havde købt den halvdel af godset, som tilhørte hans svoger Holger Reetz. Men kun 5 år fik han og hans hustru lov til at leve sammen på Turebyholm. Han døde 23. februar 1707, 58 år gammel, og blev begravet i Sorø kirke. I ægteskabet var der tre børn. De to ældste, der var født i Sorø, døde i en ung alder. Den yngste, Otto Thott, var født på Turebyholm 1703. Ved hans fødsel indtraf det besynderlige, at „sejer-

Tage Thott

værket slog 80 slag i et væk“. Otto Thott blev greve til Gavnø, Strandegård og Lindersvold.

De første år blev trange for Tage Thotts enke. I de år, da hun havde gården, kom de mange ekstra skatter til krigs-styr. Disse kunne hun slet ikke klare. I 1712 betaler hun således i krigs-styr-skat kun ca. 30 rigsdaler, mens der af Jomfruens Egede, der har lidt mindre hartkorn, betales 527 rigsdaler. Hun har altså fået en nedskrivning, og det kan se ud, som om hendes kår er blevet bedre; for da kronen i 1718 overtog Turebyholm, var der gode forhold, såvel for hovedgården som for bønderne. Man regnede med, at godset gav en nettoindtægt på 5713 rigsdaler årligt.

Det var ved et mageskifte, at kronen i 1718 overtog Turebyholms gods. Fru Petra Sophia Reetz fik Næsbyholm og Bavelsegård imod, at hun afstod Turebyholms gods.

Fru Petra Sophia Reetz døde 3. januar 1720 på Næsbyholm og blev begravet i Sorø kirke.

Den nye matrikel

Jeg har tidligere nævnt, at der i 1660'erne blev udarbejdet jordbøger med henblik på matriklen af 1664, kaldet Frederik 3's matrikel, der byggede alene på landegildeydelse, og som derfor var meget utilfredsstillende. Landgildeydelsen blev betalt med rug og byg, der regnedes for hårdt korn i modsætning til havre, der var blødt korn. Heraf fremkommer navnet hartkorn.

I begyndelsen af 1680'erne begyndte man arbejdet på en ny matrikel, der skulle give et mere retfærdigt grundlag for beskatningen. Denne nye matrikel af 1668 eller Christian 5's matrikel, og byggede for agerjordens vedkommende på en opmåling og en slags taksering. Agerjorden beregnedes i tønder land (à 14.000 kv. alen), hvoraf der gik fra 2 til 20 tønder på een tønde hartkorn efter jordens bonitet. Enge, overdrev og skove takseredes efter græsning og svins olden, der også omregnedes til hartkorn.

Ved opmålingen af jorderne i 1680'erne var der selvfølgelig landmålere med konduktører og skrivere. De havde til hjælp kædedrenge, der løb med landmålingskæderne, der ikke måtte være af reb, for at de kunne være ens i alt slags vejr. Kæden bestod af 3 roder, hver på 10

alen. En sjællandsk alen var dengang mere end den nuværende alen. Der blev også brugt afmærkningsstokke og andre redskaber. På tinge blev der valgt taksérbønder: mænd som skulle være forstandige på jorden og dens dyrkelse. De skulle taksere andet steds end i deres hjemby, men der skulle blive så mange hjemme i byen, så de kunne udvise jorden og dens rette ejerforhold. I markbøgerne får man agrenes størrelse og jordernes ejermænd og brugere. I modelbøgerne udregnes jordernes bonitet. Der skelnes for eksempel mellem ond og god jord, middelmådig jord m. v.

Også Turebyholms hovedgårds jorder blev opmålte. Den gamle hovedgårds taxt var i hartkorn 135 td. 6 skp. 3 fjk. 1 alb., den jord, som de 5 Nyby-boliger havde, var 8 td. 0 skp. 3 fjk. 2 alb. og gl. Tureby afbrudte byes hartkorn var 54 td. 4 skp. 0 fjk. 2 alb. Ialt 198 td. 3 skp. 3 fjk. 2 alb.

Det har været besværligt at måle de mange agre op. Nogle af dem lå i trekanter, nogle var meget lange og smalle, og nogle var brede i den ene ende og smalle i den anden ende.

Der fandtes tre store marker på Turebyholms hovedgårds takst. 1. Græsmarken, hvori fandtes Møllerens vænge og Møllemarken, der havde 3 agre, hvoraf den ene ager er 45 alen bred i den ene ende og 18 i den anden ende og 134 alen lang. I samme mark fandtes for øvrigt: Ting vænget, Den lille Kohave, en ås ved Wiviche Parch, Elne Vads Åsen (broen på vejen fra hovedvejen til kirken), og Grøndeholds Ås.

2. Holbrøds mark, som har en ås med 16 agre, og Horsehaven.

3. Kayhøjsmark (Kay høj ligger ved fodermesterboligen), som har Hyllesteds ås, Kiederup Stigens agre, Bels ås. Der nævnes også hollænderen Niels Søfrensens vænge.

Endelig har husmanden Desiderius Christensen: Gamle Hollændervænget.

I engbundene kan der årlig avles: I Turebyholms sø (sydfor Kohaven) 250 læs godt hø, I Høyed og Tofte Mae 160 læs godt hø og 160 læs mosehø. På Hæs 306 læs godt hø, på Hinde-mosen 100 læs mosehø og på Skiers enge 10 læs godt hø, i Sønder-mosen 150 læs godt hø og 50 læs mosehø og endelig i Tordens-mosen 50 læs mosehø. — Ialt bliver der af godt hø: 876 læs og af mosehø: 360 læs. Desuden høstes der i Kayhøjs marken 20 læs godt hø og 20 læs mosehø.

Der kan årligt græsses af høveder: I Kvievænget 7 stykker, i Græs-vænget 83 stykker og i Svends vænge 12 stykker og desuden i Kohaven 8 stykker. – Endvidere kan 80½ stk. køer græsse i et overdrev imellem Alkestrup og Skrodsbjerg, som ligger under gårdens takst og bruges af adskillige byer.

Af olden til svin er der ved hovedgården: I Præsteskoven til 5 stykker, i Søndermosen til 25 stk., i Græs-mosen til 10 stk., i Kvievænget til 53 stk., og endvidere i Kohaven til 6 stk.

Udi Bjerrede bys Sønder mark en skov, som grænser på Bjerredes skov og mark og kaldes Boholt under Turebyholms takst, takseret og beregnet for 30 svins olden til hartkorn nye matrikel 6 skæpper, 7 fjerdingkar, 2 album. – Ialt til 234 svins olden.

Til Turebyholms hovedgård er ifølge matriklen en vejrmølle, „hvorpå den ene sten er halv forslidt og den anden uden og inden ved god magt.“ I møllerens hus, som ligger ved vejrmøllen, er en Heste-mølle, hvor træværket og stenene er nye, og foruden malt og grynkorns malning, når vejrmøllen ikke kan gå, males ved Heste-møllen.

„Sammesteds til Turebyholms gård findes en teglovn. Kan udi hver brænding brændes 4000 tagstene og 15.000 murstene, ungefær til hver brænding 150 læs brænde, ligger i skoven. Bruges til gårdens fornødenhed. Findes og udi bemeldte hovedgårds Holbrøds mark en kalkovn, som ikke bruges uden til gårdens fornødenhed og skal kalkstenene købes udi Fakse til brændingen, som er hver gang 5 eller 6 læster kalk.“

Men i matriklen er foruden hovedgårdens takst også udregnet, hvad hver enkelt af gårdene i gamle Tureby havde, og endvidere nævnes gårdmændenes navne. Ialt var der hartkorn 54 td. 4 skp. 0 fjk. 2 alb.

I gamle Tureby by er der nævnt 10 gårdmænd: Rasmus Hansen 6 tønder, 3 skæpper, 0 fjerdingkar, 2 album. – 2. Peder Jakobsen 5 tdr., 3 skp. 2 alb. – 3. Christen Christensen 5 tdr. 5 skp. 2 fjk. 2 alb. – 4. Jens Laursen 5 tdr. 4 skp. 3 fjk. 2 alb. – 5. Jens Ibsen 5 tdr. 2 skp. 3 fjk. 2 alb. – 6. Engel Hansen 5 tdr. 1 skp. 1 fjk. 1 alb. – 7. Peder Hansen 5 tdr. 1 skp. 0 fjk. 1 alb. – 8. Christen Jensen 5 tdr. 2 skp. 2 fjk. 1 alb. – 9. Søren Jensen 5 tdr. 2 skp. 2 fjk. 2 alb. – 10. Niels Jensen 5 tdr. 0 skp. 3 fjk. 0 alb.

Gamle Tureby bys mark: Græsmarken, som strækker sig med den venstre ende til Tollerøds mark med den søndre ende til Høsten mark

og med den nordre ende til Vasehuset og heri findes: Nybro Holm (broen ved smed Richardt), hvor hver gårdmand har en triangel, Egebierre Ås med 10 små triangler, Ell Engen med 3 agre delt i 10 stykker, alle 6 alen brede og 258 alen lange. Desuden nogle triangler, Pugestub med 10 agre, nogle agre i sønder og nær. Ladager Ås med 4 agre, Peder Skyttes Vænge med 6 agre (beliggende ved Rødehus), De agre ved Marchhuset (også ved Rødehus) med 4 agre, Schiers agre med 20 agre, Lille Ladager med 30 agre, Ørets Ås med 20 agre.

2. Holbrøds March, hvori er Hylle Åsen med 60 agre, Knøsens Ås med 40 agre.

3. Kayhøys March eller Gamle Tureby March, hvori er: Kayhøys agre med 12 agre, Kay Kille agre med 30 agre, Grynychels mose agre med 13 agre, Ås-agre med 20 agre, Søndermose holm med 10 agre, Kiederup Stiges agre med 20 agre.

Ny Tureby, som ligger under hovedgårdens takst, består udi 5 fjerdedels gårde, har kun en mark, som tilsås årlig og kaldes Ny Tureby mark, hvilken jord samme by af gårdens Kayhøys mark er tillagt. De 5 gårdbeboere hedder: Peder Madtzen, Peder Rasmussen, Anders Rasmussen, Frans Pedersen og Anders Jensen. I Ny Tureby mark fidnes: Å-agre med 8 agre, Tiuchen (Tykken) med 29 agre, Kiels Krog med 33 agre, Stumper ved Kiels Krogen med 7 agre, Veyagre åsen med 25 agre, Nøde vængets holm 5 agre, Nøde vænget med 4 agre, Haufre Holmen i Heste hafuen med 13 agre. Inden for Heste Have-grøften med 20 agre, Å-agrene med 29 agre.

Til hver $\frac{1}{4}$ gård efter taksation og beregning: 7 læs godt hø, 4 læs mosefoder. Ligeledes til hvert sted årlig 2 stk. høveders græsning i det Brændte overdrev.

Af de godt 198 tønder hartkorn var kun godt 351 tønder land dyrket i 1688.

Udtydning af forskellige navne i matriklen

Flere af de her nævnte navne på marker, agre og moser er kendte i dag. Udtydningen af nogle af navnene giver sig selv, men der er andre navne, hvor det ikke lader sig gøre. Og derfor vil det være på sin plads her at forklare navnene nærmere.

Ordet Ås bruges flere gange, og jeg vil derfor allerførst gøre opmærksom på, at en ås er en underafdeling af en byvang.

Ell-eng indeholder trænavnet „El“.

Elne Vads Åsen har i sidste led navneordet „Vad“ lig vadested. Det første led er usikkert. Det kan være plantenavnet „Elnerod“ (Inula Helenuim, som vokser på fugtige steder). Et hundrede år senere kaldes det Ellingevad og i dag Ellevad.

Pugestub. Første led „puge“: ond ånd, nisse, og sidste led „stub“ lig træstub eller stubmark.

Schiers agre. Bag dette ord kan ligge skær lig tørveskær.

Hylle Åsen og Hyllestetz Ås indeholder trænavnet „Hyld“.

Grøndeholds Ås er uvis, men første del kan være „grund, lavvandet“, og den anden del er ordet hul.

Wiviche Park første del kan være plantenavnet „Hvid Vikke“ (Vicia Sativa). Park har betydningen vandhul, dam.

Bels Ås måske svarende til jysk bæel – „lav mosegrund, en sige“.

Toftc Mae (maden). Made lig en sid eng. I jysk bruges ordet om en eng langs et åløb, altså et fugtigt stykke jord.

Knøsens Ås indeholder knøs lig bakke, høj, især bruges ordet om en lille, rund høj.

Ørrets Ås. Evt. fra gammelt dansk lig ør-with. Første led er ør lig grus, sand blandet med sten, og andet led er ordet ved, der bruges om skovstrækninger.

Tiuchen betyder tykke og anvendes om en tæt skov eller underskov, tykning af træer.

Høyed måske sammensat af „høj“ og „ved“ lig skovstrækning.

Holbrøds-march det sted, hvor der er brudt hul i et gærde.

Vasemark. Første del er det gammeldanske „wasi“ lig ophøjede veje over lavt terræn.

På Hesz (Hæs). Navneordet „hæs“ lig stak af korn og hø. Anvendt om det sted, hvor høstakkene står.

Ladager deles i Store Ladager Ås og Lille Lad-ager. Første led er enten navneordet „Lade“ lig ladebygning eller „lad“ lig underlag, hvorpå noget lægges.

Grynchels (Gryntes) mose agre. Markens form tyder på, at sidste

led er navneordet „kil“, beslægtet med kile, undertiden brugt i betydningen kileformet jordstykke. Første led kan være adjektivet grønt.

Tordens Mose. Det første led er navneordet torden, som evt. kan være sammensat af gudenavnet Thor og „døn“ lig rungen, drøn.

Hindemose heri indgår dyrenavnet Hind.

Tollerød Uhre (orned). Af gammeldansk „wara“, der anvendes om stenet mark, et uopdyrket areal, en stor skov, undertiden skovklædt terræn. Formen orned er en afledning til „wara“ og anvendes i stednavne om skovstrækninger.

Navne som Kvievænge, Kohaven og Hestehaven forklarer sig selv, derimod er man ikke helt klar over, hvad Kayehøj og Kayehill egentlig betyder. Måske er det første led et mandsnavn, og høj sigter til, at det er en bakke, og „hill“ kan måske være et kileformet jordstykke, som har navn efter en mand ved navn Kay.

Turebyholm som ryttergods 1718-1747

Da Chr. 5. besteg tronen i 1670, fandt han det som sin opgave at tilbageerobre det tabte Skåne. Derfor begyndte han straks at organisere en hær, der navnlig lagde vægt på rytterregimenterne. Han udlagde 30.000 tønder hartkorn af krongodset til underhold af de nationale rytterregimenter. Jordbogen fra 1680 over det sjællandske ryttergods viser, at for hver otte tønder hartkorn af ryttergodset skulle der stilles en rytter, og at der her i Østsjælland ikke fandtes ret meget ryttergods. I Dalby og Tureby sogne fandtes der kun seks ryttergårde: fire i Dalby-Borup, een i Jenstrup og een i Rode. Både gårdene i Borup og gården i Jenstrup havde ikke selv otte tønder hartkorn og måtte derfor hjælpes med hø og korn af ryttergårde, der lå henholdsvis i Orup og Slimminge. Gården i Rode var derimod så stor, at den kunne hjælpe en anden gård i Jyderup ved Faxe. Vi finder også navnene på rytterne, som havde deres kvarter på ryttergårdene, hvor de fik deres forplejning og foder til rytterhesten samt otte rigsdaler i løn, tilsammen en værdi af 30—40 rigsdaler. Det kneb ofte for gårdbeboerne at svare deres afgifter. Arbejdslysten forøgedes ikke ved at have en rytter på gården — ofte med familie — uden at han bestilte noget.

Også Fr. 4., der besteg tronen i 1699, lagde stor vægt på rytteriet. Men da landet kom i finansnød i 1715, måtte han sælge mange portioner ryttergods. Han begyndte da på en nyordning af rytteriet, hvorved rytterne blev lagt ud på kongelige ladegårde, hvis jorder blev udlagt med græs til rytternes heste. Sjælland fik de fleste ryttere, og navnlig i Østsjælland blev store arealer udlagt til ryttergods. Kongen opkøbte her mange store gårde. I 1715 Gjorslev, Søholm og Erikstrup,

i 1718 Tryggevælde, Alslev, Bregentved, Turebyholm og Juellinge. Forannævnte gårde dannede Tryggevælde rytterdistrikt, hvortil der lå 5.000 tønder hartkorn (bøndergodset iberegnet), og som var beregnet til ca. 700 ryttere.

Fru Petra Sophia Reetz afstod 1718 Turebyholm til kronen imod at få Næsbyholm og Bavelsegård. Hun havde selv drevet Turebyholms

Udsnit af rytterdistriktskort 1719. Byerne er ikke nøjagtigt placerede.

Måske er bygningen med skorstenene ved Turebyholm den gamle hovedbygning. Bogstaver og tal ved Turebyholm betyder: A = bygmark. B = vængmark. C = hæsmark. 1 = dyrehaven (nu Nyskov). 2 = havrevænge. 3 = petersvænge. 4 = køhaven. 5 = kvægvæng. 6 = græsvæng. 7 = lille indelukke. 8 = store indelukke. 9 = Svendsvænge. 10 = Boholte. Følg den gamle vej fra Dalby til Turebyholm.

jorder ved en hollænders hjælp, og jorden var i god stand. Forøvrigt var Turebyholm fortrinlig egnet til ryttergodt med de store marker og mange skove.

Mageskiftebrevet viser, at godset er omtrent af samme størrelse som i 1699, men der er nu oplysninger om matrikelnumre og hartkorn ifølge matriklen af 1688. I det følgende forkortes hartkorn til htk., og det

første tal er tønder, det andet skæpper, det tredje fjerdingkar og det fjerde album. Gårde forkortes til g og huse til h.

Ifølge dette mageskifte har *Turebyholms hovedgård*: hartkorn, ager og eng 143-7-3-0, skov 9-6-0-0. I gamle Tureby bys 10 nedlagte gårdes hartkorn 54-4-0-2 er iberegnet Nybyes 5 boliger, Skrodsbjerg mølle-vænge, endvidere gårdsæder og huse på samme gårdes grunde, nemlig i Nyby 5 mand, Turebyholms vejrmølle, hvoraf årlig svares 30 rigsdaler. Smedehuset og Skøttheuset, hvoraf årlig har været svaret 20 rigsdaler. Kohavehuset, Storkehuset, Dyrehavehuset, Teglgårdshuset, Vasehusene, hvori 3 mand og Nye huse, hvori 4 mand, der bl. a. giver af htk. 0-3-1-1. *Bøndergods*, nemlig i *Tureby sogn*: Børsted by mnr. 1-4 hhv. htk. 8-3-2-1-8-5-0-2, 8-6-3-2 og 8-5-1-0 samt hhv. skov 0-3-3-2, 0-3-3-1-0-3-3-2 og 0-3-3-0. I Kiederup by mnr. 1-5 7 og 8 hhv. htk. 5-3-1-2, 5-3-2-0, 5-4-0-0, 5-1-0-0, 5-1-0-2, 5-3-0-1, 5-2-2-1 og 5-3-0-1 hvert med skov 0-1-2-1, mnr. 6 htk. 3-6-2-2 og skov 0-1-1-1 samt mnr. 9 htk. 2-2-3-0 og skov 1 fdk. 1 alb., i samme by 3 hhv. htk. 0-4-1-1 og to a 0-2-1-2 samt 1 h. uden htk.

I *Dalby sogn*: Dalby by mnr. 5 og 7 htk. 5-1-3-0 og 3-1-3-2, i Borup by mnr. 5 htk. 8-0-2-0 og 1 Hm. i Jenstrup by mnr. 2 htk. 3-1-0-0 og 1 H htk. 1 skp., i Taagerup by mnr. 4 og 5 htk. 5-3-3-0 og 4-5-1-0 hvert med skov 0-2-1-2, i Druestrup by mnr. 1 og 3 htk. 9-7-0-0 og skov 1 fdk. 1 alb. samt 4-0-3-1, i Høsten by mnr. 1-3, 5-8, 11 og 12 hhv. htk. 8-2-1-2, 14-6-0-1, 7-3-0-0, 3-2-3-2, 3-2-2-2, 7-3-3-0, 7-6-1-2, 8-3-1-0 og 3-7-2-1, 1 H. mnr. 13 htk. 1 td. og til hele byen tyrejorden htk. 0-2-0-2.

I *Egede sogn*: Aas by mnr. 1 htk. 5-4-1-1 og skov 5 skp.

I *Kongsted sogn*: Hyllede by mnr. 4-6 hhv. htk. 4-3-1-1, 5-6-0-2 og 3-7-0-1.

I Bjæverskov Hd. *Sædder sogn*: Sædder by mnr. 5 og 6 htk. 6-2-1-0 og 2-0-1-0, i Alchestrup by mnr. 1-9 hhv. htk. 3-4-3-1, 3-5-2-0, 3-0-1-0, 3-7-3-2, 3-4-3-1, 3-4-3-1, 3-3-3-2, 3-7-1-1 og 3-5-2-0 hvert med skov 1 skp. og 4 hm., Sprettingegård mnr. 1 htk. 8-5-1-0 og skov 0-4-1-1, i Kanderød 3 h., det ene htk. 0-1-0-2, i Tolstrup by mnr. 2 htk. 7-4-3-0 og skov 0-2-2-2 samt 1 hm. I Ringsbjerg by mnr. 2 htk. 1-6-1-2, i Sonnerup by mnr. 1-5 hhv. htk. 2-2-0-2, 2-1-1-2, 2-4-2-2, 2-4-2-1 og 2-0-3-2 hvert med skov 0-5-1-1, og 2 hm., i Ingelstrup by mnr. 1 og 2 htk.

4-2-3-2 og 4-0-3-1, hvert med skov 0-1-0-2, mnr. 3 htk. 4-0-0-2 og skov 1 skp. samt 3 h. hhv. htk. 0-1-0-2, 1 fdk. 1 alb. og 0-1-0-1 og 1 h., hvortil bruges et vunge under hovedgårdens takst.

I *Wraaby sogn*: Skrodsbjerg by mnr. 1 htk. 14-3-2-2, og skov 6 skp. mnr. 2-8, hhv. htk. 4-4-0-2, 4-2-2-0, 4-3-2-2, 4-6-0-1, 4-3-2-1, 4-0-3-1 og 4-4-2-1, hvert med skov 3 skp. 1 h. htk. 0-1-0-1 og 6 hm., Skrodsbjerg mølle htk. ager og eng 2-3-0-0 og mølleskyld 6 tønder i Tureby sogn, Trundhiems huse mnr. 1-3 a htk. 2 skp. og mnr. 4 og 5 htk. 0-3-1-2 og 0-2-0-1.

I *Haarlev sogn*: Lystrup by mnr. 4 og 5 htk. 8-3-0-1 og 7-7-1-1, i Ringsted A og hd. *Terslev sogn*: Tolrød by mnr. 1 og 2 htk. 4-7-1-2 og 6-5-3-1, hvert med skov 6 skp. mnr. 3, htk. 0-1-1-0, i Biereby mnr. 1-3 hhv. htk. 4-3-3-1, 4-4-1-2 og 4-7-3-2, hvert med skov 0-5-1-1 mnr. 4, htk. 5-3-3-1 og skov 0-4-2-2, 1 h. htk. 2-0-2-1 og skov 1-5-1-1, 1 h. htk. 2 fdk. 2 alb. og 2 hm., i Ulstrup by mnr. 4 og 5 htk. 3-6-1-0 og 3-0-0-2, hvert med skov 0-1-1-1 mnr. 6, htk. 6-1-1-2 og skov 1-1-1-1 samt 1 h. med 2 vænger htk. 1-0-3-1 og 1 hm., i *Hadstrup by* mnr. 1, htk. 4-1-2-2 og skov 1-2-0-0, mnr. 2 og 3, tilsammen htk. 3-0-1-1 og skov skp. samt 2 h. htk. 1 skp. og 1 fdk. 2 alb., i Aarløse by mnr. 1-5 hhv. htk. 14-1-3-0, 7-0-2-1, 9-4-1-1, 11-2-3-2 og 7-2-1-1 samt hhv. skov 0-6-2-2, 0-5-2-2, 1-3-0-0, 1-4-1-1 og 1-2-2-2, Munkeskovhuset htk. 1-7-1-1 og skov 1-2-0-0 samt endvidere 3 hm., i Aarløse by. I *Ørslev sogn*: Ørslev by mnr. 18 htk. 4-3-1-0 og skov 2 fdk. 2 alb. Kværredbækshuset og lille Kværred vænge uden htk. Jus Patronatus i Tryggvælde amt, Tureby sogn htk. 16-4-0-0; 1 jord til kirken, liggende på Børsted mark; men i matr. anført under Kiederup by: Kaald husene som nr. 4 htk. 0-7-3-1 Dalby sogns kirke, anneks til Tureby htk. 30-1-0-0, hvortil årligt svares afgift af en mand i Rode by, Tureby sogns kongetiende er fæstet til gården og afgiften ydes til Københavns kommunitet og til samme ydes afgiften af Dalby sogns kongetiende, som er fæstet til gården i sælgerindens tid.

Ialt htk. bøndergårdene taxt ager og eng 537-4-3-1, skov 31-0-0-1 og mølleskyld 6 tdr., samt kirketiende 46-5-0-0, hvormed følger vornede sønner efter loven og den i markerne såede sæd.

Alt dette gods var nu i kronens hænder. Og der begyndte et nyt kapitel i Turebyholms historie. Der skete også forandringer for hus-

mændene i Tureby. Der blev taget jord fra 6 husmænd i Tureby, der havde haft vænge og jord i græsmarken. Imod afgiftslempelser afstod disse jorden „formedelst gærdsel at spare samt græs og høbjergning at vinde“. En husmand, der hidtil havde haft 8 tønder sædeland, beholdt et lille vænge, mens de øvrige kun fik en kålhav.

Det skal bemærkes her, at allerede på dette tidspunkt er de to af de 5 Nyby-boliger i slet forfatning, og en tredie i en mådelig forfatning.

Det har sikkert for beboerne i Tureby sogn og omegn været ubehageligt at høre, at Turebyholm nu skulle være kaserne for et stort antal ryttere. Og da det blev virkelighed, har befolkningen nok haft deres bange anelser.

I maj 1720 rykkede de 4 første kompagnier ind på Turebyholm, senere fulgte endnu et. Det lyder måske ikke så voldsomt, at et sogn pludselig får indkvarteret ca. 300 mennesker; men man må ikke glemme, at Tureby sogn dengang kun havde ca. 300 mennesker. Der måtte da også bygges barakker ved hovedgården. Til barakkerne skulle der indrettes en have til at have kål, rødder og andre frugter i. Endvidere skal der plantes pil eller andre træer, som vokser hurtigt. Barakkerne blev opførte under tilsyn af bygmester Lauritz Eriksen, København, og der brugtes tømmer fra skovene. En del af de gifte ryttere boede i hovedgårdens huse, og officererne tog hovedbygningen i besiddelse. Rytterne kom fra alle dele af landet. Tilnavne som Egense, Sandager og Aarhus minder derom. Men efter kirkebøgerne at dømme var de fleste udlændinge. Der møder vi navne som Schmidelkurt, Egmeyer, Grippenkerl, Pische, Wolfram med flere. Også kompagnicheferne var gennemgående udlændinge. De fem første var: Major Nørche, ritmestrene Hohlenberg, Reetz og Juul samt oberstløjtnant Below. Der skete udskiftninger i løbet af nogle år, og der kom: Major Walthersdorph, ritmestrene Lütticau og Fænix og oberstløjtnant Kalchreuter. Det må ikke have været let for en dansk rytter at udføre en befaling, der var givet af disse udlændinge. Det udenlandske blod fornægtede sig ikke. Der måtte en duel til, når der var officererne noget imellem. Tureby kirkebog fortæller: „17. august 1723 blev oberstløjtnant Otto Friederich von Below nedsat i Tureby kirkegård, sagdes at være 42 år gammel. Duellerede den 30. juli med Luxdorph“. Sidstnævnte havde et kompagni på Bregentved. De ældre i Tureby sogn har talt om, at der i Børsted skov i ryttertiden

fandt en sådan duel sted. Og det er muligvis den, der er nævnt her. Duellen drejede sig om en skovridderdatter, som de begge var forelskede i. Og da Below efter kirkebøgerne at dømme var ugift, kan det tyde på, at det er duellen om skovridderdatteren fra Trondhjemshusene ved Børsted, som vi her har for os. Om hun, som man siger, bagefter af græmmelse brændte sig inde, opklares vist aldrig.

Rytterne måtte i det daglige gøre streng eksercits. Men alligevel gik de ledige meget af tiden. Og da rytterlivet var et råt og hårdt liv, blev der ofte i ledige stunder begået ugerninger. Kirkebøgerne fortæller, at en rytter fra Turebyholm ofte blev udlagt som fader til et barn født uden for ægteskab. En gang nævnes også i Tureby kirkebog, at en ugift kvinde blev voldtaget af en ukendt rytter. Blev han fundet, var straffen hård. En dragon, der tre gange havde syndet imod det sjette bud, blev dømt til at arbejde tre år i jern udi skuf og carre, men ved en sessionskendelse 19. februar 1726 i Karise ændres straffen, da man mener, at han ved den idømte straf vil „crepere“; men for at straffe det onde, skal han straffes med „stigrem, seks gange at løbe ved første eskadrons samling og derved således lide på kroppen“.

Også den ugifte moder blev straffet for hendes lejermål. Således straffes Maren Sørensdatter i 1726 til kagen og får 27 slag, fordi hun har begået 4 lejermål (hun blev da bundet til en pæl, mens hun fik de 27 slag).

Der var også hårde straffe for den, der i den almindelige befolkning begik tyveri. I 1727 havde Jens Hougårds hustru Maren Nielsdatter i Alslev stjålet en ko, og hun dømmes til foruden tyvedom at kagestryges, brændes på panden og gå i spindehuset samt betale for koen og for sin varetægt i fængsel og skarpretteren for hans udførelse af dommen. I det hele taget var det ikke ualmindeligt, at der gik løsagtige kvinder fra det ene ryttergods til det andet.

Det kan se ud som straffene efterhånden blev mildere. Således har rytterbonden Oluf Hemmingsen i Tollerød i 1733 begået lejermål, og forvalter Vithusen, Turebyholm, kan indberette, at Oluf Hemmingsen „har siddet 6 nætter og 6 dage i hullet her ved Turebyholm“.

I 1735 indberetter samme forvalter, „at kvindemennesket Maren Andersdatter i Ulstrup, som har begået lejermål med Hans Ibsen, Nyhusene i Tureby, har udstået den hende pålagte straf med at sidde i

hullet her ved Turebyholm på vand og brød 8 dage og nætter“. Derimod slipper barnefaderen Hans Ibsen for straf imod at betale 4 slette daler.

For at modvirke råheden blev rytterne sendt i kirke om søndagen. Men Tureby kirke kunne ikke rumme dem, og der blev bygget to sideskibe til og sat pulpiturer op til officererne (se bind I, s. 46). Kongen skænkede et nyt alterklæde af rødt fløjlm med den kongelige krone samt nyt messetøj. Rytterne skulle også søge nadverbordet. Pastor Lindam fik en årlig godtgørelse for brød og vin til rytterne. Blandt rytterne var der katolske tendenser. 1730 blev rytter Martin Reinholdt i Tureby kirke publice absolveret, fordi han i syv samfulde år har forsømt altergang blandt Guds børn i den lutherske, den sande Guds menighed. Nu bekender han, at han i de syv år har levet i den katolske kirkes vildfarelse.

Men også beboerne i de sogne, der hørte under ryttergodset, blev tilholdt at skulle møde i kirken, og samtidig med regnskabets indsendelse skulle præsterne indberette, om folk havde forsømt deres kirkegang.

For året 1737 bemærker pastor Lindam, Dalby, „at der ofte er savnet en del af Dalby-Tureby menigheder i kirken om sabatten“, men ved eftersøgning viser det sig, at de har været forhindret „af lovligen forfald“, og de ikke har forsømt af „modvillighed“. Derimod klager præsten i Fakse over, „at de unge og gamle sidder i kirken, så han har ikke let ved at overskue dem“.

I 1738 skriver pastor Lindam om Dalby-Tureby, at på grund af feber og anden medfølgende svaghed, der er i sognet, har mange været borte fra kirken om sabatten, men ingen er udeblevet af modvillighed. Pastor Lindam er altså ikke streng, og ingen idømtes sabatsbøder.

Når man ser tilbage på ryttertiden i Tureby sogn, undrer man sig over, hvor lidt samkvem, der var mellem rytterne og befolkningen. De mange udlændinge kom ikke til at sætte præg på sognets sprog. Kun enkelte gange træffer vi en rytter som fadder ved en dåb fra sognet. Sognets døtre blev heller ikke i stor målestok gift med rytterne. Forældrene har sikkert holdt igen, da de var utilfredse med de byrder, som rytterne lagde på dem, og den utryghed, som de måtte leve under på grund af rytterne.

For præsten i Dalby blev ryttertiden en travl tid. Der blev mange

kirkelige handlinger i annekssoget og megen kirkebogsføring. Før ryttertiden fødtes der ca. 10 børn årligt, men i ryttertiden blev der født op til 37 børn årligt, og selv om rytterne var unge folk, så kunne det hårde rytterliv nok tage en mand, og mange børnedødsfald var der også, så der blev mange begravelser. Ægtevielser var der også flere af end normalt, idet de ældre rytteres døtre blev viet i Tureby kirke.

Kong Christian 6. havde imidlertid ikke så stor interesse for rytteriet, der blev reduceret. Det blev navnlig samlet i Nordsjælland.

I 1731 fandtes der følgende 5 kompagnier ved Turebyholm: Livkompagni med 55 heste, oberstløjtnant Nørches med 55 heste, major Waltersdorps med 56 heste, major Finches med 59 heste, ritmester Lütticaus med 55 heste. Endvidere havde Paucherne 1 hest og Brigadierne 1 hest — ialt 282 heste, som nu skal reduceres til 124 heste. Og et årstid efter er rytterne forflyttede. Kun en enkelt tog bopæl i sognet. Befolkningen har sikkert åndet lettet op, da alle de mange fremmede ryttere forsvandt. Nu kunne man igen leve livet uden angsten for, hvad de fremmede ryttere kunne finde på.

I den tid, Turebyholm var lagt ud til ryttergods, blev hovedgårdens jorder drevet på en sådan måde, at der blev foder nok til de mange heste på gården. Således blev der i 1719 avlet i Møllemark 480 læs hø, i Kayhøjsmarken 350 læs hø, Vestermarken (kaldet Hæs mark) 1140 læs, Dyrehaven 80 læs — ialt 2050 læs hø. Hertil kommer så de forskellige mosedrag, som var meget græsrige. Derimod var Store og Lille indelukke, Græsvænge, Kvievænget, Svends vænge, Kohaven og Boholte, som er beregnet til 248 høveders græsning, dels forbeholdt dragonheste ved Faxe herreds compagni og dels bortforpagtet ud.

Et bevis på, at driften af jorden ikke var særlig effektiv, har vi f. eks. i regnskabet fra 1733, hvor det hedder, at der er 386 travet selvvoxt rug ved Turebyholm. Kvaliteten var ikke den allerbedste. Vi ved, at forpagteren Jonas Jørgensen i årlig afgift af Turebyholm gav 1520 rigsdaler. Jonas Jørgensen havde for øvrigt overtaget forpagtningen i 1733, altså da rytterne rejste. Inden ryttergodset blev solgt 1747, var Frederik Lægardt forpagter på Turebyholm, idet han havde forpagtet gården fra 1745 til 1748.

Otto Pedersen, der var forpagter på Turebyholm fra 1737 til sin død 1741, gjorde meget for at frembringe et godt hollænderi ved gården.

Dette var selvfølgelig blevet forsømt i den tid, hvor rytterne var på gården. I 1739 vil greve Laurvig på Skjoldenæsholm sælge nogle hollænder-køer. Otto Pedersen er ivrig efter at få dem, men det er kromanden i Oested også. Det drejer sig om købet af 100 stk. køer. Dalby-præsten, Lindam, hjælper Otto Pedersen med at få penge til at købe kørerne. Der findes mange sorte køer på Turebyholm i 1741; men også en del rødhjælmede. Det højeste, en ko vurderes til, er 6 rigsdaler. Den almindeligste pris er 5 rigsdaler.

I de efterfølgende år arbejdedes der også med at få et stort og godt hollænderi på gården. Dette arbejde blev imidlertid ødelagt i 1745, da kvægsygen kom. I løbet af et halvt år døde der 564 kreaturer på Turebyholm og Tryggevælde. Det var ikke let at genoprette det store tab, og det lykkedes egentlig først efter, at Moltke-slægten havde overtaget Turebyholm. Og med denne slægt begyndte en ny glansfuld tid for Turebyholm. Gennem Holsten og Sønderjylland nåede den det øvrige land. Og som det senere er gået med mund- og klovesygen, spredtes pesten ad uudgrundelige veje. Desværre stod man magtesløse overfor den, idet der på det tidspunkt ingen uddannede dyrlæger fandtes.

I Børsted var alle kørerne døde af den smitsomme sygdom, og det var umuligt at fremskaffe mælk fra andre steder. Men nød lærer, som bekendt, nøgen kvinde at spinde, hvilket i dette tilfælde vil sige, at bymændene opkøbte alle de geder, som det var muligt at skaffe. De daværende gederacer var imidlertid meget uregerlige, stå i tøjlr ville de ikke, og hvis de gik løse, var de ikke til at vogte, idet de stadig higede efter hegn og skove, hvor der fandtes lavstammede træer og buske, hvis blade de kunne æde. Grev A. G. Moltke gav så tilladelse til, at det sydvestlige hjørne af Børsted skoven blev indhegnet, og i denne indhegning, hvor der fandtes megen underskov, fik gederne derefter lov til at gå løse. Her kunne de boltre sig efter behag, og det skal ikke have været forbundet med vanskeligheder at få dem malkede. Indhegningen blev hurtigt kaldt „Gedeholme“, og det navn har den pågældende skovstrækning gennem de forløbne to hundrede år beholdt.

Turebyholm i Moltke-slægtens eje

I 1747 kom Turebyholm gods atter i privat eje. Geheimeråd og overhofmarskal Adam Gotlob Moltke fik skøde derpå 27. september 1747. Der betales derfor 35000 courant daler, men derfra decourteres for de 5 skoler 1800 daler. Da udgifterne til skøde, stempelpapir m. m. er 220 daler, betaler A. G. Moltke for selve Turebyholm gods 33420 daler.

Skødet bringes med de sædvanlige forkortelser. Det tilføjes her, at

Kort med Turebyholm og omegn 1763.

hd. = herred, s. = sogn, a. = amt. I skødet er nævnt følgende gods: I Tryggevelde a., Fakse hd., Tureby s., Turebyholms hovedgård, hartkorn, ager og eng, iberegnet htk. 8-0-3-2, som nu bruges til de såkaldte 5 Nyby-boliger, ialt 143-7-3-0 og skov 9-6-0-0. Endvidere bruges under hovedgården gl. Turebys jorder, hvis bygninger i forrige tider er afbrudte, og som bestod af 10 gd. med hartkorn ager og eng 54-4-0-2, hvilket hartkorn ved kgl. resolution og ordre fra rentekammeret er bevilget hovedgårds-taxtes frihed. Hovedgården taxt er ialt ager og eng 198-3-3-2 og skov 9-6-0-0.

Bøndergodset er følgende: I Tryggevelde a., Bjeverskov hd., Hårlev s., Lystrup by MNr. 4 og 5, htk. 8-3-0-1 og 7-7-1-1, i *Enderslev s.* og by MNr. 2, htk. 7-3-0-0, MNr. 4 og 8, der bruges sammen, htk. 1-7-3-2 og 2 tdr., MNr. 13-15-17-21 og 24, hhv. htk. 9-1-1-0, 5-7-0-0, 5-6-2-2, 9-4-0-1, 10-6-3-1 og 3-0-1-2, samt 4 hm., i Fakse hd., *Carise s.*, Store Lindet by MNr. 1, 5 og 6, hhv. htk. 11-0-2-2, 14-2-3-1 og 10-1-1-1, hvert med skov 1 fdk. 2 alb., MNr. 2 htk. 9-6-1-1 og skov 1 fdk., MNr. 4 og 7, htk. 7-0-1-2 og 4-4-1-0, hvert med skov 2 alb., MNr. 9 og 11, htk. 11-4-1-2 og 11-6-3-1, hvert med skov 1 alb., og af byens tyrejord, der i gl. matrikel ikke er anført for htk., men efter ny matrikel er htk. 0-2-3-2, en andel, efter krigsJORdebogen htk. 0-1-2-1, tils. htk. 80-4-2-2 og skov 2 skp., hvilket efter krigsJORdebogen er lignet på 9 g a htk. 8-7-2-¹⁵/₉ og skov 2²/₃ alb., smst. 5 hm. og 1 øde h., i *Faxe s.*, Jyderup by MNr. 1, htk. 4-3-3-0, MNr. 7, der i krigsJORdebogen er anført under nr. 2, htk. 4-4-3-1, og MNr. 4 htk. 4-0-0-2, der er delt ligeligt mellem nr. 1 og 7, samt 2 hm., i *Kongsted s.*, B(o)erup by MNr. 11, htk. 3-3-3-1 og skov 2 skp., i Svennerup by MNr. 5, htk. 3-6-2-0 og skov 2 fdk. 2 alb., i Hyllede by MNr. 4-6, hhv. htk. 4-3-1-1, 5-6-0-2 og 3-7-1-0, i *Egede s.*, Ås by MNr. 1, htk. 5-4-1-1 og skov 5 skp., i *Dalby s.* og by MNr. 5 og 7, htk. 5-1-3-0 og 3-1-3-2, af hvilken sidste svares afg. til Dalby kirke, i Borup by MNr. 5, htk. 8-0-2-0 og 1 øde og ubebygget h., MNr. 7, htk. 1 skp., hvilket ikke er anført for htk. i gl. matr., i Høsten eller Høysteens by MNr. 1-3, 5-8, 11 og 12 hhv. htk. 8-2-1-2, 14-6-0-1, 7-3-0-0, 3-2-3-2, 3-3-2-2, 7-3-3-0, 7-6-1-2, 8-3-1-1 og 3-7-2-1, af hvilke nr. 2 er delt i to halvparter afg., og af nr. 12 svares afg. til Biernede kirke, 1 h., MNr. 13, htk. 1 td. og byens tyrejord, som bruges af samtlige bymænd, ikke er anført for htk. i gl. matr., men

efter nye matr. er htk. 0-2-0-2, i Drustrup by MNr. 1 og 3 htk. 9-7-0-0 og skov 1 fdk. 1 alb. samt 8-1-2-2, i Tågerup by MNr. 4 og 5, htk. 5-4-3-0 og 4-5-1-0 hvert med skov 0-2-1-2, i *Tureby s.*, Børsted by MNr. 2 htk. 8-5-0-2 og skov 0-3-2-1, hvortil bruges en Tureby kirkejord, nemlig under Kålhusene i dette s., MNr. 4, htk. 0-7-3-1, MNr. 4, htk. 8-5-1-0 og skov 0-3-3-0 samt 1 h., i Trundhiems huuse MNr. 1-3 a, htk. 2 skp. og MNr. 4 og 5, htk. 0-3-1-2 og 0-2-0-1, hvilke h. ikke er anførte for htk. i gl. matr., dog under Vråby s. for landgilde, i Kiæderup by MNr. 1-5, 7 og 8, hhv. htk. 5-3-1-2, 5-3-2-0, 5-4-0-0, 5-1-0-2, 5-3-0-1, 5-2-2-1 og 5-3-0-1, hvert med skov 0-1-2-1 og MNr. 6 og 9, htk. 3-6-2-2 og skov 0-1-1-1 samt 2-3-3-0 og skov 1 fdk. 1 alb., i Kålhusene MNr. 1, htk. 0-4-1-1, nu brugt af løjtnant Lange, og MNr. 2 og 3 a, htk. 0-2-1-2, hvilke 3 h. ikke er anførte for htk. i gl. matr., smst. 1 jordløst h., Nybye boliger, hvis htk. 8-0-3-2, der som ovfr. ommeldt henhører under hgd.ens takst, er fordelt til beboerne under nr. 1-5, hhv. htk. 1-3-2-2, 1-5-2-0, 1-5-0-0, 1-5-0-2, ligeledes og 1-5-1-2, Turebyholms vejrm., hvoraf årligt svares 30 rd. og følgende h., i *hovedgårdens enemærke*: Smeddehuset, Storckehuset, Våsehusene, Kohaugehuset, Hollænderhuset, bl. a. brugt af Henrich Hauschildts enke, Teilgårdshuset, Skiøttheuset og Dyrehaugehuset. I Bjæverskov hd., *Vråby s.*, Skrodsbjerg by MNr. 1, htk. 14-3-2-2 og skov 6 skp., hvilken g. er delt i tre lige dele, MNr. 2-8, hhv. htk. 4-4-0-2, 4-2-2-0, 4-6-0-1, 4-0-3-1 og 4-4-1-2, hvert med skov 3 skp., Skrodsbjerg vandml. efter krigsbogen htk. mlsk. 6 tdr. og dertil bruges nogen jord i den såkaldte Vestermark, htk. 2-3-0-0, men ikke anført for htk. i gl. matr. I Skrodsbjerg by endvidere 7 hm., af hvilke den ene er i brug, htk. 0-1-0-1, som ikke i gl. matr. er anført for htk., i *Sædder s.*, Ingelstrup by MNr. 1 og 2, htk. 4-2-3-2 og 4-0-3-1, hvert med skov 0-1-0-2, MNr. 3, htk. 4-0-0-2 og skov - skp. 3 h. i gl. matr. ikke anførte for htk., men efter ny matr. hhv. htk. 0-1-0-2, 1 fdk. 1 alb. og 0-1-0-1 samt 1 jordløst h., i Quærnbechs huse 2 hm., i Alkestrup by MNr. 1-9 hhv. htk. 3-4-3-2, 3-5-2-0, 3-0-1-0, 3-7-3-2, 3-4-3-1, 3-3-3-2, 3-7-1-1, 3-4-1-1 og 3-5-2-0, hvert med skov 1 skp. og 4 hm. i overdrevs husene 4 hm., som tils. bruger htk. 0-3-1-1, anført i ny matr. under Alkestrup by, men ikke i gl. matr. anført for htk., Sprettinge gård, htk. 8-5-1-0 og skov 0-4-1-1 i Ringsbjerg by MNr. 2, htk. 1-6-1-2, hvoraf svares afg. til Sædder kirke,

i Tolstrup bl MNr. 2, htk. 7-4-3-0 og skov 0-2-2-2 og 1 hm., i Kanderøds huse 3 hm., af hvilke den ene bruger htk. 0-1-0-2, som ikke er anført for htk. i gl. matr., i Sonnerup by MNr. 1-5 hhv htk. 2-2-1-2, 2-1-1-2, 2-4-2-2, 2-4-2-1 og 2-0-3-2, hvert med skov 0-5-1-1 og 2 hm., i Ringsted a. og hd., *Terslev s.*, Tiereby 1 afbrændt og ikke siden genopbygget h., i *Hadstrup by* MNr. 1, htk. 4-1-2-2 og skov 1-2-0-0, MNr. 2 og 3 tils. htk. 3-0-1-1 og skov 4 skp. samt 2 hm., der bruger htk. 1 skp. og 1 fdk. 2 alb., som ikke er anført i gl. matr., i Tolrød by MNr. 1 og 2, htk. 4-7-1-2 og 6-5-3-1 hver med skov 6 skp., hvilke to gårdes htk. nu bruges af tre beboere, der hver har htk. 3-7-0-1 og skov 4 skp., MNr. 3 og 4, htk. 7-5-3-0 og 4 tdr. samt skov 4 skp. og 1 hm., der bruger htk. 0-1-1-0, ikke anført i gl. matr., i Ulstrup by MNr. 1, 2, 4, 5 hhv htk. 3-5-3-0, 4-2-1-1, 3-6-1-0 og 3-0-0-2 hvert med skov 0-1-1-1 og MNr. 6, htk. 6-1-1-2 og skov 1-5-1-1, men af de tre gårde nr. 4, 5 og 6's htk. har 0-6-3-1 været brugt af afg. skovrider Johan Thamsen, og resten, både ager og eng og sksk. er delt lige mellem 3 md. Endvidere en eng i Boeholt, eller Kurvevenget, der i gl. matr. ikke er anført for htk., men efter ny matr. er htk. 2 skp., hvoraf brugeren af Ulstrup Lund med dertil hørende huse svarer afg. Endvidere 1 hm. Endelig Tureby sogns kirke med jus. patr. et voc. samt dens tiende htk. 16-4-0-0, altså ialt hovedgårds taxt ager og eng 198-3-3-2 og skov 9-6-0-0, bøndergods ager og eng 564-7-3-1, skov 20-4-1-2 og mølleskyld 6 tdr. samt kirketiende 16-4-0-0. Med godset følger de på gårdenes grunde stående huse samt vornede sønner og jagten efter loven, og for de forhen forklarede hgds.-takster må køberen og hans efterkommere nyde alle de friheder og benådnings, som andre privilegerede og komplerede sædegårde nyder. Med gård og gods skal følge alle udestående restancer til overleveringens dato, fra hvilken tid han svarer alle skatterne. Fem grundmurede skoler, nemlig to, som ligger i de to til godset henhørende byer, Kæderup og Skrodsbjerg i Tryggevælde amt, og tre i Freerslev, Haslev og Terslev byer på Ringsted amt, skal tilhøre geheimeråden og hans arvinger, dog på vilkår, at han og de og efterkommende ejere altid lader dem forblive til den brug, hvortil de er indrettede, vedligeholder og lønner de derved værende eller efterkommende skoleholdere på samme måde, som hidtil er sket, og således som den trykte instruktion af 28. marts 1721 forklarer. Det er ikke store forandringer, der er sket med

Turebyholm gods siden mageskiftebrevet i 1718. Der er endnu 5 Nybyboliger, men allerede i 1750 er der kun 4. Trondhjemshusene er nu lagt under Tureby sogn i stedet for Vråby sogn. Læg mærke til navnene på husene ved Turebyholm. Godset har også kirketienden fra Tureby kirke, hvorved hovedgården får mere foder. Hvis man omregner godset i tønder land, er der omkring 7000 td. land ialt. Inden Turebyholm blev ryttergods, havde godset haft sin egen birkeret. A. G. Moltke får 15. december 1747 tilladelse til at oprette en birkeret ved Bregentved for sine 3 godser: Bregentved, Turebyholm og Eskildstrup. Selv om der er tingsted ved Bregentved, er der stadig arrest ved Turebyholm. Der begyndte nu nye tider for Turebyholm, der blev knyttet meget nær til Bregentved. Selv om der føres selvstændige protokoller for Turebyholm gods, bliver meget fælles med Bregentved. Og resolutionerne gives samlet for hele grevskabet. Derfor kan noget af det følgende måske synes udenfor emnet, men det giver dog et indtryk af forholdene på Turebyholm gods. Der følger nu først en skildring af Turebyholms ejere og deres virke.

Adam Gotlob Moltke

Turebyholm kom altså nu i den betydelig slægt Moltkes eje. Slægten Moltke forekommer allerede i middelalderen herhjemme samtidig med, at den vel nok var en af de mest udbredte adelsløgter i Mecklenburg. Slægten spillede en betydelig rolle under Valdemar Atterdag og under dronning Margrethe. – Men efter sidstnævntes død forringedes dens indflydelse betydeligt, og det var først i 1700-tallet, at den begyndte at genvinde sin gamle anseelse.

Adam Gotlobs far Joachim Moltke.

Adam Gotlob Moltke, der nu overtog Turebyholm, var født 10. november 1710 i Mecklenburg som søn af greve Joachim Moltke og hustru, Magdalene Sophie von Cothmann. – Faderen var dansk oberstløjtnant og ejede Ridsenow og flere godser. A. G. M. stod uden nogen ejendom. A. G. M. kom da til Danmark og blev opdraget sam-

men med en slægtning hos farbroderen, amtmænd Adam Caspar Moltke, der havde gården Nygård (nu kaldte Marienborg) på Møen.

Farbroderen hjalp Adam Gotlob ud af hans fattigdom, idet han havde forbindelse med kongehuset. Og i 1722 blev Adam Gotlob page hos kronprinsen. Denne stilling var ikke altid lige let for ham. Han siger selv, at „han udstod megen fattigdom og modgang.“ Adam Gotlob hørte til den herrnhutiske kreds, som dengang var i København, og man har fundet hans navn i deres stambøger. Mange har sagt, at blot man havde fromhed og var af tysk afstamning, havde man let ved at avancere ved hoffet. Dette gjaldt ikke A. G. M. Han avancerede i hvert fald ganske langsomt fremad. Den 31. marts 1730 blev han ansat som kammerpage hos den syvårige arveprins (senere kong Frederik V). Først nogle år senere blev Moltke tredje kammerjunker hos arveprinsen. Den 31. marts, arveprinsens fødselsdag, blev en mærkedato for A. G. M., og mange af hans forfremmelser skete netop på denne dato.

Adam Gotlobs mor — Magdalene Sophie von Cothmann.

– Imidlertid var Adam Gotlob Moltke i 1728 blevet forlovet med Christiane Frederikke von Brüggemann, født 26. maj 1712 på Ulriksholm, datter af oberst Godske Hans von Brüggemann og Margrethe Vilhelmine Hausmann. Familien Brüggemann stammede fra Frankrig og hed oprindeligt Dupont. Hun var da kun 16 år gammel. Til trods for, at A. G. M. kun havde 300 rigsdaler i årlig løn, blev han gift 1735. På grund af sine ringe indtægter fik han lov til at opholde sig i årene 1735, 1736 og 1737 på Møen. I 1737 døde den ældste kammerjunker hos arveprinsen, og A. G. M. blev første kammerjunker dette år. Han fik i denne stilling kun 800 rigsdaler, men kongen lagde senere yderligere 200 rigsdaler til. A. G. M. selv stræbte kun efter at blive amtmænd på Møen, hvad han også havde fået løfte

på. Imidlertid blev han i juni 1743 udnævnt til hofmarskal. I oktober 1743 tiltræder han sammen med kronprinsen en rejse til Altona for at hente den fremtidige prinsesse Louise af England. I den anledning får han 30.000 rigsdaler med til at ordne dette og endvidere et kreditbrev, der kunne indløses i Hamborg.

Fra da af arbejder Moltke sig opad. 1744 blev han overkæmner. 1745 fik han storkorset af dannebrog (det hvide bånd), 1746 besteg arveprinsen tronen som kong Frederik V, og A. G. M. blev i den anledning overhofmarskal. Endvidere fik han

*Adam Gotlob Moltke
med medaillonen.*

for kongen, skænket Bregentved gods, der ikke var nær så stort som nu. I det hele var A. G. M. en betroet mand. — Det var ham, der skulle ordne den afdøde konges ligbegængelse og også sørge for salvingen af den nye konge. A. G. M. var kongens yndling. I den tid, han havde været page, var der blevet skabt ro. Der er forskellige små breve om kongens hengivenhed og trofasthed et fortrolighedsforhold mellem disse overfor A. G. M. Flere gange skriver han til Moltke og beder om tilgivelse og forsikrer, at det aldrig skal ske mere. Ofte taler kongen om sit hidsige hoved. Men der står ikke egentlig, hvad det drejer sig om. Mest naturligt er det at opfatte det sådan, at han blev vred, når Moltke satte sig imod kongens hengivenhed til drik og udsvævelser. Da det kom

kong Christian VI for øre, at sønnen ville holde en frille, kunne faderen ikke tale sønnen til rette, men det kunne derimod Moltke. Og senere måtte A. G. M. også gribe ind.

I 1749 fik A. G. M. kongens portræt med tilladelse til at bære det på brystet. Portrættet skal efter sigende have været indfattet i ægte diamanter, men da kongen kom i bekneb, byttede han diamanterne om med bjergkrystal. Medaillonen findes endnu på Bregentved slot. (Vi ser medaillonen på billedet af A. G. M.). På kongens fødselsdag den 31. marts 1750 udstedte kongen til A. G. M. „ganske af egen drift“ et patent for A. G. M. „hvem kongen har en særlig forkærlighed for“ på grund af hans „tro og nidkær tjeneste,“ og alle hans børn fik ret til, straks efter fødselen at føre titlen greve eller grevinde af Bregentved.

Adelsvåbenet er et firdelt skjold med et kronet guldhjerte-skjold, hvori familiens gamle våben og familien Brüggemanns våben med de gyldne ottekantede stjerner findes. Over denne ophøjelse i grevestanden udtrykte greve Moltkes tjenere også deres glæde. Den 5. april 1750 skriver forvalter Telling, Bregentved, til A. G. M. for at lykønske ham: „Jeg takker derfor den almægtige Gud uafsladelig og af ganske hjerte, derhos inderlig beder, at han, som til denne tid så og fremdeles stedse vil lade deres højgrevelige excellence tiltage på lykke og berømmelse udi bestandig sundhed og deres højgrevelige excellences høje forretninger, samt beskærme og befri Dem fra alle bekymringer og genvordigheder, ja, opholde denne højgrevelige stamme ved bestandig og uforanderlig lykke samt alle højvelgående indtil verdens ende, hvilket ej alene bliver alles, men endog daglig skal være mit underdanigste ønske så længe mig undes livet.“ Der har altså været et nært forhold mellem A. G. M. og hans tjenere.

I 1751 døde Frederik V's hustru Louise, som var meget afholdt. Kongen havde nu til hensigt at ægte A. G. M.'s datter Catharine Sophie Wilhelmine Moltke, født 1737. Men dette frieri blev omgående afvist af hendes fader, idet denne, der var besindig nok til at afvise denne farlige ære, straks sendte bud efter grev Hannibal Wedell til Wedellsborg, der gik og ventede på svar om at måtte få hendes hånd. Da kongen kom til Bregentved for at fri, blev komtessen forestillet som grev Wedells forlovede. For at formilde kongen skaffede Moltke et portræt af en hertugdatter fra Brunsvig. Dette fandt yndest hos kongen. Portrættet findes endnu på Rosenborg og viser, at hertugdatteren var meget smuk. I juli 1752 stod kongens bryllup på Frederiksborg slot, og ved den lejlighed blev A. G. M. ridder af elephanten.

Der var et stort ansvar lagt på A. G. M. Til tider var det i virkelig-

heden ham, der fungerede som konge. I 1760 havde kongen brækket sit ene ben, og i fem måneder var det A. G. M., der gav resolutionerne. Men først i 1763 indtrådte A. G. M. i statsrådet.

A. G. M. havde en overordentlig stor arbejdskraft. Opslidende var det for ham, fordi han ikke blot skulle have med statsanliggender at gøre, men også holde kongens dårlige instinkter nede. Han var virksom for at give Danmarks handel, skibsfart og industri et opsving. A. G. M. tilkaldte 1755 hofstenhugger Jacob Fortling, der for alvor satte kalkstensbrydningen i Fakse kalkbrud i system. Også meget byggeri kom i gang under Moltkes styrelse. Hans kunstsans kan spores i flere bygninger. Vi kan tænke på Marmorkirken, Palæet, Frederiks hospital m. fl. Også videnskaberne nød hans store støtte. A. G. M. gjorde meget for at indføre den holsteenske inddeling.

Selv om A. G. M. havde megen magt, greb han ikke ind på andre ministres områder. En fransk gesandt udtalte, at Moltke ikke var skikket til strid. Det stod klart for Moltke, at selv om Frederik V ved sin død havde sagt til sin søn, at han skulle beholde Moltke, kunne han ikke blive under den nye konge. Og han blev da også afsat af Christian VII. – Også det tog Moltke med enestående ro. J. H. E. Bernstorff sagde senere, at han ikke kunne arbejde de første 24 timer derefter, fordi Moltke havde taget det med en sådan ro. Bernstorff skriver, at han i 20 år har været vidne til, at Moltke hverken har kendt til hævnfølelse eller hovmod end sige misbrugt sin magt. „De har gjort hvermand godt og ingen ondt. Takket være Dem, har skibsfarten og kunsten blomstret. Ved Deres bistand har fattige og syge fundet hjælp. Med eet ord: De har gjort det tidsrum, i hvilket man har lyttet til Dem, til velgørenhedens og hæderens ære.“

Moltkes valgsprog var: „Candide et caute – redeligt og forsigtigt“. Dette efterlevede han.

Dog var der nogle, der mente, at A. G. M. havde beriget sig på statens bekostning. Det var et udslag af misundelse over, at han, der kom udefra, havde arbejdet sig op og fået så meget jordegods samlet. Foruden købet af Turebyholm, kan følgende godskøb nævnes: Juellinge 1750, Tryggevælde og Alslev 1751, Eskildstrup 1747, Dronninggård og Hals ladegård 1753 med flere. Men det gjaldt ikke for A. G. M. under alle omstændigheder at stræbe efter de vellønnede stillinger. I 1762

bad således alle i kancelliet ham at overtage oversekretærposten til en årlig løn på 16—18.000 rigsdaler, men han ville ikke have den. Og i 1749 afslog han et engelsk tilbud om en pension. Det var almindeligt, at statsmændene på det tidspunkt ved traktaters affattelse fik et beløb af den fremmede stat. I 1754 fik konseillets fem medlemmer således af den franske regering 35.000 francs til deling, og statsministeren Moltke og udenrigsministeren Bernstorff, desuden hver 2400 flasker champagne. Det var ikke noget usædvanligt dengang.

Selv om A. G. M. var heldig engang at vinde 60.000 rigsdaler i lotteriet og en anden gang at arve noget, så var det dog hans enorme arbejdsindsats, der skabte forudsætningen for, at han kunne erhverve sig så meget gods.

I den tid, da A. G. M. var betroet de store opgaver af kongen, havde han ikke megen tid til at opholde sig på Bregentved, men kongen kom hver sommer til Bregentved i årene 1746—66 og besøgte da også Turebyholm. Det er egentlig først i 1766, at A. G. M. etablerer sig fuldstændig på Bregentved. Derimod opholdt grevinden og børnene sig ofte på Bregentved, hvor der også var en husholderske og en tjenerstab til at ordne alt.

Det var et stort opbud, når A. G. M. og familie flyttede til Bregentved. Den 14. juni 1786 giver han forvalter Aggerup følgende ordre:

Førstkommende onsdag den 21. hujus agter jeg at indtræffe om middagstid på Bregentved, hvilket jeg mundtlig haver sagt til forvalteren, da han i disse dage var her. Til min egen og medhavende suites befordring behøves følgende:

1. Til min suites befordring herfra til Bregentved møder her i hotellet følgende store eller såkaldede holstenske vogne såsom:

Den 16. hujus om formiddag een vogn bespændt med 4 à 6 heste.

Den 19. hujus om formiddag een vogn bespændt med ligeså mange heste.

Den 20. hujus om formiddag een vogn, bespændt med ditto, hvilke 3de vogne udredes af forpagteren på Turebyholm af forvalteren med materialhestene bespændt, hvortil han tager til hjælp have-hestene og materialhestene ved Juellinge. Bondefogderne afgiver til den 3die vogn forspænds-hest eller forskaffe derfor 6 små bespændte vogne.

2. Til min egen og mine børns samt kammerfolkenes befordring

møder den 21. hujus uden for Køge hos Baumanns klokken 9 slet:

2 par forspænds-heste til min egen vogn.

2 par ditto til min datter grevinde Wedells vogn.

3 par ditto til kammervognen, hvilke sidste forpagteren på Alslev udreder efter sædvane.

Om der behøves friske forspænds-heste i Sædder eller Ulstrup til min egen og mine børns vogne, overlades til forvalteren.

I 1768 kom A. G. M. ind i konseillet igen, men da Strueense kom til magten i 1770, trådte han tilbage og gik ikke ind i regeringen mere. I 1773 fik han en pension på 4.000 rigsdaler, fordi han havde udvirket, at kejserinde Elisabeths regering af Rusland fornyede forhandlingerne om at ombytte den hertugelige del af Holsten med Oldenburg og Delmenhorst. Traktaten sluttedes i 1773.

At grevc A. G. M. var afholdt på grevskabet, ser man blandt andet

*Christiane Brüggemann —
A. G. Moltkes 1. hustru.*

af egnens kirkebøger. Mange forældre gav deres børn navnene Adam Gotlob. Det skete også i København. Organist Joachim Oehlschläger ved Frederiksberg kirke lod således to sønner få navnet Adam Gotlob. Da den første søn døde, blev den anden søn også døbt med dette navn. Grevinde Moltke bar barnet ved dåben i Frederiksberg kirke i 1779. Dette barn blev senere en kendt digter i Danmark. Også i Tureby sogns kirkebøger træffer vi flere gange ved dåb navnet: Adam Gotlob.

A. G. M.'s første hustru Christiane Brüggemann døde 28. februar 1760 og blev bisat fra Holmens kirke,

men blev jordfæstet i gravkammeret ved Karise kirke, hvor der blev bygget et gravkapel. Det er en gåde, at Moltkernes gravkapel blev bygget ved Karise kirke. Slægten havde en meget nær tilknytning til Turebyholm og Tureby kirke; men måske grevinden havde haft en særlig forkærlighed for Karise kirke.

A. G. M. blev viet 2. gang den 9. september 1760 på Fredensborg til Sophie Hedevig Raben, født 18. oktober 1733, datter af geheimeråd Raben af huset Ålholm og hustru Bertha von Plessen.

A. G. M. døde på Bregentved 25. september 1792 og hans anden hustru på Glorup 8. juli 1802. Begge blev gravsat i kapellet ved Karise. I første ægteskab havde A. G. M. 13 børn, som dog ikke alle levede. I 2. ægteskab var der 9 børn, hvoraf 2 sønner og 1 datter døde som spæde, og en søn i sit 7. år.

I følge adelspatentet var det den ældste søn, der skulle arve godserne. Og i dette tilfælde var det Christian Frederik Moltke til Trøjborg, født 13. juli 1736, der skulle arve godset. Han blev kammerjunker 1753, deputeret i generallandsøkonomi og kommerce-kollegiet samt æresmedlem af kunstakademiet 1759, 1760 storkors af Dannebrog og 1761 hofmarskal, og i 1767 overhofmarskal og geheimeråd, 1769 geheimekonferenceråd. – Han ægtede 1760 frøken Ida Hedevig von Buchwald af huset Børstel og Trøjborg, og derved fik han Trøjborg.

I 1762 flyttede han og hans hustru ind på Turebyholm, idet A. G. M. ville forberede ham til at overtage grevskabet Bregentved. Hensigten med overdragelsen fremgår af den overenskomst, som sluttes mellem fader og søn og indledes således: Til førstkommende 1. maj 1762 overlader og overdrager jeg, geheimeråd, oberhofmarskal grev Moltke, min til mit grevskab Bregentved henhørende hovedgård Turebyholm med alle dens derpå stående hovedladegårde, forpagter holdlænderi, våningsbygninger, stalde og alle andre være sig haver, huse med inventarie og videre, intet undtagen i den stand, de til bemeldte 1. maj forefindes, og efter en forvalter Schmidt da sluttede regning bør være i behold og til stede, til min elskelige, kære søn greve og kammer-

*Sophie Hedevig Raben —
A. G. Moltkes 2. hustru.*

herre samt hofmarskal Christian Friederich Moltke, ridder af Dannebrog; såsom jeg intet hellere ønsker, end at han, medens Gud under mig livet, antager sig en. Og denne del af grevskabets bestyrelse og gouvernement samt derved lægger en mig før angenem grundvold for efter Guds villie, og inden min dødelige afgang, at være desbedre i erfaring og stand, hele grevskabet efter dets erektion, og allodial godserne Tryggevelde og Alslev efter vores forvalters forening tillige at angive og bestyre.

Endvidere overdrager jeg min søn alle Turebyholmske bøndergårde og gods, husmænd og inderster, huse, kirker, skoler, mølle, kroer, fiskedamme og parker efter jordebogen og lægdsrullen.

Desuden overleverer jeg samme Turebyholms hovedgård og bøndergodsets skove, efter hr. justitsråd de Hoffmanns herhosfølgende, den 23. november 1761 ved undersøgning, befunden beskaffenhed i faderlig tillid, at min kære søn disse skove, som sin øjesten, konserverer og forbedrer, ej noget deraf sælges eller forhandles, mens dem på husholderisk måde plejer og behandles den årlige skovrulle til bønderne forsigtig og forsynlig lader udvise, og selv ej mere til sin husholdning og bygninger samt bønder af godset af skovene tager, end hvad dertil og deres konservation uomgængelig formodes.

Og da de forberedte hr. justitsråd de Hoffmanns beskrivelse ej kan fattes, så længe verden består, hvorfor han og i denne beskrivelse forestår, at det fornødne favne brænde af el til kakkelovn burde hugges af Turebyholms skove, føres til Køge. Turebyholm godsets bønder skal have egetømmer til gårdenes istandsættelse, og ligeledes får bønderne fyrstømmeret fra Norge, hvoraf halvparten er forud betalt.

Det bevilges grev Chr. Fr. Moltke at indrette en ny jordbog, for at han kan mere nøjagtigt vide, hvad den årlige indkomst er, og „for at bønderne ved en tålelig takst kan blive des mere opmuntret at stræbe og arbejde sig til en forsikret udkomme og velstand, hvortil han desuden har lagt andre bevægende grundvolde.“

Endvidere får Chr. Fr. Moltke kalkstene eller brændt kalk til bygningerne ved Turebyholm. Han skal ikke lønne forvalter Schmidt og skovrider Berg, da det vil falde ham for tungt og besværligt, men derimod gartneren og ellers afholde udgifterne ved haven, ligesom han skal lønne skovfogeder, skoleholdere, udridderen, materialkarlen m. m.

Grev A. G. Moltke reserverer sig forpagtningssummen på 2705 rigsdaler. Forpagter Wiimbs kontrakt udløber 1. maj 1764, og hvad der gives i afgift udover de 2705 rigsdaler, må grev Chr. Fr. Moltke få. I øvrigt skal hollænderi og sædevarer have samme kvalitet som nu.

A. G. M. beholder selv indkomsterne ved vildtet fra Turebyholms udmarker, skove og gods, men i gårdens enemærker må kun Chr. Fr. Moltke til sin plaisir skyde eller fælde fugle-værk.

Grev Chr. Fr. Moltke betaler de ordinære og ekstraordinære skatter og kontributioner fra 1. maj 1762.

Overslagene på den nye skovridergård for skovrider Berg må ud-sættes to år, da der er byggearbejde i gang på Bregentved, Stenckelstrup, Karise kapel, Hellested tårn og andre steder, men når Turebyholms bønder kan overkomme at hente tømmeret, vil greven selv betale fyrtømmer og arbejds løn.

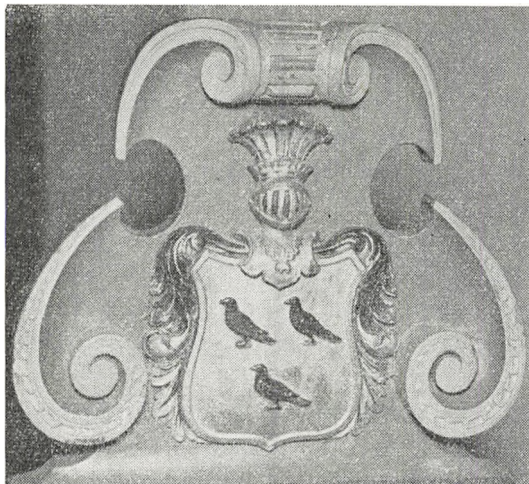
For øvrigt stilles gårdens bygninger og haverne ham til fri disposition og indretning. For at Turebyholms gods kan sættes i god stand, skænkes ham alt lånekornet. Det Turebyholmske gods' og overladelse til brug og benyttelse på „forberørte fod skal vare så længe som den aller-højeste sparer mig livet.“ Efter hans død skal grev Chr. Fr. Moltke som den ældste overtage godset, men hvis han forinden skulle blive uinteresseret i gården, kan kontrakten ophæves med et halvt års opsigelse inden 1. maj.

Turebyholms regnskab for 1. maj 1762–1. maj 1763 viser en indtægt på 5.550 rigsdaler og en udgift på 5.661 rigsdaler.

Chr. Fr. Moltke døde 25. april 1771 og blev kun 35 år gammel. Han blev begravet i Karise kapel. Hans hustru ville ikke bo på Turebyholm, men flyttede til Trøjborg, hvorefter hun blev gift med Carl Adolph von Plessen. I hendes første ægteskab var der en søn, grev Frederik, der døde 10 år efter hans fader. Turebyholm gik tilbage til A. G. Moltke.

Den anden af grev A. G. Moltkes sønner var grev Caspar Herman Gottlob Moltke til Muggesfelde og Tiirsbæk, født 6. oktober 1738. I 1753 blev han kammerjunker, 1758 kammerherre, 1765 generalmajor, 1794 kommandant og 1795 guvernør i Rendsborg, hvor han døde 1800. Han havde i 1759 ægtet frøken Catharine Christine de Cicignon, datter af stiftsamtmand Ulrik Frederik de Cicignon. Når han nævnes her, skyldes det, at han en tid tog ophold på Turebyholms slot. Se bind I

s. 82. Den tredie af grev A. G. Moltkes sønner var grev Christian Magnus Frederik Moltke til Noer og Grünewald, født 16. oktober 1741.

Kirkesten i Tureby kirke med de 3 moltkeske urfugle.

Han blev i 1755 kammerjunker, 1759 ritmester i livgarden, 1767 oberstløjtnant i hestegarden m. m., 1782 generalløjtnant, 1808 blev han afskediget som general. Han døde den 23. november 1813 i København. Han havde i 1762 ægtet comtesse Frederikke Elisabeth Rewentlow af huset Wittenberg. Grev Magnus mistede på grund af sin søns bejevstring over

de revolutionære ideer, A. G. M.'s gunst, og ved en kongelig bevilling af 12. januar 1775 fik A. G. M. lov til blandt sine mandlige arvinger at udvælge sin eftermand. Ved testamentscodicil af 20. april 1790 bestemte A. G. M. derfor, at hans 5. søn: grev Joachim Godske Moltke skulle følge ham som lensbesidder, således at grevskabet Bregentved skulle forblive hos denne mandlige descendens og — når den uddøde — derefter tilfalde hans ældste broders mandlige efterslægt alt efter de i lensbrevet fastsatte successionsregler.

Ved kgl. bevilling af 13. april 1792 fik Joachim Godske Moltke tilladelse blandt sine sønner til at udvælge sin efterfølger. Hvis han ingen mandlinge arvinger havde, måtte han udvælge en af sine brødre fra faderens første og andet ægteskab.

I sin ansøgning til kongen, anførte A. G. M., at det var hans ønske, at samtlige hans ejendomme (også hans allodial godser) skulle blive bevarede samlede, for derved kunne der sørges for, at alle successorer (efterfølgere) virkelig var i stand til at bestyre og vedligeholde et så betydeligt „familieetablisement“.

A. G. Moltkes forhold til Turebyholm

Det, som særligt interesserer os, er A. G. Moltkes forhold til vor egn og især til Turebyholm gods. Det er forbavsende, hvordan han følger med i sine godsers trivsel her på egnen. Når han er ude at rejse med kongen enten i indland eller udland, afgiver han altid selv sine resolutioner på de sager, som bliver sendte til ham. Det er ufatteligt, at han kunne følge med i det hele.

Igennem hans korrespondance bliver man klar over, at han blev stående i det inderlige samfund med Gud, som han var kommet ind i, da han var i den Herrnhutiske kreds.

Hele hans virke byggede på Guds velsignelse. Når godsforvalteren havde ønsket ham et godt nytår, svarede han f. eks. den 8. januar 1765 således tilbage:

„Jeg har erholdt hans nye års ønsker og forvisser mig, at de er velmente og er indtrængte for Guds trone og bønørte. Jeg reciprocere ham al velgående og velsignelse i alle hans idrætter til mine svage bønders opkomst og velstand, Gudsfrygt hos de gamle og ungdommens anførelse til samme, flittig opsyn og besøgelse i skolerne; al ugudelighed og fordragelig drik, spil og krosværmeri til det unge mandskabs fordærvelse og ruin udryd han, så vidt til ham står ved nidkærhed og troskab, så skal han høste og erfare frugterne af hans redelighed, for Guds ære og velsignelse følge ham i alle hans velmente gerninger.“

Men han sørgede også for at få medarbejdere, som stod på samme standpunkt. Forvalter C. H. Selschou, Turebyholm skriver således den 1. januar 1757:

„Himmelens godhed, som hidindtil har våget med særdeles omhu over Deres højgrevelige excellence og Deres elskelige frue-gemal, hendes frue grevinden tilligemed det højgrevelige huses høje familie, giver endog idag et nye kendetegn på sin bestandige nåde og omsorg, udi det den samme lader Deres højgrevelige excellence med elskelige frue grevinde og det højgrevelige huses kære familie ved en gudfrygtig fornøjelse i dag begynde et nyt levnedts år.

Og om Deres højgrevelige excellences nåde, hvilke mig endnu ufortjent er betroet, giver mig lov til på denne tid og udi dette af den allerhøjeste Gud i dag beskikkede nye år, at nedlægge min underdanige devotions kendetegn i en ringe lykønskning, så beder jeg, at den al-

mægtige Guds uophørlige godhed må våge over Deres højgrevelige excellense og elskelige frue-gemal, hendes nåde frue grevinden med Deres kære og højgrevelige ganske huses familie, såvel udi dette som mange flere glædes år, og opholde dem i bestandig og uforanderlig lykke og ved god sundhed og selv behagelig højvelgående, indtil det seneste af menneskelig alder, på det jeg kan glæde mig over så høj en families blomstrende lykke og højvelgående og nyde den lykke og nåde at værne mig i mange år.“

A. G. M. ville, at det skulle gå hans bønder godt. Og gang på gang skriver han, at bønderne må gribes under armene. I 1747 havde det været et dårligt høstår, derfor må bønderne gribes under armene – ikke mindst ved at de får halm fra Turebyholm. Når høsten var god, glædede A. G. M. sig sammen med sine bønder. I 1749 var der en god høst, og han skriver i september til sin forvalter: „Den gode Gud har velsignet mine godser med en rigelig høst.“ Og han tilføjer: „Når høsten hos bønderne med behørig varsomhed og sparsommelighed i tide iagttages, kan det være tilstrækkelig til brød, udsæd, skatter og landgilde samt lånekornets afbetaling.“ Der skal altså passes på, selv om høsten er rigelig.

En særlig begunstiging fik bønderne ved 100 års dagen for enevældens indførelse. – A. G. M. skriver 15. oktober 1760 til sin forvalter således:

„Da jeg ved lejlighed af den i morgen celebrerende jubelfest, til erindring for den for 100 år siden indførte souverainitet, og til en erkendeligheds tegn til Gud for den store kongelige riger og lande derved vederfarne nåde, tillige og de over mig i mange måder udøste miskundheder, endog på min side har resolveret at glæde mit grevskab og allodial godsers fattige og gældbundne bønder og andre fattige og opmuntre dem til største taksigelse til Gud ej alene med at skænke mine til mig gældbundne bønder alle deres restancer i penge, kornvare, huspenge etc, af hvad navn nævnes kan til 1759 inclusive, mens endog på en bestemt dag, på hvert gods med øl og mad og spise alle godsers fattige, så har jeg affærdiget denne ekspresse til den ende, at han ufortøvet giver præsterne på grevskabet og allodial godserne derom communication på det de førstkommende søndag efter prædiken med en kort intimation til alle til mig gældbundne bønder, husmænd og inderster, af

inderste hjerte takker Gud for den dem ved lejlighed af denne jubelfest vederfarende glæde. Derhos og opmuntre dem efterdags til yderste flid og stræbsomhed i eftertiden, især og at bede den allerhøjeste for kongen og det ganske kongelige arvehus samt for mig, min gemalinde og ganske huses og families conservation til verdens ende. – Og så snart han og hvert sogn har ladet antegne alle fattige og ved deres antal ville han på en bestemt dag i næste uge gøre hos kromænd eller andre som sig denne umage vil påtage at anskaffe for så mange fattige, som deres antal er beløbet til, fornøden øl og skikkelig mad og brød, i sådan mængde at de sengeliggende og syge fattige endogså deraf deres andel kan blive af andre, som er til stede, hjembåren og vederkvæget og beder derhos hver steds præst, at de går derhen, hvor de fattige bliver spiset for med få ord at opmuntre dem iligemåde til at prise Gud for alle ovenmeldte velgerninger og miskundheder. Restancerne – Derefter og når han har ladet forfærdige slig restanz register, kan restancerne af kirkeretten i eenhvers kvitteringbog, som af mig ved lejlighed af denne jubelfest skænket, afskrives, og slig attesteret restanz register til 1759 inclusive skal da ved forvalterens regnskab pro 1760 ham til udgift passere. Endelig og når jeg siden får regning, hvor meget de fattiges spising og forsyning med øl, mad og brød overalt har kostet, vil jeg ham denne bekostning straks remittere“.

Det blev en stor glædesdag for de fattige bønder, men A. G. M. forstod også, at han senere måtte tænke på de bønder, som havde svaret deres afgifter og ikke var i gæld, ellers ville de miste lysten til at gøre en indsats.

I september 1761 skriver A. G. M. til godsinspektør Hoffmann, Ringsted, at hans forvalter Telling har skjult for ham mange bønders slette tilstand; det volder greven dobbelt skade og har fra år til andet forringet og forværret bøndernes tilstand og er årsag i, at de er sat til agters, „at min pung derved må svie. Gud forlade ham denne tilbageholdenhed. Men da min fornemmeste øjemærke alle tider er og har våren at se og ophjælpe og bringe i velstand mine samtlige bønder og ikke tåle at se dem ruineret eller bragt på knæ, så har jeg nu i Herrens navn resolveret at gribe dem efter deres velbyrdigheds forslag, og det får da koste, hvad det koste vil, under armene og sætte og hjælpe dem til den stand at de ved flid og stræbsomhed under Guds velsignelse kan

komme sig igen, og jeg for så mange og store bekostninger have den glæde, at de kommer til velstand.“ Greven vil da købe på Næstved marked for 2000 rigsdaler og hjælpe bønderne med bæster; for han har ingen større glæde og fornøjelse end at se dem bragt på god fod igen, og at de bliver de bedste og stræbsomste bønder i Sjælland.

Marts 1778 har det været greven kært at fornemme, at man ved omrejse på godserne har forefundet brave bønder, nogle fattige, men ganske få uduelige. Den første kan komme i stand, når han forundes hjælp og ellers er stræbsom, men med den sidste må der ske en forandring. Bønderne ligger ham altså meget på sinde.

A. G. M. glæder sig, når bonden viser tegn til flid. Og for at fremkalde denne blev der i 1763 oprettet et legat for dem, der har vist flid med hensyn til at spinde, væve, avle frugt, tobak m. m. Endvidere fik nogle skoleholdere også hvert år en præmie, ligesom der blev uddelt gudelige bøger og skænket penge til nogle syge og sengeliggende. Uddelingen skulle ske hvert år den 31. marts på kongens fødselsdag – altså et legat til ære for kongen. Ved den første uddeling skulle husholdersken på Bregentved sørge for et måltid med behørig vin og øl til 10 à 12 personer, nemlig godsinspektøren, grevskabets forvaltere og lægen samt præsten i Haslev. De bønder og koner, som får præmie trakteres på et sted udenfor gården med øl og brændevin. Desuden skal de have kringler, brød, smør og ost. Og de, som får pensioner, skal have det samme, så ingen går umættet hjem. Disse opmuntringspræmier gjorde sikkert deres virkning.

I november 1778 viser greven forståelse over for slægtsgårdenes betydning. Han mener, at hvis gården kan gå fra det ene slægtled til det andet, vil bonden derved blive opmuntret til ikke alene at holde gårdens bygninger vedlige og i god stand, men endog at forbedre jorderne, som hører til stedet, siden han var forvisset om, at han ikke stræbte for sig alene, men også for sine børn eller slægt. Utrygheden, som den er nu, må naturligvis dæmpe eller undertrykke al lyst til flid og stræbsomhed. Men greven er bange for, at bønderne ikke kan indse dette. Det viste sig også senere, at det var rigtigt. Bøndergårdene ønsker greven også, at de nu skal bygges af kalksten i stedet for af det mindre holdbare bindingsværk og ler.

A. G. M. vil helst hjælpe sine bønder frem med det gode. I januar

1750 konstateredes det, at Christen Andersen i St. Linde, Turebyholm gods, ikke har passet sin gård forsvarligt. Birkedommer Thoroup vil have ham straffet med fæstningsarbejde. A. G. M. ser nok, at det kan være til „afsky for ligesindede“. Men han ønsker ikke, at man skal gå til denne extremitet. Hvis bonden bekender sine onde gerninger, kan han pardonneres i grevens navn for straf og som anledning dertil tages „enten min kærestes (hustrus) ved Gud lykkelige forløsning i sin tid eller anden sig vel passende motiv til at vise grace og eftergive straffen“.

I januar 1751 vil en Juellinge-bonde ikke betale landgilden. Til skræk for de andre, skal han sættes en halv dags tid på vand og brød i hullet. „Når han lover bedring og betaling, må han løslades, thi at lade ham ride træhesten $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{2}$ time uden højeste nød og åbenbar befindende liderlighed og gårdens ruinerung dertil, så jeg dem ej gerne brugt som middel, der beskæmmer og gør mere ondt end godt folk, som har mindste følelse af ambition og redelighed for at stræbe for deres afkom.“

Militærtjenesten var godsets unge ikke glade for. I juli 1762 meddeles det, at Morten Nielsen, tjenende på Sprettingegård, Turebyholm gods, har afhugget sin venstre tommelfinger midt over for at undgå den kongelige tjeneste. A. G. M. mener, at han på grund af „den grove og uopbyggelige handling“ bør gøre tjeneste hos sønnen Magnus for at andre „skarnagtige og ligesindede gemytter sig derpå kan spejle og ej ustraffet gøre sig ubekvem til den kongelige tjeneste.“

Hvis nogen bonde blev ved med at være opsætsig, så A. G. M. ingen anden udvej end at lade dem få straf. Landsoldaten Anders Pedersen, Lystrup i Hårlev sogn, Turebyholms gods, har været opsætsig og grov og må „af hensyn til andre ligesindede ulydige vanartede bønder til eksempel straffes.“ Denne gang med 1 dags fængsel på vand og brød i hullet på Bregentved. Men fremturer han i denne uartighed, skal han uden nåde dømmes til slaveriet, „thi jeg vil have, at enhver flittig, trolig og lydlig skal forrette, hvad ham vedkommer og befales til at gøre.“ Og det, enten det er greven selv, birkedommeren eller ladefogden, der giver befalingen. Nu er det imidlertid sådan, at ladefogden Anders Jacobsen på Turebyholm hades meget af bønderne, derfor må der gøres forandring, og ladekarlen på Bregentved, som har været ladekarl på Eskildstrup, og som for sin dygtigheds skyld hidtil er conserveret ved Bregentved, skal være ladefoged på Turebyholm. Imidlertid har den hadede

ladefoged ved Turebyholm for egen regning solgt 50 lam til slagteren, skønt han, når han sender uld ind, kun lader som om man har de 10 får, som han har fået tilladelse til at have. Derfor bliver den gamle Rasmus Jensen fra Bregentved ladefoged på Turebyholm, og Anders Jacobsen bliver udrider. Den nuværende udrider ved Turebyholm vil greven så hjælpe til at komme til Kina i en skibsbestilling. Senere blev nævnte Rasmus Jensen udrider ved Turebyholm, men han passede ikke sine ting, og derfor vil greven i november 1761 placere Rasmus Jensen enten som portner eller sætte ham til et andet hus og sted, hvor han kan have sit nødtørfte brød. Thi vel er han gammel, „men hans omgang med brændevins salg og marketenderi med arbejdsfolkene har våren mig modbydelig, tiden og mine tjenester derved forsømt, opsyn og aktivitet ved solende bekendtskab tabt, så det skal være mig kært, når han ved slig forflyttelse kunne trækkes af disse connectioner, og en anden ung og munter udrider i den anden sted bliver antagen.“

I januar 1762 meddeler greven til Hoffmann i Ringsted, at Rasmus Jensen ikke duer noget, „forfører mine bønder ved hans øl og brændevins salg til liderlighed og dovenskab, stikkes med Turebyholms haves arbejdere under en dække.“ Derfor skal han ved allerførste lejlighed forflyttes. Og han blev flyttet.

Når der opstod disputer bønderne imellem, gjorde det A. G. M. ondt. Således må han i juli 1752 formane birkedommer Thoroup til ikke at melere sig med de disputer, som bønderne har imellem sig, angående nogle skænkede dukater; greven formaner bønderne til med allerførste at dele dukaterne imellem sig i kærlighed og enighed, ellers bliver han nødt til at bede kongen om ikke at give sådanne gaver.

A. G. M. ønskede, at godset skulle trives på alle måder. Derfor måtte de unge, duelige karle ikke gifte sig med enker, som var over den alder, at de kunne få børn. I 1762 ville en mand ved navn Niels Nielsen ægte Niels Jakobsens enke i Hellested, som var 48 år, mens han kun var 28. Forvalteren skal fraråde giftermålet og overtale ham til tage en hustru af lige alder og hun en mand af hendes alder. Da de ikke er til sinds dertil, får de tilladelsen til at gifte sig, men „efterdags må slige enker, som er over deres børneår, hindres i giftermål af så ulige alder,“ han skal henvise dem til greven, der skal hjælpe dem på andre tanker.

A. G. M. var foregangsmand på så mange måder. For eksempel har han ladet Marten Van Dockum forfærdige en kornmaskine til kornets renselse fra al støv. Denne maskine har købmand Jürgen Hansen Birck, København, hørt så meget om og vil gerne låne den til sin fabrik på Nørregade. Den skal da først føres til Dingels gård i Køge og derefter sejles til København.

A. G. M. havde i 1756 købt en gård i Køge, hvor kornet fra godset kunne opmagasineres, for at det kunne føres til Køge, når vejene var gode, og afskibes på hvilkensomhelst tid. Da han skulle købe en sådan gård i Køge, havde han flere tilbud, men Dingels gård var den mest passende, og i den kunne oplægges 5–6000 tønder korn, og endvidere var der rum til tømmervarer og bolig til en opsynsmand. Den smukke stue i huset vil greven have indrettet til sig og sin inspektør, hvor de kan søge ind, når de kommer til Køge.

Men A. G. M. har svært ved at få nogen til at bebo klædefabrikør Johan Andreas Dingels gård i Køge og holde opsigst med den. Inspektør Ring vil ikke anbefale Dingels svigersøn, Heinrich Ludolph Schwinche, der var kandestøber i Køge, da hans profession var farlig for gården. Men A. G. M. har 2 gange været i kandestøberens værksted og befundet, at den ild, som ved professionen bruges, er en glødeild i en stor jerngryde på gulvet, og at der derved ikke kan være nogen hasardt for gården.

Grevskabet havde nu 3 steder, hvor man opmagasinerede godsernes korn, Turebyholm, Juellinge og Køge.

I Køge, hvor udlosningen skete, kom der mange episoder.

Turebyholm havde således i marts 1757 solgt 600 tønder byg til købmand Birch i København. Justitsråd Esmarchs skipper, Peder Andersen af Dragør, skulle hente de 600 tønder i Køge med sin jagt.

Et ridende ekspresbud kom torsdag den 31. marts 1757 til Turebyholm og meddelte, at skipperen Peder Andersen var ankommet til Køge. Forvalter Selchou, Turebyholm, begyndte straks at tilsige bønderne med vogne til at møde i Køge næste dag „og se skipperen med udskibningen ekspederet, og til den ende ventedes det, skipperen skulle være lige så villig til at ekspedere mig med bønderne.“ Men han måtte erfare noget helt andet.

Forpagter Wiimb, Turebyholm, havde den 30. marts ladet oprense et

gulv byg af 54 tønder, og han lod også bønder tilsige til at føre dette samt noget af godsernes landgildekorn fra Turebyholm til Køge. Dette blev gjort fredag morgen. Og endnu inden skipperen af prammen havde fået låset de anbragte barcuner til Køge skibsbro og ladeplads, var der bragt 183 tønder byg derned. Da den første pram var låset med barcunerne, gik Selchou om bord på jagten sammen med skipperen for at laste de 51 tønder byg, som blev udstyret af sækkene på jagten i tønden, og det viste sig, at det havde sit forsvarlige mål. Selchou og skipperen gik derefter i land. Imidlertid havde bønderne losset mere byg i en ramme, fordi de mente, at når Selchou og skipperen kom i land, skulle det føres ud på jagten, men skipperen var indstillet sådan, at han ville udnytte situationen. Han forlangte pludselig nogle procent på hver tønde korn som betingelse for, at han ville tage imod kornet, som det var imålt fra Turebyholm, og nu af bønderne igen tage sækkene af prammen og læsse dem af vognene og føre dem til godsets magasin i Køge. Først når kornet var styrtet ud på loftet for byens målere, ville han tage imod det, men heller ikke før. Forvalteren ville ikke gå med dertil, da kornet var frisk og holdt sit mål, og bønderne derved blev sinkede med deres heste og vogne.

Da de 183 tønder byg var kommet om bord på jagten, gik forvalteren og skipperen op på magasinet, og der skulle skipperen ved byens målere modtage de 417 tønder. Både udrider Jens Schmidt, Bregentved, og bønderne bevidnede, at der fra Turebyholm, Bregentved og andre gårde i egnen ved Køge både før og nu er ført kornet således til skibsbroen og ladepladsen. Når skipperen havde set dets bonitet, tog han imod det, for at hverken han eller bønderne skulle sinkes. Derfor var dette forlangende urimeligt, men alligevel ville skipperen ikke udpramme det korn, der lå på vognene.

Da forvalteren så, at skipperen var „en grov karl“, der ikke ville give sig, besluttede han sig til at tage to Køge-borgere til, efter at kornet var styrtet ud af sækken i tøndens, at undersøge, om der var forsvarlig købmandshandel eller ikke. Det blev købmand Anders Olsen og snedker Jens Hansen, der fik overdraget dette hverv. Der blev da taget en sæk af vognene, og den blev i over-målerens stue udelagt i tøndens, og det viste sig, at den holdt mål. De erklærede, at kornet var upåklageligt, og at hverken i år eller før havde de fået bedre mål ved indkøb fra

gårde. Skipperen spurgte dem, om de ville give attest derpå, hvad de bekræftede.

Ved denne tumult var alle de mange bønder blevet opholdt to timer. Foruden de 183 tønder korn, der var kommet om bord på jagten, blev der målt 40 tønder byg af. Nu kom der bud fra pramfolkene, at de ikke ville føre mere korn om bord den dag af hensyn til den stærke vind. Derfor blev de først færdige næste dag, lørdag kl. 5 eftermiddag.

Nu skulle forvalteren have skipperens kvittering for, at kornet var kommet om bord. Skipperen blev borte i to timer, og forvalteren vidste ikke, hvor han var. Men da han kom, fik han ingen kvittering, fordi skipperen, der dog selv havde fulgt løsningen, skulle konferere med sine folk. Skipperen gik da om bord med lyst til snart at vende tilbage. Efter en halv times forløb kom han tilbage med en af sine folk, men havde stadig ingen kvittering. Forvalteren havde nu ventet i to dage og ville først kunne få kvittering næste dag, søndag. Derfor bad han over-måler Jochum Henrich Permin om at ordne det.

Det var altså ingen let sag at have med en sådan skipper at gøre. Forvalteren havde også besvær med skipperen på kornloftet i Køge. Så snart forvalteren var nede af loftet, var skipperen „tilrede med sin tobaksrøgen og det uden hætte på piben.“ Forvalteren foreholdt skipperen dette, men alligevel måtte forvalteren blive stadig på loftet for at „forekomme frygt og hazard“, når skipperen sådan røg.

Det var allerede på tale at sælge gården i Køge 1767, men det skete først i 1790'erne.

Joachim Godske Moltke

Da A. G. Moltke døde, blev det hans 5. søn, der arvede Bregtved.

Joachim G. Moltke blev født den 25. juli 1746 på Nygård (nu Marienborg), Møn, blev i sit 10. år kaptajn i det hvervede falsterske regiment, som 13-årig kammerjunker og året efter kaptajn i livgarden til fods.

Sine studier begyndte han på Sorø Akademi 1750—53 og blev i 1762 immatrikuleret ved universitetet i Leipzig. Der levede han i fortrolig omgang med to af den tids lærdeste mænd. Chr. F. Gellert og Ernesti. Det var især den første, han sluttede sig til. Gellert var vanskelig at omgås, da han kunne henfalde til alle de luner, som tungsindighed frem-

kalder. Men J. G. M. kunne tage det og forstod, at han kunne lære meget af Gellert. Det fortælles, at J. G. M. på Bregentved havde et værelse, i hvilket der ikke fandtes andet end Gellerts portræt. Hvis ikke Moltke havde valgt at komme hjem til Danmark, kunne han have været blevet en af Tysklands „udmærkede lærde“. Trods påvirkningen i Tyskland blev han helt dansk, både i skrift og tale i modsætning til den Bernstorff-Rewentlowske-Schimmelmanske kreds.

J. G. M. blev 1765 gesandtskabsattache i Regensburg, tog allerede et år efter afsked fra krigstjenesten for at blive kammerjunker hos dronning Caroline Mathilde, blev året efter kammerherre. J. G. M. kom til

*Joachim Godske Moltke,
1746—1818.*

at beklæde mange forskellige stillinger. I 1770 blev han deputeret ved admiralitetskollegiet, men tog afstand fra Struenses politik og blev efter ønske afskediget. Efter Struenses fald indtrådte han som medlem af overskattedirektionen (april 1772), blev året efter deputeret i generaltoldkammeret og kommercekollegiet. Desuden var han direktør ved flere handelskompagnier, 1780 blev han chef for Det kongelige Bibliotek, 1782 medlem af direktionen for Sorø Akademi, – 1781 optoges J. G. M. i Guldbergs-kabinet, men forlod ved regerings-

skiftet i 1784 aktiv politisk tjeneste og levede derefter for administrationen af sine godser: Baronierne Einsiedelsborg og Kørup på Fyn (1782--95) og for styret af Vallø og Vemmetofte klostergods, hvilke institutioner han var blevet kurator for. Efter faderens død overtog han Bregentved grevskab.

I 1808 blev J. G. M. ordenskansler og efter statsbankerotten i 1813 geheimestatsminister. Han var i de sidste leveår kongens mest betroede rådgiver, deltog i 1814 i de første forhandlinger om Norges afståelse, blev også medlem af direktionen for statsgælden. Hans dygtighed og pligtopfyldenhed var med til, at situationen efter statsbankerotten blev

reddet. Han blev i 1773 hvid ridder og i 1783 ridder af Elefantten. Han døde 5. oktober 1818 i København og begravedes i Karise kapel. Sin naturhistoriske samling skænkede han til Københavns universitet.

Han blev gift 6. november 1783 på Seedorff med Georgine von Buchwald, hvis adelsvåben er et vildsvinehoved. Hun døde 16. april 1808. Det var et smerteligt tab for J. G. M.

Bag hans hustrus billede på Turebyholm slot står: „Moder og veninde, som udbredte held og glæde overalt ved hendes dyrkede forstand, deltagende hjerte, stille dyd, gavnlige virksomhed, ved hendes blide udi alt i Gud hengivne ånd.“ Også i Turebyholms have er der rejst en sten over hende med ordene: „Til Ævig Minde af den gode Frue Georgine Grevinde af Moltke fød Buchwald er denne Sten sat.“

Når J. G. M. udrettede så meget på godserne og i statens tjeneste, skyldtes det, at han var besjælet af orden og flid.

Når det gjaldt forholdet til bønderne på grevskabet, hjalp han kun, hvor der var vilje, men ikke hvor der var dovenskab og uordentlighed. Han sagde blandt andet: – „Man låner sig sjældent rig, men

man sparer sig rig, og det sidste er det sikreste, og det er tillige en honnet vej.“ Endvidere sagde han: „Der er mange, der forstår at erhverve penge, men få som forstår at bestyre dem.“

For at hjælpe bønderne op var han med til at gennemføre en forordning om fællesskabets ophævelse. De fleste byer på grevskabet blev udskiftet i hans tid. Han ville ikke revolutionere, men ville, at man skulle bruge de skete tekniske fremskridt. Det viste sig da også, at bønderne på Turebyholm gods blev mere og mere velstillede. I en præmie-fundation, som trådte i kraft efter hans død, blev de bønder, der samlede sten af markerne og lavede gærder, plantede nye frugttræer m. m.

Georgine Moltke, f. von Buchwald.

belønnet med præmie. Det samme var også tilfældet med skolelærerne og skolebørnene. Præmieuddelingen skete på Bregentved hvert år på hans fødselsdag den 25. juli.

Efter alt det, som A. G. Moltke havde udrettet, syntes man måske, at der ikke kunne være så meget nyt for J. G. M. at gøre. Det var der dog, ikke mindst ved udskiftningen af godsets landsbyer, og han fik dertil en god medhjælper i landinspektør, kancelliråd Lars Kristian Nyholm, som må nævnes sammen med J. G. Moltke.

Vi får igennem en korrespondance oplysninger om, hvorledes Lars Kristian Nyholm blev antaget af greve J. G. Moltke. Igennem kammerråd Willemoes, Assens, får Nyholm henvendelse fra greven om at flytte med til Bregentved.

28. oktober 1792 svarer Nyholm: „Var jeg ikke bosat her, kunne det næsten være mig ligegyldig, enten jeg skulle fortjene mit brød i denne eller en anden provins, nu er det lidet vanskeligere for mig. Tillad mig Deres Excellence, at jeg herfor anfører nogle grunde. Jeg har købt den gård, jeg bor i, hvori er en hestemølle med privilegium at male for andre samt en tæt op til gården liggende lyck på 12 tønder land af den ypperligste jord tilligemed et hus og rebslagne bane tæt ved gården på omtrent 24 godt land på byens marker – alt for omtrent 6000 rigsdaler.“

Han vil tabe 1000 rigsdaler på de gårdes salg. Han har også forpagtet en kirketiende på 200 tønder land, som han nok kan komme af med. „Jeg bor her bekvemt og godt, som jeg i verden vil og kan ønske mig, har en god gård, smuk haug og skønne avling, og hvis landmålingen ophører, er der god beliggenhed for at ernære mig som handelsmand, hvilket den strenge forsigtighed og frygt for det uvisse hidtil har afholdt mig fra, så jeg ikke har brugt anden købstæd-næring end at brænde brændevin, men dette har jeg og med temmelig fordel i den tid, jeg har boet her, stedse brugt og fuldkommen besluttet i denne vinter at anlægge et brændevins brænderi i det store, som efter mange erfarne folks rådførsel og overregning skulle kunne kaste en 3 à 400 rigsdaler årlig gevinst fra sig.“

Hvis hans hustru bliver ene, kan hendes familie hjælpe hende. Købstad-livet ynder hun ikke. „Men hvor er mig borgen for, at jeg ikke ved tilstødende ulykker, ildsvåde eller anden besynderlig uheld skal blive ruineret, unyttig og byrdefuld for staten eller den del af mine

medborgere, som ville forbarme sig og tage del i min usle skæbne. Den fæle tanke virker en frygt for at flytte.“ Det beror på grevens godhed, om han kan sikres. Han vil dyrke sit kald med flid, men at gøre udkastet til den „plan, der så at sige bestemmer mig og families mere eller mindre huld her på kloden, må jeg være varsom i.“ Han overlader det hellere til greven og hans ædelmodighed. Han skal fra 1. maj 1794 bruges ved opmålinger på Bregentved og Vemmetofte. Hvis han bliver syg, vil han gerne sikres. „Tillad Deres Excellence, at jeg så dristig taler for min kone, ifald hun skulle blive enke; forsynet har betjent mig med en god og elskværdig kone og hellig forsikrer jeg, at om mangel for det fornødne skulle have sted, ville jeg hellere lide, end at min kone efter min død skulle mangle noget.“ – Han beder om en skikkelig bopæl og om ikke at blive forflyttet for tit, da flytning medfører tab. Græs og foder til 4 køer og 2 eller 3 heste, beder han også om. Det vil være tungt at skulle trygle sig frem for at få heste til rejserne.

Greven har foreslået bopæl på en af hovedgårdene, hvor der er en forpagter. „Jeg frygter kun, at 2 familier i en gård skulle medføre ubehageligheder, blot i henseende til små kreaturer, som i enhver husholdning på landet, i hvor liden den end er uundværlig, ville jo forpagteren stedse finde sig fornærmet ved mine små dyr, jeg nægter derfor ikke, at jeg – skønt det for morskabs skyld kunne være godt at have nabo, er bange for sådant naboskab skulle have uvenskab.“ Derfor foretrækker han en bolig alene med have og vænge.

Kort tid efter kommer Nyholm med en ansøgning. „Med den forsorg, jeg skylder mig selv, kone og børn samt den begærlighed, der er menesket medfødt til at fremme sine bedre kår og den pligt ikke at forsumme nogen lejlighed dertil, er mine drivfjedre, at ved for megen undseelse eller beskedenhed ved opsættelse til belejliger tidspunkt taber man oftest sit fortsatte øjemed af sigte. Tiden forandrer så ofte konjunkturerne, og døden, som uden persons anseelse farer frem, borttager undertiden den person, der ville være blevet vor hjælper med mere.“ De Walløske opmålinger vil tage megen tid og skovene også. Nogle af Bregentved grevskabs byer er opmålte, men en del er urigtige eller forkvaklede og ikke fuldført, som det skulle være. For at rette på det fuskeri, skal der bruges megen tid. Han skal også have indseende med stiftets bønder, om de rettelig dyrker deres jorder; et eftersyn, der vil

forvolde megen rejsning. Betaling herfor er daglig 2 rigsdaler. Han forlanger ikke at leve i vellevned, men at leve anstændigt og så oplægge lidt årlig.

Hvis han får opmålingen ved Vallø og Vemmetofte, vil hans løn blive ialt 900 rigsdaler, „hvortil vi nærværende tid er 9 munde, af hvilke jeg ingen ved at undvære og følgelig 100 rigsdaler til hver, som vel ikke kan være meget mindre til alle fornødenheders anskaffelse.“

Han loves en pension på 400 rigsdaler og hans hustru 200 rigsdaler.

Han fik bopæl på Bregentved fra 1. maj 1794 og får 1. maj 1800 forvaltningen af Turebyholm avling og hollænderi imod en årlig afgift på 4500 rigsdaler. Endvidere får han $\frac{1}{5}$ af de indtægter, der overstiger 4500 rigsdaler. Tidligere gav forpagteren 5000 rigsdaler, men da der er tabt noget ved afståelsen af Dalby konge- og kirketiende samt ved den nye landevejs anlæggelse, hvorved han mister 10 à 12 mand til vejarbejde foruden den ufred, der sker på korn og græs. Der var 71 hoverigørende bønder. Han får frit brændsel, foder til 4–6 køer og 6 får, 24 td. rug, 36 td. byg og 12 td. havre samt havre til 4 heste.

Adam Wilhelm Moltke

Joachim Godske Moltke havde kun een søn, nemlig Adam Wilhelm Moltke, født 25. august 1785 på Einsiedelsborg. Han blev student 1801, privat demitteret af den senere biskop J. P. Mynster, som han stod på fortrolig fod med og skrev flere breve til. Han blev 1805 juridisk kandidat og s. å. ascultant i Højesteret, 1809 assessor i Højesteret, gesandtskabskavaller ved fredsunderhandlingerne i Jønkøbing og i samme år kammerherre, 1812 deputeret i rentekammeret, 1816 medlem af finansdeputationen for opførelsen af Christiansborg slot, 1824 kommandør af Dannebrog, 1826 dannebrogsmændenes hæderstegn og storkorset.

I 1831 blev A. W. M. finansminister, og i disse år befæstedes Danmarks økonomi. I 1845 blev han præsident for rentekammeret. Han dannede i 1848 martsministeriet, hvori han optog to af de mest udprægede talsmænd for frihedsånden, blev således mægler mellem den gamle og nye tid. Det var en stor omvæltning for A. W. M. at gøre, derfor er det også blevet sagt: „Den tjeneste, som han derved viste Danmark og den danske nation, kan ikke skattes højt nok.“ Under hans forsæde

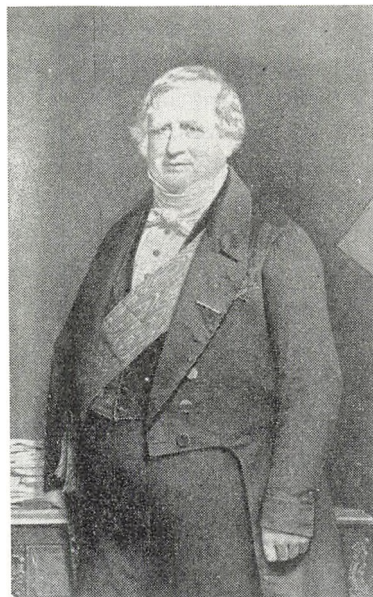
fremkom regeringens grundlovsforslag. Hans navn er det første efter kongens i junigrundloven. — Han var premierminister fra den 22. marts 1848 til 27. januar 1852.

A. W. M. var højt anset i landet på grund af sin ægte danskhed og sin retsindighed og noble tankemåde. 1854 blev han kongevalgt medlem af rigsrådet og 1856 ordenskansler. Han døde på Bregentved 15. februar 1864 og blev begravet i Karise kapel.

A. W. M. var afholdt på sit gods, og derfor blev der 6. september 1859 i Bregentved have rejst en bronzestatue, forfærdiget af Bissen. Der var mødt 10.000 mennesker til festen i haven. A. W. M. havde i 1828 købt Jomfruens Egede gods, for at han derved kunne mageskifte en del af Bregentved grevskabs gods med Egede gods. F. eks. gjorde Babberup-bønderne hoveri ved Egede, selv om de var naboer til Bregensveds marker. Efter 1828 kom de dog til Bregentved.

I greve A. W. M.'s tid skulle gårdene under Turebyholm gods gå over til arvefæste; en tanke som allerede A. G. Moltke havde haft, men bønderne forstod ikke fordelene derved og skriver 26. oktober 1863 til greve A. W. Moltke:

„Med dyb bedrøvelse have vi fra hr. forvalter Permin modtaget underretning om, at det gode gamle fæsteforhold her på godset skal op-høre og afløses af et dyrt arvefæste, ja, det forekommer os at være så dyrt, at vi er forvissede om at vore børn, dersom de kunne nå så vidt at komme i besiddelse af gårdene efter os, de da ved den meget høje årlige afgift, ville blive helt forarmede og komme til at forlade deres og deres fædres gamle hjem. Men de allerfleste af vore børn ville ikke engang opnå at komme i besiddelse af en gård, thi meget få af os se os

A. W. Moltke 1785-1864

i stand til at tilvejebringe den kapital, som straks skal udbetales for at få skøde på den; vi antage derfor, at det ikke synes Deres højgrevelige Excellence underligt, at vi er bedrøvede og ængstelige ved tanken om at lette den byrde, som tynger vort sind, ved at nedsætte såvel indløsningssummen som den årlige afgift.

Vi måtte ellers med inderlig bedrøvelse tænke på den tid, da vore børn skulle indtræde i forhold, hvori de ikke kunne komme; før tænkte vi på fremtiden med glæde, da deres højgrevelige Exc. altid har været så nådig at lade børn følge sine forældre i gården, og vi fordrister os til at håbe den samme nåde, når vi engang skulle afløses. Vi så eller hørte næsten daglig Deres velgerninger, og vi mindedes altid vor godsejer med glæde, det var derfor altid vor glade tanke, når vi arbejdede på at forbedre vore gårde og vore jorder, at vore børn ville komme til at nyde frugten af vore anstrengelser, og nu, hvor forandret, vi have arbejdet for vore børn og skulle efterlade det til fremmede.

Deres højgrevelige Exc. vil fatte vor store sorg og den elendighed, som truer vore børn, men vi ville stole på Deres kærlighed til os, De har selv for nogle få år siden på en dag, som vi med glæde ihukomme, sagt, at De ville minde os med kærlighed til Deres sidste stund. Oh, tænk da på os med kærlighed nu, da vi trænger så hårdt til Deres kærlighed, bered os og vore børn en sorgfri og lykkelig fremtid ved at høre var underdanige bøn om en nedsættelse af købesummen på Deres bøndergårde.“ Man forstod ikke betydningen af arvefæstet, men også her var A. W. M. imødekommende.

*A. W. Moltkes første hustru,
Frederikke Louise Knuth.*

A. W. M. blev gift 1. gang 2. januar 1817 med comtesse Frederikke Louise Knuth fra Knuthenborg. – Hun døde allerede 1819. Sønnen Joachim Ludvig Moltke døde i sit 17. år. Han ægtede derpå 22. august

1823 i Christiansborg slotskirke sin første hustru søster comtesse Maria Elisabeth Knuth, født 1. aug. 1791. Hun var hofdame hos dronning Marie. Med denne hustru, som døde 1. januar 1851, havde han 3 sønner og 2 døtre.

Den ældste søn Frederik Georg Julius Moltke, født 27. februar 1825 overtog grevskabet (se nedenfor).

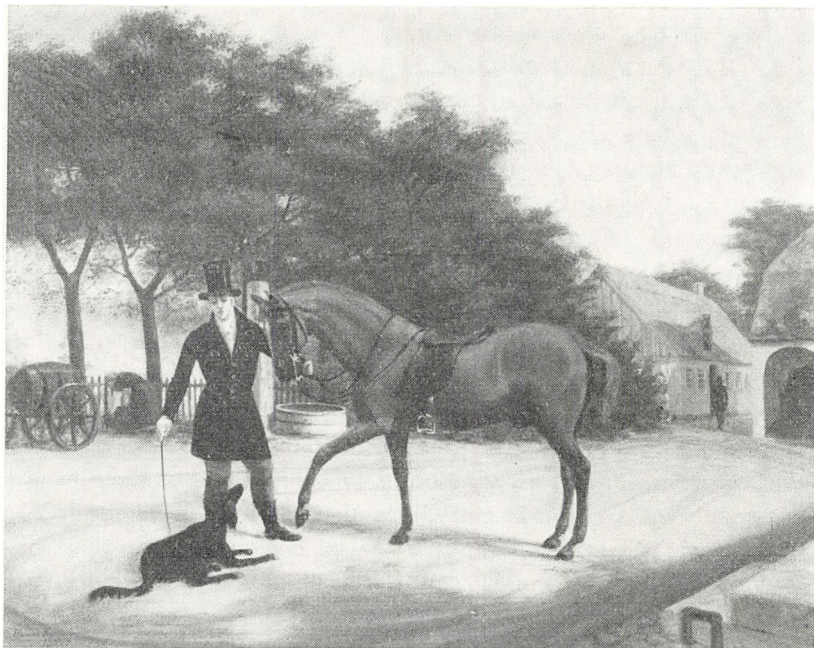
Søn nr. 3 Christian Henrik Carl Moltke, født 13. maj 1833, fik Jomfruens Egede. Han var kammerherre og løjtnant i cavaleriet og deltog som sådan i felttoget 1864, ægtede i 1865 comtesse Caroline Amalie Danneskjold af huset Holmegård.

Søn nr. 2 Joachim Godske Moltke, født 1829, døde som løjtnant i garderusarerne under krigen i Slesvig 1850. Dette var et smerteligt tab for A. W. M.

Joachim Godskes hest kom til Turebyholm, hvor A. W. M. fik maleren O. P. Hansen-Balling til at male den. Herom har Hansen-Balling selv fortalt, at den gamle excellence grev Moltke til Bregentved havde hørt om hans studier og tegninger, og en dag sagde han til mig: „I morgen formiddag kommer jeg til Dem for at se, om De har noget af den husarfægtning, som min nu afdøde søn Joachim deltog i.“ Grevens ord gik mig til marv og ben. Noget billede af den omtalte træfning havde jeg ikke, men jeg kendte tildragelserne ved den meget nøje. Fast bestemt var jeg med det samme på, at jeg ville gøre alt, hvad der stod i min magt for at få en bestilling af en mand som greven, thi det var for mig det samme som bryllup og al livsens glæde og herlighed. Hurtig fik jeg en snedker i huset til at gøre mig en stor ramme, papir påspændt, fire lys på bordet og så den hele nat igennem med intensitet og rent con amore et arbejde, som jeg aldrig glemmer. Om morgenen kl. 6 var den store karton færdig, hvorefter halvtredie times god og forfriskende søvn satte mig i stand til at modtage Hans Excellence. Denne, der boede i sit pallas i Bredgade lige overfor, skulle komme mellem kl. 10 og 11. Selvfølgelig stod jeg på vagt i porten for at føre ham op på mit beskedne atelier, der lå i baggården. Han kom, så og – bestilte det store maleri, som jeg skulle have 800 rigsdaler for. „Nu kan De rejse til Torebyholm, der er Joachims hest hos min søn Fritz. Når De trænger til nogle penge, så lad mig det vide.“ Grevens ord lød som den lifligste musik i mine øren. Den 23. april 1852 stod mit bryllup, og nogle dage

senere befandt jeg mig på slottet Torebyholm, hvor jeg blev meget venligt modtaget såvel af excellencens ældste søn grev Fritz som dennes elskværdige gemalinde, som det rent var en fryd at iagttage i hendes funktion som værtinde.

Hansen-Ballings maleri fra Torebyholm med greve Joachim Godskes hest: Palæmon. Vognporten findes i dag — også brønden findes. (1852).

For en gylden tid de to måneder var, som jeg nu tilbragte på Torebyholm, jeg gjorde studier af hesten, jeg skulle bruge til maleriet, og desuden udførte jeg en del andre småarbejder. Jeg nød også den ære at få malet hendes nåde, grevinden med hendes førstefødte søn på skødet. Den tids fordringer til kunstnerisk sandhed var ikke overdrevent strenge. Jeg blev gjort udtrykkelig opmærksom på, at barnet, der kun var 6–8 måneder gammelt, havde bedstefaderens romerske næse. Og jeg var meget føjelig og høstede tilmed ros for barnenæsen. Men, men, men – en romernæse på et halvt år gammelt barn er og vil dog til alle tider være en stor sjældenhed.

Som jeg på det nærmeste var færdig med grevindens portræt, fandt jeg anledning til at fortælle hende, at jeg var ny som ægtemand. Hun fandt det derfor rimeligt, at jeg for at supplere mine farver gjorde et par dages rejse til København. Ved permissionens udløb kom jeg tilbage, fuldførte portrættet og gjorde endnu et par studier. Med lommen fuld af hårde dalere vendte jeg så tilbage til hjemmet. Kry og selvbevidst kunne jeg aflægge min længselsfuldt ventende hustru en meget glædelig og opmuntrende beretning om, hvor lykkelig min første udfart fra hjemmet var løbet af.“

Frederik Georg Julius Moltke (kaldet Fritz Moltke)

Han var født 27. februar 1825. Som ung begyndte han i diplomatiets tjeneste og var i flere år attaché ved det danske gesandtskab i London; men han forlod igen denne vej. Da han i 1851 blev gift med Caroline von der Maase, datter af kammerherre, major og hofchef Herman Frederik Rostgård von der Maase, og hustru Karoline Olivia Colbjørnsen, flyttede de til Turebyholm, hvor de fik en række lykkelige år. Derved blev slottet og den syd-nordliggende sidebygning taget i brug, hvori tjenerstaben var. Der blev da også i 1859 bygget til slottet i den østlige ende af slottet.

På Turebyholm fødtes Frederik Christian Moltke 20. august 1854, Joachim Ludvig den 10. februar 1857, Hemming Vilhelm Moltke 12. september 1861 (nuværende lensgreves fader) og Christian Carl Moltke 25. december 1864.

Ved sin faders død overtog Fritz Moltke grevskabet Bregentved og blev curator for Vallø og Vemmetofte klostre. Han indførte betydelige forbedringer, medens han havde Bregentved, hvortil han flyttede efter faderens død. Han var både

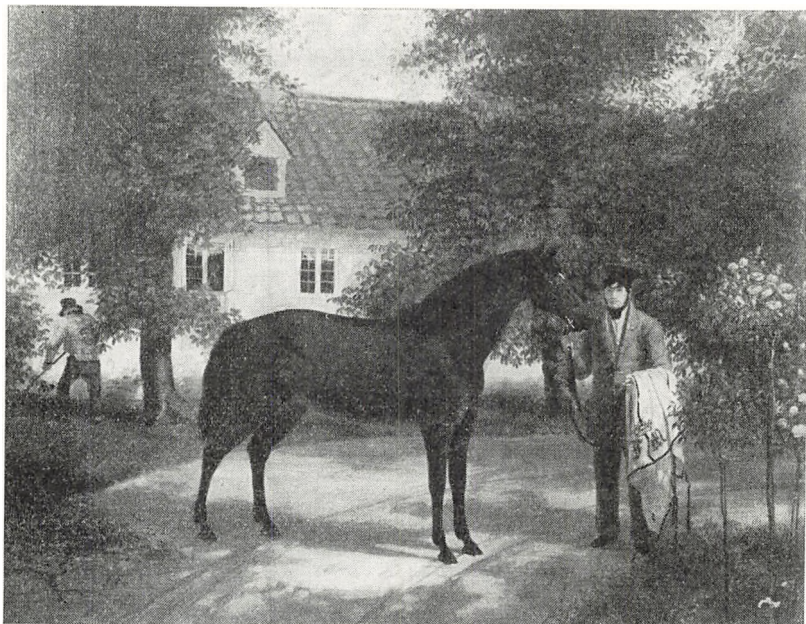

*Fr. G. J. Moltke. (Fritz Moltke).
1825-1875*

beskeden og samvittighedsfuld i sin gerning. Når nogen på godset var i nød og sorg, viste han altid en trofast deltagelse.

I grev Fritz Moltkes tid blev der ved administrationen af godset indført betydelige forbedringer, og flere bygninger bærer hans og hans hu-

Maleri af Hansen-Balling fra Turebyholm. Vel nok greve Fritz Moltkes hest: Fanny. Læg mærke til den lave syd-nord liggende bygning, som støder op til slottet. (1852).

strus navnetræk. Han virkede for fæstegodsets salg på humane vilkår, og ønskede, at bondestanden skulle have oplysning.

I 1865 blev det overdraget Fritz Moltke at bringe Christian den Niendes condolation, da kong Leopold den Første af Belgien var død. Og i 1872 repræsenterede han Danmarks konge ved Oscar den 2.s kroning i Stockholm og i Trondhjem. Han samlede mange venner på Bregentved, hvor også H. C. Andersen ofte kom. Fritz Moltke var 1864–66 medlem af rigsrådet, 1855–58 af Folketinget for Køge-kredsen, 1858–61 for Fakse-kredsen, 1866–75 medlem af Landstinget. Han

var med i Estrups regering som udenrigsminister. Han fik storkorset og nogle udenlandske ordener.

I 1865–66 (se andet steds) blev Turebylille bygget, og denne gårds jorder udskilt fra Turebyholm. Flere af fæstegårdene blev nu også solgt.

Hen imod sommerens afslutning 1875 blev grev Fritz Moltke syg. Han måtte rejse til Bregentved, men trods sin sygdom forsømte han nødig de daglige forretninger. Han glemte ikke Turebyholm. Hans sidste køretur gjaldt netop Turebyholm. Han døde på Bregentved 1. oktober 1875. kun 50 år gammel og blev begravet i Karise kapel.

Grev Fritz Moltkes svigerforældre Frederik Herman Rostgård von der Maase og Karoline Olivia Colbjørnsen opholdt sig på Turebyholm. De blev begravet ved Tureby kirke, og der findes en gravplade over dem på Tureby kirke.

Frederik Christian Moltke

Frederik Christian Moltke blev født 20. august 1854 på Turebyholm. Han kom ret naturligt i skole på Herlufsholm, hvor hans ualmindelige vindende væsen skaffede ham mange venner, der også i senere tider samledes om ham og roste ham for den trofasthed, med hvilken han bevarede kammeratskabet, selv om livet førte skolcdrengene vidt fra hverandre.

Han blev student fra Herlufsholm i 1873, cand. phil. året efter og fulgte derpå forelæsningerne på Landbohøjskolen, hvorefter han opholdt sig en kortere tid i udlandet. I efteråret 1875 døde hans fader, og grevskabet administreredes derpå for en kort tid af etatsråd Kock på Vemmetofte og højesteretsadvokat Liebe, men i femogtyve års alderen overtog Moltke selv styret af grevskabet, der hørte til blandt landets største. Dets hartkorn var ca. 1550 tønder agerjord, 5500 tønder land, og skov 5000 tønder land, seks hovedgårde og otte kirker og fideikommiskapitaler til et beløb af 4.360.000 kr.

På Bregentved gjorde hver især alt, og alle samledes i fælles interesse om gerningen og fælles venskab for den, der forestod godset. Selv gjorde Moltke nemlig med sit omgængelige og vindende væsen langt mere indtryk af en mand, der forestod et grevskab, end af en i dette forhold

suveræn ejer, og var der en virksomhed, der kunne forsone selv skarpe modstandere med de store samlede jordbesiddelser, så måtte det være Bregentved under grev Frederik Moltke, og den tillid han nød blandt

*Frederik C. Moltke.
1854 - 1936*

befolkningen, fremgår også af, at han fra 1880–1921 var sognerådsformand for Haslev kommune og fra 1885–1920 formand for Præstø amts Landboforening.

Hans store samfundsinteresse bevirkede, at han også tidligt fik betydelige tillidshverv. Han var således i omtrent tyve år præsident i Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, i årene 1887–1902 præsident i Dansk Fiskeriforening og fra 1910–24 formand for De samvirkende sjællandske Landboforeninger.

I september 1894 valgtes han ved det ordinære valg til landstinget. På tinge var han en stille mand, der altid stemte med Højre. I en ung alder ægtede han Estrups ældste datter, men nogen indflydelse på hans politiske overbevisning havde Estrup vist nok ikke. Han genvalgtes til landstinget 1902, men hans politiske indsats var som nævnt præget af stor tilbageholdenhed, og i 1910 stillede han sig ikke.

Kom han således ikke til at spille nogen nævneværdig rolle i politik, skabte han sig til gengæld gennem styrelsen af sine store besiddelser et navn som en udpræget menneskeligt indstillet godsejer, der tog levende del i virksomhedens mange forgreninger og viste en udstrakt hjælpsomhed. Ikke mindst er hans navn knyttet til den kreds og de foretagender, der samlede sig om Bregentved gods, der ved afløsningen i 1922 blev fri ejendom. På grund af salg af bøndergodset og udstykningen af hovedgårdens jord blev godset formindsket.

Lensgreve Frederik Moltke blev gift i 1881 med Magdalene (Magda) Regitze Emilie Estrup, født 8. november 1858, døde 21. juli 1928 og blev begravet i familiegravstedet ved Freerslev 28. juli. Ægteskabet var barnløst.

Frederik Moltke døde 23. oktober 1936 på Bregentved, og blev begravet i familiegravstedet ved Freerslev.

Frederik Moltke ombyggede i 1887–91 Bregentved og opførte en bygning til Moltkes malerisamling i København i årene 1878–79.

Også på Turebyholm blev der bygget. Tilbygningen i østenden af slottet samt den lave cavallerbygning blev revet ned i 1885, hvorefter man begyndte opførelsen af en stor bygning, bygget sammen med slottet (se billedet), og som var beregnet til enkesæde for lensgreve Fritz Moltkes enke Caroline von der Maase.

Flere hundrede tusinde mursten blev transporteret fra Antvorskov

gamle teglværk til denne store bygning, som var under rejsning i oktober 1886 (rejsegildet kostede 379 kr.) Arkitekt August Berg havde tegnet skitser og udkast dertil. Imidlertid døde Caroline Moltke pludselig 26. september 1886 i Skodsborg. Hun var født 23. juli 1827. Efter grevinde Caroline Moltkes død blev der ikke gjort meget mere ved bygningen. Der blev i kælderen lavet en lejlighed til havekusk Jens Olsen og Marie Jørgen Dyrevogters. Bygningen blev som tidligere nævnt revet ned i 1922.

I 1886 blev der, da kavalerbygningen var revet ned, bygget en større bygning ved Tureby Dyrehave. I februar kom der 125 td. kalk til byggepladsen, og i juni var der rejsegilde, der kostede 89 kroner. I begyndelsen hed bygningen: Tureby Hospital eller Turebyholm Hospital. Senere blev navnet Carolines Minde. Løjtnant L. Ulrich var arkitekt for et honorar af 635 kroner, og bygningen kostede 13.776 kr. Der var otte lejligheder, og diakonissen, der fra 1883 havde boet på Turebyholms hovedbygning, fik også bolig der. Se nærmere herom i bind III.

Der stiftedes også et legat med navnet: Caroline Moltkes legat for Tureby sogn.

Christian Frederik Gustav Moltke

Da lensgreve Frederik Moltkes ægteskab var barnløst, overtog den nuværende lensgreve Christian Frederik Gustav Moltke, født 19. april 1895, Bregentved gods og dermed også Turebyholm gods. Lensgreve Chr. Moltke, der er gift med Helga Gertrud født von Lüder, afstod i 1948 Turebyholm til en søn

Christian Moltke.

Hans Hemming J. Christian Moltke

Greve Hans Hemming Moltke er født 18. juni 1925 og tog bopæl på Turebyholm i 1954. Greve H. H. Moltke er gift med Anette Jean Mitchell, der er født i Skotland.

Vi har fulgt Moltke-slægtens forhold til Turebyholm og har set, at dette gods altid har haft Moltke-slægtens kærlighed.

Turebyholms bygninger - A. G. Moltke begynder at bygge

Bygningerne ved Turebyholms hovedgård var meget forfaldne, da greve A. G. Moltke i 1747 købte gården. De mange ryttere har sikkert ikke skånet bygningerne. Der stod altså et stort byggeri for og også mange kørseler. Men de sidste ville A. G. M. gerne spare bønderne for. Da forvalter Telling derfor i november 1747 forsikrer, at der før i Turebyholms Store Indelukke (Grevindeskoven) har været indrettet både et kalk- og stenbrænderi, agter greven at indrette både kalk- og stenovne samme steds, så bønderne ikke for eftertiden skal „plages og afmattes“ med vidtløftig sten- og kalkkørsel. Telling skal spørge de ældste på godset, om de kan huske, om stenene har været af god materie, og hvortil stenbrænderiet i sin tid blev brugt. I februar 1748 sender A. G. M. teglbrænder Johann Philip til Store Indelukke for at bese den gamle plads og undersøge leret, om det er tjenligt til teglbrænderi. Det viser sig imidlertid, at der, når man beregner omkostningerne og bøndernes tids-spilde og forsinkelse og de mange kørseler med ler, brændeved og sten, ingen fordel bliver ved selv at lave stenene. Derfor opgiver A. G. M. at genoprette teglværket, og i stedet vil han købe 80 à 100.000 store mursten af københavnske slotsmål.

Der blev i høj grad brug for murstenene. Vi har set, at der blev dyrket mere jord, og der måtte bygges større lader. Da Turebyholm lå nær ved Bregentved, tog grevefamilien mange lystture til Turebyholm. Og det var da naturligt, at der blev bygget bygninger, der kunne stå rede til grevefamilien.

Allerede i begyndelsen af 1749 meddeler A. G. M. til birkedommer Thoroup, der boede på Turebyholm, at han nu vil tage gårdens brøstfældighed under nærmere overvejelse. Men det var ikke let at finde frem til rette måde at afhjælpe brøstfældighederne på. Thoroups husholderske finder imidlertid en løsning. Efter denne plan skal de gamle

Prospekt af Turebyholm imod vejen fra Bregentved eller siden fra hollænderiet. Ca. 1770. Der er kun een stor lade (1751), forpagterboligen (1752) og den 45 fag lange hollænderbygning — slottet — den lave bygning med kvisten og herskabs-vognporten.

Prospekt af Turebyholm fra Køgesiden. Ca. 1770. Vi ser her slottet, den lave bygning og laden fra en anden side, og den nordre længe på 44 fag, der er indrettet til fæ- og studestald. Vi ser den nyplantede have samt det i 1750 opførte smedehus.

våningsbygninger rives ned, og der skal gøres forandringer på andre bygninger. Planen berømmes af Nikolaj Eigtved, der havde rejst meget i udlandet. Han blev af A. G. M. betroet arkitektarbejdet ved mange bygninger, inden han døde i 1754. Mange af de bygninger, han har tegnet, er udarbejdet i en sachsisk rokokostil. Og det var ganske naturligt, at det blev denne arkitekt, der kom til at arbejde med ombygningen af Turebyholm.

I forsommeren 1750 arbejdedes der meget med planerne for byggeriet på Turebyholm, og i juni 1750 skriver A. G. M. til birkedommer Thoroupe: „Jeg længes efter de Turebyholmske overslag og tegninger for at tage en og anden resolution, i det allerlængste om 14 dage, når jeg – vil Gud ske – kommer derhen og beser Turebyholms tage.“ – Om byggeriet kan komme i gang afhænger af, hvor meget godt tømmer, der er i de bygninger, der skal rives ned, samt hvor meget tømmer man kan få med skipper Buchtrup, Ebeltoft, der skal komme fra Norge eller med en anden skipper, som kommer 14 dage à 3 uger senere.

17. juni 1750 meddeler A. G. M. oberst Eigtved, at nedbrydningen af bygningen på Turebyholm vil blive fremskyndet, fordi der er bøndergårde, der skal ombygges og repareres, og at der er brugeligt tømmer dertil fra Turebyholms bygninger. I begyndelsen af juli 1750 begyndes nedbrydningen af bygningerne. A. G. M. har nu talt med oberst Eig-

tved, der mener, at den nye projekterede bygning ved Turebyholm endnu „bedre og avantagensere“ kan indrettes, men da han først kan få tegningen færdig efter nogle dages forløb, giver han tilladelse til, at bygningerne nedbrydes så de „tildels sukkende bønder“ betids kan blive hjulpet.

Den 21. juli 1750 har Eigtved forfærdiget den nye tegning, og A. G. M. har approberet den for 5 dage siden, så han regner med, at Thoroup har fået den. 1. august har Eigtved ikke indsendt sin betænkning over de dubia, der er gjort ved de nye bygninger på Turebyholm. Men den efterfølgende tirsdag vil sagen blive bragt til endelig resolution, når A. G. M. sammen med kongen kommer til København fra Fredensborg. Og Eigtved vil komme til Turebyholm og tage alle dubia fra Thoroup.

For bønderne blev det en streng tid med kørseler. Derfor skriver A. G. M. til Thoroup: „Det er unægtelig, at Turebyholms bønder i år forestår mange kørseler, men når bygningerne derimod engang er i stand, så kan de i mange år soulageres. Tilmed vil jeg fremdeles i år forskåne dem for at køre med kornvare af ladegårdens avling til København, og derimod i år ligesom forrige år udskibe alt ved Køge, hvorved de, når tærskningen begynder, meget og for lange rejser kan blive forskånet.“

I september er en del af tømmeret til Turebyholms nye, store lade kommet til København. Det er meningen, at den skal bygges til foråret 1751. Der var god brug for den, da høsten forøgedes. I midten af september er der endnu liggende i København 67 pommerske sparrer til laden, 2 stk. 18 alinger og 6 tylter 4 stk. 16 alinger. Det ventes til Turebyholm i løbet af høsten, så laden i vinterens løb kan blive afbundet. A. G. M. vil gerne, om bønderne imod en billig erkendtlighed kan tage dette med tilbage, når de har været i København med sæd. Hvis det ikke kan lade sig gøre, må det vente til efterhøst, hvor A. G. M. skal have et skib til Køge for at hente rug.

I oktober 1750 er 6 soldater i gang med jordens udkastning under den nye bygning.

I begyndelsen af 1751 udtrykker greven sin glæde over, at det skrider godt fremad med byggeriet, men der mangler mere tømmer endnu. I Turebyholms skove findes nogle ege, som har udstået deres vækst, og

som kan bruges til den nye lade. Der er bl. a. 345 alen ege fodstykker m. m. I marts 1751 skal tømmer Sigismund præparere det til Turebyholm bestemte tømmer, som kommer med skib til Køge. 7. maj ankommer skipper Erland Jensen med sit skib „Fortuna“ til Køge. Udlosningen varer 3 à 4 dage, hvorefter der indlosses ca. 1400 tønder korn.

I slutningen af juli 1751 rejses laden, og greven meddelede, at det ved sådanne lejligheder er almindeligt, at mestrene og svendene gør sig lystige. Mestrene får da nogle flasker vin fra Bregentved og svendene 1 tønde øl og noget brændevin. Rejsegilde-skikken er altså af gammel dato.

Denne store lade, som var på 44 fag og bygget med bindingsværk, måtte i den ene ende støttes med murmaterialer, da niveauet var lavt. Bygningen, der blev færdig i 1751, står der endnu.

Turebyholms hovedgård er i november 1751: 23 fag 8 alen høj, 81 alen almindelig og 7 fag hønschus, der ialt er vurderet til 4688 rigsdaler. – Ladegården udgør: den nye længe 44 fag, nordre længe 48 fag, østre længe 52 fag, søndre længe 50 fag, corps de garde 5 fag, svinestien 4 fag. Summen på ladegården bliver ialt 5922 rigsdaler 64 skilling. Og for både hovedgård og ladegård tilsammen 10.610 rigsdaler 64 skilling.

Det ser altså ud til, at en stykke af hovedgårdens længer har været højere end de øvrige.

Forøvrigt kan det nævnes, at der i 1752 blev bygget et nyt forpagterhus i stedet for det gamle, der nedbrydes. I stedet for corps de garde, som ligger i gården, er det meningen, at der ved siden af forpagterens nye værelser bygges en mælkestue og et par kamre uden skorstene til ladefogeden og ladekarlene. Man undgår derved, at solen kommer til at stå på mælkestuen, der nu også bliver stor nok til 210 køers mælk. Forpagterboligen er under rejsning i oktober 1752.

Turebyholms slot

Som tidligere nævnt var Turebyholm et yndet udflugtssted for A. G. M. og hans familie. Og derfor fik han også bygget nye bygninger til at bo i. Allerede i 1751 begynder man at lave om på de Turebyholmske værelser. I en regnskabsantegnelse fra 1751–52 hedder det, at bygningen er revet ned og bygget op igen.

Marts 1752 skriver A. G. M. til Thoroup, at kongen i begyndelsen af maj kommer til Bregentved og også vil besøge Turebyholm, „så ønskede jeg gerne, at mine under forandring tagne Turebyholmske værelser til denne tid kom i stand. Jeg vil til den ende tale med hr. oberst Eigtved og pressere ham.“ Det kommer også an på birkedommeren, hvor meget han vil gøre derfor, inden han rejser til Jylland.

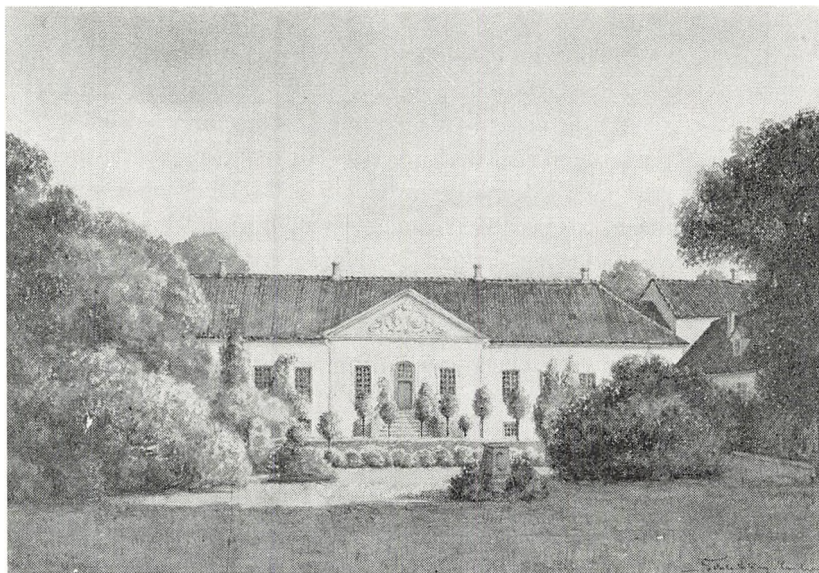
I maj 1752 er man nået så vidt, at værelserne skal møbleres. Forv. Telling har stillet forslag derom, og A. G. M. godkender det. Lakaj Jensen skal sørge for, at nogle hvide kammerpoter kommer dertil i tide. Til den daværende salon skal der sørges for 18 røde stole, og i kamrene derved skal sættes guldlæderstole. Endvidere skal Telling også sørge for spejle. I slutningen af maj 1752 har greven intet andet at bemærke, end at den lave huslænge for konservationens skyld må anstryges. Der er altså et stykke, der er højere end det øvrige. Kongen kom formodentlig på besøg. Det ser ud til, at A. G. M. ikke har været helt tilfreds med bygningerne endnu. For i juni 1752 har han talt med Eigtved om sin nye byggeplan, og Eigtved skal da rejse til Turebyholm for at instruere Thoroup, som skal sørge for, at murermaterialerne til bygge-riet foreligger inden høhøsten.

I juli 1752 foreligger facade og grundtegning på salen, og den forehavende tilbygning, og i samme måned vil Eigtved tage til Turebyholm for at tage alle tvivlsspørgsmål fra Thoroup. I august meddeler greven Thoroup, at han med tegningen får grevens vilje at vide, at „mine værelser i vinter skal bygges.“ Birkeskriver Wiimb må benytte sig af de 2 værelser i vinter.

Det ligger A. G. M. meget på sinde, at der bliver arbejdet med den nye bygning. Birkedommereren skal holde et vågent øje med, at murermesteren med „al force angriber grevens værelser.“ Tømmer Sigismund skal han straks efter brevet modtagelse give en vogn og sende ham til København, hvor han efter hr. oberst Eigtveds godtbefindende selv beser og udtager alt behøvende tømmer, som til største del leveres og er behandlet hos sr. Birck og brandmajor Bøye Junge, København.

August 1752 får Thoroup besked om, at det er grevens vilje, at der straks skal begyndes på hans værelser. Tømmermand Sigismund skal da rejse til København og under Eigtveds vejledning udtage det tømmer, som skal bruges, og det sejles derefter til Køge. Hvis Eigtved ikke inden

en vis tid kommer til København, skal Sigismund tage tømmeret ud selv. Det bliver skipper Michel Kählers pommerske fartøj, der er på 64 commerts læster, der skal føre det til Køge, hvor tømmeret mærkes ud.

Turebyholm slot — set fra syd — 1870.

2. oktober skriver greven til Thoroup, at han håber, at alt det til den nye, grundmurede bygning behøvende tømmer må være tilhugget inden midten af oktober, så det, førend det falder ind „i ondt vejrligt“, kan være rejst, de indvendige afdelinger opmuret og leret være tilført, stampet og nedlagt, så alt kan bedre tørre om vinteren.

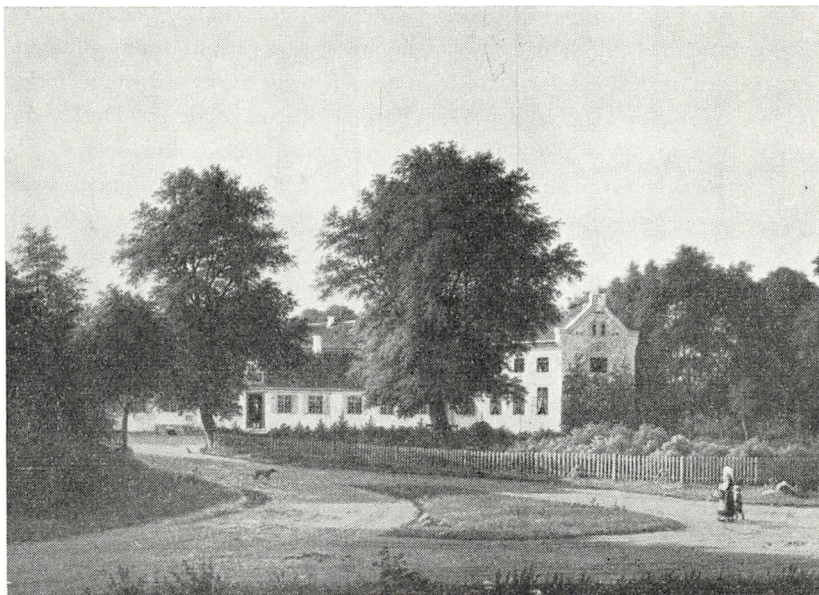
Thoroup havde nemlig fået besked om at gøre sig umage for i Turebyholms nærhed at opspore ler, da greven meget gerne ser, at „deraf en alen næst muren uden til opad grunden og halv alen ind i logementerne, hvor gulvene skal lægges, bliver tilkørt og stampet,“ for at bygningerne bedre kan holde. Befalingen med blåleret må ingenlunde forsømmes. I salen og stuerne overstrøes leret og påstampes med hammerslag i et par fingres tykkelse. Greven håber, at smed Schwartz og

andre smede kan levere de mange hamre til stampningen. Også bjælkerne skal lægges ind i ler.

Greven sætter stadig pres på at få bygningen færdig, men i 1753 bestemmer han, at der skal være kælder under hele den store, grundmurede bygning. Oktober s. å. beslutter han, at gravningen af kældrene må vente til næste år på grund af store vanskeligheder. Når der skal graves kældere, vil der blive mange kørseler med sand og sten. Udrider Rasmus Jensen, Turebyholm, skal holde mandtal over materialvognens kørseler. Til kørselerne bevilges 6 materialheste, hvoraf de 4 bruges daglig og de 2 bruges til skiftning. Der blev i året 1752–53 brugt 3 td. tjære til at smøre materialvognen med. Der blev altså kørt meget.

Greven måtte leje sengeklæder på flere af omegnens gårde til håndværkerne.

Oberst Eigtved rekvirerer i januar 1754 60.000 mursten til kældrene under grevens værelser, samt 200 td. stenkalk og 30 bønderlæs kampesten, foruden de 44 kvadrat favne, som skal bruges til kældbunden.

Maleri af F. C. Kierschou -- 1860. Den lave bygning og tilbygningen imod øst 1859.

Da der efterhånden bliver for mange kørseler for bønderne, får de en vis betaling for hver 100 stk. stene eller for 1 td. kalk. Til at forandre den østre staldlænge af hensyn til synet ind i borgergården bruges der 1.000 mursten.

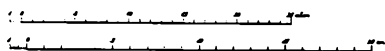
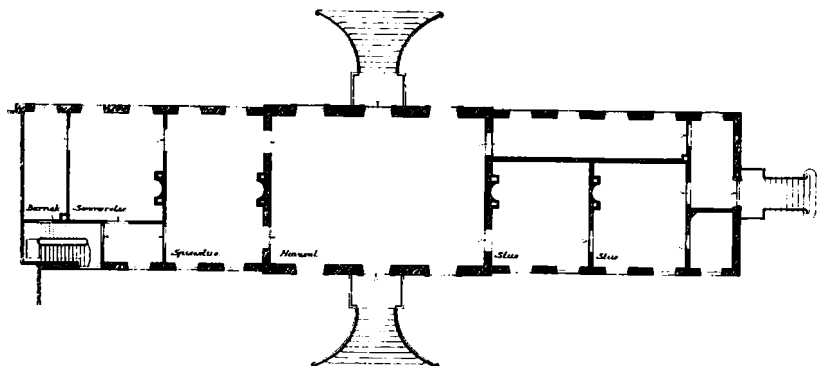
Der skal køres, når vejene e. gode, d. v. s. når det er frostvej. Murstenene skal hentes på Bækkeskøj. Ved 2 stenrejser af Turebyholms og Bregentveds godsets bønder vil der blive hentet 15.000 mursten. I februar 1754 er der allerede hjemtaget 200 læs kampesten til kælderbygningerne. De, der bliver tilovers, skal bruges til stengærder mellem laden og kirkegårdsmuren, samt i strædet for forpagterens have. (Se prospekttegningen).

Det volder stadig vanskeligheder at få gravet kældrene, og i juni 1754 må A. G. M. have en specialist til at undersøge, hvorledes kældrene under den nye bygning kan indrettes. Det bliver hollænderen Marten van Dockum, der var indkaldt 1736 fra Holland for at medvirke ved opførelsen af en dok på Christianshavn, som nu skal stå bi med sine råd.

En månedstid efter at han har været på Turebyholm, begynder der på gravningen. Efter hans råd skal der først graves jord fra bygningen. Og i juli måned laves der et hul i muren i begge fløje ved salen under tredje vindue, for at man kan kaste jorden ud fra kælderen. Der bliver yderligere sendt 25 soldater fra København til Turebyholm for at hjælpe til med udgravningen. Der skal graves af den bakke, hvorpå bygningen ligger, men hvor meget bestemmer gartner Randrup, Bregentved. Mens arbejdet står på, skal murene stives godt af. Fra Bregentved kan man få adskillige gamle dørgerichter af sten og andre gamle tilhugne sten, som kan bruges til trapper og trin i kælderen.

I november 1754 ankommer de store, udvendige trapper. I 1755 må der yderligere rekvireres 15.000 mursten til kældrene. I juli måned er gibsningen ikke færdig, og greven ønsker flere svende til Turebyholm. Der skal også komme en tapetmager at opslå det tapet, som har været opslået før.

Sommeren 1756 er kældrene tørre, og alt er dermed færdigt. Vi finder ikke brugt ordet: Turebyholm slot, men „det grundmurede hus“ eller „den store bygning“. Men der er ingen tvivl om, at der er tale om det, vi kalder for Turebyholm slot, som er bygget i rokokko stil. Have-

THUREBYHOLM SLOT

Opført 1758 af Løjtnanten A.B. Mølle
 Tegnet af Høllingmester Niels Jørgensen
 Plan opmålt i altlevet nu.

stuen, der går igennem hele bygningens bredde, er bygningens midtpunkt. Der blev udgravet 540 m³ jord under den 41,30 m lange og 9,4 m brede bygning.

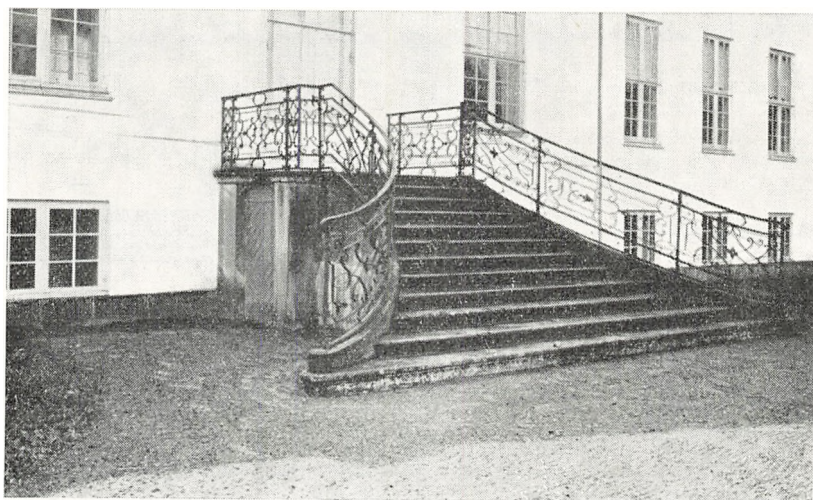
En pryd for slottet er de to store stentrapper, der blev anbragt på begge sider af den store sal — altså i syd og nord, og murene er her tykkere end på de andre steder.

I efteråret 1754 kommer den ene af de store trapper til Turebyholm med bøndervogne. Den anden transporteres til Køge til vands for 18 rigsd. 32 skill. I regningen af 10. maj 1755 skriver hofstenhugger Jacob Fortling, der har ladet trapperne hugge, at det er to store fritliggende trapper, der er lavet til Turebyholm, den ene skal ligge ud imod haven og den anden ud imod gården. Hvert trin er 5 „zoll“ højt og 14 „zoll“ bredt og fra siderne forfærdiget runde. Reposerne (afsatsene) er forfærdiget af norsk marmor med spundne fuger over hinanden og med vandstenskit „verkistet“. Der er blevet brugt 43½ dag til at tilhugge dem, og hver trappe kostede 264 rigsd. 42 skill. Begge trapper med transport og betaling for 200 td. melkalk, der kom til Køge samt nogle andre sten, kostede ialt 809 rigsd. 8 skill. Det må nævnes, at J. Fortling også udførte pilastre og kolonner til Moltkes palæ i København. Trap-

perne blev i 1795 repareret af Kittelmann, der også s. å. har udhugget det solur, som endnu står foran slottets sydside.

En pryd for hele bygningen er trappernes smukke gelændere, som er forarbejdet af kleinsmeden Johann Gottlieb Schwartz. Han var ellers i København, men var dér kommet i stor gæld og ville rejse hjem til Tyskland. 3. august 1751 bemærker greven: „ugerne ser jeg, at den

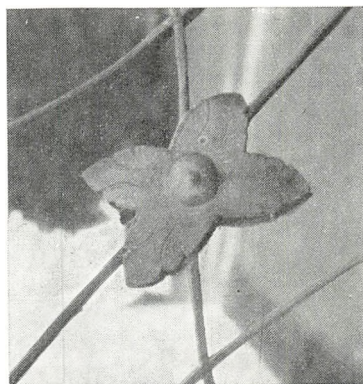

En af de store trapper ved siottet med gelænderet. Nationalmusæet.

visselig allerdygtigste mester i kleinsmedarbejder, som er gældbunden, skulle gå ud af landet.“ Derfor vil greven give ham alt arbejdet på sit palais i København og yderligere skaffe ham mere. Hvis ladefogedgården ved Turebyholm ikke kan indrettes og overlades ham, må der straks bygges en ny smedie og et hus for ham til 4 à 6 svende. Der skal bruges materialer fra de gamle huse. Huset må ligge sådan, at røgen ej kan komme til den opbygte længe. Greven vil ikke have smeden til Juellinge eller Alslev, men alene under Thoroups tilsyn og nærværelse, „siden jeg til ham har fæstet den tillid, at han kan korrigere ham således, at han sin øvrige livstid takker mig for min assistance og for den omhyggelighed, som bruges til hans opkomst og konservation.“

I begyndelsen af november 1751 står den nye smedie færdig, og materialerne fra den gamle smedie gives til et par husmænd. Nu kan

Schwartz begynde sit arbejde. Han havde 4 svende i sin smedie. Alligevel bemærker greven til Thoroup august 1752, at mester Schwartz har hidtil „ædt sig i debet.“ Men han håber, at han må arbejde sig op, da der ikke fattes ham arbejde. Opmuntring vil sikkert kunne hjælpe ham. Det bliver stadig til for lidt med hans arbejde, og greven har en mistanke om, at han laver arbejde for andre og sender det i smug til København. Oktober 1752 er han ved at blive sat ud af huset, fordi beslagene til det københavnske palais ikke er færdige. Greven skriver, at smeden „til sin egen frelse“ har grund til at arbejde flittigt og indsende det færdige arbejde. Han kommer i gæld også til andre. For eksempel til Eigtved, der dør 1754, men Eigtveds hustru siger, at smeden skylder hende intet, hvortil greven bemærker. „Jeg mærker vel, at han har trykket tornen ud af sin fod og sat den i min,“ derfor kan ingen fortænke greven i, at han vil sikre sig, da birkedommeren har meddelt ham Schwartz' store gæld, som greven gør store øjne over. Schwartz optager stadig gæld uden grevens samtykke, men birkedommeren indberetter det ikke, for ellers kunne greven have grebet ind for længst. Nu må Schwartz strenge sig dobbelt an, hvis det skal gå.

En af de tre forskellige figurer i gelænderet. Foto: Bent Olsen.

Han kan fra Køge ad gangen kun få 112 læs stenkul, for at han skal blive flittigere og redde sig ud af sin gæld. Han skylder i 1754 greven over 339 rigsdaler. Greven skriver, at Schwartz må tage sig i vare for at komme til København, da det frygtes, at hans kreditorer vil kaste ham i stutriet. „Han står i fare for at overrumples og ruineres af de fremmede kreditorer.“

Alt beslagsarbejde med videre ved Turebyholms store bygning får Schwartz, men det er særligt trappegelænderne, der bærer vidnesbyrd om hans dygtighed. I marts 1755 har major de Thura givet sin betænkning over de 4 gelændere, som ialt er 43 alen lange. Smed Schwartz lover at forfærdige jerngelænderne for 3 rigsd. pr. lispd., som ialt bliver

Fra borneværelset. Læg mærke til de smukke malerier på væggen. Vi skimter vuggen tv.

480 rigsd. A. G. M. bemærker: „Når mester Schwartz efter hans forsikring virkelig sætter de 160 lispd. jern i rækværkerne og ligeså forbinder sig, ej at forlange mere for hele arbejdet end de derfor opførte 480 rigsd. samt skaffer alt arbejde, hvis ej før, dog i det længste, inden august måneds udgang a. c. færdig, så bevilger jeg hermed disse konditioner.“ Smeden får besked om at gøre det så „ziirligt og proper, så jeg kan have fornøjelse og han roses deraf.“ Og det kan vi i dag bevidne, han gjorde.

Oktober 1757 meddeler greven sin inspektør, at det er ret beklageligt, at mester Schwartz fra først indtil sidste time ej har villet føre en forbedret husholdning og strække tæringen efter næringen, men alt fordybet sig i gælden. „Han prøver min tålmodighed til det yderste, derfor vil jeg nu tage min sikkerhed som billig er, og når han ved forehavende sidste prøve ej forbedrer sin opførsel, gribe til de mesures, som hans blinde indulgence for sin ødsle kone meriterer.“ Han var altså ikke ene om, at det gik så galt.

Resultatet bliver da, at smeden må rejse. Han prøver at holde sine kreditorer fra livet ved sin brændevinspande. Men det lykkes ikke, og i oktober 1757 bliver hans tunge sager kørt til Køge, hvorfra de skal føres med skibe til København. De adresseres til fuldmægtig Poehn ved Frederikskirke, for her er der arbejde, som smeden skal gøre. Til de lettere sager fås der bøndervogne. Og til „Schwartz og hans kones sundheds retablisement og rejse til København“ får de 10 rigsd. Derefter hører vi ikke mere til Schwartz, men han har sikkert lavet meget fint arbejde inde i byen og oplært mange dygtige smede.

Efter Schwartz flyttede gartneren ind i smedestedet, som vi ser på perspektiv-tegningen imod nord. Og den blev derefter brugt til gartnerbolig.

Igennem planen over Turebyholm slots sals-etage ser vi, at bygningen var smal, og at salen tog meget af pladsen. Derfor anvendte man den lave syd-nord liggende længe til tjenerne. Køkkenet var der også i den lave længe.

Da greve Chr. F. Moltke blev overdraget Turebyholm gods, blev slottet beboet til stadighed og var ikke blot sommerresidens. Der udfoldede sig et nyt liv på gården, men det varede så kort, da Chr. F. Moltke

allerede døde 1771. Hans enke ønskede ikke at bo der, men der var rift nok om at komme til at bo i sidebygningen.

I oktober 1771 ønskede amtsforvalter Rosted at leje den lave bygning. A. G. M. mener, at han kan nøjes med de værelser, som ligger længst fra hovedbygningen. Den lave bygning blev delt af en port, og Rosted kan få de værelser, der ligger syd for porten. Foruden forskellige naturalier i form af hø og brænde kan Rosted få materialstalden og deri have 4 heste og 4 køer. Hvis der ikke kan anvises ham et stolestade i Tureby kirke, må han få grevens lukkede stol. Han kan flytte ind til påske.

Den store tronseng.

I 1780 bor forpagter Tanning der, men han skal flytte, da linnedvæveren Becker skal bo der. Væverens kone og søn kom dertil 12. april 1780, men vognen fra Juellinge kunne ikke have alle væverens sager, og han måtte blive i Køge for at holde vagt ved resten af sagerne. Væver Becker kom senere til at bo i Holtehuset. – Vi har her en beskrivelse fra 1780, hvorfra det fremgår, hvilke stuer og møbler der findes på Turebyholms slot, som kaldes den store, grundmurede længe og den lave længe.

Beskrivelsen begynder fra den østre ende med værelse nr. 1: – Et lidet kammer med kulørt blomstret Sirtz, hvori er 1 st. spejl i brun ramme og 1 konsolbord. Værelse no. 2 betrukket med Schæffer (Hyrde) ma-

lings voxdung, hvori er 1 st. spejl i brun ramme med forgyldte lister, 1 konsolbord. Bladet indlagt, valnødtræ og foden af billedhugger arbejdede m. forgyldte lister og Zirater samt 1 jern-vindovn. Værelse no 3:

Betrukket med Schæffer voxdung, hvori er 1 spejl som i forrige, 1 konsolbord m. marmor malet blad. Foden af billedhugger arbejde m. forgyldte lister og Zirater, 2 dør skilderier, 1 jern-kakkelovn af 2 etager, 4 ryslæders stole m. ophævede sæder. Værelse no. 4 – den st. spisesal (nu havesal), hvori er 4 st. spejle i brune rammer m. forgyldte lister, 4 konsolborde m. marmor malede blade og forgyldte lister på fødderne.

Parti af havesalen med A. G. Moltke og hustru. Se dør-malerierne.

1 portrait af Deres Højgr. Exc. Geh-Råd grev A. G. v. Moltke i forgyldt ramme, 4 dør skilderier i forgyldte rammer, 14 ryslæders stole m. ophævede sæder, 1 jernkakkelovn af 2 etager på 4 fødder af sandsten. Værelse no. 5: Betrukket m. grønt chinesisk skildret taft, hvori er 1 st. spejl i glas-ramme m. forgyldte lister, 1 konsol-bord bladet af hvid marmor og foden af billedhugger arbeide, 2 dør skilderier, 1 cannapée, sex stole m. flettet rør i sædet og rygstykket, hvortil hynder af grønt plys, 1 jernkakkelovn af 2 etager på 4 fødder af sandsten. Værelse no. 6 betrukket m. grønt trykket voxdung. I dette er: 1 st. spejl i forgyldt ramme, 1 konsol-bord som i no. 5, 6 stole med grønt plys i sædet og

rygstykke, 1 jernkakkelovn af 2 etager på 4 fødder af sandsten. Værelse no. 7 betrukket med hvid i bunden blomstret Sirtz. Derudi er: 1 st. spejl i brun ramme m. forgyldte lister, 1 konsol-bord, bladet indlagt m. valnød og forgyldte lister. Værelse no. 8: Betrukket med blå og hvid trykket lærred, hvori er 1 st. spejl i brun ramme med forgyldte lister. 1 konsol-bord som i forrige, 6 guldlæders højryggede stole, 1 ditto læne-stol, 1 skærm på korsfod af rød rask. 1 jern-kakkelovn af sandsten. 1 senge-taboret m. gult damask betræk på pulten. Værelse no 9: I dette er: 1 st. spejl i brun ramme og 1 konsol-bord som i no. 1.

Dernæst beskriver sekretær Grauer gangen ved de herskabelige værelser, d. v. s. at han vender tilbage til slottets østende. I gangen er 1 st. glas-kugle m. behørig blik lampe og tridse, 2 mindre ditto. Der følger derefter nogle værelser, som er møbleret omtrent som forannævnte samt et værelse, hvori er 1 skakseng m. sribet gingangs omhæng m. dyner. Desuden findes det herskabelige køkken her, et andet køkken og flere spisekamre. Endelig findes der i kælderens under den store bygning 9 kamre uden betræk. 10 år senere indrettes der på slottets loft et værelse.

Den lave længe er delt ved en port. De forannævnte værelser er de herskabelige værelser, men fra porten er den såkaldte forvalter-længe. Over porten er 2 kamre. I underste etage, hvor Thanning bor, er der 8 værelser. I andre værelser bor som nævnt væver Becker. I slottet, herskabelige værelser og forvalter-længen er der 31 værelser foruden kælderens under slottet. Der var altså god plads.

Der kom tider, hvor slottet igen blev beboet. I 1784 overdrages det af A. G. M. til sønnen Caspar med følgende ord: „Som min kære søn, hr. general grev Caspar Moltke ønsker at Turebyholm måtte ham blive overdraget til beboelse, så længe den gode Gud lader mig leve, og han haver tilbuden mig imidlertid at lønne husholdersken og gartneren sammesteds samt at vedligeholde haven uden nogen afgift for mig, så haver jeg herved tilkendegivet, hvad vilkår ham tilståes. Det er fra 1. april 1784, at han må overdrages hovedgårdsbygningen og haven, men når A. G. M. dør, skal datteren grevinde Wedell have bygningen. Caspar Moltke lader hovedbygningen sætte i stand. Han får årlig 30 skovlæs bøg frit hjemskovet, og så længe jagttiden varer, ugentlig et stykke dåvildt og 2 harer. Han får havens frugter, fordi han holder

haven. Gartneren og husholdersken beholder derveds deputater. Men det er først i slutningen af maj 1787, at Caspar Moltke lader sine effekter føre til Køge med skib og derfra med bøndervogne fra Turebyholm, Bregentved og Juellinge. Det viser sig atter, hvordan slægten satte pris på Turebyholm. Og atter udfoldede der sig et nyt liv på Turebyholm både med herskab og tjenerstab. (Se bind I, s. 82).

Da A. G. M. døde, måtte Caspar Moltke flytte. Han rejser i 1793. I juli 1793 afsejler skipper Suhr med grevinde Wedells flyttegods fra København til Køge. Det er adresseret til købmand Olufsen, Køge, hvor bøndervognene henter det. Grevinde Wedell vil selv ankomme til Turebyholm den 14. eller 15. oktober. Hun får det samme vildt som Caspar Moltke. Hendes broder Magnus Moltke opholdt sig i nogle år sammen med hende på Turebyholm. Hun døde 1806 og blev dekoreret med ordenen „Union parfaite“. Hun havde følt sig nær knyttet til Tureby sogn og gav fra 1794 årligt 6 rigsdaler til Turebyholms fattige.

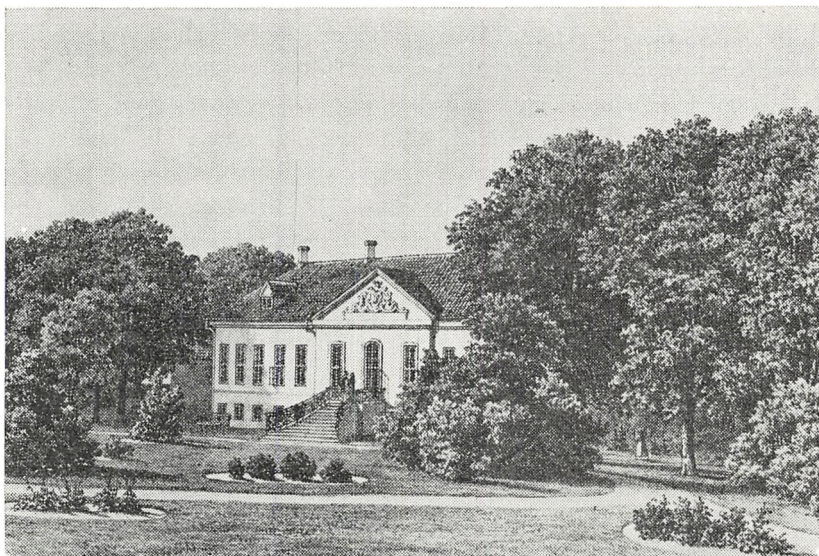
Greve A. W. Moltke tog i juni 1825 ophold på Turebyholm nogle uger. Sønnen Fritz Moltke var spæd og kunne ikke tåle malerlugten i de ny-malede stuer på Bregentved. Sekretær Diedrich skal ordne værelserne, og skovrideren skal rengøre gangene i Dyrehaven. Der skal skaffes plads til husholdersken, forv. Nørager, Bosse og Nielsen (i kvistkammeret på det høje hus), en simpel pige hos Mette, 4 tjenere i porten (lave bygning), de to små drenge i forrige sovekammer, deri en seng til 2 piger, hovmester Stabel i Ulrichs værelse, komtessen i sit gl. værelse, Rasmus og 1 staldbetjent i kælderen, to staldbetjente over porten. Altså en stor stab at flytte ud for nogle ugers skyld.

På ny blev Turebyholm en sommerresidens. Og først i 1851 blev Turebyholms hovedbygning påny beboet. Det var som tidligere nævnt greve Fritz Moltke. Se på de dejlige malerier af Hansen-Balling og Kierschou, der viser den lave længe og hyggen der. Pumpen stod, hvor cementbrønddækslet er; det gamle hus ved vognporten er borte, men vognporten er den samme. Men siden disse billeder er malet, er der bygget en syd-nord liggende hestestald, som Tureby brugsforening nu bruger.

I 1861 har greve Fritz Moltke i sin husholdning en husholderske, en husjomfru, en barnekone, en gift kammerjomfru, kammertjener (Peter Olling), tjener Jens Christensen, kusk Hans Chr. Seden, køkkenkarl,

rideknægt, stalddreng, 2 stuepiger, opvartningspige, kokkepige, hønsekone, hovmester (lærer Stabell).

Fru pastor Markussen fik lov til at bo på Turebyholm, da hun blev enke i 1859. Hun boede da først i forpagterboligen, der var ledig, og senere i den nybyggede tilføjelse til slottets øst-ende. Fru Markussen skildrer i følgende breve levende livet på gården:

Turebyholm slot set fra nord. Ca. 1850.

Den 3. november 1865 skriver fru Markussen til sin søster Hedevig i Norge: „Jeg vil nu springe lige ind i det praktiske. Efter tusinde omstændigheder og mange skriverier, fik jeg da dit chatol pakket ind og sendt til Køge, for derfra at afgå med en fragtmænd til København, hvor det bliver bragt lige ud på et af Anholms skibe, som bliver færdigt til at afgå i næste uge. I dag er det fredag, det bliver vel så om en 8 dage. – Gid det nu var hos dig altsammen, velbeholden, så ville jeg være glad. Jeg synes ordentlig det er rart, at Anton ikke ejer synderligt mere af de jordiske ting end du, så går det lige op, desto større rigdom have I i hinanden – al verdens herlighed kunne dog ikke bøde derpå, hvis her var fattigdom. – Fint hø til at pakke chatollet i måtte ikke tages for Vahl, han kom og tog det fra dem; de skulle nøjes med halm.

Godt er det, at chatollet ikke er pudset af, thi hvor skulle jeg have fået klæde til at svøbe om det inden for halmen? Rigtignok er her som overalt knapt med foder i år, men på en gård med 300 køer, bliver en sådan klat hø dog en biting. Det lader nok som Vahl er villig; han har sagt ja til, at jeg fik folk til hjælp til det, har også talt med en købmand i Køge om at tage sig af det, men i grunden er det ham aldeles ligegyldigt, hvorledes alt bliver gjort, midt i det kommer han op jager folkene til noget andet og lader mig kun beholde en lille skidt hjulmand, der er ligeså ligegyldig, så havde jeg ikke selv været til stede, var det gået af med hele denne halvdel ganske nøgen. Så – nu har jeg givet min galskab luft, nu om noget andet. Nå – Ane er da nu gift og bortdraget, endelig nåede vi da så vidt. I søndags. Brasch holds gudstjeneste her og viede dem bagefter. Brudeparrets to forlovere, Engell og en kone af Anes familie udgjorde selskabet. De fik kaffe og søsterkage inden kirken, Ane og Anders gik til alters først. Efter kirken smørrebød, øl og brændevin. Så lavede jeg maden til: Dejlig suppe, kød med peberrod og lagkage. Gammel vin. – En time efter kaffe og søsterkage, og så var gildet forbi. Vi spiste nede i spisestuen. Det hele gik meget pænt. Der var ordentlig samtale ved bordet, og Ane paraderede ved bordenden, vi andre vartede op. – Dejligt er det at kunne røre sig frit dernede; Magda og jeg boltrede os rigtigt og indrettede alt efter vort eget hovede, nu, vi have lov til det. Den nye pige lader ganske flink. – I Frederiksborg er det skidt. Carl har været der nu igen. Men de bærer dem ufornuftigt ad, og så længe de ikke vil indskrænke dem til det mindst mulige, kan intet forslå. Endnu er det ikke bestemt, hvad vi ville give, ingen af os kan give synderligt. – Svend og Marie var 8 dage, og er meget vel fornøjede med deres rejse. De kom oplivede og fornøjede hjem, og Mine fik da heldigvis lov til at blive 8 dage længere. – Dolly har det meget godt og føler sig rask og fornøjet. Den 28. tilbragtes derovre. Kom der kl. 1 til middag. Sød suppe og dyresteg, hele egnen havde spist dyr her – her har været jagt, og greven har uddelt til alle. Jeg fik såmænd også et dyr til min og endnu mere Anes fortvivelse, ja – vrede og ærgrelse, thi hun måtte jo gøre det i stand. – Lund havde måttet bede 2 fyre til at spise med af dyret; en ny avlsforvalter og en gammel fuldmægtig. Det var jo ikke så morsomt. Men efter kaffen gik de da bort nogle timer, og så snakkede vi fra leveren,

kan du tro. Et lille bord med kringle, et dejligt strikket tørklæde og en bog var der også til mig. Dolly var sød og glad. Jeg fik dit brev dagen før. På selve dagen ikke et ord fra noget menneske. – Her på gården forestår nu store forandringer, Vahls skulle bort, en hr. Thalbitzer bliver forpagter og skal bo i Vahls lejlighed og have denne til; jeg skal flytte, så meget ved jeg, men heller ikke mere. Ludolfe ved hvilke værelser, jeg skal bebo, men må intet nævne. Jeg fik presset ud af hende, at jeg skulle flytte, som hun længe har vidst, men mere ikke. Jeg ved, at grevens vil nok gøre det godt for mig, for at få mine gamle møbler lidt pudset op, og indrettet efter den ny lejlighed. Men omtal ikke denne min flytning til noget menneske, som kunne omtale det i noget brev til Damark, det var galt, om det kom for grevens øren. Schøen har købt Lützons gård „Hvalgård“ for 19.000, Lützon gav 26.000. – Jeg har i dag igen begyndt min lille skole. Den mindste kommer nu med, så her er 3. En sød unge, den lille. De 2 store havde aldeles glemt alting, uagtet de havde gået hos Galthens lærerinde og i Kæderup i sommer. Ligeledes blottet for disciplin, som jeg dog havde fået dem indskærpet. Nu begynder vi forfra. Og så ender jeg da min lange skrivelse. – Her bliver ellers lutter nye omgivelser. Jeg bliver fremmed fugl på kvisten – ja, ja, det går nok endda,“ farvel din A. M.

Fru Markussen skriver igen den 18. december 1865 til søsteren: „Nu er det desværre snart sengetid. Jeg blev afbrudt ved et lille aftenbesøg af Heiberg, og må se til at fortsætte i morgen. Det er så besynderligt så længe intet at have hørt fra dig, jeg ved ikke rigtig, hvor jeg skal begynde, da du sådan er ude af det hele. – For resten står Tureby som det plejer, og alt går sin vante gang op og ned „snart i fald og snart i sæde, snart i sorg og snart i glæde,sådan er vor levnedes mål.“ – – –

Hvordan du og Anton har det og tante Christine hører med til de temaer, som jeg dagligt variere i tanken, men variationerne bliver snart for ensformige og trænger til lidt afløsning af virkelige efterretninger. Vor nabo have nu 2 små piger i stedet for 1, men desværre har Adelheid stået for tidligt op og været for rask på det, og må nu holde sengen en tid og ligge ufravendt i samme stilling nat og dag, hvilket jo er besværligt, uagtet hun ikke er hjertesyg. Mine drenge, som jeg kalder dem, har fået en lille bror, hvorover de er henrykte. Jeg har dem nu alle 3, den nuværende næst yngste har nylig begyndt, han ville endelig

med. Bogstaverne kan han omtrent nu, han er $4\frac{1}{2}$ år, og en sød unge hos mig. Hjemme er han noget af det uartigste, man kender, dog har det hjulpet, at han har begyndt at gå herover, han få dog et begreb om, at der er noget han må, og noget han ikke må. Jeg var derovre før i aften, og deres fader sad nok så hyggeligt med dem alle 3 og så med i deres bøger og på deres tavler. Moderen ligger endnu. – Men nu god nat. – (Den 20.). Jeg er meget ked af ikke at have fået brevet færdigt og af sted, nu får du det vel næppe til jul, men du aner ikke, hvor lidt ro her er til at skrive, da så mangfoldige mennesker gør fordring på min tid, og jeg næppe lever for mig selv en fjerdepart af dagen. I går gik jeg for eksempel en tur med grevinden, måtte blive til middag og have Frederik og Tim om aftenen, de små, søde bæster. Så er der Adelheid, der kan behøve en af os al den tid, vi kunne undvære, og madam Schøen skal jeg også være lidt hos af og til. Så kommer dertil, at der snart kommer en anden herind. Så det er undertiden umuligt at komme til noget. Morgenen går med huslig syssel. Kl. 10 har jeg drengene, der er her til $2\frac{1}{2}$, så køkkenarbejde, så klæde mig på (5 minutter), så spise, så ind til Adelheid, og så er det mørkt. Og om aftenen kommer Bøthe ofte eller en og anden, og dermed er dagen gået. – Til maj skal Tureby overtages af den nye forpagter Thalbitzer, en elskværdig, ung mand, gift med en meget rig dame, frøken Neergård, de skulle bebo Vahls og min lejlighed. Hvor Vahls skulle hen, aner vi ikke, jeg ved ikke, om der er taget nogen bestemmelse. Jeg følger med gården, som et andet appendix, men skal om at bo et sted deromme. Hvor ved jeg ikke, men jeg er ubekymret. Greven gør det nok godt for mig. Det værste er, at jeg kunne behøve at forny en del af mine møbler, da de er faldefærdige, som jeg har (30 år gamle), så du kan begribe, at jeg ønsker, at jeg havde solgt hele klatten på auktionen og købt ny, nu har jeg ingen penge at gøre det for, det gamle må gå så længe, der er mulighed for. – Jorderne er nu delte, således at her er blevet 2 gårde, og der er bygget en dejlig bygning (som et slot) på den anden del. Den gård skal hedde Turebylille, og er bortforpagtet til en rig hr. Schumacher. Således forestår store forandringer i vor lille verden. – Hvad den store politiske verden angår, da hører man nu ikke til ret meget. Der tales en del om personalunionen, men Madvig, Clausen, Ploug og alle fædrelandets sande venner råbe stadigt og stærkt

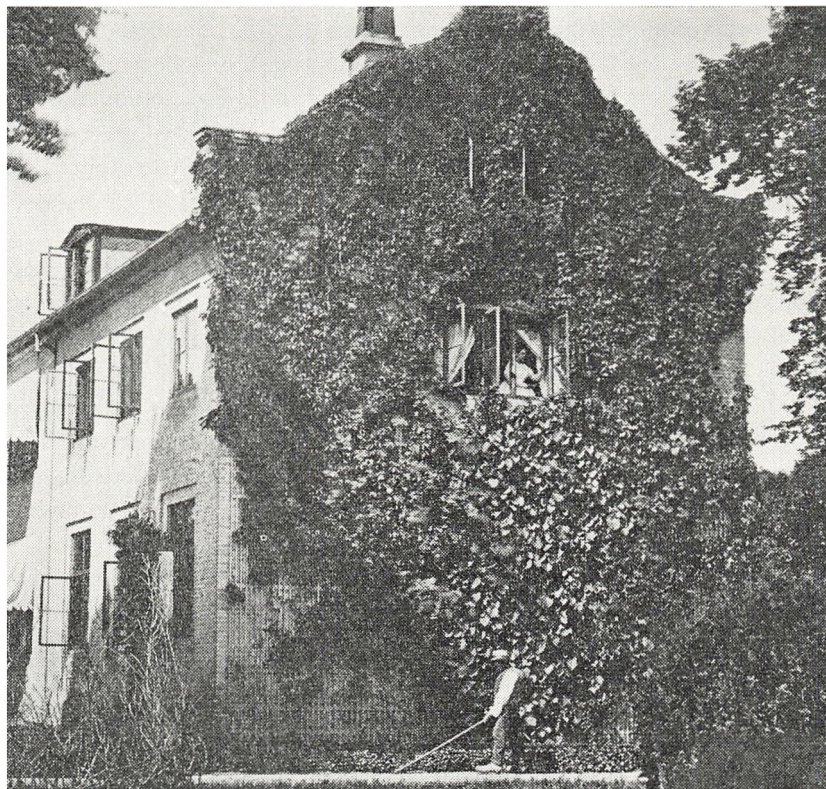
imod. At det gamle ministerium gik af på grund af, at de ikke kunne gå ind på forslaget til forfatningen, har du måske læst i Javas blade. Friis Frisenborg er nu konseilspræsident, og Rosenørn Teilmann kulturminister – de andre husker jeg ikke, men det er dygtige folk, og alle partier er tilfredse med det ministerium. Monrad er rejst til Ny-Zealand med hele sin familie. Han har trods al den bevægelse, han har levet i, og alt det, der har hvilet på ham i denne tid udgivet Esaias, Job og Psalmerne, oversat efter grundteksten. Han er en åndens Herkules, alt det, han kan overkomme. Jeg synes, det er blevet så tomt i Danmark, siden han er borte. Vi har så få fremragende mænd.“

Den 19. september 1866 er fru Markussen på besøg hos sin broder, pastor Svend Rosing i Magleby, og herfra skriver hun til søsteren Hedevig:

„Ja, du kan tro, jeg længes efter at tale med frøken Larpent, og det skal glæde mig inderligt at tage imod hende på Tureby. Imidlertid har jeg ikke kunnet tilskrive hende hidtil, da jeg aldeles ikke ved, om jeg kan tage imod hende, før jeg får flyttet. Bøthe har jo mit store sove-kammer, selv bor jeg og Magda på gæstekammeret, og så har jeg ikke et hul, hun kan være i, før jeg kommer hjem og ser, hvorledes mine sager bliver ordnede, tør jeg ikke indbyde hende. Jeg rejser, om Gud vil, hjem i oktober, i ugen mellem den 7. og 14., tager da et par dage til Ludolfe på hjemvejen, og så hjem. Magdalene forlader nu snart Frederitz og tager lidt hjem til Frederiksborg, og møder så på Tureby til samme tid som jeg. Skulle nu Bøthe være flyttet, skriver jeg straks til frøken Larpent om at komme, hvis ikke, må det opsættes, til jeg er flyttet. Valentinerne har vist været på Gjedesdahl allerede, thi de har nyligt besøgt Thalbitzer på Tureby, men jeg håber efter at tale med hende, hvilket er den rene sandhed. I dag havde jeg et glædesstrålende brev fra Ludolfe, og ved du hvorover? – Over Bøthe og Sine, som nu skal giftes. Greven giver ham nok en pension (hvor stor ved jeg ikke), som de kunne leve af, og så skulle de bo – hvor? I grevens egne værelser, og rimeligvis have den store spisestue til, dog ved jeg det ikke. Greven overlod til mig at vælge, om jeg ville have de værelser ovenpå, børnenes stuer, sovekammeret og grevindens kabinet eller hans egne værelser og spisestuen. Jeg vaklede meget, thi jeg sværmer for store stuer, men de var mig dog for storartede, og så skulle jeg have køkkenen i kæl-

deren. Nu bliver der nok indrettet køkken til udsigt fra grevindens kabinet, som også skal være mit eget værelse og dagligstue i sovekammeret o. s. v. — — — Det kan jo blive dejligt. Rimeligvis flytter så Jfr. Nørager (det er bedre med hende) og Cecilie sammen med Bøthe og Sine, og så kan min egen søster da glæde sig, når jeg får disse gode venner lige

*Tilbygningen til slottet imod øst. Foto.
Her kom fru Markussen til at bo.*

nedenunder mig. Ikke sandt? Det, jeg vil savne, det er min lille udgang i haven fra spisestuen, den lille krog er jeg kommet til at holde så inderligt af, men man kan ikke have alt forenet. Det er da dejligt, at du har så megen fornøjelse af din have, gid jeg havde en Anton til at hjælpe og råde mig med min, hvis jeg får en, hvor jeg nu kommer hen.

Ja, gid vi kunne trylle Eder herved, blot en dag – det ønske vi alle, men godt er det, at der er breve til, og at vi således altid i tanken kunne følge hinanden i alt, hvad der foregår.“

Vi forstår af disse breve, at også for pensionisterne var der et rigt liv på Turebyholm.

Efter fru Markussens død i 1885 blev slottets østlige tilbygning og den lave syd-nord liggende bygning revet ned. Men det betød ikke, at man havde slået hånden af Turebyholm. Tværtimod begyndte enkegrevinde Caroline Moltke at bygge en stor bygning ved slottets østende. Se billedet. Denne bygning blev aldrig færdig. Den blev revet ned i 1922, og nogle af stenene blev brugt til byggeriet på Kjelstrupmarken. Grevinde Caroline Moltke ville gerne tilbringe sine sidste år på det sted, hvor hun havde haft nogle rige og lykkelige år.

Da den lange længe blev revet ned, manglede der en bolig til pensionisterne. Derfor blev der bygget en efter den tids forhold stor og smuk bygning ved Dyrehaven. Den opkaldtes efter grevinde Caroline og fik navnet Carolinesminde. Den blev bygget 1886.

Slottet var nu ikke længere beboet. Men når der var kongejagt i Turebyholms skove, blev frokosten bragt til slottet fra Bregentved. Tjenerne anrettede det på Turebyholm slot. Kongejagten sluttede som regel ved Turebyholm, hvor også kong Chr. X deltog med sine to bøsser. Når høn havde skudt den ene af, ladede tjeneren den anden.

I kælderen under den nyopførte bygning ved slottet boede den gamle havemand Jens Olsen. Han boede der ligetil den øverste del af slottet blev revet ned. I kælderen boede også Marie Jørgen Dyrevogters, der ved klapjagterne serverede æbleskiver.

Slottet har i de senere år været brugt til aftenfest, idet det stadig er sådan, at også den yngre generation af Moltke-slægten sætter pris på dette slot, som ikke har forandret sig så meget igennem de 200 år. Kun den østlige ende af slottet bærer vidnesbyrd derom.

Billederne giver et indtryk af den smukke havesal og de smukke billeder, der er malet på væggene. Mon det er F. C. Kierschou, der har malet dem?

Gulvene er med hvidskurede brædder. Der hvor der er slået søm i gulvbrædderne, er der taget en lille flis op af brættet, for at rust fra sømmet ikke skulle komme frem på brættet.

Stenene i den gamle bygning vil kunne fortælle meget fra svunden tid, og det er med dyb ærbødighed, man står ved denne bygning, eller ser den fra den store låge imod syd, hvor ridebanen ligger imellem slottet og nævnte låge.

Turebyholm slotshave

Det er naturligt nu at omtale Turebyholm slotshave. Den have, der lå op imod kirkegården ved det gamle herskabshus forsvandt, og da de nye bygninger blev bygget, måtte der anlægges en ny have, der fik et areal af 20–25 tønder land.

Man begynder allerede på anlægget af haven i 1752. September dette år inddeles pladsen til den nye allé, og der afstikkes en vej øst om gården, i stedet for den vej, der gik i nærheden af kirken. Der blev derved en smuk tilkørsel til slottet igennem alléen. Oberst Eigtved indfinder sig samme måned på Turebyholm for sammen med tømmermanden at afpæle den nye vej, så gartner Randrup, Bregentved, ikke behøver at spille sin tid dermed. Når gartner Randrup kommer i november måned, skal birkedommer Thoroup, der bor på Turebyholm, sørge for en seng og varm stue til ham og ellers gå ham til hånde.

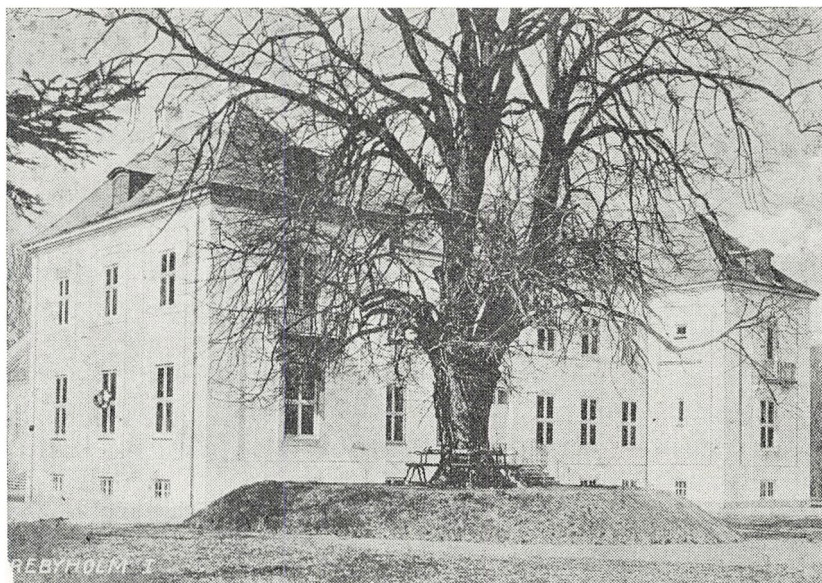
Ved afstikningen til haven skal der være 6 alen uden for den afstukne linie til grøft og plankeværk. Den ene prospekttegning viser haven kort efter tilplantningen.

Det tager sin tid at få afstukket havens linier og vejen. I februar 1754 kan man gøre op med forpagter Wiimb på Turebyholm, der til den nordligste del af slotshaven må afgive den såkaldte Nyby-eng. Som erstatning herfor forlanger han en moderation, der svarer til 40 læs hø, 3 husmænd til ugedagsarbejde foruden 4—5 husmænd for betaling. Endelig ønsker han en aflukning på venstre side af lysthaven til Kalvehaven. Han bliver tilkendt erstatning for 30 læs hø, og han får 2 husmænd til ugedagsarbejde frit og 4 husmænd imod betaling. Greven beslutter, „at forpagteren godt kan få jordstykket vest for haven til kalve og ankelig kvæg, thi når haugen herefter med plankeværk indhegnes, ses intet af dette kvæg uden fra gårdens højde;“ desuden ville det være mere skadeligt med en mængde kreaturer, når dette stykke ligger i fællig, hvor kreaturerne ødelægger grøfterne og grønt, og da

bliver der intet grønt at se. Den dag i dag kaldes dette stykke for Kalvehaven.

I maj 1754 kom der gang i jordarbejdet. Oberst Eigtved skaffer 30 gemene soldater og 1 sergent, som marcherer til Turebyholm den 19. maj. De gemene nyder hver dag 1 mark og sergeanten 2 mark og tillige

Den ufuldendte tilbygning — begyndt 1886 — nedrevet 1922. Set fra øst. Lindetræet med bænken findes også i dag.

frit kvarter. Når der bruges soldater, skyldes det, at der er mangel på folk. Greven håber, at gartner Randrup er på Turebyholm for at sætte dem i arbejde.

Mandskabet skal arbejde 5 timer om formiddagen og 5 timer om eftermiddagen. Det var ikke blot haven, de skulle arbejde i, men de skulle også være med ved kældrenes udgravelse. Soldaterne arbejder flittigt efter den unge Randrups mening.

I juli 1754 sendes 25 frivillige soldater til Turebyholm. Men på grund af regnvejrr og ustadigt vejr dør to af de soldater, der ankom i maj. Disse dødsfald medfører, at soldaterne nu får 6 skilling om dagen, når de er syge, og i regnvejrskage den halve dagløn, selv om de ikke

kan arbejde. For at få løn havde soldaterne altså arbejdet også i regnvejr, og det medførte døden.

I slutningen af juli er man nået så vidt, at man får de forskellige havepinde, f. eks. 900 stk. fyrrepæle. Og i august skal man bruge et par soldater til at grave nogle bede, og i 4 à 5 rader skal der i hvert bed sås det såkaldte waidt. I august har gartner Randrup fået 40 have-spader. Der arbejdes altså på kraft. – I september opdages der „ekstra skøn, sort jord,“ som gartneren må tage vel iagt, og bevare så meget som muligt deraf. Og for at lette hoveriet må der laves 2 kraner med trisser.

Der gik lang tid, inden man virkelig kunne begynde at anlægge haven. Først i juli 1757 sendes gartner Johann Christopher Jungnickel til Turebyholms haveplads for at gøre en tegning til en god og nyttig frugt- og køkkenhaves indretning. Forvalter Selchou, Turebyholm, skal assistere ham og bespise ham de dage, han er der. Jungnickel skal undersøge jordens bonitet og beskaffenhed og så ytre sig om, hvordan værket skal begynde. Derefter vil J. rejse til Altona for at hente sin familie. Det var almindeligt, at man hentede herregårdsgartneren udefra. Turebyholm gods lod på samme tid en ung mand fra godset, Friederich Christopher Teilgård, uddanne, først hos gartner Bruhn, Fredensborg, og senere i Holland og Tyskland. Han får 20 rigsdaler til rejsen og til sine svendes ekvipage over 65 rigsdaler.

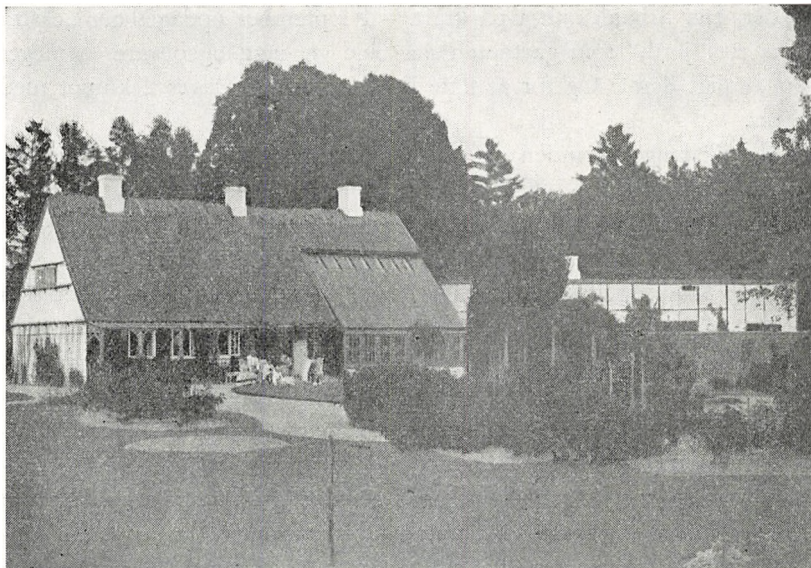
August 1757 gives der tilladelse til køb af 12 spader, 12 hjulbøre og 6 jernriver. Havesnoren kan J. få, når han kommer tilbage fra Altona.

Fra Altona ventes Jungnickel i oktober 1757, men han kommer først i slutningen af november og tager bolig i smedestedet. Hans gods sendes med skipper Schmidt til Køge, hvorfra Turebyholms bønder fører det til Turebyholm.

Jungnickels årlige løn regnes fra Mikkelsdag 1757, og er 200 daler, 18 tønder rug og 20 tønder byg. Greven køber 2 køer og 8 svin til ham. Svinene må ikke gå løs eller på græs. Endvidere får han 8 fv. brænde.

Da vinteren 1757–58 er overstået, bliver der fart i arbejdet. 3. april 1758 nævnes det, at der har været arbejdet på kraft med planering ved 50 arbejdere. Arbejderne får en daglig løn på 1 mark. Den jord, som reoles i foråret 1758, kan istandbringes og benyttes at give afgrøder

i samme sommer, men ikke hvis det sker senere. Indtil juni 1758 har reolagen kostet over 518 rigsdaler. Omkring 1. juni er der bragt en del i stand. Jungnickel skal nu på tegningen vise greven, hvad der er gjort i stand, og hvad der er nødvendigt at gøre endnu i år. Man har en bestemt plan at gå frem efter.

Turebyholms gartnerbolig. Drivhuset er bygget ind i stuehuset.

Oktober 1758 udtrykker greven sin glæde over, at arbejdet skrider så godt frem. Gartneren får nu 50 rigsdaler til køb af 20 skufkarrer og en stk. eenspanninger jordkarre, samt en god materialhest. Fra skoven skal han i vinterens løb have tjørne, humlestænger og stænger til at binde træerne fast ved. For at fremskynde arbejdet får Jungnickel en tysk gartnersvend Asmus som medhjælper fra oktober 1758.

Jungnickel var et hidsigt gemyt, og tingbogen fortæller, at der i den anledning blev holdt retsmøde ved Bregentved birk den 12. maj 1759. I følge tingbogen for Jungnickel, da de to mænd kom med tilsigelsen op og sagde: „Hvad sagen imellem mig og min svend angående, det er imellem os at afgøre,“ og at han skulle bevise, at hans svend var en

tyv og skælm, og han brugte „flere unøttige talemåder, som ej passer her at indføre.“

I retsmødet 12. maj er Peder Wendel, Tågerup, første vidne. Han har før påske hørt gartneren Jungnickel skælde gartnersvenden monsieur Asmus ud for „en gavtyv, spidsbube og frøtyv,“ og dette blev gentaget flere gange. – Gartneren bliver nu råbt op ved navn for at bekræfte vidne-udsagnet, men han var ikke mødt.

Christen Jørgensen Koch, Skrodsbjerg, bevidner, at han engang i vinter efter jul – dagen kunne han ikke erindre – om morgenen, da han og flere håndlangere var i haugen at arbejde, og mesteren og svenden kom hver med sin pind for at skrive, hvor mange hjulbøre jord, hver håndlanger udførte, så han, da han stod i graven og kastede jord op, at mester Jungnickel greb svenden Asmus i brystet, ligesom at ville kaste ham baglæns ned i graven, hvorfor da Asmus retirerede sig ud til siden, hvorpå Jungnickel skældte ham, nemlig Asmus for en tyv, skielm, spidsbube med flere skieldsord af lige beskaffenhed. Dernæst forklarede vidnet, at for nogen tid siden, da svenden Asmus gik igennem haugen og fulgtes med Rasmus Udrider, hørte han, da svenden var kommet ud igennem haugen, at Jungnickel kom løbende efter Asmus med en prygl i hånden, råbte og skieldede ham for en gavtyv, skielm, spidsbube og videre, men hørte ikke, at Asmus talte til Jungnickel eller svarede ham et ord, men blev ved at gå sin vej, og Jungnickel blev ved at råbe og skielde sålænge, han kunne se Asmus.“

Hans Povelsen forklarede, at han havde „set og hørt nogen tid før påske, at svenden Asmus gik uden for i haugen for sig selv alene – og så kom Jungnickel og kommanderede alle arbejderne i haugen, at de skulle jage Asmus ud af haugen, da de og fulgte med, men inden de kom, gik Asmus ud af stachitporten ved de herskabelige værelser, og Jungnickel var løbet efter ham til samme port, og imidlertid såvelsom der, hvor Asmus var udenfor haugen og gik deri den forreste gård, hørte vidnet Jungnickel at råbe, støje, skielde, da han kaldede Asmus for en tyv, skielm og gavtyv og sådant mere, hvor J. blev stående ongefær ½ time og en tid blev ved at skielde, derimod hørte vidnet ikke, at Asmus svarede noget eller gav sig an med J.“ Vidnet havde videre set for kort tid siden, at J., da Asmus gik i haven sammen med Rasmus

Udrider, gik med en kæp i hånden og løb efter Asmus, – men han kunne ikke forstå, hvad ord han brugte.

Som sidste vidne fortæller Rasmus Udrider, at „han sidst i april måned gik her ind i haugen for at efterse arbejdsfolkene, derpå kom svenden Asmus og ville gå til Sprettinge, og da han fulgtes med vidnet igennem haugen, mødte de Jungnickel og hilsede hverandre og ej videre talte sammen, derefter gik Asmus vejen lige frem imellem begge husene og ud af den anden stachit-port, og da Asmus var kommet igennem haugen, tog J. en kæp eller en prygl i hånden, gav sig til at løbe efter svenden, begyndte at råbe og skielde således: „Du spidsbube, du skielm, du tyv, hvad har du i grevens haug eller i mine forretninger at bestille,“ og blev således ved endnu, da Rasmus var langt borte.“

Det blev ikke det eneste retsmøde i denne sag. Tinget tager sagen frem fredagene 25. maj, 8. juni og 22. juni, uden at gartner Jungnickel giver møde. Den 3. august kendes det for ret, at gartner Johann Christopher Jungnickel skal for sine skældsord give 120 rigsdaler til Turebyholm sogns fattige og 1 rigsdaler 12 skilling til justitskassen.

Med hensyn til dommen bemærker greven, at der er handlet ret, men da gartneren er pauvre, og greven ikke vil, at han skal bringes til betlerstaven og derefter skrige og overløbe greven til daglig plage, skal han have sin gage, men der skal dog kvartalsvis decourteres 12–15 rigsdaler, derimod skal svenden Asmus rejse til nytår.

Gartner Jungnickel arbejder på fuld kraft med haveanlægget. I foråret 1759 får han landmålingskæden. Foråret må have været meget fugtigt. Den nordligste del af haven bliver sat under vand. Nu spørger greven gartner Bruhn, Fredensborg, om denne oversvømmelse skyldes plaskregn eller oversvømmelse af åen, eller om det er Jungnickel, der ikke har fulgt haveplanen, og vandet ikke kan trække fra, eller om det er mølleren, der fra den nærliggende vandmølle har ladet vandet svømme over 1. maj. Da J. er opfarende og hidsig og stadig kommer på kant med folkene, går greven ud fra det sidste som tilfældet.

I slutningen af 1759 er der meget arbejde endnu. Greven sender derfor i november 6 stk. plovvante stude fra Helsingør til Turebyholm, for at hestene kan aflastes, og for at gartneren kan transportere den uden for haven liggende sorte jord ind i haven, så studene derved kan fortjene deres føde. Hofstenhugger Fortlings karl, som forstår at køre

med stude, skal gøre nogle rejser med dem til Køge enten spændt for materialvognen eller slæderne. Og han skal lære forpagteren og bønderne den store fordel, der er ved at køre med stude ved tømmertransporter til Køge. I december laves der studehamler og puder til studene. Studene sendes i juli 1760 tilbage til grevens have i Helsingør.

Det er store beløb, der bruges til haven. I årene 1760–61 bruges der over 2200 rigsdaler til arbejds løn.

I foråret 1761 er man nået så langt, at alle træer i haven og i alléerne skal plantes. Og Jungnickel får sin søn, der er udlært efteråret 1760 på Hirschholm, til at hjælpe sig, imod at han får 100 rigsdaler årligt – 50 rigsdaler i løn og 50 rigsdaler til kost.

Vi må altså regne med, at alléerne i Turebyholms have og alléerne til slottet er plantet 1761. Her var nok at gøre for en gartner i Turebyholms have.

Jungnickels temperament voldte stadig vanskeligheder. I januar 1762 kommer han i disput med materialkusken ved Turebyholm, Jens Sørensen, og får ham jaget bort. I hans sted kommer Hans Rasmussen, Nyhuse. Gartneren får 10–12 arbejdere til at fortsætte arbejdet med.

Imidlertid rejste Jungnickel Mikaelis 1763, og nytår 1763 kom der en ny gartner ved navn Blumental (eller Blumendahl), der ligesom Jungnickel nok også kom fra udlandet. Han får i årlig løn 100 rigsdaler.

Et nyt gartnerskifte skete omkring 1771, da gartneren Johann Stade overtog pasningen af slotshaven. Vi får i hans tid et indblik i, hvor meget arbejdskraft der bruges i haven. I september 1773 arbejder Hans Nielsen, Alkestrup, og Rasmus Jensen, Åledshus, hver 26 dage, og herfor får de hver 4 rigsdaler 2 mark, mens Rasmus Jensens hustru for samme tid kun får det halve.

Gartner Stade var kun et par år på Turebyholm. Derefter kom en gartner ved navn Holst. Allerede i 1776 klager A. G. M. over, at han ikke passer haven vedbørlig, og han opsiges derfor fra påske 1776. Da han ikke kan få lejlighed, får han lov til at blive til almindelig Bededag, og han får tilladelse til at få 5 bøndervogne til at køre sine ting til København. På dette tidspunkt havde haven ellers været i god stand, og der fandtes abrikostræer og ananastræer.

Fra maj 1777 ansættes den danskfødte gartner Christopher Pedersen, som havde lært på Bregtved. Til at begynde med får han årlig 60

rigsdaler, frit husly samt 2 skovlæs brænde. Han bliver den 26. januar 1781 viet til „dydselskende pige“ Maren Rasmusdatter, og hans løn forhøjes senere i de 8 sommermåneder til at være 15 rigsdaler pr. måned og i de 4 vintermåneder 5 rigsdaler pr. måned. Desuden skal gartneren levere følgende til grevens køkken hvert år: 5000 gode asparges, 200 hvidkålshoveder, 50 rødkåls ditto, 50 så-føy ditto, 200 sellerier, 200 gode porrer, 400 peder sille rødder, 3 tønder gulerødder, 2 tønder cartøffel, 6 skæpper grønne arter og nogle jordbær.

I 1780 er der tale om, at gartner Christopher Pedersen skal flytte fra gartnerboligen, fordi linnedvæveren Becker skal bo der. Også Niels Jørgensen, der bor i boligen, skal flytte. Begge skal flytte op i kælderen under Turebyholms hovedbygning. Når man har valgt gartnerboligen, skyldtes det, at man kunne få vand fra åen, og indrette en blegedam til væveren. Imidlertid er der ikke højt nok til væven i gartnerboligen, og egentlig vil greven helst have ham til Bregentved, så grevinden daglig kunne følge hans arbejde.

Det er ligesom havens udvikling går i stå under den danske gartner. Han kan ikke slippe bekymringerne for alderdommen og skriver 1784 til greven: „Da det er en sandhed, at alderdommen fører en del skrøbelighed med sig for somme mere, for andre mindre, ligesom det Gud behager, så er det og tillige en bekendt sandhed, at skrøbeligheden holder sig gemenligen nærmest og næst til dem, som i ungdommen ved en fattig opdragelse og siden fremdeles dagligen må gå i trældoms arbejde og endda kuns efter fattige og ringe omstændigheder kan nyde det nødtørftige ophold, og da jeg underskrevne med billighed kan regnes iblandt deres tal, så haver jeg desårsag adskillige gange som nok er bekendt underdanigst fordristet mig at sørge for min højnådigste herre i håb om at nyde enten min frihed eller og en liden forsikring på et ringe ophold når alderdom og skrøbelighed for mig skulle lade sig indfinde, men da det hidindtil for mig desværre haver været forgæves og ethvert godgørende menneske må tilstå, at det er meget tungt i ungdommen dagligen at trælle, når man ej ser nogen udveje til enten hus eller ophold, når man ej længere kan trælle, men stedse må være frygt-som for på den tid af menneskene at blive forskudt, så er jeg dog endnu i det allerunderdanigste håb om, at der hos min højnådigste herre skulle være nåde og barmhjertighed at finde, førend at den almægtige gode

Gud ved døden skiller, os ved højnådigste herres store godgørelighed i dette timelige, og i samme håb er det, at jeg endnu i hjertets dybeste ydmyghed og underdanighed fordrister mig til at fremkomme for min højnådigste herre, om muligt kunne være at tilbede mig sådan nådig forsikring på enten at nyde min frihed eller et ringe ophold, når jeg ej længere kan eller må arbejde som gartner eller og en nådig forsikring på at nyde et på grevskabet beliggende sted såsom enten Turebyholms mølle, Skrodsbjerg mølle, Temstruphuset eller det hus i Ingelstrup, som gårdmanden Hans Jensen i Kæderup for nærværende tid besidder, når beboerne af sådan et sted enten ved døden afgår eller og frasiger sig samme, imod at jeg af sådant et sted svarer den der afgående årlige afgift og vedligeholder samme i forsvarlig stand.“

Christopher P. havde også andre vanskeligheder. I 1784 klager han over, at bønderne i november måned lader deres svin løbe ude, og de kommer helt til Turebyholms have. De bryder ind af det brøstfældige gærde, og der bliver om natten gjort megen skade i haven. Derfor var det hans ønske, at få gærdet udbedret.

Det kneb for ham at klare sig, som før nævnt. Derfor såede han sæd i et stykke af slotshaven og søger i 1785 om at få fri græs til 2 køer, idet han bemærker: „Da jeg er højst nødtrængende dertil, formedelst at det har behaget den allerhøjeste at formere mig min husholdning med små børn, som dagligen skal underholdes.“

Men det, der voldte ham størst fortrædelighed, var, at der boede en enke i huset, og i 1785 ønsker han, „at blive befriet fra sådan uorden, som et drukkenskabs fuld fruentimmer kan føre i et hus.“ I maj måned flytter hun fra gartnerhuset, men da de værelser, som enken flyttede ud af var „i meget slet stand, såsom væggene var sorte som kul, vinduerne i stykker, gulvet forrådnede af møg og skarn, døren ud til landevejen i stykker med videre.“

Ca. 1795 kom der en ny gartner ved navn P. Richter, som sikkert også var fra udlandet. Og dette satte sit præg på haven. Han får lavet bræddekasser til ferskentræer, ligesom han også interesserer sig for figentræer og får rejst cnebærstænger. Laurbærtræerne er han ikke så interesseret i, men hvis han skal have dem, må der bygges et 8-fags hus. Et større antal frugttræer får han også til haven: 32 kirsebærtræer af sorterne: dobbelt maj-prager muskateller, spanske og ungarske kirsebær,

18 pærtræer; pærgemuter og kejserinde pærer, dobbelt løgæbel, pas-pomme rouge samt 8 valnøddetræer og 50 lindetræer. Det var den slags sorter, man fik dengang.

I 1790'erne var der et rigt liv i slotshaven, idet grevinde Wedell tog hovedbygningen og den lave syd-nordliggende bygning med 10 værelser i besiddelse. Og når grevinden var der, skulle arbejdskraften i nogen grad være til hendes disposition.

Gartner Herbst, der kom i 1806, plantede i 1830: 21 æbletræer og 14 pærtræer. Æblesorterne var: gravenstener, jordbæræbler, nonetit, sommer-calcille, citronæbel, hvide hollandske krieger, pigeon, jersa-lemsæbel, bambour rougs og pæresorterne: bergemotte, miscatelle, dia-mantpære, poire blanc og taffelpære.

Gartner Herbst var ugift og fik i løn 100 rigsdaler, 20 rigsdaler i frøpenge, 2 favne kløvet brænde, fri bolig samt kost og lys fra Tureby-holms mejeris husholdning.

Efter gartner Herbst' død i 1844 blev gartner P. Galthen, der havde været på Bregentved i 3 år, ansat som gartner ved Turebyholm. Da

Iskælderbakken.

krigen udbrød 1848, følte han kaldet til at drage med og mødte som underofficer hos major Gerlasch ved reservebataillonen. Galthen skriver således: „Da der står så mange af mine danske brødre, der i dette øjeblik forlader kone og børn og nærings-

vej, og flokker dem om gamle danebroge, o! da er det en skrækkelig tanke, at jeg som et ungt kraftfuldt menneske, der intet har at forsørge, skal blive tilbage.“ Så drog Galthen af sted, men vendte tilbage til

Turebyholm igen. Og få år efter skulle hans navn blive kendt. Til Turebyholms have hører Iskælderbakken. Denne bakke har dette navn, fordi man i denne bakke lagde isen, som man havde iset på vandingerne; som sådan blev den brugt ca. 1800, og der er i bakken et sten-sat hulerum.

I efteråret 1850 gik den 17-årige gartnererelev og rev blade sammen her. Riven fik da fat i nogle pærer, der lå mellem bladene. Han smagte

Havekusk Jens Olsen ved stationen.

på dem, og de smagte dejligt. Det var da virkeligt et fund, og mærkeligt var det, da her jo ikke var frugttræer i nærheden, men kun jasminer og andre blomsterbuske. Han kiggede på buskene og opdagede så, at der mellem dem var vokset et pæretræ op, langt og tyndt, uden at nogen havde lagt mærke til det. Han samlede nogle pærer sammen og gav dem til gartneren, Monrad Galthen, en præstesøn fra Gloslunde ved Nakskov, og han forstod straks, at der ved et tilfælde var fremkommet en fremragende ny pæresort, muligvis fra en pærekerne, som en fugl havde tabt mellem buskene i buskettet. Gartner Galthen, der var en af datidens dygtigste gartnere, fik hurtigt formeret sorten og anbragt

modertræet på en solrig plads, så han en skønne dag kunne præsentere en kurvfuld af de store, flotte pærer for sin herre, lensgreve A. W. Moltke, Bregentved. Greven blev så glad for pæren, at han gav gartneren tilladelse til, at han måtte kalde den grev A. W. Moltke-pære.

Da gartner Galthen døde i København, var det lille, indeklemte pæretræ i Turebyholms have blevet til hundrede tusinder af træer rundt i hele landet og langt ud over landets grænser.

Den unge gartnerlev Jens Christiansen, der fandt den første grev Moltke-pære, døde 1923 i Hadsten, 89 år gammel, så han fik i mange år lov til at glæde sig over sit fund og se, hvilken vældig udbredelse hans pærer fik. Ved en udstilling i København 1850 fik grev Moltke-pæren Haveselskabets sølvmedalje.

Galthen rejste fra Turebyholm i 1887, og efter ham kom gartner Andreas Sørensen, der forinden havde været ansat ved Bregentved have som undergartner. Han virkede med stor dygtighed, og der blev anlagt en stor frugthave ved grusgraven. En af gartner Sørensens gode medhjælpere var have- og opsynsmand Jens Olsen, der kørte havesagerne til stationen. Da gartner Sørensen holdt op med at være gartner i 1931, kom haven under skovvæsenet. Da greve H. H. Moltke overtog Turebyholm, kom haven selvfølgelig ind under Turebyholms ejer.

I Turebyholms have, der med sine 3 alléer er anlagt i en fransksitaliensk stil, er der oplevet meget igennem tiderne, men efterhånden begynder de gamle træer at bukke under for tidens tand. De gamle espetræer er borte, og de store kastaniegrene er knækkede, men endnu kan man se havens stil. De gamle lindetræer med bænke om og stående i nærheden findes let både på Kierschous billede og i haven i dag, men mange andre ting har forandret sig, og i dag er det ikke således, at børnene på eksamensdagen skal på Iskælderbakken som i gammel tid. I det hele taget er vor tids udvikling ikke til gunst for de store haver.

Godsforvaltere i Turebyholm i A. G. Moltkes tid

I begyndelsen havde greve A. G. Moltke sine godsforvaltere boende på Turebyholm. Birkedommer Niels Thoroup blev april 1749 betroet forvaltningen over Turebyholm. Men han kunne ikke i længden klare både birkedommerembedet og forvaltningen af Turebyholm.

I. maj blev Hieronimus Ring ansat som godsforvalter på Turebyholm

samt Juellinge, Tryggevelde og Alslev godser. I hans instruktions 1. paragraf hedder det, at „han skal med al flid, redelighed og vindskibelig- heds forestå det ham anbetroede embede ved fornævnte gårde og godser og derved al utroskab, skade og fordærv af yderste kræfter hin- dre og afværge, alt hvad han derimod og til min interesse, præjudice fornemmer mig uden undseelse åbenbare og tilkendegive og først og sidst lade sig godsernes velstand være sig angelegen. Men da al vel- signelse kommer af Gud og erholdes ved Guds frygt, så må han for alting selv føre et kristeligt liv og levned og foregå gamle og unge på godserne med et godt eksempel, formane såvel mine ved godserne væ- rende betjentere, som bønder og menige almue, at de flittig søger kir- ken og Guds hus og ungdommen, at de uden forsømmelse søger de fra godserne indrettede skoler samt så vidt ham vedkommer række hånden, at de gjorte anmodninger om skolerne vorde efterlevede. Han skal og have indseende med, at bønderne entholde sig fra utilbørlig drik og fylderier og i sådan henseende ej tillade dennem til upligt at have brænde- vins pander.“ Han skal se efter, at bønderne betaler afgifterne, og at gårdene vedligeholdes ordentlig, og at skorstene renses hver måned, at forpagtningskontrakterne bliver holdt, have indsigt med godsernes be- tjente og i særdeleshed have et vågent øje over deres pligter. Også skov- hugsten må han se efter, og han må ikke se igennem fingrene med træ, der fældes ulovligt. Godsets bønder skal han forsvare og „handthæve“ imod alle og enhver, som vil tilføje dem uret, „med al flid og nidkær- hed“ skal han tilse, at godserne kan blive forbedrede, og når en bonde- gård eller hus bliver ledig ved dødsfald, skal han sørge for, gode, due- lige og arbejdsomme personer.“ For at den fordærvelige vane, som bønderne har med at opdrikke deres græsgæld og pantpenge kan af- skaffes, og samme penge anvendes til bondens nytte, skal han sørge for en seddel, hvorefter bønderne selv kan købe jern, tjære, sild, salt eller andet gavnligt og til bedste nytte, såsom enten sprøjter, brand- hager og andet brandredskab, skovredskaber eller deslige og således lade bønderne give fyldest for, hvad der er indsamlet. Årligt skal han lade taxere skoven til olden og føre fortegnelse over det soldaterpligtige mandskab. Regnskab aflægges 1. maj og inden oktober måneds udgang. Inspektøren afholder sig fra al marchandise, således at han ingen krea- turer må have på foder hos bønderne, heller ikke have nogen direkte

eller indirekte del i nogen forpagtning. I årlig løn får han foruden frit hus og ildebrændsel til kost og løn for sig og sine folk 320 rigsd., 30 td. rug og desuden foder til 6 heste, 4 køer, 12 får og 2 grise og søer.

Samtidig ansættes Henrik Leegardt på Juellinge som materialforvalter for samme område og fører opsyn med materialer: hjulbøre, spader, skuffer, sandharpere m. v. Også reparationsarbejdet fører han tilsyn med og sørger for, at brandredskaberne er i orden.

Medens Ring var på Turebyholm, mødte der ham modvillighed. Nogle bønderkarle havde haft slagsmål, og for at undersøge sagen lod han nogle af dem beordre til at møde hos sig, men de var opsætsige og sagde til budet, at de havde andet at tage vare på end at møde efter hans ordre. Han blev meget vred derover og lod strax sadle sin hest og ville hen for at holde forhør over dem og bringe dem til lydighed. Hans kone mærkede imidlertid hans vrede og bad ham for Guds skyld stille sin vrede og gå lemfældig til værks. Hun lod hans hest „ham uafvidende afsadle“ og slap ham ikke, førend han lovede at blive hjemme. Han fulgte hendes råd. To dage efter døde den ene, som havde været med i slagsmålet. Ring erkender „alt Guds forunderlige veje, takker ham derfor på sine knæ og gør et løfte aldrig efterdags at hævnne sig i vrede, men at citere de skyldige for ulydighed.“

Ring var ikke lang tid på Turebyholm. Han blev Michaeli samme år inspektør ved Frederiks Hospital i København. 12 dage efter Michaeli overtog forvalter Christian Henrich Selchou inspektør Rings stilling.

Han skulle beskrive de godser, der var ham betroet. Men det blev til for lidt. I februar 1757 var der ikke sket så meget. På en klage undskylder Selchou sig med, at han har 3 kornmagasiner at tilse, nemlig et på Tureby, et på Juellinge og et i Køge, og der må han med skrivere møde hver ugedag, foruden at han har meget at bestille ved skriverstuen. Desuden har der siden 22. december ligget så meget sne, at ikke blot tagene, men også løsholter er blevet dækket med sneen, så han ikke kunne se, i hvilken forfatning træværket var. Men inspektør Ring svarer, at Selchou kom 12 dage for sent på godset, og at han, i den tid Ring var på godset efter Michaeli, næppe var hjemme en hel dag eller højst 2 ad gangen. Ring mener, at sneen først kom i januar; han har det indtryk, at Selchou ved eftersyn af gårdene krøb over alt

foder og korn for at gøre Ring ked af det. Desuden har Ring i næsten et halvt år haft sin fuldmægtig ved Turebyholm, og denne har fået 25 rigsdaler foruden 1 rigsdaler for hver uge.

I maj 1757 indgiver Hans Pedersen og Lars Andersen klage over Selchou, men greven bliver klar over, at de farer med usandfærdighed,

Turebyholm med havedør og solur.

og de må gå slukøret bort. A. G. M. erklærer, at Lars Andersen har opført sig, så han er straf værdig; men han billiger ikke, at Selchou er blevet irriteret og har givet Lars A. nogle rap med pisken og har gjort det samme ved hans halvbroder Hans Pedersen p. gr. af hans opsætsige opførsel. Lars A. må vælge imellem at blive soldat 8 à 12 år ved gre-

vens søns kompagni, eller straffes eller også antage den ham tiltænkte gård i Hellested. Hvis Lars A. vælger det sidste, skal forvalteren i alles nærværelse „af kristelig kærlighed tilgive ham sin forgangne forseelse, undslå ham for arresten,“ men også tilkendegive bondefogederne grevens „særdeles misfornøjelse med deres lunke og fordækte opførsel.“

Selchou blev ikke så lang tid på Turebyholm. Det var ikke hele tiden, der boede godsforvalter på Turebyholm. Men vi ved, at fra 1. maj 1771–1. maj 1773 var Jens Astrup dér. Han havde også en gård i Rode, men han forsømte sit regnskab og kom i gæld til greven. Han efterfulgtes af Christian Brasch, der rejste 1775.

Derefter blev godserne mere og mere forvaltet direkte fra Bregentved.

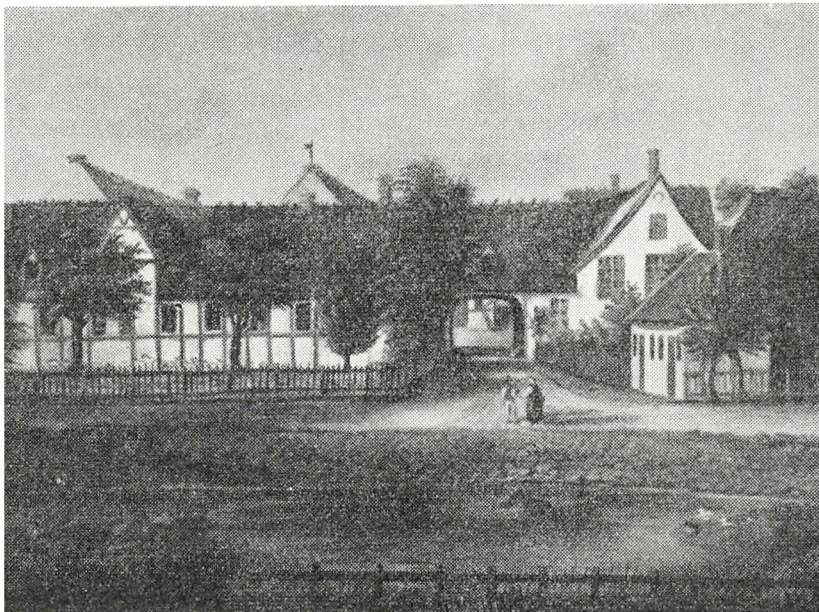
Avlsgårdens bygninger

Forbedringen af Turebyholm jorder fortsattes, og bygningerne forbedredes stadig. En ny kostald blev bygget som østre længe i 1773. Tømmeret købes på auktion i Højstrup og skæres ud i Karise. Byggeriet begynder 1773, så snart som kvæget kommer ud. Der bliver i 1773 kun nedbrudt den halve, gamle længe, og den næste halvdel bygges først i sommeren 1774. Oktober 1774 er grunden under denne lange længe lagt. Fra kalkbrænderiet i Fakse var der til kalkkullen ved Turebyholm hentet 828 td. stenkalk. Bygningen var på 49 fag og havde plads til 170 køer. En stor stald efter den tids forhold. Der blev en port til borgergården.

Corps de garde var endnu ikke nedrevet, men „ligger og vansirer gården.“ Selv da der i 1779–1780 bygges en ny, stor lade, parallelt med den anden lade, bliver den liggende. 13. okt. 1778 havde A. G. M. skrevet til amtsforvalter Bang, Ringsted: „Da den ved Turebyholm værende kornmølle ej er så stor, at den til gården indavlede sæd, derudi kan rummes, så for at forekomme, at sæden ej skal bedærvs og bondens arbejde med at flytte kornstakkene ej skal forøges, har jeg besluttet, at der skal bygges i tvende år, nemlig 1779 og 1780 en ny kornlænge af lige længde som den nuværende.“ Til forv. Aggerup bemærker greven: „Jeg har selv set, at der er sat lige så megen sæd i stak, som der er indført i laden, hvorved forpagteren lider skade, og bøndernes arbejde forøges med at flytte sæd.“ Den nye lade bliver 110 alen lang og 26

alen bred. Juellinge distrikts bønder hjælper med at køre kalksten, tømmer og brædder til bygningen. I 1780 fuldendes længen. Laden var grundmuret og lavet af kalksten. Den var 3 lofter høj og blev bygget sammen med den anden lade ved en 4 fags bygning. Det vil sige, at de 2 store lader, der endnu eksisterer, nu var bygget. I 1840 var der på disse lader 37 storkereder. Storkene havde et stort spisekammer i Lim-

Turebyholms aulsbygninger set fra syd — den lille bygning til højre „Potten“.

ovns mosen, hvor der både var snoge, markmus, firben og frøer, men de søgte også til Børsted og Kæderup moser og på Hårlev overdrev ved Tureby sognes enklave: Storkevænge (sikkert fordi storkene på et vist tidspunkt var så talrige her). Efter 1860 svandt storkenes antal ind. På billederne af de gamle lader, ser vi nu kun en enkelt storkerede.

I 1787 blev der i stedet for det gamle stykke hus, som stod ved kirke-muren, opført en ny, grundmuret bygning af kampesten. Den var på 16 fag og indrettet til fåre-, hugge-, materialhus- samt vognremise.

1802 byggedes yderligere en ny kostald, der var længere end den tid-

ligere nævnte. – 1858 bygges et nyt mejeri, som lå med østenden imod forpagterboligen. 1883 blev den nuværende forpagterbolig bygget. Dog var bygningen imod nord ikke som nu. Der fandtes køkkenet og derpå en kort vinkelbygning, hvor daglejerne spiste og forvalteren på gården opholdt sig, muligvis en rest af den gamle forpagterbolig, som vi ser på et af billederne. Den nye forpagterbolig lå længere ud imod vejen end den gamle. I 1938 brændte den nordligste del af boligen, og denne del blev bygget op i lighed med den øvrige bygning; vinkelbygningen forsvandt, og i stedet blev den nuværende forpagterbolig bygget, som ellers blev brugt til elevbygning.

Der blev også bygget et ishus, der lå nord-syd og blev revet ned ca. 1955. Mejeribygningen blev revet ned 1910.

En lille 3-længet bygning blev bygget omkring 1910 til svinehus og er beliggende nord-vest for gården.

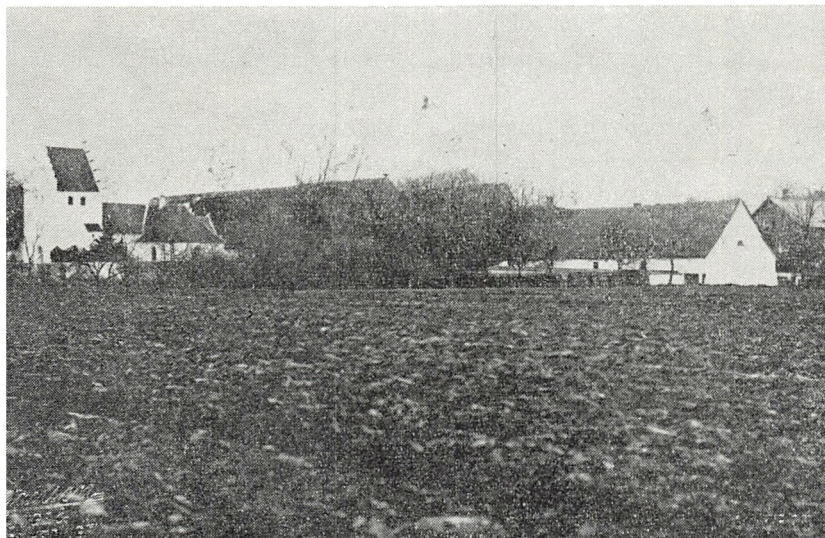
Turebyholms avling og hollænderi

Turebyholms avling og hollænderi var ikke i den bedste forfatning, da A. G. Moltke overtog dette gods. I 1745 blev kvæget revet bort af kvægsygen, og det var dårligt kommet på fode igen. Jorderne blev i ryttergodstiden udpinte. Derfor var der store opgaver for A. G. M. på Turebyholm.

A. G. M. undersøger igennem den hidtidige forpagter Leegardt, bondefogederne og ladekarlene, hvor meget der er høstet i de sidste 2 år, samt hvor stort hollænderiet har været.

Det er meningen, at der skal høstes mere end hidtil. Derfor undersøger A. G. M., hvor meget der har været dyrket af Møllemarken, Kayhøjsmarken, Vester- eller Græsmarken og Dyrehaven, St. og Ll. Indelukke, Quievænget, Kohaven og Boholte. Greven retter særlig sit blik på Hæs, hvis ejendommelige jordbundsforhold er nævnt i bind I s. 11. Det er den største af alle markerne, og den foreslås delt, så den ene del er fra Smedeparkens søndre ende (v. Iskælderbakken) til „Totterod Oerne“ (Tollerød Urne), hvorved Tordens Mosen, Høyed og Maden (Maen) i nuværende Dyrehave med den derimellem liggende agerjord kommer til at ligge som engslet, når denne del af marken er fælled. Den anden del, der er den største, og hvori er Gryntens Mose

og Hindemosen skal ligge som fælled. Greven håber, at denne ordning bliver til gode for både forpagteren og hov-bønderne. Forpagteren får da fælleden at sætte sine kreaturer og især fårene på, når de ikke kan tåle det vanskelige græs i skovene. Forhen måtte han tage sine svage kreaturer ind på stald eller lade dem bevogte i engene. Når den nye

Turebyholm set fra sydvest — den hvide bygning er ishuset.

inddeling er bragt i stand, får bønderne en del mindre hø at høste hvert 3. år. Dette var ellers i de våde år et stort arbejde.

Dyrehaven reserveres til græsning. Underskoven, der er meget tynd, må afhugges for at komme i bedre væxt. Ingen kreaturer må nu komme derind.

Svends Vænge anslås til 10 hestes græsning. De 9 beboere i Alkestrup må, da deres jorder er ringe i forhold til deres hartkorn for 20 rigsd. årligt bruge det nærliggende Svends Vænge til græsning. Forpagteren har græsning nok.

Efter at dette er planlagt, forpagtes Turebyholms avling fra 1. maj 1748 til 1. maj 1751 af forpagter P. Quistgård på Hesede og birke-

skriver Wiimb. Forpagtningstiden er 3-årig, da der er tremarks drift for sædekornet.

Forpagterne får beboelse i den såkaldte „Officersbarak“, som den hidtidige forpagter har boet i. De må bruge: ladegårdens huse, d. v. s. kornladen, fæhusene, hestestalden samt de to huse i materialhuslængen fra dens ndr. ende, men greven skal have lov til at forandre gårdens bygninger. Forpagterne får også frugt- og urtehaverne.

Til sædemarker får forpagterne: 1. Møllemarken. 2. Kayehøjsmarken. 3. Hæsemarken.

Til høbjergning må årlig slås: 1. den engbund, som findes i sædemarkerne, når den er i fælled, enten det hele eller en del deraf, efter som greven lader det inddele. 2. Den i Dyrehaven (nu Nyskov) befindende engslet, så vidt det kan være skoven uden skade; men der må ikke komme kreaturer derind på græsning af hensyn til den unge skovs opelskning.

Til årlig græsgang skal bruges: 1. St. Indelukke for sig selv. 2. Qvie- eller græsvængtet med Ll. Indelukke under eet og 3. Kohaven også for sig selv.

Godsets bønder skal være forpligtede til at så for forpagterne al jorden i Møllemarken med undtagelse af: 1. Den holm, som er beliggende uden for gården og går i øst og vest på den højre side af Møllevej og vender med den ene ende på Lystrup bys tilskiftede jord og med den anden ende på landevejen ved udrider-huset, samt det derfra gående gærde til hjørnet ved lergravene ud til Kayehøjsmarken, 2. Det sædeland på den venstre side af landevejen ind til gården og den såkaldte Nyby eng, ligeså 3. Den jord, som ligger på højre side af landevejen imellem bemeldte landevej og Tinghus-banken (v. Iskælderbakken). I Kayehøjsmarken al den deri befindende sædeland, undtagen den jord fra hjørnet af gærdet imellem Mølle- og Kayehøjs-markerne, 3. Tolv stomper jord ved søndre side af grøften ved Høyed (i nuværende Dyrehave). 4. Ege bjerg (hvor Egeholmshuset lå), 5. Malke-pladsen mellem Elne-Vad og gården (Kalvehaven) og 6. Valnødsbjergs-Holm. Alt dette er bønderne fritaget for at pløje og så. Forpagterne pløjer det med egen plov og ved de ugedagsmænd, som er dem tildelte, lader det derpå voksende korn afmeje og opbinde, hvorefter bønderne kører det ind på den dag, de bliver tilsagte.

De øvrige jorder skal godsets bønder på sædvanlig måde og efter landets skik med ristning, pløjning, sæd, harven og tromlen til de rette tider behandle forsvarligt, de skal tilsiges fogedvis til hver slags sæd, så arbejdet kan gøres på een dag og et samlet sted, og bønderne ikke bebyrdes med flere dages arbejde og henkørsel, når det ellers kan gøres på een dag. Har bønderne heste med på arbejde, anvises et bedested, når der er hvil.

Den jord, som er udlagt til sædland, skal sås med ren sæd; byg-jorderne må ikke sås med havre, der må kun sås havre i udsiderne og nedrige jorder, der ikke er bekvemme eller tjenlige til byg. Der må dog ikke sås byg i den mark, som ellers besås med rug og jorden heller ikke med usædvanlig sæd udpines; den skal nyde sin sædvanlige hvile og forbedres med gødning, hvor det er mest nødvendigt for at få en god byg-jord, og fortsætte dermed, at den kan gå nærmest fra gården og omkring markerne, indtil jorden bliver dyrket. Inden forpagterne lader gødningen udkøre, tager de 4 mænd af godset for at efterse, at jorden bliver „ret forfulgt“, og gødningen henlagt, hvor jorden det behøver. Desuden skal der være 2 mænd fra hvert fogderi, så jorderne i markerne kan deles ligeligt til gødskning imellem bønderne. Gødningen skal køres ud inden Sct. Hansdag, og de må ikke opholdes af noget andet, førend de er færdige.

Greven reserverer sig den frihed at inndele hovedgårdens marker og indelukker til korn, hø og græsning, som han vil.

Til gården henlægges også Tureby og Dalby kirkers tiender, hvoraf forpagterne svarer afgiften, nemlig af Dalby 17½ td. rug, 16½ td. byg og 5 td. havre, og af Tureby 6 td. 6 skp. rug og 10 td. 2½ skp. byg. Det betales efter kapitels takst hvert år til grevens forvalter. Forpagterne får også Tureby sogns kongetiende, som Bregentved har fæstet, og som han sammen med de andre 2 tiender oppebærer i negen, der køres til Turebyholm, hvor det udtærskes og fodringen fortæres.

Bønderne skal slå og køre høet ind, hvilket sidste tager sin begyndelse den første eller anden dag i hvert års juli måned, og skal være tilendebragt, inden kornhøsten kommer.

Inden bønderne tilsiges til kornhøsten, skal der tilsiges de nødvendige folk fra hvert fogderi til at sno bånd til kornets tindsel, som forvalteren har opsiget med. Der må ikke tilsiges flere folk end nødvendigt. Forpag-

terne skaffer materialerne dertil, enten mosefoder eller andet tjenligt materiale.

Forpagteren leverer 48 læs hø à 32 lpd. og 50 læs halv rug og halv bygghalm til 24 lpd. læsset, hvor greven ønsker det. Hvis det ikke leveres, betaler forpagterne 1 rdlr. for hvert læs hø og 3 mk. for hvert læs halm.

De husmænd, som bor i gårdens enemærker og som har jord og eng, skal bruge det som sædvanligt. Det gælder: Christopher Friederichsen i Teilgårdshuset – græs til 2 køer samt det vænge, som findes i Indelukket ved hans hus. Jens Rasmussen i Kohavehuset – græs til 2 køer og 4 får, samt et vænge ved hans hus. Oluf Sørensen i Sprettingegården – græs til 2 køer. Skøttheusets beboere, det vænge, som er indelukket for sig selv, og den øvrige jord, som har ligget til huset i tidligere tid. Endvidere får Tureby vejmølle fri for- og eftergræsning til 2 heste og 4 køer i gårdens fællede og marker samt Våse-vænget, beliggende udi græsmarken ud til Skrodsbjerg overdrev, ligeledes bønderne i Alkestrup og mølleren, den engbund og høslet imellem bæk og gærde, som de fra alders tid har haft, og bønderne i Alkestrup får for denne deres engbund hver 2 høveders eftergræsning sammesteds.

Til gården er henlagte $67\frac{1}{2}$ fuld gårds hoveri. Af hver hel gård og 2 halve gårde skal der køres 3 købstads rejser til nærmeste købstad eller ladeplads hvert år, som ikke må være over 2 mile fra hovedgården, og på hvert læs skal være 2 td. rug eller 2 td. byg eller 4 td. havre eller malt, men det er kun det på gården avlede korn eller tiendekornet. De tilsiges 2 à 3 dage forud af forvalteren. Når der skal læsses af eller på, må de ikke opholdes unødvendigt. Det må kun vare 2 timer, ellers må bonden læsse det af. Det skal ske på belejlige tider og ikke i bondens pløje- eller høste-tid, ej heller når vejene er onde og besværlige. Det kan ikke kræves, at de skal gøre flere rejser, undtagen i forpagtningens 1. år: at køre gårdens vårsæd og husholdningskorn; dertil må bruges 40 vogne fra godset.

Korn, avlet på gården, skal bønderne enten selv eller ved karle udtærskes; dog skal forpagterne holde 2 karle på egen bekostning, som skal udtærskes sammen med bønderne og lade kornet kaste ved tilsagte husmænd og ved dem bære fra loen til loftet. Der skal ske en sådan inddeling, at ingen bonde skal møde til tærskning oftere end hver 12. eller 14. dag, så der er udtærsket senest den første uge i maj måned.

Hvis bønderne hellere vil give penge, skal det tillades dem at betale 11 mark for hver hel gårds tærskning. Er det besværligt at have med kornet at gøre, kan forpagterne selv skaffe 10 à 12 tærskere. Forvalteren må da hjælpe med at finde tærskere.

Bønderne skal rense kornet, men de må ikke tilsiges oftere end hver 3. eller 4. uge. Der skal være en lighedeling imellem fogederierne.

Olden og frugt i gårdens enemærker og skove overlades forpagterne imod, at de betaler brænde-penge for svinene til betjentene. Svinene skal ringes, for de unge træers skyld og for at engene ikke skal oprodes. Ingen fremmede må sætte svin i skovene, sålænge bøndernes svin er der.

Bønderne skal hvert år sørge for at gærderne omkring gårdens marker og enemærker bliver grøftede og lukkede. Bønderne skal også hugge gærdsel til hovedgårdens markers og enemærkers gærder. Forpagterne sørger for, at gærderne bliver lukket forsvarlig og i rette tid af bønderne. Gærderne synes af bondefogederne samt 2 mænd fra hvert fogederi og 4 uvildige mænd. Hvis der kommer et lidet gab eller overspring, skal forpagternes egne folk sørge derfor. Hvis gærderne falder ved stormvind og andre ulykkelige tilfælde, og der bliver et stort gab, skal bønderne tilsiges.

Med jagt og fiskeri må forpagterne ikke befatte sig, og vandet og gødningen skal holdes borte fra døre, stolper m. v.

Forpagterne får 12 husmænd, som hver gør 1 dags arbejde om ugen. Og disse skal også gøre årlig en gående rejse til København, når der skal drives kvæg eller andet. Bompengene betaler forpagterne.

Der gives årlig forpagterne 40 skovlæs brænde samt hjultømmer af eg og bøg til en vogn, som af bønderne hjemskoves til gården. Forpagterne sørger for save, vægge m. m.

Til tagenes vedligeholdelse leverer forpagterne hvert år 40 skovlæs lang-halm, og til bønderne 30 læs nyhalm. Hvis der bliver foder-trang blandt bønderne, skal han sælge til disse 1 læs hø à 32 lpd. for 6 mark og et læs halm à 24 lpd. for 3 mark.

Er bønderne forsømmelige med deres hoveriarbejde, skal det angives for forvalteren, som derpå råder bod og lader dem, som har forset sig, ride på træhesten een eller to timer, ligesom forseelsen er.

Forpagterne må ikke udpante nogen bonde, heller ikke tilsige nogen, førend forvalterens seddel foreligger.

Forpagterne lønner selv deres folk og de fornødne vangevogtere om sommeren til at passe på markerne og leddene. Hvis der kommer fremmede kreaturer ind over gærderne, må forpagterne af A. G. M.s bønder første gang kun tage 1 skill. og siden 2 skill. af hvert hoved og kreatur, men hvis der findes gab på gærderne, må der ikke tages nogen betaling.

Skorstene på gården skal renses 4 gange årligt. Der må ikke ryges tobak ved bygningerne, og kun bruges lygte med lås for og endda kun i forpagterens egen nærværelse.

Alle husmænd på godset skal 1 à 2 dage i høstens tid være pligtige til at tage imod korn i laden.

Til kvægets indbinding skal der det første år leveres de nødvendige bindsler af bønderne.

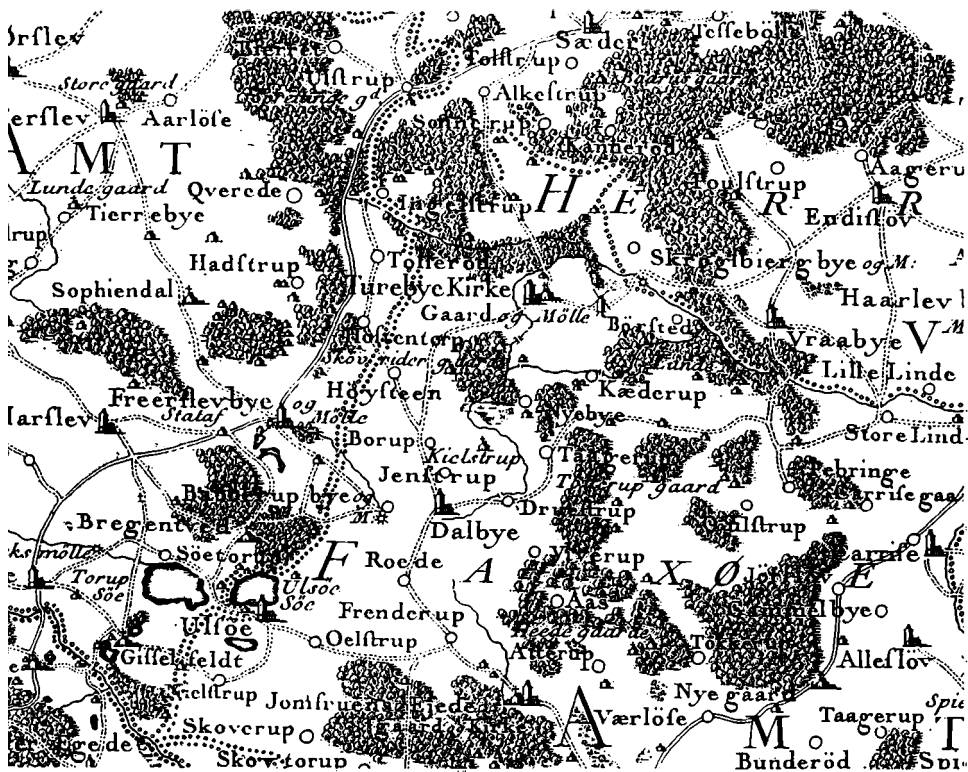
Peder Quistgård og Peder Wiimb skal i 3 terminer 11. december, 11. marts og 1. maj betale ialt hvert år 2000 rigsdaler klingende mønt. Kontrakten underskrives 22. november 1747.

Der blev også nu bragt mere jord under drift. I efterhøst 1749 lader greven med 2 plove opløje gamle jorder, dels i Kohaven og dels i Indelukket. Da det er gjort, køres de opsamlede sten fra markerne og opsættes ved gården. Hertil må der bruges 6 à 8 af de ved Bregentved værende materialheste. Endvidere skal tjørnene i Hæs-marken ryddes. De små tjørne bruges til levende gærder. Også i Indelukket skal de små, unyttige krat af torne, elle og hessel ryddes, for at pløjningen dér kan blive nogenledes „egal“. 10. december er der allerede opbrudt eller ristet næsten 50 td. land i Indelukket, og der er 20 td. land endnu, som kan blive tjenlig. De opsamlede sten kan først bortføres, når det bliver frost.

Og endnu var der det store Turebyholms overdrev, som kunne opdyrkes. Det strakte sig helt til Skrodsbjerg og ned til Alkestrup. Skrodsbjergs gårdmænd havde haft del i dette overdrev og var bange for de påtænkte indretninger med overdrevet. Men til trods for deres ængstelse vil greven ikke undlade at gøre disse nyttige forbedringer, hvortil han har „ret og billighed“, da det vil gavne! Dog skal Thoroup forsikre Skrodsbjergmændene, at der skal ske, hvad der er ret og billigt i denne sag, hvorved „deres utidige frygt betages.“

Det er hensigten, at jorderne inddeles i 6 marker i stedet for 3. Inddelingen begyndes først ved grøften v. Nyby-led og fortsætter til Smede-

broen. Der må købes 3 gamle slæbere eller rytterheste for mindst mulig pris til hjælp. Derved kan plovene besættes med 8 heste, og den 9. kan bruges til skiftning og til at understøtte den svageste. „Når slige gamle

Kort fra 1770. Læg mærke til vejene.

bæster bliver vel fodret, kommer man længst med dem.“ Det var altså et hårdt arbejde med de primitive redskaber at opbryde jorden.

Til Hæsemarken lægges de jorder og enge, som er vesten for vejen til Kayehøjs-marken, som indrettes til 2 marker.

Et vældigt arbejde var det. Gamle gærder skulle flyttes og nye op-sættes. Samtidig med markernes nyindretning må huse flyttes og ny-bygges. De tre såkaldte Vasehuse og Kohavehuset, der ellers lå inde på

markerne og Smedehuset, der lå „næst op til gården“, skal i følge resolution af 7. og 16. december 1749 nedbrydes og opbygges tid efter anden.

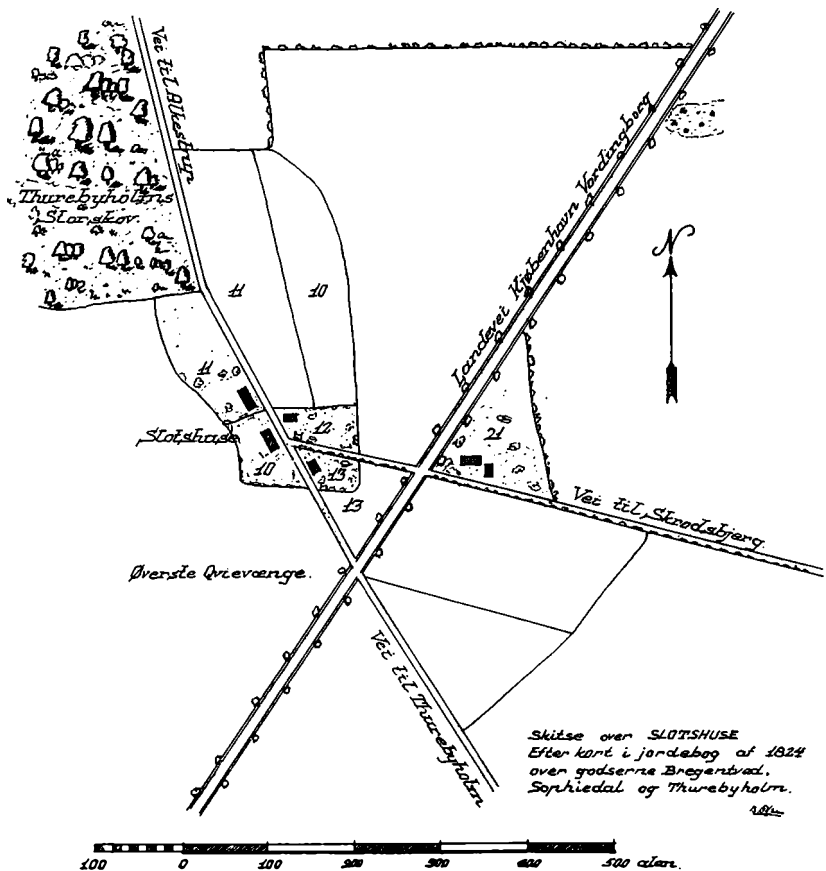
To huse bygges ved Slottehusene ved bommen, som ikke lå som slots-husene nu (se tegningen). Ved leddet mellem sædemarken og græs-skoven bygges et skovmarkshus (Sanderhus). Kohavehuset blev lagt i hjørnet til overdrevet som nu. Der lægges også et hus udenfor bommen ved Tureby vejrmølle, og ved Nyby-led lægges et hus (kaldet Cayemarkshuset, senere Åledshuset) for at hindre, at de rejsende tager den vej ud for at undgå at betale bompenge.

I sommeren 1750 ryddes de små tjerne på Tureby overdrev, for at Slotshusene kan bygges. Pladserne planeres også. I oktober er den sidste grøft, som skal betales med penge, opkastet igennem Møllemarken. Der kommer nu soldater, som har været med ved bygningsarbejdet på Turebyholm. Gartner Schildtknegt, Bregentved, indretter de levende gærder og giver råd om, hvordan de skal anlægges. I november 1750 skriver A. G. M.: „Det er godt, at overdrevets separation nu til fælles nytte og fornyelse: og al kærlighed er fastsat.“ Greven har derved set, hvorledes mere jord kan anvendes forbi Skyttehuset.

En plage var det med vejen fra Borup bakke forbi Skyttehuset (v. Rødehus) ind over Kirkemarken til Tureby kirke, ned forbi Turebyholms nuværende smedie og østen om Nyhusene, hvor den så stødte til hovedvejen mellem Køge og Næstved. Den gang havde man nemlig store kvægdrifter, og de holdt sig ikke altid på vejen; men fandt også ind på kornmarkerne. Den nordgående trafik kunne ligeså godt have valgt den anden vej på Borup bakke, som går over Høsten, Tollerød og slutter til ved hovedfærdselsåren over Ulstrup. Men det gjorde man ikke. Det er forståeligt, at A. G. M. forelægger sagen for kongen og beder om tilladelse til at oprette nogle bomhuse. I skrivelse af 28. febr. 1750 hedder det bl. a.: „I hvor megen umage og bekostning jeg end måtte gøre mig for at få Turebyholm hovedgårds marker, enge og enemærker forbedret og således sat i stand, som det synes, at situationen og stedets lejlighed sådan i nogen måde feliciterer, så umelig er det mig i almindelighed at opnå mit øjemærke.“ Og det bemærkes, at den almindelige landevej, for alle og enhver fra den søndre kant af landet løber igennem alle gårdens marker „og alle og enhver, som rejser til og fra Køge eller København uden undseelse, rejser derigennem med heste

og vogne, med hele drifter af kvæg, svin, får og lam med videre, som føres og drives til torvs, hvorved mine marker og enge opkøres, mit korn og hø på marken, når den tid er, såvelsom gærder og grøfter og især mit kvæg og kreatur, som holdes ved gården og på marken såvelsom mine skove og vildtbane er alle slags insolentier og til dels fare for kvæget af smitsomme svagheder foruden adskillige andre fortrædeligheder ved sådanne fremmede og rejsende.“

A. G. M. gør opmærksom på, at det gør skade, foruden at han, da der løber mange grøfter, åer og bække igennem markerne med store

Slotshusene som de oprindelig lå. Se også ledhuset.

bekostninger må „vedligeholde 3 à 4 fiæle- eller træbroer, som af den idelige kørsel og færdsel derover ruineres og årligen opslides.“ Endvidere må greven med det første på et sted „Wåse Vaddet“ kaldet lade en eng udskære, for at få vandet ud af markerne; og derved må der indrettes en ny bro over denne grøft. Alle disse udgifter profiterer greven ikke så meget af som de fremmede og rejsende, der færdes der, og som ikke bidrager noget til udgifterne. Derimod nedkøres markerne og engene og ødelægges, ligesom der gøres anden skade både ved dag og nat. Vejen bliver nemlig brugt mere nu end før.

A. G. M. får kgl. tilladelse til at sætte porte med bom og lås for op på den søndre grøft ved Dyrehaven (nu Nyskov) ved Skøttheuset, på den østre grøft ved Tureby overdrev. Grevens betjente kan derved „ideligen“ havde kundskab om, hvad for folk og kreaturer, som passerer igennem hans marker. Og desuden anmoder han om, at til hjælp for de mange broer, der skal holdes, må opkræve bompeng. Hver vogn, som kører igennem enemærkerne over de 4 broer, betaler 2 skill., som ved indkørselen ect af de tre steder skal „urykkelig“ betales. Herfor fritages dog Turebyhoims hovningsbønder og de, som rejser enten til Tureby kirke eller Tureby mølle som møllegæster. Ligeledes skal der af hver hest, hoppe, stud eller ko, som rides eller drives, betales 1 skill. og af hvert ungt nød eller kalv $\frac{1}{2}$ skill. og af 4 får, svin eller lam 1 skill. A. G. M. forpligter sig så til at holde broerne og vejen igennem Turebyholms enemærker i stedse forsvarlig stand og ikke tilføje de rejsende nogen forhindring eller ophold. Der blev givet tilladelse til opkrævning af bompeng. Og de tre beboere i bomhusene: ved Rødehus, Tureby mølle og ved Slotshusene fik lov til at få en tiendedel af bompengene.

Fra 1. januar 1752 til slutningen af april s. å. indkommer der ved Skøttheus-bommen 2 rigsdaler 2 mark 2 skill. og ved Overdrevs-bommen 2 rigsdaler 4 mark 4 skill., og heraf får hver bommand en tiendedel.

De nye bomhuse gav anledning til et væddemål, der endte i retten. Skovfoged Christopher Frederiksen, Teilgårdshuset (i Grevindeskoven) indstævner 3. juli 1750 skovfoged Niels Laxmand angående et væddemål imellem dem. Væddemålet drejede sig om de før nævnte bomme. Skovfoged F. påstod, at der iflg. bevillingen skulle være en bom ved Tureby mølle, hvilket Laxmand benægtede. De havde da væddet 10 rigsdaler. – på det tidspunkt en meget stor sum. Da Laxmand tabte

væddemålet, ville han ikke kendes ved det. De to skovfogeder, der til- lige var stævningmænd, blev i retten formanet til at holde fred. F. gik da med til at nedsætte sin fordring til 2 rigsdaler, som Laxmand lovede at betale til Mikkelsdag. Efter at bompengene blev indført de tre steder på Turebyholms enemærker, blev der mere fred på markerne.

Man var imidlertid også begyndt at samle kvæg sammen til et *hol- lænderi*, men her ramte ulykken forpagterne. Det er tidligere nævnt, hvorledes kvægsygen i 1745 havde ramt Turebyholms besætning. I 1746 og 1747 var der kun nogle enkelte tilfælde. 1748 mente man, at man havde fået bugt med den. Og man begyndte at købe kreaturer ind. Forpagterne havde ved juletid 1748 købt kreaturer på Langeland, og de blev overført til Karrebæksminde, hvorfra de skulle drives til Turebyholm. Gisselfeld var mellemstation. I Gisselfelds stalde var man ikke påpasselig, og af de 18 kreaturer, der nu blev sat på stald i Tureby- holm, døde alle undtagen 2. Men også det øvrige kvæg blev angrebet, og i løbet af ganske kort tid døde der 154 stk. Der blev kun en halv snes stk. tilbage af den store besætning. Dette store tab medførte, at de 2 forpagtere sagde forpagtningen op. A. G. M. skriver i den anledning i januar 1749 til forvalter Telling: „Forpagternes ynkværdige tilstand med deres kvægs nedstyrtning og så anselige tal, gør mig ondt.“ Og senere: „Forpagternes forlis gør mig ondt, men den forlis, som Gud har straffet dem med, strækker sig ligeså vel og for de tilkommende tider på min konto.“ Det varer selvfølgelig en tid, inden man kan få samlet en ny besætning. A. G. M. skriver 8. marts 1749 til forvalter Telling, Bregentved, om kvægsygen: „Det er 8 uger siden, den begyndte, og 6 uger siden den ophørte.“ Han har hørt, at Amagerne har inden 3 à 4 uger sat andet kvæg på de forhen inficerede steder. Det kan også gøres på Turebyholm. Forvalteren må imidlertid love, at han ikke kommer i nogen af husene eller staldene, hvor kvægsygen har været. Han må aflægge sin overkjole, når han kommer til Bjørn i det gamle tinghus ved Turebyholm, ikke i en varm stue, men i en kold stue. Og hvis han, når han kommer tilbage til Bregentved, holder sig fra staldene et par dage, kan „ingen menneskelig præcaution være større. Resten får man stille i Guds hånd.“

På grund af kvægsygen kunne man nu ikke få tilstrækkelig bud på Turebyholms forpagtning, hvorfor A. G. M. „i Guds navn“ har resol-

veret at lade gårdens avling ligeså vel som godset ved birkedommer Thoroup administrere. Derfor skriver A. G. M. til Thoroup: „Jeg fider mig da på hans troskab, omhyggelighed og nidkærhed.“

Der blev da også i Thoroups tid gjort forsøg på Turebyholm med at så rug på alsensk måde, og der høstes $17\frac{2}{5}$ fold — et stort udbytte. I 1750 opfordrer A. G. M. til at fortsætte dermed, da det er den mest profitable måde, og endvidere må Thoroup gøre et forsøg med at gøde rug-jorden og derefter i rugstubbe så byg, hvilke kan på den alsensk måde have den allerrimeligste nytte, når gødskningen ligger over på rugjorden og året derefter bliver til byg, nedpløjet og da uden befrugtende ukrudt og brand kan gøre sin rette effekt og således 2 gange bringe retskaffen nytte i stedet for en gang, siden jorden efter rug ordinær ligger stille.

I slutningen af 1749 købes der i Århus 35 køer, som overføres til Kalundborg og drives derfra til Turebyholm igennem steder, der er ubefængt af kvægsygen. Fra Kalundborg drives køerne således: Den 25. december 1749 om middagen i Bægs kro (ved Tissø), og om natten hos Niels Bæg i Reerslev. Den 26. om natten hos Mogens Olsen i Fjenneslevmagle. De ankommer til Bregentved den 27. om aftenen. Til Kalundborg var der sendt 4 karle med 4 heste for at drive kreaturerne på den lange rejse. De fik 10 rigsdaler og 2 skilling til deres egen og køernes fortæring.

1. maj 1751 forpagter Niels Larsen på Hirschholm ladegård hollænderiet ved Turebyholm for 3 år.

I løbet af et år, skal besætningen på Turebyholm nå op til 150—200 køer med tilhørende tyre.

Der er nu 5 græsmarker til Turebyholms hovedgård: Ll. Indelukke Skovmark, St. Indelukke Skovmark samt 3 af gårdens til hvile og græsning årlig udlæggende kornmarker. Hollænderiet nyder først om sommeren græsning i en af de hvilende marker, indtil Sct. Hansdag og derefter skiftegræs i de 2 indelukker og fornævnte græsmark. Når antallet bliver 150 stk., flyttes køerne med studene i en anden græsmark af agerjorden. Når tallet er 200, gives der 2 græsmarker foruden skovmarkerne. Gærderne holdes vedlige af bønderne. Efter at der er indhøstet, nyder hollænderiet ævreds græsning i en eller to af korn- og hømarkerne.

Gårdens 100 à 110 får overtager forpagteren og betaler årligt 8 skill. af hvert får. Han fører opsigt med dem, og skaffer de nødvendige medicamenter, når de bliver syge. Når der er 200 køer, kan fårene tages fra gården. Mangler et får ved forpagtningens aflevering, betales 8 mark danske. Han får også nogle svin, som han årligt betaler 2 rgd. for.

Når køerne kommer på stald, får han 5 læs hø pr. ko og det samme til 100 får, og ligeledes 8 à 10 travet græssede neg til de køer, som ved kælvningen findes ankelige. Halm og avner udleveres ham af ladekarlen i ladefogdens overværelse.

Forpagteren må holde een ko for hver 20 køer, der nyder græs. Han får græs til 4 heste, 30 får og 20 svin. Når der er 150—200 køer, må han holde 6 heste, hvortil gives 16 à 24 læs hø foruden græsning om sommeren ved kvæget. Svinene skal holdes ringede, så de ikke oproder markerne eller engene. Han nyder fri olden til 200 svin i Turebyholms skove, og skal kun betale indbrændingspengene.

Forpagteren skal selv holde de fornødne røgttere til kvæget, men får dog for hver 50 køer korn til en røgter.

Forpagteren får årligt 80 à 100 læs tørv og 20 bønderlæs brænde samt ege- og bøgetømmer til een vogn og eet skovlæs bødkeretømmer, samt 1 husmand til en dags ugearbejde og 2 eller 3 rejser af en husmand til at uddrive fedesvin.

Medens birkedommer Thoroup bor i de ham anviste værelser på Turebyholm og får den indhegnede have fra strædet indtil ladegården og østen og sønden om stalden eller fæhus-længderne, således som det nu er indrettet og til dels på egen bekostning besat med træer, beholder han og den plads bag hønsehuset ud til kirkevejen langs med den nye vejs grøft. Han skal have lov til at have 2 svin gående i gården til sin husholdning og på fælleden.

Greven må opbryde noget af engen på Hæs, beså det enten med espacette lucerne eller kløver til engenes forbedring. Hvis der kan avles mere hø på den gamle Hæs eng, må greven få dette.

Der er nu 200 køer til hollænderiet, og afgiften pr. ko er som hidtil 6 rigsd. og 1 rigsd. 1 skill. af hvert får. Ellers er betingelsen som kontrakt af 1752. I inventarie-besætning af grise, modtager forpagterne 14 ungsvin, 20 grise og 1 lændebrudt so.

Forpagterne får anvist et af de 2 gamle kamre i det gamle vagthus,

hvor der tidligere har været skriverstue og et kammer i det nye våningshus ved de store værelser. Senere får de også hollænderens værelser og ovedrages alle ladegårdens bygninger.

Bønderne må hjælpe med ved pløjning, såning o. s. v. En helgårdsbonde kører 2 læs til København hvert år, enten 3 td. byg, 3 td. rug eller 4 td. havre hver gang.

Forpagterne får 7 husmænd ugentlig samt 10 à 12 gående husmandsrejser til København for at drive lam og kreaturer. Bønderne skal også oprense engene og en dag to fårene og en anden dag klippe dem. Der skal være færdigtærsket medio maj, og hver gang skal der bruges 11 à 12 tærskere. Bønderne skal rense kornet hver gang et gulv er udtærsket og bære kornet på lofterne.

Af godsets mandskab må forpagterne få 2 à 3 karle til deres tjeneste. Brændsel gives også. Greven vil gerne have 10 à 24 stude imod betaling, græsleje og græsning til 40 à 50 får.

Greven reserverer sig Dyrehaven, der nu skal indhegnes og besættes med vildt. Der må ikke have kreaturer deri. Nyby-engen, som ligger nordfor den nye, store bygning, tages nu til have. Der kan da fra den store bygning ned til smedebygningerne (nu gartnerbolig) anlægges en ny vej og allé 20 à 21 alen bred. Derimod skal forpagterne have den plads ved kirken og bag ved laden, som har været byggeplads til de gamle afbrudte barakker.

Også Kaye Kilde Oxekær, smedeparkerne (v. Iskælderen) eller gadedammen og de to gl. parker v. Hørshaven forbeholder herskabet sig. De kan oprenses og oprettes til fiskedamme.

Beboerne i Skrodsbjerg, Alkestrup og Sonnerup har græsning i nogle skove. Turebyholms betjente får fri græsning til nogle heste, køer og får.

I 1750 og 1751 var der plantet 3.000 favne levende gærde omkring Hæsemarken. Hvis der plantes flere gærder, skal forpagteren også være pligtig til at frede dem og i 3. eller 6. år lade knække dem ved torne-sætter Rasmus Hansen i Kålhusene eller en anden kyndig mand, for at gærderne kan bringes til fremvækst og fuldkommenhed. Den årlige forpagtningsafgift bliver 2500 rigsd.

Forpagteren ser sammen med grevens ladefoged efter, at kvæget om vinteren fodres tilbørligt, og om det angribes af blodgang, skal han i overværelse af ladefogeden sommer og vinter hver 14. dag til fore-

byggelse af kvægsyge lade hvert høved indgive 1 pægl spansk salt lage og ½ pægl til kalvene. Dette var for øvrigt noget, som Niels Larsen kendte fra Hirschholm ladegård. Hvis det er nødvendigt, skal han årelade kvæget på egen bekostning.

Kun når en ko er helt udelig, må den udskydes. Der tillægges hvert år for hver snes køer 1 kviekalv og ialt 2 tyrekalve, som opfødes med sødmælk og ellers indsættes blandt kvæget.

Forpagteren svarer skatterne for sig og sine folk. Ingen af folkene må findes med lys i ladegårdens huse uden med en lygte, som med lås er forvaret; de må ikke smøge tobak i eller ved gården eller skyde med gevær der. Når kvæget om sommeren drives til malkepladserne, må forpagteren se efter, at opdriverne ikke ved støjen eller råben alarmerer og bortjager vildtet. Ingen løse hunde må bruges til at drive kvæget sammen. Inspektøren skal vise samlingspladserne, som ved kvægets sammendrivelse gødes.

Der er nogle, der får fri græsning: Mølleren i Tureby mølle til 4 køer og 2 heste, husmanden i Teilgårdshuset 2 køer, Sprettingegårdens beboere 3 køer, husmanden i Kohavehuset 2 køer. Det samme får ladefogden og birkedommer Thoroup.

Forpagteren får det nyopførte våningshus samt en kålhøve, som anvises ham ved gården. Når han flytter, får han stillet 30 bøndervogne til rådighed, som må køre 2–3 mil med flyttegodset.

Forpagtningsafgiften for kvæg, får og svin er 1218 rigsd. 2½ skill. Kontrakten varede kun 1 år, idet Niels Larsen sammen med sin broder: herreds- og birkeskriver Peder Lassen Wiimb forpagtede både avling og hollænderi fra 1. maj 1752–1. maj 1758.

Da de overtog forpagtningen 1. maj 1752, var der 6 marker udelagt til sædeland: 1. Skovmarken eller Qvievænget med dertil beliggende sædeland i Høyets Indelukke, såsom Mølle vænget, Egebjerg etc. – 2. Ting-Marken og dertil inddelte nye mark eller overdrevsvænget, som til dels for nærværende tid med rug er besået. 3. Møllemarken med den del af Kohaven, som samme tillægges og ved oprydning inden og i næstkommende forår for en del til sædeland skal indrettes og opbrydes. – 4. Kaye Høys Marken således som den nu er inddelt og indhegnet. – 5. Dyrehave eller Søndre Hæse mark, som er delt, og hvorfra Skyttehus-

vængerne er afdelte og separerede. – 6. Hæse marken i sig selv, som ved grøft og gærde på begge sider er afdelt og indhegnet.

Disse marker skal forpagterne bruge og dyrke. En plan over, hvordan jorden drives, hviler, gødes m. m. viser grevens inspektør. Forpagterne sørger for, at kun en lille del besås med havre og allerhelst intet, for at jorden ikke skal blive misbrugt til denne sæd.

Ang. engbunden må forpagterne foruden at bruge engene i kornmarkerne, bruge høvlingen fra Dyrehaven, Hæse engene, Høyets skove, engene og Tordens mosen, som skal slås af bønderne og hjemkøres af disse.

Til græsningen får forpagterne årlig de 3 hvilende pløjnings marker og dernæst den del af Qvievænget eller Ll. Indelukke, som fra den nye indrettede skovmark er afdelt og separeret, også St. Indelukke må de bruge. Dog reserveres herfra: 1. de jorder, som er ved opbyggede huse eller huse, som agtes opbygget: Teilgårdshuset m. vænge og dertil indtage, den liden krog, Store Indelukke, Slottehusets 2 gamle og een nye bolig ved bommen (omtalt i det foregående) samt endnu et hus, som ved samme huse skal opbygges, hvilke 3 nye huse skal have den dertil udlagte jord for hjørnet af den ny indrettede mark elled overdrevs vænget, som tilhører Tingmarken, Indelukke-huset imellem skoven og det nye derfra separeret Lille Indelukke med dertil hørende vænge (Sanderhus), Smedehuset og smedien, som står i bygning, og hvortil en haveplads og gårdsrum er indrettet. Bomhuset ved vejrmøllen m. liden have og vænge på 1 a 2 skæpper land.

Forpagter Wiimb klager allerede i 1753 over de nye markindretninger, som birkedommer Thoroup var mand for. A. G. M. skriver 2. marts 1753 til Thoroup, at han af de indkomne forstillinger over indretningerne erfarer, at hvor god hans intention og indsigt på andre landes og jorders økonomi samt behandling har været, så har han dog voget sin sele og naturlige drift til dels for yderligt på grevens bekostnings ved Turebyholm uden at have indvortes og fra roden af kendt den sjællandske økonomi og de folk, som til sammes styring er at få her!

Forp. Wiimb kan dog ikke give greven ren besked om de fejl, der er begået. Derfor vil A. G. M. deklare til Thoroups opmuntring, at han er med de nye jorders indtagelse og opbrydelse under ploven og derved

foretagne indretninger ganske fornøjet, da enhver må tilstå, at de anvendte omkostninger er til gårdens sande forbedring, styrke og nytte. Dog må greven indrømme, at de nye gærder og indretninger er anbragte ubekvemt for forpagteren og derfor bliver bønderne til besvær og underskovene til „nachdel“. Men greven vil ikke tænke mere på de spildte omkostninger, når alt i fremtiden kan ordnes på mest bekvem og gavnlige måde for bønderne, så gården derved bliver forbedret og de gjorte omkostninger kan indhentes ved forpagtningssafgiftens forhøjelse.

Det var på tale at nedlægge de nye indhegninger og vende tilbage til de 3 gamle sædemarker. Dette blev dog ikke gennemført. Først da den holstenske drift blev indført på Turebyholm afsluttedes den pennekrieg, som var opstået om Thoroups indretning af markerne.

En ny 6-årig kontrakt blev *1. maj 1758* oprettet alene med Peder Wiimb.

Der er ikke sket større forandringer i kontrakten. Vase-vænget er henlagt under Turebyholms vejr mølle. A. G. M. forbeholder sig ret til en ny haves indretning og det store huses værelser langs med det nordre fæ- og staldhus samt al den såkaldte Nybyes engs nederste og nordre ende $130\frac{2}{3}$ favne og i den øverste og søndre ende i bredden $76\frac{2}{3}$ favne og så i længden fra stakit-værket ved smeden og til det nye hus $149\frac{2}{3}$ favne. Tillige reserveres til havens brug det stykke jord, der ligger bag ved smeden ud imod landevejen omtrent på 6 à 7 skp. land. Forpagteren får til gengæld den plads ved kirken og bag laden, som har været byggeplads til de gamle afbrudte barakker og forrige lade. Vejr møllen er forpagteren uvedkommende. Nu reserveres St. Indelukke helt greven. Mølleren i Tureby vejr mølle får fri græsning til 2 heste og 4 køer og gartneren ved Turebyholm til 2 køer, som forpagteren lader fodre, de røgtes blandt hollænderiets køer.

Til grevens betjente ved grevskabet, til forvalteren eller hans fuldmægtig gives fri græsning til 2 heste og til udriders 2 heste samt til 4 materialheste i fælleden og blandt hollænderiets kreaturer.

Greven reserverer sig alle de værelser, forvalteren nu bebor tillige med den indhegnede have fra strædet ind til ladegården og østen og sønden om stalden eller fæ-hus længderne, som det nu er indrettet og med træer besat, men også den plads bag hønsehuset ud til kirkevejen langs med den nye vej.

Wiimb får de ved gården indrettede forpagter-våninger. Greven reserverer sig, hvis det er nødvendigt til material- og udriderheste 8 fag hus i den østre fæhus-længde i ladegården og til portrummet, som går ud til det Høye hus og Borgergården. Endvidere også det lidet 5 fag bindingsværks-hus i ladegården, der før har været skriverstue, og bruges til udrider- og materialkuskammer. Frugt- og køkkenhaverne ved forpagter-våningerne må forpagteren bruge som hidtil.

Der er nu 200 køer, og til gården hører *68 hele gårde, 4 bondefogeder*. Der skal fra gården årlig køres 100 læs gødning ud i den nye have. Forpagteren får brænde som hidtil, men leverer på Bregentved 30 læs godt hø og 50 læs god og forsvarlig halm.

Forpagterens afgift er 2705 rigsd. udi dansk courant klingende mønt.

I denne forpagtningsperiode begyndte kvægsygen igen. 29/2 1760 fik forpagter Wiimb rejsepas til indkøb af kvæg. Det lød således: „Adam Gottlob Moltke gør vitterlig, at forpagteren ved Turebyholm under mit grevskab Bregentved, birkeskriver sr. Peder Wiimb, haver for mig andraget, hvorledes han fandt sig, efter omstændighederne, forårsaget tilstundende forår ved een person, navnlig Lars Schophuus, at lade indkøbe i Fyen og Jylland, den ham til Turebyholms gård udfordrende komplette besætning af stude med videre, og jeg haver akkorderet ham denne hans billige ansøgning, så meddeles denne Lars Schophuus hermed denne mine rejsepas for sig og med havende personer, så at vedkommende, ham og dem, ville lade både til lands og til vands, ubehindret passere og repassere, og ellers i alle måder og ved transporten være assisterlig, så og, om kvæget nogensteds af almuen skulle forhindres at passere eller forårsage sinkelse og ophold, da vedkommende amts betjent eller fogeder efter anmodning dem ville til ret forhjælpe; hvilken denne Lars Schophuus og medhavende personer; visende assistance og høflighed, jeg imod een hver efter stand og condition skal vide at erkende med al tjeneste og villighed.“

A. G. M. gjorde en stor indsats for at bekæmpe kvægsygen på sine godser. 11. okt. 1762 henvender Ulrich Green, som havde opholdt sig 23 år i Danmark sig til greven. Han har lagt sig efter kemien og fysikken og giver følgende recept imod kvægsygen: Tag svampe, som er groede, enten på eller nær ved lindetræer, læg samme i drikket for kvæget og lad det drikke deraf, så vil det forhindre kvægets død. Bliver

noget kvæg sygt, så pulveriser et stykke af samme svamp, og giv kvæget det i vandet at drikke.“ Hertil føjer greven: „Give Gud at dette middel måtte gøre forønskede recept.“

En anden opskrift har A. G. M. fået af kammerjunker Ahlefeldt, der er ved hoffet: „Der bliver taget to årer, en på hver side af halsen på køerne, og man lader blodet løbe til det bliver lyserødt. Tvende dage efter gives dem en lag salt og vand; første dag en potte, derpå drives de ud i luften nogle timer og siden hver anden dag en halv potte og dermed continueres 14 dage.“

Den spanske ministers kammertjener har også fundet et middel, hvorefter man skal bruge papatos til køerne, men trods alle de mange midler griber kvægsygen om sig i februar 1763, og greven giver tilladelse til, at der må bruges læsket kalk de steder, hvor det døde kvæg er gravet ned, for at det hastigere kan forrådne, og for at stankene kan tages væk.

Greven mener også, at der igennem kvægsygen kan være et Guds kald og skriver: „Dog det er Guds hånd, og han straffer med nåde,“ men tilføjer „Gud holde nådig sin hånd over mit grevskab og gods.“

Forp. Wiimb led også tab under kvægsygen, men et endnu smerteligere tab led han i 1759, da han hustru døde. Ligtalen over „den i livet ret ædle og i sandhed, nu salige madame Sophie Amalie Wiimb, holden udi Tureby menigheds kirke den 18. oktober, anno 1759 af Hans Pontoppidan“ blev trykt. – Teksten var over Esaias 35. kapitel, 10. vers. Der nævnes blandt andet: „Hendes ægteskab var et eksempel på et ret ægteskab, det varede netop i 6 år, hvilke foregik som 6 dage og på den 7. som tillige var den 7. i ugen, gik hun ind til den evige sabbat, som er til bedste for Guds folk.“

A. G. M. lod i 1764 indhente holsteneren Mathias Vølckers, der først lod indrette Sophiendal efter den holstenske indretning. Snart efter skete det også på Turebyholm. Der var ingen forpagter fra 1764—1767. Inddelingen var færdig i 1767, så kromand Jens Tanning, Nykro (Stat-af) og Niels Larsen, Sprettingegård kunne forpagte gårdens avling og hollænderi på 11 år fra 1. maj 1767—1. maj 1778.

Den holstenske drift gav en stor forandring på markerne. Nu blev gårdens sædeland og engbund delt i 11 kobler og indhegnet hver for sig. Der graves grøfter i hvert kobbel. Og først når dette er sket overalt i markerne, skal forpagteren betale den høje forpagtningssum. De 5

kobler skal årligt ligge i græs, og i 11 år ikke høstes hø af dem. I engene og græsningerne må der slås hø, når engene og hullerne kan tåle det. Der må ikke på græsningen gå svin, får eller gæs, uden der er en hyrde. Forpagteren må ikke holde geder og bukke og heller ikke sætte svin i skovene, førend olden er faldet; fårene må slet ikke komme i skovene. Svinene må gå i skovene til udgangen af februar måned.

Det 6. kobbel skal ligge brak eller i brækning; det tillades forpagteren at så nogle tønder boghvede, ærter og hørfrø heri ved egne folk. Om vinteren skal forpagteren med egne vogne køre 200 læs gødning ud på brakmarken og lægge det yderst i marken. Da herregårdens vogne er større end bøndergårdens, svarer disse 200 læs til 600 bønderlæs. Bønderne må også gerne køre nogle læs gødning derud og sætte dem der. Man må altså ikke have opdaget gødningens værdi. Gødningen skal strøes ud fra foråret og til Sct. Hans.

Det 7. kobbel sås med hvede, og det 8. med byg, dette kobbel bliver pløjet 3 gange af bønderne. Det 9. kobbel besås med vinterkorn og ærter, og her pløjer bønderne jorden en gang. Det 10. kobbel besås med havre og pløjes en gang af bønderne; forpagteren må så nogle tønder byg heri. Også det 11. kobbel skal pløjes een gang af bønderne og besås med havre.

Hvis der i enghaverne er jord, der er tjenlig til udsæd, må forpagteren lade en 11. del opbryde, gøde og beså, og bønderne skal høste det, men al harvning på gården er hovbønderne fri for.

Bønderne skal holde de udvendige grøfter, men forpagterens folk de indvendige grøfter. Bønderne skal også køre korn og hø ind, men forpagteren „må ej til hver luge eller tvist lade komme til hove mere end 3, 4 à 5 vogne, ligesom stedet er nær hos- eller fraliggende.“ Bønderne skal også tærse, men ikke længere end til maj måneds udgang, og hvis der ikke er „udtorsken“ til den tid, lejer forpagteren selv folk dertil.

Bønderne skal rense korn, skovle gård, to og klippe får. Hver helgårds bonde forretter 24 arbejdsdage samt stiller en dag med et redet bud og en vogn med 2 heste og bortfører dermed de små sten, når der høstes. Fra påske til marts forretter hver bonde 10 dage med et stort og 6 dage med et lille bud. De skal komme til hove hver dag kl. 7, holde middag to timer, og arbejde til kl. 7, hvis det ikke er mørkt forinden. Fra marts til påske skal der møde fra hver bonde 5 store og

3 små bud ved solens opgang, holde en time middag, og siden arbejde til solens nedgang. For at undgå al disput skal der hver gang, der er forrettet arbejdsdage, skæres mærker på to ligedannede stokke. Det var altså den måde, man kunne kontrollere, hvor mange dages arbejde, bonden havde gjort. Dertil kommer også, at bønderne skal føre både gårdens kornvarer og tiendernes kornvarer til udskibningsstederne. En hel gårds bonde skal føre 2 læs enten af 3 td. rug eller af 4 td. havre til København og resten til Køge eller de belejligste udskibningssteder. Men de må ikke tilsiges, uden det er sagt til forvalteren forinden.

Når bønderne kommer til hove, sørger forpagteren for et sted, hvor de i en à to timer kan bede med heste og vogne. Når forpagteren har indbundet sit kvæg, må bønderne lade deres heste og kreaturer gå i de kobler og enghaver, hvor der var græsning. De måtte gå der til 14 dage førend hvert års 1. maj. Endvidere er der to enghaver, hvor deres heste og kreaturer kan gå til 1. maj.

Gødningen i staldene skal forpagteren føre ud to gange ugentlig. Han skal strø med så megen halm som muligt under køerne, „på det at urinen kan blive i gødningen og samme beholde sine kræfter.“

Når køerne er på græs, må forpagteren sørge for, at de bliver malkede i „betimelig tid“ morgen og aften, og når de er ude i de fjerneste kobler, skal der sættes lede på grøfterne, så kvæget kan opdrives til malkning i de nærmeste kobler.

Skovene var endnu ikke indhegnede og fredede. Grevindeskoven bestod imod nord af St. Indelukke og imod syd af Ll. Indelukke, og her imellem var der store græssletter — en trediedel af de to indelukker. Kohaven og skoven ved Skrodsbjerg bliver indhegnede. Der må ikke gå kreaturer derind. Når olden er faldet, må der i de år, hvor der er hovedolden, indsættes 100 svin, og i år med halvolden 50 svin. Greven må i de gode oldenår havde 20 svin og i de dårlige 5 svin i disse indhegninger. I de græsninger, der er uden for indhegningerne, må heste og kvæg gerne gå. De huse, der ligger ved leddene, vedrører ikke forpagtningen, og heller ikke Dyrehaven (nuværende Nyskov). Tureby vejrmølle har jorder i den østre side af Horsehaven og nyder fri græsning i gårdens kobler til 2 heste og 4 køer. Alkestrupbønderne har eng i skovmarken. Sammen med hollænderiet må greven have 12 heste, 6 køer og 1 får. Den engbund, der er på højre side af vejen til Slotte-

husene til Køge mellem koblerne nr. 1 og 11, bliver reserveret og indhegnet. Hvis der her avles mere end 230 læs hø, må forpagteren selv have det. Forpagteren afleverer bl. a. 100 læs halm à 40 lpd. og 100 læs gødning til Turebyholms have, ligesom han lægger materialvogne til, når der køres gødning fra grevens egne stalde.

Der er 200 køer og 4 tyre. I foråret 1767 dør en stor del af kørerne på grund af kvægsygen, og 100 nye køer sættes ind. Forpagteren leverer årlig 2 kalve til grevens husholdning. Så længe den holstenske drifts indretning varer, skal opsynsmanden have sin kost og logi på gården og hø og hakkelse til en hest. Efterhånden som den holstenske indretning skrider frem, forhøjes forpagtningsafgiften. I 1767 er den 2705 rigsdaler, og i 1768: 2900 rigsdaler, i 1771: 3700 rigsdaler. Den holstenske indretning af jorden betød altså en betydelig forbedring af jorderne.

I 1778 overtager forpagter Niels Larsen ene Turebyholms forpagtning, for 2500 rigsdaler årligt. Forpagter Jens Tanning bor dog på Turebyholm til 1780. I forpagtningsafgift gives 4.500 rigsdaler.

Der blev nu ansat 8 grøftemænd, som hver fik 1064 fv. dobbelte grøfter at istandsætte og vedligeholde samt knække de levende gærder. Disse mænd fik årligt fri husly, 1 kos græsning, 1 td. rug, 1 td. byg samt i penge 8 mark og 1 skovlæs brænde.

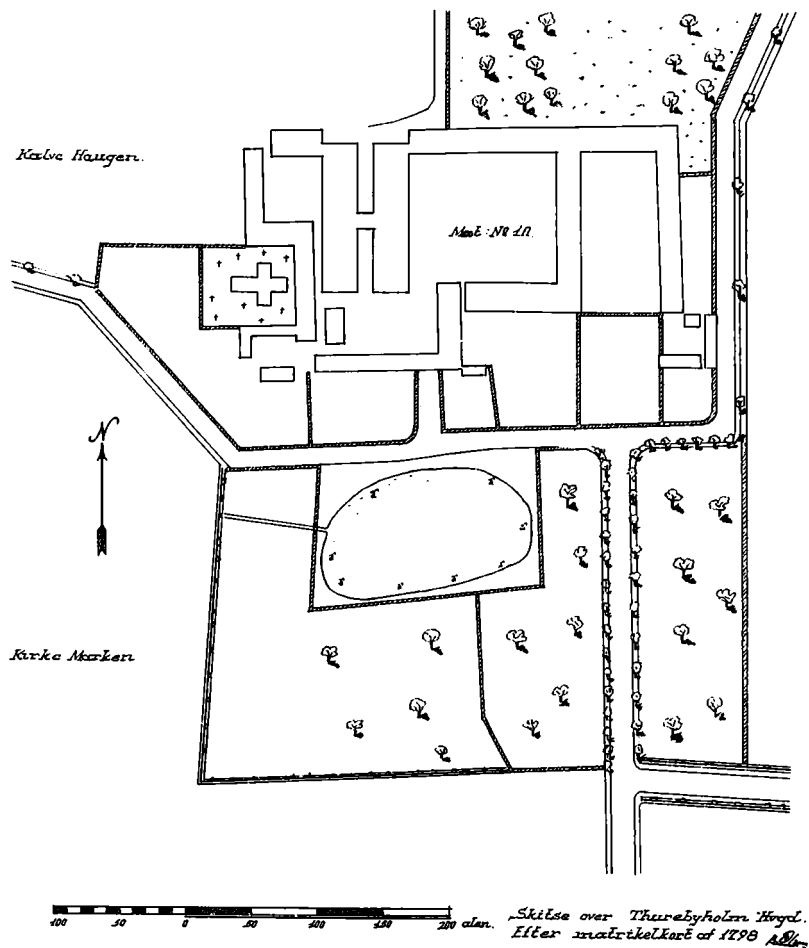
3 af dem boede i Slottehusene og 2 i Ingelstrup og en i Åledshus. Endelig blev der bygget et hus på hjørnet af Hindemosen. (Hindemosehuset, nu Ladagerhuset). På Hæs ved Tollerød Urne bygges også et nyt hus, hvortil var 1 td. land. Men denne jord var så dårlig, at A. G. M. mener, at det havde været bedre at udse et helt andet sted, men måske jorden, når den er brækket og gødsket, kan blive tjenlig til sæd. Da Peder Jensen i 1780 ikke kan have nytte af jorden, og han i den tid, han graver grøfter, ikke kan fortjene noget til føde for sig samt kone og børn, og de er meget fattige, skænkes ham ekstra korn og penge.

Man ser nu den mulighed i øjnene, at der ved Slottehusene oprettes en ladegård. Hvis det sker, vil Turebyholms 11 kobler hver blive på 26 td. land og ladegårdens på 23 td. land.

Vi får at vide, hvor mange gærder og grøfter, der er ved gårdens marker. Af udvendige er der 6390 fv. risgærde, 190 fv. stengærde, 2999

fv. grøfter med planter. Det har været et stort arbejde at anlægge alt dette. Jeg giver et par eksempler på, hvordan beskrivelsen finder sted. „Fra skovriderens vænge til ridebanen ved gården på begge sider af vejen 2788 fv. grøfter med planter. Grøften behøver på de fleste steder at oprenses, og planterne er en del steder borte og i slet stand. Fra skovriderens vængeled til Høstens mark 210 fv. risgærde. Ingen grøft.“

Kun et sted er der ved de udvendige gærder sten, og det er fra Slottehus-vængerne til Skrodsbjerg, hvor de 190 fv. er.

Men hertil kommer så de indvendige gærder og grøfter: „Fra gården til Tingbroen (ved smed Richardts) 320 fv. grøfter med planter. Grøften behøver at oprenses, og planterne er i slet stand. Imellem græsvænget og det store vænge 160 fv. risgærde.“ Om forvaltergården, og om en liden material-gård findes stengærde. Der findes af indvendige grøfter over 1600 fv. risgærde, over 7300 fv. med grøfter og 312 fv stengærde.

Forpagteren må sørge for, at de indvendige grøfter oprenses, planterne på gærderne tilses, og samtlige på grøfterne plantede levende gærder knækkes i rette tid og holdes i god stand. De opsamlede sten køres bort til vejens forbedring.

Forbeholdt herskabet er: Svends vænge og Dyrehaven, ligesom St. Indelukke og Kohaven er indhegnet for at opelske ungsraven. Forpagteren derimod får Ll. Indelukke til græsning, hvor også Alkestrup bymændene må have 9 køer.

Der tilsiges til tærskning een mand af hver gård. Forpagteren må holde en ladekarl, der skal have opsiget med tærskerne og endvidere selv kaste kornet, „at ikke dermed skal opholdes.“ Der må ikke for betaling skænkes brændevin for dem, der kommer til hove.

Forpagteren skal også årligt forrette 4 rejser til København eller Korsør fra Bregentved med en holstensk vogn bespændt med 4 heste og 4 forspands heste.

Turebyholm husmænd forretter hver en gående Københavnerrejse med kreaturer. Forpagteren betaler bom- og accisepege med staldrumspenge.

I 1787 anlægges der efter grøftegravning nogle små broer til hollænderikvæg og til overkørsler i indhøstningens tid, nemlig i Hindemose 2, på Maens slette og Høyet 4, i Tordenmose 4 og i Limens mose 3, ialt 13 broer. Der anlægges også en vej i Kalvehaven langs med Hovhaven samt en bro over åen til lettelse for bønderne. Endvidere skal der i Rødemarken graves nogle vand- og brakgrøfter for at lede vandet til åen i Nyskov. Hertil må forpagteren ikke bruge bønderne. Niels L. begyndte at bruge den skotske plov, der havde en let gang. Bønderne havde ellers den vane, skriver A. G. M., at pløje dybt med

brede furer. „Det er da intet under, at onde urter og agerkål tager så meget overhånd i deres vårsæd og kvæler det lidet af god sæd, som lader sig se.“ Den skotske plov gjorde det bedre. Bregentved fik lavet en plov efter, at den Turebyholmske var afprøvet.

Det var ikke lige godt, at der var to om forpagtningen. I 1777 bliver de uenige om, hvem der skal have avlen fra en brakmark. Et spændt forhold var der mellem forp. Niels Larsen og skovrider Bøgvad. I 1777 havde kreaturopdriverne en fix-hund med, da de drev kreaturerne sammen. Denne hund skød skovriderens jægerdreng, og skovrideren indberetter derom til greven: „Efter at jægerdreng Jacob den 20. hujus havde været i skoven for at efterse et og andet, kom han om aftenen og berettede, at han havde skudt en hund i marken hos forpagterens folk, og det på følgende grund: Jægerdrengen stod ved Sanderhuset og observerede, at fra skoven, Høyet kaldet, kom en anselig rudel vildt og gik udi kvievængene, hvor forpagterens folk opholdt sig med en hund, hvilken straks, så snart den fik vildtet i sigte, begav sig derefter og jagede dem ned over begge disse kobler ind i St. Indelukke.“ Så snart Jacob mærkede, at hunden kom tilbage, gik han til folkene og spurgte dem, hvorledes de turde understå sig at jage således efter vildtet med deres hund, hvorpå de gav ham kort besked, som han ej fandt passende og derpå skød hunden tæt hos dem. Der var også forrige år skudt en hund hos forpagteren, da den i brakkoblet jagede efter en hare. A. G. M. slutter heraf, at de hunde, som „forpagteren har haft ved opdriverne eller vogterne ej har været af de egentlige fix-hunde; thi ellers havde de ej jaget efter vildt. Slige hunde er der ej tilladt at holde, og de må selv tilskrive dem ulejlighed, som desformedelst er forårsaget.“

Forpagterne havde vanskeligt ved at få de nødvendige tjenestefolk, fordi flere husmænd og karle, som tilhørte godset, tjente på andre godser, men de kaldes nu tilbage i 1777.

Forp. Niels L. havde forøvrigt en stedsøn Ole Olsen, der var ladefoged ved Turebyholm, og ansøger om at han må få frihedspas. Han har ellers været hjemme på Sprettingegård, og derfor skriver greven, at det er at forvente, at han er bleven anført til en god agerdykningsmåde, og at han med tiden kan blive en god beboer og gårdbruger, som tillige har noget imellem hænder. Han kan derfor ikke få friheden,

men han kan derimod gøre sig håb om at få en god gård fra grevskabet for tjenlige og billige vilkår, når en sådan bliver fæsteledig, og „han til samme måtte få lyst, dog forinden sådant kan ske,“ må han først have været nationalrytter eller soldat, „siden han er velvoksen, ser skikkelig godt ud, og ej ellers kan få gård.“

Forpagterne Niels Larsen, Turebyholm fortsatte sin forpagtning i årene 1789–1800 for 5.000 rigsd. årligt.

Det understreges i kontrakten, at der må holdes vogtere ved kreaturerne, så grøfter og gærder ikke ødelægges. Der må ikke holdes geder eller uringede svin på græsmarkerne, for at jorden ikke skal ødelægges.

Navnene på gårdens 11 kobler: Tre møllemarker, Rødemarken m. St. Ladager, Langemarken, Kirkemarken, 2 Kvievænger, Vasemarken, 2 Kohave-marker. Fem af dem bruges til sæd og fem til græsning. Et kobbelt brakkes tre gange årligt: efterår, midsommer, hvor 200 læs gødning pløjes ned, og efter høst, hvor jorden beredes til vintersæd.

Som tidligere nævnt overtog Lars Kristian Nyholm i 1800 driften af Turebyholm jorder. Se under Joachim G. Moltke.

Nyholm var født 1. december 1758 i Glumsø sogn på gården „Nødholm“, deraf navnet Nyholm. Han havde en broder, der var præst i Fakse. Selv havde han taget landmålereksamen. I 1794 fik han grev J. G. Moltke ham til Bregentved, hvor han var godsinspektør, 12. oktober 1800 flyttede han med sit „pik-pak“ til Turebyholm. Han var en meget energisk mand, der stadig var i virksomhed som landmåler i udskiftingsårene. Han blev landvæsens- og tiendekommissær for Præstø amt. Han fik flere landøkonomiske tillidshverv og fik derfor titlen justitsråd, som var en stor udmærkelse.

Nyholm blev 1. gang gift i året 1791 med Anna Brandt, der var født 1771 og døde 10. oktober 1805. 2. gang gift 2. marts 1806 med Armgard Maria Hammershaimb, født på Færøerne 18. januar 1784 og døde 19. maj 1859 på Turebyholm, hvor hun var blevet boende, efter at hendes mand var død 29. juli 1824. Sønnen Adam Vilhelm afløste faderen på Turebyholm. Slægten havde i mange år familiegravsted på Tureby kirkegård, men i 1930'erne blev gravstenene kørt ud i mosen og op på Egeholms bakken. De burde have været bevaret.

Nyholm har skrevet flere bemærkninger i sine almanakker. Heraf følger et uddrag: „I året 1801, den 30. marts sås der vikker.“ Jævn-

sides hermed tilføjes: „Den engelske flåde passerer sundet.“ Den 2. april hedder det: Københavns bombardement – jammerligt. Den næste sådag er først den 4. april, hvor der sås ærter og vikker. Derefter sås havre 13., 15. og 16. april. Og den 17. og 18. april havre og kløver. Endelig sås der byg 23. og 24. april, og den 4. maj. Engene slås 25, 26. og 27. maj, men høet (i Dyrehaven) først den 2. juni. Den 4. og 5. aug. mejes rug, den 17. aug. havre og den 18. og 19. aug. hvede. Den 29. aug. har man indhøstet, og 14. septbr. begynder man at så vintersæd, hvormed man er færdig den 23. septbr. Man forstår, at Nyholm ved årets slutning skriver: Lovet være Herren, som gjorde alt godt.

Hans nåde varer evindeligt.

1806 begyndte såningen på sædvanlig tid. – Ærterne begyndte man at så den 8. april, men den 15. april bliver det snefog, og næste sådag bliver først den 23. april, hvor der sås vikker. – Man fortsætter med ærter og vikker den 24. og 25. april og med havre den 16. april og den 1. maj. Byg begynder man at så den 6. maj og slutter den 14. maj. Endelig sår man boghvede den 2. og 3. juni. Mejningen af rug begynder den 21. aug., og den 17. septbr. er der indhøstet. Vintersæden begynder man at så den 20. septbr., og er færdig den 3. oktbr.

– 1808 begynder såningen sent. Det første, der sås, er vikker: den 20. april og den 14. maj er der tilsået. Allerede den 8. aug. begynder mejningen, og man har ganske indhøstet den 3. september. Ud af dette kan man udlede, at sen såning ikke i alle tilfælde giver sen høst.

For nogle af årene er der også angivelse af, hvornår kørne kommer

Lars Kristian Nyholm.

på græs, og hvornår de kommer ind igen. Det første sker gerne omkring 1. juni og det sidste omkring 1. novbr.

Vi må have in mente, at Turebyholms hovedgård fik sået og høstet tidligere end bøndergårdene, da meget af hovedgårdens arbejde blev gjort som hoveriarbejde.

Der blev store vanskeligheder for Nyholm ved forvaltningen af Turebyholm. Det var ikke mindst mejerifolkene, der gjorde ham knuder. Den 10. novbr. 1802 skriver han, at han nødig vil forlade Turebyholm; for han kan ikke opnå indkomster som her, „men når jeg ikke kan udholde dette liv; de daglige fortrædeligheder krænker og kvæler mig, når jeg ikke kan bestyre denne gårds avlingsdrift, så godt som ske burde af mangel på skikkelige tjenestefolk, og sådanne ikke vil tjene her, formedelst stundom mådelig underholdning, jævnlig skænden og tummel, ja, for så vidt rygterne angår voldsomme overfald af mejerskens mand med hug og slag. Hvad da – ville jeg nu ikke påse gårdens indtægter, men lade alt gå som det kunne, lade vedkommende skalte, valte og berige dem alt, som de efter magelighed fandt for godt. Ja, så kunne jeg have det roligt, og undgå ubehageligheder fra den side, men da blev jeg jo en utro tjener og skam burde blive min løn, hvilket jeg så længe Gud forunder mig min forstand, vel skal vogte mig for. – Altså da tingene her nu ikke kan blive anderledes, så ser jeg mig – for ikke til mine uopdragne børns tab at forkorte mine dage af ærgrelse, fortræd og strabasse – nødsaget at bede Deres Excellence, i dyb underdanighed om, at jeg til 1. maj 1803 må forlade bestyrelsen af det mig under andre omstændigheder kære Turebyholm, til hvilken tid de 3 år jeg haver lovet for Deres Excellences regning at bestyre denne gård er udløben. Hvor jeg da skal hen eller hvad, der skal blive af mig, står i forsynets hånd, men her at forestille noget og betyde intet, eller under hvilke omstændigheder det end måtte blive, at bestyre denne gårds drift for andens regning, igentager jeg min begæring om at måtte i nåde blive entlediget fra.“

Nyholm fortryder sit første brev og skriver 12. novbr.: „Sandelig. Gud skal vidne mig, at mit sidste brev til Deres Excellence kostede mig vemods tårer; De er min største velgører; det skal jeg aldrig glemme; at forlade Deres tjeneste blev mig tungt; Deres godgørende, blide og kærlige omgang imod mig, burde overvinde alle vanskeligheder. Men – da

jeg dog næsten ikke nogen dag kunne leve her fornøjet, har måttet lade mig befale af dem, der burde adlyde mig, for ikke at have åbenbar klammeri, haver jeg ikke kunne fået gårdens arbejde fremmet, som det burde af mangel på skikkelige og duelige tjenestefolk, hvilket jeg ikke har været i stand til at beholde eller få i tjeneste, fordi de skulle anse mejersken og mand som husmoder og husfader og være tilfreds med, hvad de fandt for godt at give dem til livets ophold, enten det var godt eller slet, meget eller lidet, ja, om dermed endog fulgte en hoben skældsord, trussel og stundom hug. Sådant adfærd rygtes snart og kort – ingen skikkelig karl tager tjeneste.“ Nyholm føjer til: „Min munterhed forlod mig, tungsindighed tog overhånd og tålmodigheden tabte jeg.“ Derfor skrev han det første brev, og nu har han et forslag til forandring af driften og vil gerne blive. Han vil arbejde under grundsætningerne: „Troskab og redelighed, hvilket jeg næppe skal overtræde og allermindst imod min velgører.“

Nyholm fortsatte ved Turebyholm til sin død.

Justitsrådets søn, Karl, har skildret familielivet på Turebyholm. Bygningen, de boede i, var et langt, men noget smalt hus lige ved avlsbygningerne, „så man havde alle ytringerne af den store, landlige virksomhed for øje.“ Dagligstuen var både spisestue, selskabsværelse og lokale for strykning, spinding og anden huslig idræt. Denne stue havde vinduer til gården imod vest, og ved siden af var sovekammeret, hvortil der kun var indgang igennem dagligstuen. Værelserne havde hvidkalkede vægge, og der blev strøet sand på gulvene.

Lige ved stuen lå køkkenet med spisekammer, fadebur m. m., så man kunne høre stegen og brasen fra køkkenet og lugte maden. På den anden side disse rum „skolen“, hvor huslæreren regerede med de børn, han havde under sig. Imod nord var justitsrådets arbejdskontor, og imod syd kom man fra dagligstuen til salen, der kun benyttedes ved højtidelige lejligheder, og hvis snehvide gulv kun betrådtes med stor varsomhed. Møblerne var dækket med hvide overtræk. Desuden fandtes børneværelser og gæsteværelser.

Interessant er det at høre om husordenen i dette hjem. Nyholm stod tidligt op, drak te, som for børnenes vedkommende bestod „i en pågydelse, hældt over hårdbagte rugtvebakker, en opfindelse fra kontinentalspærringstidens tid.“ Derefter gik hver især til sit arbejde og de min-

dre børn til skole. Senere fik man lidt frokost, som oftest skåret smørrebrød, og omtrent kl. 1 eller lidt før holdtes middag. Hver dag havde sin bestemte kost af tvende retter, hvori dog årstiden, slagtning og deslige kunne gøre nogen forandring. Men altid var det kun landlige retter, frembringelser fra gården selv: Brødet hjemmebagt, øllet hjemmebrygget o. s. v. Ved middagstid blev et stort fløjbord slæbt ind fra gangen og slået op med så mange fløje, som der behøvedes. Der samledes så hele familien, huslæreren eller lærerinden, eftersom det mandlige eller kvindelige køn var talrigst blandt de skolesøgende børn, avlsfuldmægtigen, mejerijomfruen og hvem de rellers kunne være til huse eller som gæst. Bordet var langt, men rent og godt, med simpelt hjemmevirket dækketøj. Porcelænet var meget tarveligt. Skeerne rigtignok af sølv, men gafflerne af stål. Der blev kun drukket øl ved festlige lejligheder, og øllet blev skænket i 3 sølvbægre, eet for husfaderen, eet for de voksne ved bordet og eet for børnene. Kun for de fremmede blev der sat glas. Under bordet opholdt sig gerne et par yndlingshunde, som af og til fik et ben kastet ned til sig.“

Efter måltidet blev der fejtet og dækket kaffebord. Senere drak man te (eller brødvand), og omtrent kl. 8 spistes der til aften. Senere gik børnene atter i skole, og kvinderne spandt og syede i dagligstuen.

Når der var gæster blev der serveret en ret mere, et glas rødvin eller gammel hvidvin og om aftenen punsch. Og ved særlige lejligheder gik man i salen, hvor en bondeviolin fik de tilstedeværende til at tage danse-trinene.

Både husfader og sønner gik i klæder af hjemmespundne stoffer. Moderen og døtrene gik om vinteren i selvspundet lærred, fint og godt, men af egen avl og eget spind.

Og alle, både piger og drenge, blev vænnet til det praktiske arbejde. Af 15 børn, som nåede skelsår og alder mislykkedes ikke et eneste. „Det var frugten af den tids tarvelighed og husflid.“

Hvad kunne der sælges af korn fra gården, og hvem aftog det? Regnskaber fra 1820 til 1822, som Nyholm har ført, kan fortælle os noget herom. Nu må man huske, at meget af kornet blev brugt hjemme. Derfor solgtes der det ene år kun 26 td. af denne sort, mens i det andet år 305 td. Regnskabet dækker over to år. Af hvede solgtes det ene år 620

td. og det andet år 431 td., af rug 244 td. og 60 td., af byg 832 td. og 890 td., af ærter 10 td. og 82 td. og af rapssæd 37 td. og 54 td.

Hvad kostede sæden dengang? 1 td. god hvede kostede mellem 7 og 9 rigsd., 1 td. mellemhvede ca. 5 rigsd. og 1 td. småhvede ca. 4 rigsd., 1 td. rug ca. 5 rigsd., 1 td. byg mellem 2 og 3 rigsd., og 1 td. sommer-raps 7 rigsd.

Sæden blev tærsket på logulvet med plejl. Pundstærskerne fik 20 skill. pr. læs for at gøre halmen til langhalm. – 22 td. boghvede, der tærskes af 2 mand i 16 dage, koster i arbejds løn 8 rigsd. Men efterhånden som kornet blev taget, kom der rotter til syne, og een gang slog tærskerne 320 rotter ihjel og fik 2 skill. for hver. Foruden tærskerne var der også de såkaldte kastemænd, der kastede kornet op for at skille avner og kerner.

Noget af kornet blev afsat hjemme i små portioner. Men det meste gik til København, og op til 30 bøndervogne kørte på een gang med kornet. Når det drejede sig om større partier, kom det til Køge, hvor det blev udskibet. Således købte firmaet Watt og Gordon, København 350 td. byg for 1225 rigsd., skibsfragten var 24 skill. pr. td. En anden gang blev der solgt 718 td. byg til Færøisk Handel. Meget af kornet lå på loft i Køge, hvorfor der betaltes loftsleje. F. eks. gøres der afregning med købmand Hensen, for 350 td bygs udskibning. Målepengene er 3 skill. pr. td., 2 skill. pr. td., og endelig fik 6 mand 1 skill. for arbejdet med hver tønde.

Imellem alle hverdagene var der fest. Ved bøndernes slågilde blev der købt 6 td. øl og 32 potter brændevin. Iøvrigt hørte brændevin med til den daglige kost dengang. Et oksehoved (230 potter) brændevin var ikke særligt dyrt, det kostede 17 skill. pr. potte. Ved høstgildet var der musik for 3 rigsd. og ved fastelavnsgildet for 2 rigsd.

Når der skal tælles til tiende, træder degnen ind i billedet og får sin betaling herfor.

Der var nok at gøre på Turebyholm. Melkalk hentedes på Vallø til at sylte hvede i. Når man gik til smeden, mødte man med en stangjern og 1 td. stenkul, og man betalte kun for arbejds lønnen.

Mejeribrugget har sit eget regnskab. Hvad der blev solgt fra Turebyholms mejeri, der var meget estimeret? Det ene år blev der solgt 331½ fjerdinge og 246 pd. smør og 1505 pd. ost. 1 fjerding smør kostede 14

rigsd. og 1 pd. ost 5 skill. Man købte mange koste til renligheden. Der købtes en trave ad gangen og heriblandt lyngkoste. Husholdersken på mejeriet fik 50 rigsd., mejersken 36 rigsd., ostemejersken 24 rigsd. De 11 malkepiger fik hver 18 rigsd. altsammen halvårligt, men så fik de også et tørklæde, når de omkring august skulle til marked i Køge. De blev også holdt med rokke. Mejerijomfruen fik endda sukker og thepenge til nytår.

Under mejeriet hørte også opdrættet af fedesvinene. Et fedesvin kostede 24 rigsd.

Dette giver os et billede af den tids prisniveau.

Da grev Joachim døde i 1818, fortsatte Nyholm med „at stå den nye greve bi med gode råd,“ mere som ven og usvigelig rådgiver end som lønnet underordnet.

Adam Vilhelm Nyholm, der var født 21/6 1800, overtog 1824 driften af Turebyholm og tilflyttede den af hans afdøde far beboede lejlighed, hvorefter moderen tog bopæl i det tæt ved indrettede enkesæde, overensstemmende med grev Joakim Moltkes tilsagn. Adam Nyholm var gift 2 gang. 1. gang med sin kusine Beate Jakobine fra Nyborg præstegård, med hvem han havde et eneste kort efter fødselen dødt barn. 2. gang 20/6 1839 med Kristjane Marie Bechmann, der var født 16/6 1801 og døde 10/7 1885. Han havde med hende en søn, der døde i en spæd alder.

Da A. W. Nyholm overtog Turebyholm, var der følgende marker:

Å-marken (kirkemarken) 90 tdr. – Wester-marken 67 tdr. – Røde-kroes-marken 68 tdr. – Nyby-marken 57 tdr. – Kjederup-mark 96 tdr. – Tørvegravs-mark 68 tdr. – Mølle-marken 68 tdr. – Horsehave-mark 72 tdr. – N. Koehave-mark 38 tdr. – Ø. Kohave-mark 70 tdr. – Wåse-marken 83 tdr. – Ø. Qvievænget 74 tdr. – Hæes 73 tdr. – Hindemose 63 tdr. – Gryntes mose 54 tdr. – Tørvegravs-mose 45 tdr. – Sognefold-vænge 13 tdr. – Enghavene 28 tdr. – Tordens-mose med iskælderbakken 59 tdr. – Kalvehaven 24 tdr. – Store Ladager 33 tdr. – Dyrehaven 140 tdr. – Overdrevet 271 tdr. – Gårdsplads med haver 20 tdr. – Ialt bliver det 1763 tønder land. Ved de enkelte marker er der kun nævnt det fulde tønder land.

Nyholm var en driftig landmand. Det skulle gå hårdt til, hvis han ikke kom til et større jagtparti. I hans ældre år plagedes han af gigt og

søgte adspredelse ved kortspil, især L'hombre, hvori han var en mester. Da han på grund af gigten havde vanskelighed ved at holde kortene, havde han forfærdiget sig en sindrig maskine, der dels erstattede hænderne, og som han førte med sig, når han tog ud på besøg.

På det tidspunkt, da Adam Vilhelm Nyholm drev Turebyholm, var det almindeligt, at hestene et par gange om året blev svømmet for at blive vasket. Undertiden havde man ude i en mergelgrav med et reb trukket hestene igennem vandet, men mest almindeligt var det, at de blev svømmet i vandingen ved gården. 4. juli 1845 skulle denne svømning finde sted, noget, der havde været skik på gården i over 30 år. Imidlertid var staldkarlen Hans Nielsen, som plejede at svømme hestene, rejst til Hessede. Derfor måtte Nyholm spørge forskellige, om de ville gøre det. Kusken Lars Chr. Schrøder ville ikke. Derimod lovede Niels Pedersen, der var ved hakkelsesmaskinen i laden, at udføre det. Niels P. havde svømmet hest i den militære tjeneste. Men alligevel indskærpede Nyholm ham forsigtighedsreglerne og gjorde opmærksom på, at det var et vanskeligt arbejde.

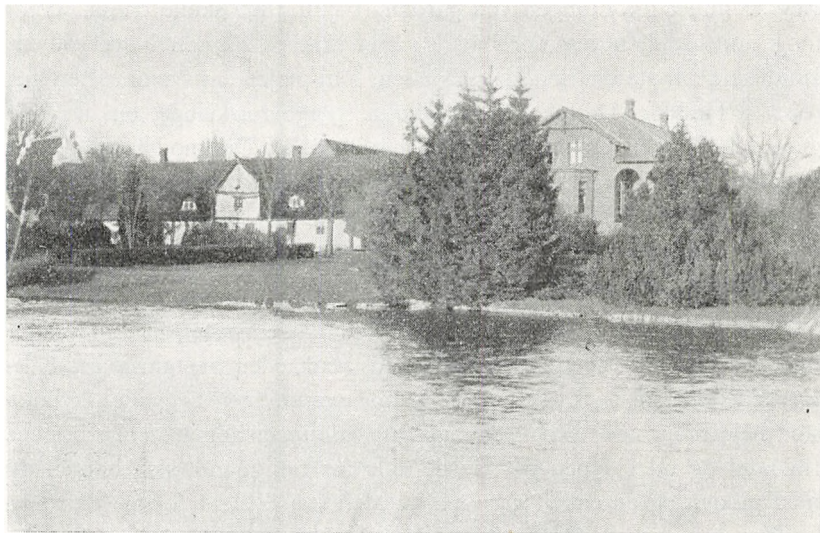
Niels P. arbejdede endnu en time ved hakkelsesmaskinen. Derefter iførte han sig lette klæder: et par lærreds benklæder, hvergarnsvest, halstørklæde, skjorte og kasket, og så kunne svømningen begynde. Nyholm stod hele tiden nede ved nedgangen til vandingen for at genne hestene fra land og ud i dybet, og når de ville for tidligt ind, slog han knald med pisken, og en enkelt gang på en af hestene. De 4 første var rolige og lette at svømme. Og da Niels P. havde svømmet med disse 4 heste, idet han sad på en af dem, stod staldkarlen og tog imod dem, og Nyholm ytrede spøgende til ham, at han bagefter skulle have snaps og noget godt øl. De næste heste var mere urolige, navnlig den Niels P. red på. Det var en dragonhoppe på 10 år. Det lod til, at han morede sig ved at ride den til svømning, men pludselig faldt han af hesten og druknede.

Da hesten skulle kunne svømme i vandingen, var den selvfølgelig dyb, og det var ikke muligt at bringe hjælpen hurtigt nok. Det var sikkert den sidste svømning med heste i denne vanding.

I 1850 rejste Adam Vilhelm Nyholm til Alslevgården, hvis forpagtning han overtog. Han døde 1867.

I 1850 flyttede grev Frederik G. J. Moltke ind på Turebyholm, og gårdens drift blev af ham bestyret ved en avlsfuldmægtig.

F. G. J. Moltke gjorde meget for at forbedre Turebyholm, både med hensyn til avling og ikke mindst med hensyn til kvæg. Han fik 1. maj 1858 forpagtet hollænderiet til en holstener ved navn Frederik Schøen. En ny mejeribygning blev bygget i 1858—1859. Mejeriforpagteren svarer af hver kande mælk 5 skill. rigsmønt, når smørret koster 20 daler

Turebyholm med mejerilængen, bygget 1858.

og 4 skill. pr. td. Mælken måles morgen og aften, straks efter ankomsten til mejerilængen, af en mand, som greven har beskikket, men i overværelse af forpagteren, der til greven leverer så meget smør, ost, fløde og mælk, som greven vil bruge i sin husholdning, og til hver tids gældende købmanspris — osten til 8 skill. pr. td., fløden til 16 skill., sødmælk til 2 skill. potten og skummetmælk til 1 skill. potten. Og endvidere til grevens husholdning 6 fedesvin a 12 lispund stykket og for 3 daler pr. lispund samt 10 fedekalve på 12 uger, og på samme måde smør, ost, fløde og mælk til forvalter Nyholm og gartner Galthen samt til Nyholm 2 fedesvin a 10 lispund stykket for 3 daler pr. lispund. — I

den varmeste hø- og kornhøsts tid kan hver daglejer forlange 4 potter afskummet mælk om dagen til 1 skill. potten (indtil 400 potter om året). — Han reparerer inventarium i mejeriet m. m., lønner pigerne, svinemanden og drengene og alle i hans tjeneste, hvorimod greven betaler røgterne. Anskaffelsen af nye køer er forpagteren uvedkommende, men indtægten ved svinene kommer ham til gode. Det er ham uvedkommen, hvilket foder køerne erholder, eller hvilke marker de om sommeren græsser, det bliver hans egen sag at fodre svinene med affald indtil 30 tillægskalve med skummetmælk. Kalvene skal være mindst 3 mdr. gamle. Han må selv køre mælk fra malkepladsen eller vand til mejeriet og smør og ost til købstaden. Han får foder til 4 heste, vedligeholder mejeriets sengeklæder og linnedvarer, modtager mejerilængen at regne fra spindestuen samt kvistkamrene og den nederste del af loftet, kaldet Bryghusloftet, samt mælkekælder og svinehus. Avlsfuldmægtigen forbeholdes nogle værelser. Der er tale om en ny mælkekælder, der findes iskælder. Han får brænde og skal levere godt brændsel til 2 kakkelovne i fuldmægtigens værelser og til 2 kakkelovne i slottet.

Han forpligtes til at give samtlige i mejeriet spisende tjenestefolk god og sund kost og den øvrige forplejning. Han må gøre forandringer med maden, når blot folkene får tilstrækkelig mad og drikke. Han skal give håndværkerne, der arbejder på gården, kost og logi for 4 mark pr. døgn. — Imod en årlig godtgørelse skal han levere fuldmægtigen på gården samme kost, forplejning og øvrige opvartning, som de har fået. Godtgørelsen er på 60 daler, 4 td. rug og 4 td. byg for hver, derimod får fuldmægtigene, som hidtil kaffe, the samt lysepenge af gårdens kasse. Han skal holde vogtere, så hegnene ikke ødelægges, endvidere bo på gården.

Schøen har 20 medhjælpere i mejeriet, deraf 16 kvindelige og de 4 mandlige. I 1850 averteres i Køge-avis: „Turebyholms oste koster fra dato: 1. sortering: 11 skill. pundet, 2. sortering 8 skill. pundet“.

I 1851—52 er mejeriindtægten ca. 5.389 rigsd. og udgiften ca. 1.601 rigsd. Ti år senere er mejeriet gået så meget frem, at der behandles 153.591 kander mælk, som indbringer godt 8.187 rigsd., og med indtægt ved salg af kvier og kalve ialt 9.208 rigsd. Udgiften er ca. 386 rigsd. I 1865 er mejeriindtægten steget til 10.781 rigsd. Det vil altså sige, at mejeribrugets fremgang er i stadig fremgang. I 1961 sælges årligt 400.000 kg mælk.

Regnskabet fra 1851—52 viser, at man nu er begyndt at mergle jor-
derne; i Møllemarken strøs der således 6.325 læs mergel a 2 mk. pr.
100 læs. Der er også spillemænd, både ved fastelavnsgilde, høstgilde og
julegilde. Ved høstgildet købes øl og brændevin fra Sonnerup kro, men
ellers købes der hver måned fra Roskilde kro 68 pottes 8 grads korn-
brændevin. Der bruges mange hestesko, f. eks. februar 1852 ialt 123 stk.

Avlingsindtægten er i 1851—52: 16.810 rigsd. og udgifterne 7.634
rigsd. Der bruges endnu både plejl og tærskemaskine. Tærskemaskinen
havde 4 bomme til 8 heste. Det fortælles, at værket en dag var i gang,
og en af mændene i laden ville have neget hurtigere igennem, derfor
ville han træde det ned med foden, men resultatet blev, at han selv
gled med, og da han kom igennem, var han nok levende, men af tøjet
var der kun halslinningen af skjorten tilbage.

Ved tærskningen blev ansat som lademand 1. november 1858 Jens
Nielsen, Ny Slottehus. Han skal møde i laden ved tærskningen, som
han påser, at den går rigtig for sig og gøre andre ham betroede hverv
under ansvar, f. eks. smøre tærskemaskinens aksler. Han må også se
efter, at de øvrige arbejdere gør deres arbejde ordentligt. Når der ikke
er arbejde i laden, kan han gå som alm. daglejer ved gården. I løn får
han $\frac{3}{4}$ skill. for hver td. sæd, der måles op fra laden. Da han er gift,
får han i stedet for kosten 4 td. byg og 4 td. rug samt 40 rigsd. årligt.
Tilsammen bliver det en løn på ca. 120 rigsd. om året.

En anden vigtig person i laden var kastemanden. Her blev Jens
Pedersen, Slottehus ansat som sådan 1. november 1858. Han skal kaste
den tærskede sæd og se efter dens rensning og opmåling. Når der ikke
er arbejde for ham i laden, møder han som daglejer på gården. Han
får herfor 30 rigsd. årligt. Også han er gift og får samme erstatning
for kosten som lademanden. Hans løn beregnes til 110 rigsd. årlig.

I 1858 beregnes foldudbyttet til: hvede 5 fold, rug 8 fold, byg 10 fold,
havre 12 fold.

I 1860 beregnes kornet således: Rug 9—10 fold = 1200 td. —
Hvede 9 fold = 80 td. — Byg 10—11 fold = 1400 td. — Havre 13
fold = 2100 td. — Ærter 3 fold = 40 td. — Vikker 3 fold = 10 td.
Ialt 4.830 td.

Alle kørerne havde navne. Et kolossalt arbejde at finde navne til ca.
300 kører og kvier. Nogle af navnene nævnes her. Jomfruer, arbejdere

og håndværkere ved gården opkaldes f. ex. Jomfru Nohr, den unge Elkær, Karen Hoffmann, Ole Ingvorsen, den unge Richardt. Der findes også bibelske navne: Abraham, Esau, Isak, Sara. Ofte føjes øgenavne til f. ex.: Den dovne Sophie, Svenske Kirsten, Vinke Margrethe, Glo Trine, Kirsten Midnat. Nogle kaldes med dyrenavne: Rotten, Skarnbassen, Måren, Haren, Elephanten, Missekatten, Abekatten, Markmusen, Hjorten, Sneglen, Frøen, Gensen, Ræven, Falken, Svalen, Bogfinken, Marekatten, Pelikanen, Natuglen, Sommerfuglen, Lærken, Løven m. fl. Også blomsternavne anvendes f. ex.: Solsikken, Nelliken, Gjakken og spilleinstrumenter f. ex. Fløjten, Klarinetten, Trompeten, Trommeslageren. Andre navne kan nævnes: Trepatten, Tyndpatten, Silkepatten, Den finhornede, Tjærekanden, Smørhætten, Sukkermund, Timeglasset, Skilderhuset, Telegrafan, Kongen, Dronningen, Degnen, Præsten, Thureby, Vråby, Dalbymanden. Vi kan forstå, at det har været et stort arbejde at finde navnene.

De fleste køer er røde, enkelte sorte og brogede. Et par stykker Ayrshirekøer er der også. De 8 Tyres navne er: Slesvig, Angel, Sterup, Bøffelen, Rasmus Pedersen, Holger, Bjæverskov og Smerup.

Fortegnelsen over kørerne er fra 1865.

Med hensyn til hestestammerne findes der flest af Pasche-stammen. Endvidere findes Marschal-stammen, Djalma- og Young Pelican-stammen. Også de 67 heste og plage har navne.

Det må her nævnes, at søen syd for Kohaven kaldes Hovsøen (i dag Sø-engen).

I 1865 rejste grev F. G. J. Moltke til Bregentved. Fra Turebyholm blev der nu taget jord til Turebylille — en tanke, der allerede havde været fremme i 1779.

Forpagter Gerhard Peder Thalbitzer, der kom fra Lundbygård, forpagter Turebyholm i 16 år fra 1. maj 1866 til 1. maj 1882. Der var nu ca. 800 td. land til gården, efter at Turebylille var oprettet. Jordlodderne fordelte sig således i tønder land: gårdsplads og have 5, Kalvehaven 21, Kirkemarken 88, Vestermarken 64, Rødekrosmarken 66, Gryntesmosen 35, Nybymarken m. Åledskrogen 84, Kæderupmarken 69, Fruens eng 17, Tørvegravsmarken 67, Møllemarken 66, Limovnsmosen 52, Sø-

engen 27, Nederste Kohave in. Horsehaven 88, Tordensmosen 42. I afgift sværes 7500 rigsd.

Thalbitzer fik overdraget 191 køer, 6 tyre, 19 ungvæg, 30 heste og 57 grise.

Forpagter Thalbitzer antog holsteneren Schultz som mejeriforpagter. Han var meget dygtig og var klar over, at mælkens afkøling havde stor betydning. Han lod derfor lave en rende, der løb rundt om mejeribygningen under udhænget af taget. Denne foranstaltning var blevet bekendt blandt forpagterne på amtets større gårde, og forpagter T., der var formand for landboforeningen, havde lovet at tage Schultz med til møde på Rønnede kro, for at han kunne fortælle derom.

Forp. Thalbitzer og frue på Turebyholm.

Forpagteren får overdraget gården. Den herskabelige hovedbygning og de derved værende bygninger, stalde og vognremiser etc., som ligger udenfor ladegården, er ham ivedkommende. Når enkefru

Markussen er fraflyttet hendes nuværende lejlighed, får forpagteren også denne. Indtil et klokkerhus bliver bygget, er forpagteren forpligtet til at have åben den såkaldte kirkestue eller et værelse i bygningen „potten“ kaldet for de kirkesøgende.

Hvis ejeren tager ophold på gården, skal forpagteren ligesom til andre personer, der tager ophold på Turebyholm, levere mælk, smør, fløde og ost.

Forpagteren får lov til at anlægge og drive et teglværk i Fruens eng. Tilladelsen gælder for 10 år; det skal indrettes, så det kan producere 500.000 drænrør om året, foruden så mange mursten, som er nødvendige dertil. Prisen må ikke være højere end på andre teglværker. Når teglværket engang nedlægges, skal der ryddes fuldstændigt op. Man begyndte altså nu at dræne markerne.

Frederik Christensen, der senere oprettede Høsten teglværk, blev teglbrænder. 1876 forlænges kontrakten til 1881 på den betingelse, at ovnene ikke gøres større. Ovnene lå ved det østre teglværkshus. Forpagteren opførte en bolig. Det østre teglværkshus er først bygget i 1884, efter at teglværket var nedlagt.

Der blev også bygget forvalter- og gartnerbolig på bakketoppen. Både gartner og forvalter boede i samme hus (nuværende fodermesterbolig). Det kaldtes Kayebankehus.

I foråret 1858 blev der fra Møllemarken indtaget 1½ td. land til køkkenhaven, som var for lille. Turebyholms haves frugttræer lå uheldigt imellem allétræerne, og al den jordforbedring, som gartneren gjorde for frugttræerne, fortæredes grådigt af allétræernes rødder. Derfor får forpagteren i 1877 den gamle Bleghave ved gården, og slotsgartneren får et tilsvarende stykke jord i Møllemarken (ved grusgraven).

Forpagter T. drev gården meget fint og fik mange tillidshverv indenfor landbosforeningerne. Også i kampen imod kvægtuberkulosen var han med. I 1896 begyndte han at fjerne de spæde kalve fra den smittede kostald og at sørge for, at de ikke blev smittet igennem nydelsen af mælken. I 1898 var af 181 dyr kun 61 sunde, de 119 reagerede, men i 1909 var der kun 2 af 269 dyr, der reagerede. Derfor skriver veterinærfysikatet i 1909, at Thalbitzer havde givet sine standsfæller et udmærket eksempel, som man ville ønske, at de i langt højere grad, end det for tiden sker, ville efterligne til gavn for dem selv og vort fædreland..

I 1910 lagde Thalbitzer op, men han havde da også haft forpagtningen i 44 år. Forpagter T. fik da også dannet en skytteforening, 1. kreds, og stiftede Dalby-Tureby sygekasse.

En arbejdsjournal fra Thalbitzers tid fortæller om arbejdet. Jens Olsen, f. 27. juni 1880, var landvæsenselev på Turebyholm og har skrevet en sådan, begyndende 1. januar 1899.

Efter denne var der på gården 3 karle og 4 elever og op til 33 daglejere. Og på een dag blev der af disse brugt fra 18 til 29 heste.

Vi vil nu tage nogle ugeberetninger.

1/1—7/1: „I denne uge har vejret været noget ustadigt. Det har vekslet med sne, regn og frost. Arbejdet har ligeledes været noget forskelligt. Nogle har haft akkord på at grave grøfter, andre på at save brænde, en mand har stævnet pil i Nybymarken. — Grøfterne, som er gravede

i Tordensmosen, har der været 8 mand daglig. Vi har også kørt roer og is, nemlig 40 læs roer fra kulen og 53 læs is fra parken“.

29/1—4/2: „I denne uge har vi kørt gødning hver dag. Vi har kørt 174 læs ud i Rødemarken, og 342 læs ud i Nybymarken og 202 læs ud i Fruens eng. De to sidste steder skal være brakjord og kartofler. Vi har i denne uge kørt ialt 722 læs gødning“.

5/2—11/2: køres der 1374 læs gødning ud og 320 læs is.

19/2—25/2: „I denne uge har det været meget smukt og forårsagtigt, så vi må skynde os med at tærsk, at vi kan blive færdige dermed, til vi skal begynde i marken, for hvis vejret bliver sådan ved, kommer vi vel til at begynde på det i næste måned. Vi har tærsket hvede fra den røde lade, ialt 346-28 centner. Hveden giver ikke så overdrevent megen kerne i år. Rugen er heller ikke så skrap i år som ellers, vi har tærsket 222,67 centner. Vi har måttet holde stille med tærskningen en dag for at male til kreaturerne, og med det samme fik vi kørt lidt roer ind til staldene og tørret nogen havre på kalvehavsmagasinet 2. loft“.

9/4—15/4: „Vejret har i denne uge været meget vådt, så det har ikke gået meget rask med markarbejdet, men vi har dog været der de fleste dage af ugen, vi har pløjet gødning ned i Nybymarken og Fruens eng og harvet og sået 14 tdr. land i Nybymarken til staldfodring. Der er sået 12 skæpper pr. tdr. L. Hovmarken er harvet en gang på langs og en gang på tværs med rettændet hovardsharve, moserne er blevet harvet med engharve for at rive mosset af og jævne muldvarpeskudene. Vi har lavet de fleste marker til til at så, og så snart det bliver tørvejr, skal vi derfor til at så byg i Tørvegravsmarken; agrene er pløjede med skrælleplov og harvet med rettændet hovardsharve; om lørdagen såede vi 12 tønder land i tørvegravsmarken med ærter a 12 skp. pr. tdr. land. Ærterne blev pløjet med skrælleplov og harvet med rettændet hovardsharve. I Nybymarken er der sået 21 tdr. blandsæd i 14 tdr. land.

16/4—22/4: I den forløbne uge har vi arbejdet i marken hver dag. Det er derfor gået rask fremad med såningen. I Rødekrosmarken er der sået havre og lagt ud med græsfrø; på grund af den gødning, som blev kørt derud i vinter har vi måttet pløje med skrælleplov efter såningen; efter at det var pløjet, blev der harvet to gange på langs med rettændet hovardsharve og tromlet med ringtromle; de 10 tdr. land, i hvilke der sidste år var ærter, er harvet med svenskharve og sæddækker

på langs, før det blev sået; der blev sået byg, derefter blev der atter harvet med sæddækker og hovardsharve og ringtromlet på langs, og så er den mark færdig; i Kirkemarken er der sået havre og frø i 22 tdr. land, hvilket blev harvet to gange med svenskharve, en gang på langs og en gang på tværs, derpå harvet med hovardsharve før det blev sået. Efter såningen blev det harvet med sæddækker og hovardsharve på langs og ringtromlet på tværs en gang, Vestermarken og Møllemarken. Græsmarken er harvet med engharve. På vintersæden i Kirkemarken er der sået salpeter en dag af to daglejere. Der er rensset og kastet havre på magasinerne samt skåret og flækket brænde på akkord af tre daglejere, som får 4 kr. 25 øre pr. favn, der er kørt pilegærdsel fra Nybymarken og ud i Natmarken, hvor der skal lukkes gærde på tværs ind over Natmarken.

30/4—6/5: I dag, mandag, har her jo været en omskiftning af folk, en elev, to daglejere, tre piger er også rejst, der er kommen af nye folk en elev, to daglejere, tre piger til køkkenet, en til herskabet samt to roepiger, så der har jo været en del kørsel efter flyttegods, vejret har ellers været temmelig godt i den sidste tid, hvorfor det jo også går rask fremad med såningen såvel af sæd som af roer, der skal såes 21 tdr. land med roer i Kirkemarken. 2 daglejere har akkord derpå. Den ene kommer op og får 50 øre pr. td. land, den anden 90 øre pr. td. land for at så og tromle. Gryntemose er harvet en gang på langs med svenskharve, to gange med sæddækker og to gange med hovardsharve, der er også sået græsfør. 2 daglejere har akkord på at tække gærde i Natmarken; en dag er der malet.

29/5—4/6: „I denne uge har vi kørt gødning i 5 dage, 10 spand heste daglig, ialt 618 læs a 20 læs pr. td. land. Der er blevet pløjet med 2 spand heste, nogle daglejere har haft akkord for at muge i kalvehusene og andre har begyndt at kalke gårdlængen. Radrenserne har været i gang i roemarken for at konerne og pigerne kunne begynde at luge. Konerne har akkord og får 8 kr. pr. td. land. Der er også fyldt sogneveje i 1½ dag, gruset tog vi i Rødekrosmarken“.

4/10: „Ved opsamling af kartoflerne har konerne fået ved pløjning hver 9. spand. Efter første harve hver 3. spand. Og siden efter må de samle op efter harve og plov og får da dem alle“.

I vintertiden fik arbejderne 1,32 kr. i løn, altså for 14 arbejdsdage

18,48 kr. — 27 daglejere (ikke alle arbejdede 14 dage) fik ialt fra 275 kr.—349 kr. hver 14. dag.

I maj 1899 er lønnen 1,60 kr. og for 14 dage med 25 arbejdere 463 kr. 20 øre“.

En Turebyholm-arbejder fortæller (1897-1900)

Pensioneret pedel Frederik Højstecn, født 19. maj 1877 i Ladagerhuset ved Turebyholm, fortæller således:

„Den 2. november 1897 begyndte jeg at arbejde på Turebyholm. Jeg havde ophold hos mine forældre og gav for kost og logi 50 øre om dagen. Arbejdstiden var for de 4 mørkeste måneder fra kl. 6½ til 5½ aften, og daglønnen var kr. 1,30. Jeg var ikke ukendt med herregårdslivet, da jeg alt som dreng også havde brugt heste ved alt markarbejde.

Turebyholms arbejdere 1888.

Den første morgen jeg, nu som voksen mand, red med i den lange række — 12—14 spand heste, husker jeg tydelig. Vi red gennem alléen, jeg red langt tilbage i rækken, og kunne ikke se hestene tydelig, det var som skygger, der gled frem i alléen. Pludselig hørtes et glam, som om en stor hund gøede — og jeg troede det — men da der lige efter

var en lille hund, der bjæffede, blev jeg klar over, at det var mand-skabet, og da der straks efter var een, der forestillede en lille hund og kat, der sloges, blev jeg ikke overrasket. Det var gode efterligninger.

Men jeg har erfaret, at er der mange lidelsesfæller — eller, som det populært siges: „vi er alle i samme båd“, da er det ligesom at tingene går lettere. Imidlertid nåede vi ud i marken, tog muleposerne af hestene, hvori vor madpakke var, fik spændt hestene for ploven, og pløjningen begyndte. Der gik en tid, førend vi kunne se, hvem der pløjede på ageren ved siden af.

Kl. 8½ holdt vi frokost — 20 minutter — hvor vi sad eller gik og spiste vor mad. Vi var hjemme til middag kl. 12. Kl. 1 tog vi ud igen. Når jeg sagde, at det var fyraften kl. 5½ — var det i virkeligheden så-dan, at alle, som brugte heste, ikke fik fyraften før kl. 6, idet vi spændte fra redskaberne — hvor langt vi end var ude i marken — kl. 5½, så inden vi kom hjem til gården og fik selet af, var klokken ca. 6. Om sommeren var det jo fyraften kl. 7 — ja, sådan lød det — men i hø-høsten, og særlig i kornhøsten, arbejdede vi til kl. 8 — uden ekstra betaling af nogen art. Om vinteren var der mange forskellige arbejder, som hørte den årstid til. Der skulle køres roer til staldene, og høstakkene flyttes ind på staldloftet, og der skulle samles is til svaling af mælken. Det største arbejde om vinteren var dog tærskningen. Den gang blev alt båret på ryggen. Sæd, halm og avner. På så stor en gård er der jo altid langt fra tærskemaskinen til magasinerne, derved bliver det jo altid langt sværere at tage trapperne. Til 1. loft var der een mand, men til 2. og 3. loft var der 2 mand til at bære sække. Min første sækkedag har jeg let ved at huske: Jeg bar til 1. loft, og var altså ene. Som sagt begyndtes der kl. 6½. Den første tid gik det meget godt, men da jeg havde båret måske 50 sække, begyndte det at blive sværere for mig. Jeg havde jo ikke været ude for at bære sække uafbrudt en hel dag. Det skal der vel træning til, men tillige var det ikke mere end godt fire måneder siden, jeg havde haft giftfeber — så der var vist noget sandt i, hvad lægen havde sagt, — hjertet var ikke godt. Nå, dagen gled. Besværet kan jeg ikke beskrive.

Kl. 4 blev maskinen standset som sædvanlig, det kaldtes smøretid — 5 minutter. Jeg lagde mig ned, men det fortrød jeg. Jeg måtte gøre flere forsøg, førend jeg fik rejst mig. De 1½ time, der var tilbage,

klarede jeg. Da jeg kom hjem, kunne jeg næsten ikke stå oprejst, det var som bryst og ryg var presset sammen. Jeg har set flere, som måtte gå hjem. De sagde, de var syge. Vi vidste besked. Senere aftalte jeg med en anden mand, at han tog den halve dag, når jeg havde sækkedag, og jeg gengældte ham på samme måde. Det var sådan, at hvilken som helst mand blev kørt ned ved en hel sækkedag. Efter hvad jeg her har fortalt om — hvor lang tid i døgnet vi arbejdede, og arbejdets art, og at vi tillige skulle skove og save brænde til eget brug om søndagen — andet brændsel var der jo ikke den gang — er det vel temmelig forståeligt, at næsten alle disse menneskers liv kun bestod af disse tre ting — arbejde, spise og sove. — Der begyndte at opstå en vis spænding på gården, man ønskede lidt større dagløn. Der var særlig en mand, Niels Nielsen, som boede i Kæderup. Huset, han boede i, hørte (ihvertfald den gang) til Turebyholm. Han var særlig ivrig og agiterede for, at vi skulle slutte os sammen for at opnå bedre forhold. Han blev sagt op. Men det virkede netop sådan, at vi meldte os ind i fagforeningen med det samme.

Nu oplevede jeg en meget stor skuffelse. Vi fik besøg af søster Jørgine. Hun udmalede meget stærkt, hvor slemt det var, det vi foretog os. Hun sagde blandt andet, at vi gik imod kirken og kristendommen. Så var vi da klar over, at ingen ville hjælpe os. At vi gik mod præsterne, kan være, men jeg tror ikke, vi gik imod kristendommen; for vi krævede sikkert ikke mere, end det kunne siges at høre til det daglige brød. En repræsentant for fagforeningen mødte op for at få en underhandling med forpagter Thalbitzer. Anders Andersen, Rode, har fortalt mig følgende. Da jeg kom ind ad døren, stod forpagteren lige for og sagde: Hvor tør De vove at træde frem for mig? A. A. svarede: Jeg har da ligot drestet mig ve-ed.

Hvordan samtalen senere forløb, ved jeg ikke, men resultatet blev, måske ikke ved denne forhandling alene, at daglønnen for sommerhalvåret steg fra kr. 1,30 til kr. 1,60 — og for vinterhalvåret fra kr. 1,30 til kr. 1,32. Det var jo ikke meget, men dog et fremskridt.

Den 1. maj blev en lejlighed ledig i Rødemarkshuset, den lejede jeg. Omtrent på det tidspunkt havde forpagteren fundet ud af, at alle, som boede i hans huse, skulle underskrive tyendeloven, de såkaldte slavekontrakter. Vi var enige om ikke at ville underskrive.

En aften fik vi besked om at møde hos forpagteren. Det skete på den måde, at vi blev kaldt op en ad gangen, og han bestemte rækkefølgen. Der var nogle arbejdere, som skyldte forpagteren penge, de blev først kaldt op, og så gik rækken igennem. Jeg var den sidste, og jeg skrev også under. Den 30. april blev jeg gift.

Vi satte bo. Min kone havde skab, kommode og puf. Hun havde været flittig i sin ungdom, hun havde spundet og samlet så meget, som hun sendte til væver, og det blev til dyner og lagener til vort behov. Sengene købte min kone også. Med mig var det mere småt. Jeg havde en brugt cykel med faste ringe, den solgte jeg for 60 kr., og for disse købte jeg et lille bord og 4 simple svenske stole. Senere nåede vi til at blive regnet som velhavende, fordi vi betalte kontant. Vi fik lønnen udbetalt hver 14. dag, og næsten alle var disse 14 dage bagefter. — Der blev sagt, at forpagteren betalte sygekasse og tillige stillede en ged til rådighed for de folk, som boede i arbejderhusene, ja, det er rigtigt, når de kom og bad derom, og så skulle de møde med kvittering fra sygekassen, det var der vel heller ikke noget at sige til. Men alene det at skulle møde på strømpesokker og takke herren så ofte var mig imod. — Jeg betalte selv sygekassen og købte en ged. Imidlertid blev jeg kredsformand for sygekassen, så det blev mig, der skrev kvitteringerne — og geden solgte jeg til forpagteren, da vi rejste til fattiggården. — Når jeg skriver følgende, er det kun for at fortælle, at jeg har udført de allersimpleste arbejder. På gården var der en mugemand, Chr. Nielsen hed han. Han var en skikkelig mand, men var vel egentlig ikke brugbar til andet arbejde, end det han havde. Der var den ejendommelighed ved ham, at hvis han kom ud et sted, hvor han kunne spise gratis, så måtte han blive i sengen dagen efter.

Ikke længe efter, var kommet til gården, havde Chr. Nielsen spist for meget, og jeg måtte overtage bestillingen den dag. Der brugtes sluffe og hest, og kostalden skulle muges 2 gange daglig. Naturligvis kunne jeg udføre det arbejde, men jeg havde mere arbejde dermed end Chr. Nielsen. Han flyttede sig ikke, hvad end kørerne så lavede, så der havde han jo en stor fordel.

Når der i høsttiden kørtes sæd hjem, var der i reglen 16 spand heste. Der findes ikke så mange aflæsningssteder, som der er læssere i marken, fordi det tager mere tid at læsse et læs end at læsse det af. På så

stor en gård er det et helt puslespil, for der gøres jo alt for, at hele mandskabet er i virksomhed uafbrudt.

Jeg har skrevet om arbejdets art og om arbejdstimerne, men der er en ting, jeg gerne vil tilføje. Der var noget, der hed staldtjeneste. Udover de faste folk, som havde logi og kost på gården, var der flere af de mænd, som boede i arbejdshusene, der måtte møde og gøre staldtjeneste. Betalingen var 8 øre pr. dag, og de skulle møde 1 time før den egentlige arbejdstid. Det vil sige kl. 5 om sommeren og kl. 5½ om vinteren, og det gjaldt også om søndagen. Det vil sige, at hvis jeg en søndag morgen fra Rødemarkshus — skulle møde de nævnte tider, arbejde 1 time — og tilbage til Rødemarkshus, da havde jeg tjent 8 øre, det er den rene sandhed — jo, det blev 56 øre om ugen. — Når jeg her fortæller om forskellige oplevelser, må der huskes på, at de 20—30 mand, som var på gården, i høsttiden mange flere — har haft oplevelser, som jeg ikke kender, så stoffet er meget større, end jeg kan udrede.

I høsttiden var der meget akkordarbejde, meje, binde og rejse neger. At køre sæden hjem, kunne naturligvis ikke være akkord. Der blev altid kørt ind om søndagen, hvis vejret tillod det. I høsttiden var daglønnen den samme som hele sommerhalvåret — 1 kr. 60 øre, og for søndagen fik vi heller ikke mere, og vi blev om aftenen lige så længe ved som de søgne dage. — Der var dog en forskel, vi fik snaps til maden. Sammen med flasken kom et tinbæger til at drikke af. I det bæger kunne være ca. 2 snapse, som blev drukket på en gang. — Det samme bæger gik rundt til hele mandskabet. Det tinbæger blev brugt, da jeg som skoledreng var på gården, og det var ikke kasseret, da jeg som voksen kom tilbage. Det var ikke os alle, der brød sig om at drikke af det bæger, så blev der jo mere til de andre.

Den gang var det almindeligt, at enhver arbejder havde en lille flaske snaps med, en lærke blev det kaldt. Den indeholdt ca. ½ pægl. En flaske, 3 pægl kostede dengang 27 øre. På den tid med de lange arbejdsdage var der 3 spisetider — frokost, middag og midaften — med formad for dem, som ikke boede nærved. Arbejderne, der boede i Teglværkshusene, gik hjem til middag. Da det var almindeligt den gang at drikke snaps til maden, regnedes vi for at være ædruelige. Det var en gammel skik, at når en mand havde fødselsdag, gav han en flaske snaps, og det var altid til frokost, for så var vi flest samlede, og det var godt, for så blev

der ikke meget til hver. Disse omtalte flasker blev hentet i brugsen. I vinteren 1888 gav forpagter Thalbitzer forvalteren en besked om at forbyde arbejderne at hente snaps i brugsen. Det viste sig at være et ømt punkt.

Da jeg ved århundredeskiftet var på Turebyholm, var forholdet det samme. Vi havde vor lille lærke med, jeg var ingen undtagelse. Også skikken med fødselsdagssnapsen bestod. Når vi drak en sådan flaske i fællesskab, gik et glas rundt, som vi alle drak af. Jeg vil indrømme, at jeg tænkte, at det ikke var særligt appetitligt, men det var der også en anden, der havde tænkt. Da flasken nåede til ham, sagde han, det er noget svineri og tog sit snavsede rødtærnede lommeterklæde op af bukselommen og ville tørre glasset. For en gangs skyld var jeg hurtig. Jeg råbte: la vær mæ ded — det er meget værre end det andet. Jeg fik medhold af flere. Når folk taler om herregårde fra gamle dage, har jeg erfaret, at folk tror, at næsten alle arbejderne drak til den store medalje, men det passer slet ikke. Fra min tid kan jeg huske enkelte, som man kan sige — de drak. Det er svært at dømme, der gives mennesker, som slet ikke kan tåle spiritus — og til den anden side — der var en mand på Turebyholm, som drak mere end 1 pot, 1 liter om dagen, og jeg har aldrig set ham virkelig beruset, var også rolig i sin opførelse, men han var også enestående — til at drikke. Brændevinet, vi drak på Turebyholm, havde samme styrke som andre steder den gang, det var 37 pct. Nu drikker vi akvavit, som er 45 pct.

At der har været træhest på Turebyholm, er jeg ikke i tvivl om. Gamle mænd fortalte, at træhesten havde stået i den nordlige ende i midten mellem de to lader imod Kalvehaven. Naturligvis havde de deres viden fra deres forfædre.

Karlekamrene fandtes i hestestaldsbygningen, og det gælder også for de svenske høstkarle.

I Kalvehaveporten var der en opgang til højre, hvor man kom ind i en gang i bygningen. Til højre lå kamrene til de danske karle, og til venstre til de svenske, man kom da ind i hestestalden, hvor staldkarlens kammer med indgang fra hestestalden lå. Fortsatte man igennem stalden for arbejdsheste, kom man til herskabsstalden, hvor kusken havde sit kammer til højre mod gården. For alle disse kamre gjaldt det, at vinduerne — et i hvert kammer — var så højt oppe, at ingen kunne

se ud af dem uden trappestige. Det var jernvinduer og kunne vist ikke lukkes op; jeg har da aldrig set, at de har været åbnet.

Røgternes kammer fandtes i kostaldsbygningens kryds mod sydøst, hvor vinduesforholdene var de samme som i karlekamrene, men luftforholdene var meget ringere, da der var meget langt til en dør, der havde forbindelse med den friske luft. Eleverne boede i mejeribygningen. En lille del af mejeribygningen var bygget op, så der blev en første sal. Når jeg tænker på, at mejeribestyrer Knudsen var gift og havde kone og 2 børn, og der var 2 svenske piger, som boede der hele året, og alle de svenske høstpiger, — og som sagt eleverne. Jeg kan ikke forklare eller forstå, at de kunne være der; men de var der.

Høstgildet på Turebyholm

„Som gift arbejder var jeg med til 4 høstgilder på Turebyholm. Det var i årene 1898—1901 incl.

Vognskuret til de herskabelige vogne blev benyttet til høstgilder, både til spisning og siden om aftenen til dans. Rummet blev pyntet meget smukt. Gartner Schiøt forestod pyntningen.

Masser af blomster var der naturligtvis, men han benyttede også alle sædarter på en smuk måde, jo, om det så var roer faldt de pænt ind i rammen. På væggen var fastgjort en kasse, hvor der var udkåret G. T. (Gerhard Thalbitzer) til den ene side — og A. T. (Agnete Thalbitzer) til den anden side.

I kassen var lys — og når der i det udkårede var sat rødt stof — stod der i flammeskrift G. T. - A. T. — At en mand påstod, at G. T. betød gavtyv, forringede jo ikke det festlige syn.

Jeg tror, at høstgildet begyndte kl. 2. Middagen bestod altid af risengrød og flæskesteg, som var godt tillavet, og der var altid rigeligt til os alle. Jeg tør vist nok sige, der blev spist godt, og vi havde god tid. Det er vel rigtigst at bemærke, at ingen af de store var med til middagen — Thalbitzer, fruén eller forvalteren.

Når vi havde spist, blev det på en eller anden måde meddelt os, at fruén var at træffe ved døren til borgerstuen, dertil gik vi alle — tog i hånden — og sagde tak for mad.

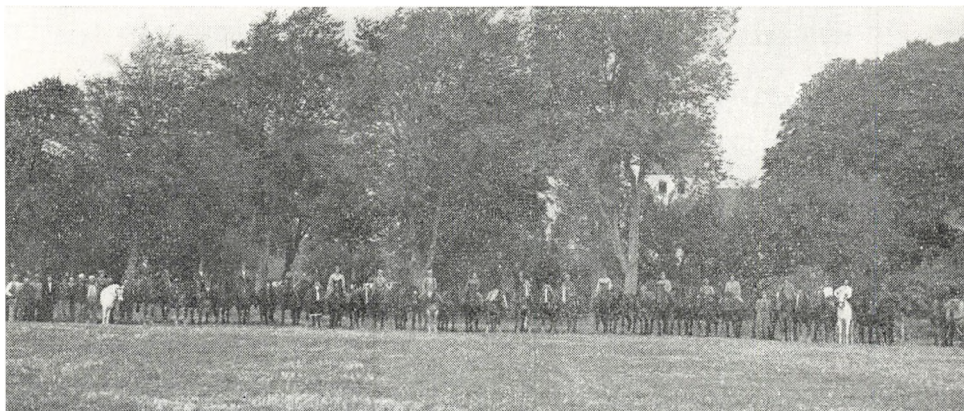
Nu var der vel en time eller to, hvor vi gik omkring i klynger og

sludrede, det var jo en festdag, og vi havde jo det, vi kaldte stadstøjet på, og da det sjældent skete, følte vi os som nogle farlige karle.

Nå, nu begynder aftenen at bryde frem, og snart høres, at violinerne stemmes. Der var to violiner og klarinet. De tre musikere var af egenes folk, 2 fra Skrodsbjerg og 1 fra Vråby, jeg husker ikke navnene, men de to var vist brødre.

Nu er dansen begyndt, det ligner ikke trætte folk, nej, de er trænede. Der er mange unge imellem, elever og karle, og også mange unge mænd og koner.

Svenske piger og herskabelige piger deltog også. Dansen fortsættes videre indtil kl. ca. 10½, da kom piger med fyldte bakker med smurt

Hestene ved Turebyholm 1942.

mad, som blev spist på stående fod, hvorefter dansen fortsattes til kl. 12.

Da blev lange flager lagt på bukke midt igennem rummet, punchbollen blev båret ind sammen med kopper og glas. Da vi var nået til det store øjeblik — forpagter Thalbitzers og fruens ankomst. Planen var præcist tilrettelagt, så de mødte altid med det samme.

Forpagteren tog da ordet og takkede høstfolkene, og høstfolkernes skål blev sunget.

Nu blev forpagter Thalbitzers skål sunget og derefter fruens, og nu blev det forvalterens tur, det skulle jo gå efter rang, men hele rækken

kom vi igennem. Jeg vil ikke nævne dem alle, men jeg kan huske, at røgterens skål altid var den sidste.

Det glæder mig meget, at jeg kan slutte med at sige, at i alle de år, jeg har været med til høstgilde på Turebyholm, — også som barn — har der aldrig været uroligheder eller fundet slagsmål sted“.

I 1910 overtog forpagter Daniel Winther Boserup, Ulsegården, Turebyholm. Der var stadig 200 køer. Mens forpagter Boserup havde Turebyholm, var der endnu knyttet mange karle og daglejere til Turebyholm, og der skulle bruges mange spand af heste.

I 1925 regnedes de 200 køer til en værdi af 100.000 kr. Gården havde et jordareal af 731 tdr. land.

I 1942 forpagtedes Turebyholm af forpagter D. Boserups søn, forpagter Skjold Boserup, Karise overdrevs gård. Efter krigens slutning i 1945 skred mekaniseringen hurtigt frem. I løbet af ganske få år skete der en kolossal udvikling i landbruget.

Tidligere var det således, at herregården i våde år kom bagefter med høsten. Man nåede ikke helt ud i hjørnerne af markerne, når der skulle sås, men i dag når man alle vegne med maskinerne, og herregården er med dens mange mejetærskere ofte før færdig end bøndergårdene.

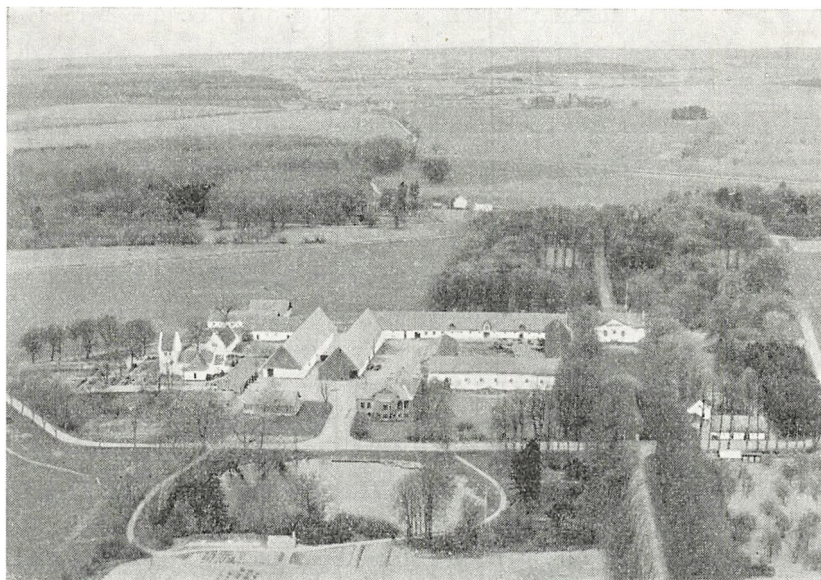
1. april 1954 bosatte grev H. H. Moltke sig på Turebyholm, hvorefter forpagter S. Boserup forpagtede Turebylille.

I de senere år er der ikke sket større forandringer med jordarealets størrelse. I yderkanten er der afleveret nogle enkelte tønder land til

Mejetærskerne afløste de mange heste i 1952.

Turebyholm i dag (luftfoto).

tillægsjord. Kvægbestanden har i antal så at sige været det samme igennem 200 år.

I greve H. H. Moltkes tid er der yderligere blevet mekaniseret. Jorderne har en meget høj ydeevne.

Når vi ser tilbage fra greve A. G. Moltkes tid på Turebyholm og til greve H. H. Moltkes tid, må man undre sig over det fremskridt, der er sket.

Turebyholms skove

Beskrivelsen af godsets skove, der for en stor del er knyttet nær til bøndergodset, og jagtvæsenet følger i bind 3.

Huse bygges

Medens hoveriet eksisterede, var der ikke brug for så mange fastboende folk ved Turebyholm. Der er tidligere nævnt en række huse, hvis tilblivelse er beskrevet. Der nævnes her: Smedehuset, Kohavehuset,

Vasehuset, Slottehusene, Skyttehuset (v. Rødehus), Gamle Dyrehavehus (syd for Nyskov, nedrevet ca. 1920), Skovmarkshuset (også kaldet Sanderhus efter beboeren Niels Zander, nedrevet ca. 1830), Bomhuset (v. Tureby vejrmølle, kaldet Vejrmøllehus — den nuværende smedie v. Møllegård). Endvidere kan oplyses om de andre ældre huse, at Teilgårdshuset i 1600-tallet var en teglgård i Grevindeskoven. Der var her en åbning i skoven. Der findes endnu sten på stedet i Grevindeskoven, og man ser volde fra gårdens grund. Sagnet fortæller, at beboerne en nat blev overfaldet, alle blev dræbte, og først lang tid efter fandt man dem. I 1802 begyndte man at tage Teilgårdshuset ned, og der blev bygget en skovfogedbolig vest for skoven, og den kaldes endnu Teilgårdshuset. Mærkeligt er det, at det langt fra liggende Storkehus ligger på Turebyholms hovedgårds takst; derfor hører Storkevænget stadig med til Tureby sogn. Der blev ca. 1870 bygget et hus her, kaldet Lille Storkehus. Kanderødhus lå også under hovedgårdstaksten, og beboerne svarede indtil ca. 1860 skatter til Tureby sogn, men blev derefter lagt til Vråby sogn. Åledshuset og Nyby-hus (også kaldet Steffens-huset efter beboeren Steffen Simonsen) er nævnt tidligere, Hestehavehuset, kaldes i 1771 for Pedersborg. Hindemosehuset afløses ca. 1820 af Ladagerhuset, og samtidig bygges Ny Dyrehavehus (Overjægerboligen) og Tidselhuset (syd for Nyskov, nedrevet 1901). Der var imidlertid også huse, der var blevet nedrevne. Det gjaldt især i Nyby, hvor der ved byens grundlæggelse var 5 boliger, men i 1770 er kun to tilbage af disse. Der blev bygget et hus ved siden af Steffens-huset ca. 1830. Ved udskiftningen lægges Tureby-Nyby under Kæderup og kaldes derefter Kæderup-Nyby. Se nærmere derom i bind III under Kæderup.

Da man begyndte at anlægge hovedlandevejen, blev der bygget langs med den. Ca. 1820 bygges Nordre Vestermarkshus. Efter vejens fuldførelse i 1832 flyttedes Slottehusene. Smed Ludvig Christiansens hus fik materialer derfra og kaldes Gamle Slotshus. Det nuværende slotshus kaldes Nye Slotshus, og samtidig bygges Vasemarkshuset over for samt Hyrdehuset (også kaldet Murerhuset efter murer Jens Merchel). Et bomhus til at kræve pengene op blev også bygget. Dette blev revet ned i 1940'erne, og et nyt blev bygget længere mod øst. Ad Stationsvejen var bygget Egebo og Oksholm, og omkring 1840 byggedes Frede-

rik Olsens hus, vognmand Th. Hansens hus og fru Valborg Niensens hus. — Også Skovgabshus, der ligger i et skovgab, blev bygget nu.

I 1861 bygges Nedre Kvievængshus og 1866 Øvre Kvievængshus. Endelig var der omkring 1840—50 bygget et overdrevshus ved landevejen imod øst. Et nyt Hæshus bygget i 1860. Det gamle kaldes Ørredshus eller Stenhuset. Ca. 1860 bygges Nyskovshuset, også kaldet Lille Rødehus, og ved samme tid Mælkekælderhuset (af materialer fra den gamle mælkekælder fra Turebyholm. Deraf navnet). Der bygges også nu et Røgterhus, også kaldet Søndre Teglværkshus. 1865 bygges Rødemarkshus og Søndre Vestermarkshus. I 1866 Vestre Lodnehus og Egeholmshuset (revet ned i 1932). Også den nuværende fodermesterbolig (kaldet Kayebankehus) blev bygget til teglbrænderhus. Da teglværket var nedrevet, byggedes Østre Teglværkshus, og i 1880 Østre Lodnehus, et nyt Åledshus (der findes nu kun eet Åledshus). Fasaneriets alder er ukendt for mig.

Disse mange huse havde ofte mange beboere. I 1890 var der i eet Teglværkshus 18 personer, og i det andet 16. I det ene Åledshus 13, i Tidslehuset 18 og i Mælkekælderhuset 14. Da Turebylille så også blev bygget, forøgedes indbyggerantallet i Tureby betydeligt. I 1860 var det 498 og 765 i 1896. I dag er der 449 — altså mindre end for 100 år siden.

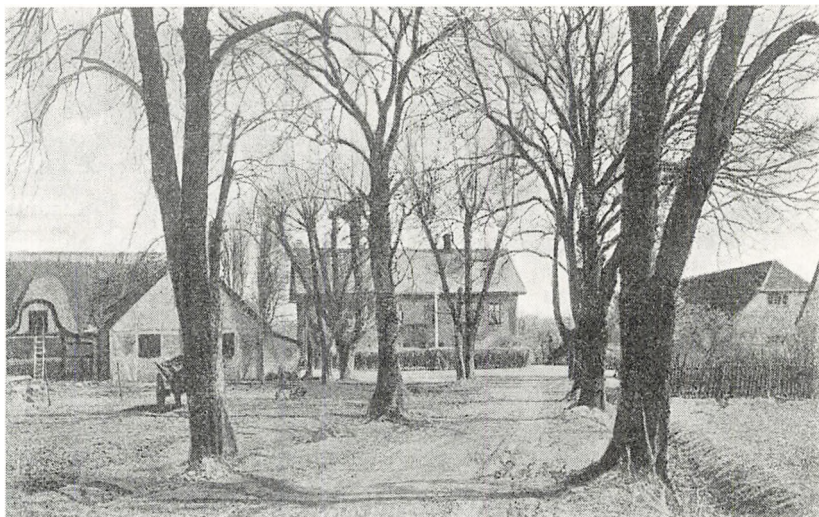
Med så mange arbejdere blev der ofte nogle episoder. Nogle husmænd gik om aftenen i måneskin ud for at meje korn, da tidslerne med duggen på ikke stak så meget, men nogle af de andre arbejdere tog et lagen over sig for at forskrække dem, når de gik hjem.

Rødehus

Rødehus har en lang og rig historie. Vi kan føre dets historie 300 år tilbage. I 1670—1700 er dette et markhus for Turebyholm. Derefter beboes det af Hans Skytte og kaldes Skyttehuset. Huset har 6 fag og fæstes i 1726 af kvartermester Schibsted for 20 rigsd. i indfæstning og årligt 5 rigsd. i leje.

I 1750 bygges der et bomhus derved. Og disse 2 huse knyttes senere sammen. I samme år beboes huset af Peder Hugger. I 1753 overtager Ole Mortensen huset, der er rødt og kaldes „Det røde Hus“. Altså var rød farve på et hus ikke almindeligt dengang. Huset kaldes også „Røde-

kro“. Vejen gik jo dengang bag Rødehus. Og det var naturligt med krosted her. Marken ved huset kaldes Rødekromarken, et navn, der nu er forandret til Rødemarken. Omkring 1760 begynder Rødehus' glanstid, da skovrider Berg flytter hertil fra nogle værelser på Turebyholm. Han efterfølges af Bøgvad, der dør 1821, og denne efterfølges igen af skovrider Frantz Carl Knipschildt, der døde 1831. Derefter kom Niels

Rødehus, ca. 1910.

Broch Ulrich, der virkede her som forstinspektør indtil 1862. Iblant hans 11 børn var Haslev stationsbys grundlægger Carl J. Ulrich og Joachim Ludvig Ulrich. Sidstnævnte fik Rødehus i forpagtning 1. maj 1865. Stuehuset er da ca. 38 al. lang og 13 al. bredt og er østre længe. Mejerilængen ligger imod syd og er 36 al. lang, og staldbygningen ligger imod nord parallelt med mejerilængen og af samme længde. Ladebygningen ligger nord for staldbygningen og er 36 al. lang. Kostalden ligger imod nord, 30 al. lang. Desforuden findes der andre mindre bygninger. Også det såkaldte Tidslehuset, der lå ved Nyskov 1/2 fjerdingvej øst for gården, overlades forpagteren en vinkelbygning med 15 fag. Der er 3 lejligheder i Tidslehuset. Forpagtningen gælder for 30 år.

Jorderne er foruden den jord, der var kommet til fra Kjelstrupgård

1 a, Høsten 18 a, Dalby-Borup 1 d, 7 e og 7 f, og Kæderup 10 a (Nyby) og Hindemosen. Ialt 306 td. land og inddelt i 8 marker med ca. 30 td. land i hver, bortset fra Hindemosen, hvor der er fri drift. I 1885 bygges det nuværende stuehus. I 1883 er Bakkehuset lagt til Rødehus. I 1901 nedbrydes Tidslehuset og et ishus. Markerne er: Ladagermarken, Rødehusmarken, Nybymarken, Tidslemarken, Englodsmarken og Lille Ladagermarken, Egevangsmarken, Kjelstrupmarken, Hugger Niels Marken.

Ved fornyelsen af forpagtningen i 1891 gives 2.000 kr. i forpagtning og 80 td. rug, 80 td. byg. 1 td. rug koster da 9,28 kr., 1. td. byg 9,21 og 1 td. havre 6,86 kr.

Omkring 1900 bygges der en lukket trælade, og den gamle ladelænge er omdannet til kostald. I 1898 får forpagter Ulrich også Turebylunds jord på ca. 15 td. land. Turebylund var bygget 1884.

1. april 1910 overtager Schaumburg Müller Rødehus. Der findes da 74 malkekøer på gården. Forpagtningstiden er 12 år, og der er nu 321 td. land. I 1922 brænder Ole Olsens gård i Høsten (matr. 10 a), og jorden fra denne gård og fra det nedrevne gl. Dyrehavehus, ialt 42 td. land, lægges til Rødehus. Da Bregentved i 1923—25 går over til fri ejendom, afstås 80 td. land af Kjelstrupgården, så der fra 1. april 1925 er 315 td. land, men der er også afgivet noget til Turebyholm fra Nyby (Kæderup 10 a).

I 1937 overtog Toxen Worm forpagtningen, og da han i 1948 forpagter Turebylille, får forpagter, kammerjunker E. Castenskiold, Sprettingegård, forpagtningen på Rødehus. I 1961 er gården blevet forpagtet af greve H. H. Moltke, Turebyholm.

Tureby vejrmølle

I skøderne har tidligere været nævnt Tureby vejrmølle. Denne mølle, der var bygget på Turebyholms hovedgårdstakst, og som kom til at erstatte gl. Tureby bys vandmølle, var en stubmølle.

Det er egentlig først fra 1670, vi kender møllefæsternes navne. Vi træffer da først Peder Bartholomeister, som dør ret ung. Hans enke, Ane Frederiksdatter, ægter ladefoged Anders Iversen på Turebygård. Også ham overlever hun, og 3. gang gifter hun sig med mølleren Hans Pedersen, som formentlig har overlevet hende.

I 1716 gifter Christian Rasmussen sig møllen til. Han dør i 1735. I 1741 fæstes den af Margrethe Jensdatter Telling for 70 rigsd. Derefter kommer møller Cornelius Pedersen, der har den indtil 1755. Fra nu af kender vi med sikkerhed fæsternes virketid, ligesom vi har andre interessante oplysninger.

Tureby mølle, mælkekælderhuset og smedien, der oprindeligt lå på samme side som Møllegården.

Fra påsken 1755 fæster møller Svend Larsen i Hellested mølle den gamle stubmølle i Tureby. Han overtager vejrmølle, hestemølle og våningshus mod en årlig afgift på 54 rigsd. og 100 rigsd. i indfæstning. Mølleren må selv vedligeholde møllen med undtagelse af det store tømmer som axel, stub, fod, stensbjælker m. m. Dette store tømmer skal han selv lade skære, hugge og indsætte, men det beføres frit fra skoven af bønderne. Når han skal have ny møllesten, betaler han stenen, men bønderne fører den til møllen fra Køge. Til møllehusenes reparation får han frit egetræ. Endvidere får han elletræ til en perse ved møllen og 4 skovlæs brænde årligt. En vigtig ting er det også, at han, hans hustru og børn får frihed for vornede-pligt.

Møller Svend L. fik ikke lang virketid. I 1764 ægter hans enke møller-

svend Jens Jensen, Køge, der får møllen på samme betingelser som forrige møller. Om jorden bemærkes, at der overlades ham vænget ved den østre side af Horsehaugen og den imellem bæk og gærde værende eng samt 6 høveders græs i hovmarken. Hvis Turebyholms marker skal indeles anderledes end nu, må han ikke hindre, at møllejorden mageskiftes og kommer til at ligge samlet ud i eet.

Dette ægteskab endte nu tragisk, for i 1769 separerede Jens Jensen sig fra sin hustru, og hun førte møllen videre til 1778—79, da sønnen Rasmus Svendsen overtog møllen. Hun kom til at bo i møllehuset ved møllen og blev fri for årlig afgift imod at passe det ved huset værende led og passe nøje på, at leddet altid holdes lukket, så der ikke forårsages nogen ufred for hovmarken. Hun betaler 6 rigsd. i indfæstning. Af sønnen får hun i aftægt: en ko i græs i møllévænget, 2 læs hø og fornøden halm til vinterfodring, 2 td. rugmel af ren rug og 1 td. malt samt 1 skovlæs brænde af møllerens udvisning. Huset var ganske vist kun på 5 fag, men da hun var ene, kunne hun klare sig med det. Og i husets have kunne hun tilbringe mange timer.

Da møller Rs. Svendsen i 1778 overtog Tureby vejmølle, måtte han give 200 rigsd. i indfæstning og 54 rigsd. i årlig afgift. Han forpligtes til ikke at nedlægge hestemøllen for ikke at bringe møllegæsterne i forlegenhed, for vinden kunne jo svigte. Af jord får han på Kæderup mark jorden omkring møllen samt vænget ved den østre side af Horsehaven, som er mageskiftet med Vasevænget. I stedet for de 6 høveders græsning, som mølleren havde i Høyet i den nuværende Dyrehave, får han tillagt et vænge ved møllen.

Imidlertid fik han også flere møllegæster. I 1779 blev Tranemose vandmølle i Herfølge sogn nedlagt. Den havde møllegæster i Tessebølle, Rårisegården, Sonnerup, Alkestrup, Ringsbjerg, Ulstrup og Herfølge. Af denne mølles mølleskylds hartkorn fik Herfølge vejmølle de 6 skæpper og Tureby mølle de 3 skæpper.

I 1807 overtager Rasmus Svendsens enke møllen og fører den videre. Hun får en jordlod og have på 4 td. land ved møllen og sognefolden øst og syd for vejen til Hulebrødshuset samt nord for tørverenden eller den store vandgrøft fra Limensmosen 11 7/8 td. land. I indfæstning gives 200 rigsd., der svarer til 20 td. rug a 6 rigsd. 4 mark og 20 td. byg a 3 rigsd. 2 mark. Brændslet bortfalder. Ledvogterhuset ved hovmarken, som

beboes af skræder Johan Thomsen, er møllen uvedkommende. Afgiften sættes så lav, da møllen er brøstfældig.

I 1822 dør Rasmus Svendsens enke, Kirsten Nielsdatter, og møllen lejes nu ud til mølleren i Køge, Christian F. Schwarz. Lejemålet gælder fra 1. november 1822, og han skal være pligtig til „fortrinlig“ at formale kornvarer, som han får fra Turebyholms ladegård, og han skal ved ind- og udleveringen stedse expedere folkene, som kommer til møllen, uden noget nødvendigt ophold. Jorden skal drives på god, landbrugsmæssig måde.

Mølleren C. F. Schwartz havde fra 1882 til 1850 nogle gode år i møllen. Skrodsbjerg vandmølle blev også nedlagt, så han fik mølle-gæsterne derfra, men måtte også betale de 6 td. mølleskyld fra Skrodsbjerg vandmølle. Møllebestyrer Frederik Jappe i Freerslev, der forpagtede både mølle, hestemølle og grubeværket, der var indrettet i 1823 til perlegryns og andre gryns formaling, fik også gode år der. Han overtog også de 14 td. land jord.

Frederik Jappe skal være „forbunden til ikke alene at male vel og forsvarligt for alle og enhver, som forlanger det“, men han skal også have „lovlig justeret vægt og mål på møllen og ikke vægre sig ved at male alt, hvad omegnen sender til møllen, så hastigt som muligt og være ansvarlig for rigtig aflevering i vægt og mål uden forfalskning af det, som til formaling er leveret. Han må kun forlange måleløn efter loven og skal fortrinsvis formale de varer, som tilsendes ham til forbrug for Tureby hovedgård og husholdning på Bregentved.

Den fratrædende møller Schwartz skal have frit husly enten på møllen eller andet steds, som forpagteren indretter, og endvidere skal Jappe betale den fratrædende møller forskellige naturalier. Hvis der skal bygges lejlighed ved hestemøllehusets nordre ende, får han materialerne gratis.

I årlig afgift betaler han 80 rigsd. og 35 td. byg, ialt 180 rigsd. 60 skill. Aftægten beregnes til 232 rigsd. 60 skill.

I 1854 bygger Jappe 5 fag nyt stuehus, mens der rives 4 ned, således er stuehuset nu på 10 fag. Der bygges 9 fag nyt hestemøllehus. Hestemøllehulet var $12\frac{3}{4}$ alen i diameter.

Den gamle Tureby-vejrmølle, der havde et vindfang på 32 alen, gik stadig godt.

Møllebygger Fr. Jappe ovedrog i maj 1858 forpagtningen af Tureby mølle, møllestedet med tilhørende bageri og en jordlod på ca. 15 td. land til sin søn, Hans Christian Jappe. Fr. Jappe forbeholdt sig dog fri bolig på stedet i 5 år. I november s. å. fik bagersvenden Jens Hansen arbejde hos H. C. Jappe i bageriet. I foråret 1859 forpagtede bageren bageriet, hvorefter han giftede sig med en Dorthea Magdalene Frederikke Hansen. De boede derefter i en stue og et kammer bag bageriet i den østre længe, og „kogte deres mad i bageriet“.

Møllestedet bestod af to parallelt liggende bygninger (længer), og for enden af den vestre længe var mod nord tilbygget en tværlænge på 9 fag, indrettet til hestemølle. Østre længe var på 14 fag og indrettet fra nord således: 7 fag til hestestald og kostald, 3 fag til bageri (her bagved boede Jens Hansen og konen), 1 fag til gang og køkken, 3 fag indrettet til beboelse for Fr. Jappe, hans kone og to ugifte døtre, Christiane og Sophie. Vestre længe var fra nord indrettet således: 2 fag til gryn- og spisekammer, 3 fag til køkken og bryggers, 3 fag til 3 afdelte værelser, de 2 mod øst og hver på 1½ fag til mølle, 2 fag til storstue og gæstekammer. Nord for længen, men tilbygget, lå så den store hestemølle. Selve møllen lå ca. 90 alen nord for disse bygninger.

Det gik ikke så godt for Jens Hansen i bageriet. Han havde leverancen af rugbrød til Turebyholm og til forpagter Willemoes på Store Linddegård, men fra begge steder klagede man over hans dårlige rugbrød i tiden lige før branden. Konen mente, at ovnen ikke havde været varm nok, og at surdejen havde været for gammel. Bageren var derfor bange for at miste disse gode kunder. Selv fik han ord for at være både ædruelig, flittig og nøjsom, derimod havde han aldrig haft orden i sine penge-sager. De var startet på bar bund og skyldte endnu i Køge for tøj til brylluppet. Et par købmænd samme sted havde også noget til gode som så mange andre. Den største kreditor var mølleforpagter H. C. Jappe. Han skulle have 100 rdl. om året for bageriet og 2 sk. for hver tønde rug i „malerpenge“. Møllestedets tre familier havde forsikret deres indbo i grevskabets brandkasse. Jens Hansen havde sikret sit for 556 rdl., og da han blev rykket her og der, bl. a. af Jappe for afgiften, besluttede han at brænde stedet af for at komme i besiddelse af sin egen forsikringssum. På den måde kunne han også opnå henstand fra anden side, når han var brandlidt.

Jens Hansen fik tanken allerede om formiddagen søndag den 29. juli 1860. Han ville dog sikre sig, at ingen lå og sov. Det skulle helst ske, når de fleste af beboerne var fraværende. Møllebygger Jappe havde tre tømrersvende i arbejde på et sted i nærheden, selv om det var søndag. De kom hjem og spiste hos gamle madam Jappe, men gik atter på arbejde efter have sovet til middag. Selv kørte bageren hjemmefra ved 1-tiden med sin enspændervogn. Han skulle ud i omegnen med brød og besøgte bl. a. høkerne i Endeslev og Vråby. Han solgte også brød til skolelæreren i Vråby. Hos høkeren i Endeslev var der gilde den dag, og han opholdt sig derfor et par timer der, inden han fortsatte turen. Ved 6-tiden var han hjemme igen. Han havde lovet konen, at de skulle tage til bal i Kæderup om aftenen, men det skulle gå helt anderledes, for ved hjemkomsten fandt han, at det rette øjeblik var kommet til at sætte ild på.

For ikke at kaste mistanke på sig selv, valgte han at sætte ild på over mølleforpagter Jappes lejlighed i længen over for hans egen lejlighed. Han skaffede sig adgang til loftet ved at gå gennem hestemøllen, og med en svovlstik satte han derfra ild til stråtaget udvendig. Ilden bredte sig hurtigt i blæsten til alle tre længer og forskellige udhuse. Jens Hansen deltog bagefter selv i redningsarbejdet. Det lykkedes bl.a. at redde det nærliggende smedehus med møllen, som var meget truet. Der kom hurtigt hjælp. De tre tømrersvendenes nærværelse var skyld i, at beboerne reddede i hvert fald nogle af deres ejendele. Møllersvenden og lærlingen arbejdede i møllen, da branden udbrød, men ellers var der ingen hjemme på stedet uden gamle madam Jappe, en tjenestepige og en snedkersvend, som i mange år havde arbejdet for Jappe. Madam Jappe og snedkeren var langt fra ædrue, for de havde drukket tæt den dag.

Møllebygger Jappe var taget hjemmefra ved 1-tiden. Han kunne ikke holde ud at være hjemme, oplyste han, fordi konen var beruset. Han var derfor sammen med skovfoged Peder Hansen taget ud i skoven Vester Indelukke for at se, om der var krybskytter. Her blev de til henad aften. Pludselig hørte de, at man ringede med klokkerne „rundt omkring“, og kort efter hørte de „tuden i byhorn“. De befandt sig godt $\frac{3}{4}$ mil fra møllestedet, og ved at gå op på et højtliggende sted kunne de fra skoven se, at det brændte i retning af møllen. Jappe ilede hjemad. På vejen hjem mødte han sønnen, Hans Christian, der sammen med

sin kone, deres spæde barn, søsteren Christiane og en barnepige havde været på besøg i Juellinge mølle.

Ifølge Hans Christians forklaring var søsteren Christiane om formiddagen taget til gudstjeneste i Kæderup skole. Selv var han med sin familie taget hjemmefra ved 3-tiden for at tage til Juellinge mølle. De kørte over Kæderup og hentede søsteren hos skolelærer Hersom. Ved 7½ tiden om aftenen kørte postkarlen forbi Juellinge mølle. Han råbte, at der var ildløs og pegede i retning af Tureby. Familien Jappe tog straks af sted. På hjemvejen mødte de faderen, og mens de to mænd skyndte sig mod Kæderup, lod de familien tage ind hos skolelærer Hersom i Kæderup.

Som før omtalt lykkedes det ikke at redde møllestedet, skønt man pr. hesteryg havde sendt bud efter sprøjten i Tureby. Mange beboere mødte ikke op ved branden, skønt de havde pligt dertil. Man fattede hurtigt mistanke til bageren, skønt denne afgav en helt anden forklaring til at begynde med. Til sidst gik han dog til bekendelse. Konen flyttede over til gårdmand Jens Jensen i Kæderup, og her mødte fogeden i oktober op for at gøre udlæg i deres indbo. Der var kun for 121 rdl. Fogeden havde ellers et langt større krav: Bager Jens Hansen var idømt 8 års tugthus, desuden skulle han til Landbygningernes almindelige brandkasse udrede 3942 rdl. 32 sk. og til grevskabets brandkasse 2552 rdl. og 56 sk., dertil kom sagens omkostninger, ialt 6562 rdl. 1 mark og 6 sk. Konen kunne kun svare fogeden, at hun havde ingen penge, slet ingen. Et nyt stuehus byggedes 1861.

I 1864 nedlægges den gård, der lå nærmest møllen, og jorden blev lagt til møllen, der nu havde en jordlod på ca. 100 td. land. Møllebakken med gårdsplads, have, mølleplads, ager, Kildehaven, mose, by og møllevej har 4½ td. land. Kæderup marken godt 42 td. land, sognefolden 13½ td. land, møllevænget næsten 39 td. land.

Sekretær Lorentz Lorentzen forpagtede 1864 møllen og havde den til 1872, hvorefter møller J. P. Christiansen forpagtede den. Indtil i begyndelsen af 1890'erne var der bageri ved møllen, og der findes et hus ved møllen, der kaldes Bagerhuset.

I 1914 forpagtede møller Christiansens søn, Johannes Christiansen, møllen og møllegården, der nu havde 116 td. land. Herfra er dog taget jord i de sidste år til brug til tillægsjord og et nyt parcelliststed.

Møllen er ikke mere. Den blev i 1917 købt af Glückstadt til hans landsted ved Rungsted. Den eksisterer ikke mere. Men endnu huskes den gamle stubmølle ved Tureby møllegård af mange.

Turebyholms smedie

Som tidligere nævnt sørgede A. G. Moltke for, at der blev bygget et nyt smedehus og en ny smedie ved Turebyholm i 1752. Der lægges også til smedien en lille have og vænge.

Det var den dygtige smed, J. G. Schwartz, som også lavede mange redskaber til Faxe kalkbrud, der flyttede ind i den nye bolig, som gartneren overtog efter Schwartz.

Derefter udførtes smedearbejdet af Isak Jensen, der havde stået i lære hos Schwartz, og som nu boede i Kohavehuset.

Først omkring 1805 blev der lagt smedehus på den nuværende plads. Det var smed Hans Olsen, der flyttede ind i smedien, og som dette år plantede et æbletræ ved stuehuset. Dette træ stod der, indtil den nye stuelænge blev bygget i 1950. Smedien lå lige ved siden af stuehuset, altså på samme side af kirkevejen som stuehuset.

I 1818 blev smed Hans Olsens søn, Jens Hansen, gift og overtog smedien. Samme år blev hans fader gift med en husmandsenke i Tureby vejrmøllehus og oprettede her en smedie. Man må spørge, hvorfor Hans Olsen opgav at være hovsmed ved Turebyholm. Forklaringen ligger vist i dette, som de gamle har fortalt, at de fik relativt lidt for deres arbejde og kunne vanskeligt eksistere på det. Fra gården bragte de selv kul og jern med, når de skulle have lavet noget. Der blev som regel jern og kul tilovers, så smeden kunne sælge dette og på den måde få en ekstra skilling. Jeg kan nævne, at i 1820 bragtes der een dag til smeden 9 lispund jern og 1 tønne stenkul. I samme år var juli-kvartalsregningen til gården på ca. 31 rigsdaler. Til andre tider var en kvartalsregning ikke engang en rigsdaler.

Jens Hansen døde i 1830, og enken giftede sig i 1833 med hendes smedsvend, der havde smedien til 1845.

Nu rykkede den slægt ind, som i mere end 100 år har haft smedien. Det var Hans Adolph Christiansen, der kom fra Hovby, og hvis far, Christian Richardt, var smed i Rønnede og i slægt med digteren Christian Richardt. Hans Adolphs far tjente i 1807 på Gisselfeld og blev af

greven på Gisselfeld sendt imod Køge for at se, hvor langt englænderne var kommet, og han traf dem i en bondegård ved Sædder.

Mærkeligt nok fik Hans Adolph ikke efternavnet Richardt, men på det tidspunkt fik barnet gerne faderens fornavn som efternavn. Derimod fik Hans Adolphs børn efternavnet Richardt.

Hans Adolph var ikke stor, men duknakket af det strenge grovsmedearbejde. Han var en dygtig smed, og i 1859 blev en større smedie bygget på den modsatte side af hovvejen, altså hvor smedebygningen ligger i dag.

Da vækkelsen begyndte i Tureby omkring 1850, var Hans Adolph en af de få, der lukkede sit hjem op for Indre Missions møder og fik derved stor betydning for det åndelige liv. Hans kristendom blev omsat i handling, og ved hans gode sind og stærke karakter blev han respekteret af alle.

Tureby-smeden fulgte også med i tiden. I 1870 stillede han en stue i sit hus til rådighed for den nystiftede brugsforening. Der blev indgang i den vestlige gavl, og et pakhuis blev bygget til imod nord. Huslejen forhøjedes i den anledning fra 50 til 60 rigsdaler.

Hans Adolph døde i 1903, og sønnen Christian Richardt overtog smedien. Han lærte faget derhjemme og fik plads i København. De, der arbejdede under ham, fortæller, at hans arbejde var præget af akkurate.

For sognets åndelige liv fik Christian Richardt stor betydning. Han satte mange ting igang: Søndagsskole, ynglinge- og pigeforening og samtalemøder, men det største, han nåede, var at få bygget et missionshus. Han fik grevens tilladelse til at lægge det i smedens have, uden at grunden blev fraskilt. Og i 1890 byggedes huset, der blev et samlingssted for mange.

I 1910 døde Christian Richardt og efterfulgtes af sønnen Peter, der også var dygtig i sit fag, og som desuden viste stor interesse for det jordbrug, der var til i smedien. Han og hans hustru skabte et gæstfrit hjem og levede med i det åndelige liv.

Da Peter Richardt døde i 1940, overtog hans søn, Poul Richardt — altså den 4. i samme slægt — smedien og fører nu de gode Richardtske slægtstraditioner videre.

I 1943 blev smedien udvidet, og i 1950 blev stuehuset nybygget.

Tureby brugsforening

Tanken om at danne en brugsforening i Tureby opstod omkring 1870. Herregårdsforpagterne gik meget stærkt ind herfor for at hjælpe arbejderne. De støttede da også brugsforeningen på mange måder, da den var blevet stiftet 10. januar 1870, og udsalget åbnet 5. marts s. å. Forpagter Ulrich, Rødehus, blev foreningens første formand.

Man havde egentlig ikke noget lokale dertil; men Turebyholm-smeden Hans Adolph Christiansen stillede noget af sin bolig til rådighed, og sammen med en lille tilbygning dannedes der en meget snæver ramme om brugsforeningens butik.

Husmand Niels Druestrup, der boede overfor smedien i Egeholms-huset, blev den første udsælger. Han havde udsalget åbnet i middags-pausen og efter fyraften. I dens tids instrukser stod der, at udsælgerne måtte ikke tale med andre i butikken mere end højst nødvendigt. Til udregninger måtte han benytte sin tavle, men ikke skrive udregninger med kridt på disken. Men det var ikke ualmindeligt, at Niels Druestrup, når han rakte medlemmet kurven, samtidig aflagde et kristeligt vidnesbyrd. Han blev dog ikke derfor afskediget. Man brugte ikke kontrabog, men papmærker, som lød på værdier i forhold til, hvad der købtes. Husmødrene trak dem hjemme på snore, for at de ikke skulle blive borte. Kun hvis et medlem havde handlet for mindst 5 rigsd., fik det del i overskudet.

Bestyrelsen stimulerede medlemmernes købelyst ved i et bestyrelsesmøde 25 august 1872 at bestemme, at „den, som køber en hel tønde brændevin, får 1 skill. i rabat, og ved køb af 14 pund sæbe en rabat på 1/2 skill. For juli kvartalet dette år udbetaltes 6 $\frac{2}{3}$ pct. i dividende“.

I november måned fik foreningen sine vanskeligheder med at få varerne hentede. Man havde nær til Tureby station, men ved stormfloden blev banen afbrudt, og man måtte hente varerne i Havdrup.

En ligeså vigtig post som udsælgerens var formandens, idet han gjorde indkøbene. Til at begynde med fik han rejsepenge til at køre ind til København for at købe ind, men i 1873 blev hans løn forhøjet fra 1/3 pct. til 3/4 pct. Der var også andre opgaver, der blev lagt på ham, for eksempel skulle han, da mejeriet „Skovdal“ var bygget, også hente ost til butikken derfra.

En familie kunne komme i økonomiske vanskeligheder, derfor blev

der i 1873 oprettet en lånekasse med ialt 20 rigsd. til udlån. Renten var i begyndelsen 1 skill. om ugen, senere sattes den til 1 skill. om måneden.

Brugsforeningen gik støt fremad. I 1872 var der 115 medlemmer med et salg på 7597 rigsd. 11. skill. Udsælgeren fik 151 rigsd. 90 skill. i løn. I 1875 var der 145 medlemmer med et årssalg på 38.769 kr. 53 øre. Udsælgerens løn var 775 kr. 39 øre. Det kan nævnes, at 1 pund smør i forretningen kostede 87 øre og 1 pund flæsk 70 øre.

Der henlægges hvert år et lille beløb til oplysningsfond. Den samlede sum bruges i 1874, da man 1. maj åbner en håndgerningsskole for medlemmernes børn. Sognerådet laver et lokale i Kæderup skole, greven på Bregentved betaler inventarium og giver det årlige brændsel. Også i Slotshuset ved Tureby opretter foreningen senere en håndgerningsskole.

Foreningen køber i 1875 30 tdr. byg og lægger den på Niels Druestrups loft for at gøre byggen til malt. I det hele taget er foreningen en fremskridtsforening, hvis regnskab lægges som mønster for omegnens brugsforeninger. Det er lærer Engell, Kæderup, der fører det.

Efterhånden blev udsælgeren Niels Drustrup svagelig. Og i 1878 vælger man indsidder Niels Pedersen, Turebyholm, til udsælger. Det ser ud til, at det at være kusk på Turebyholm, er et springbræt til udsælgerposten; også en af de senere uddelere var kusk.

Foreningen føler, at pladsforholdene i smedieboligen er for trange, og derfor føjer man til, at uddeleren, hvis foreningen får eget udsalgssted, må selv vælge imellem fri husleje eller frit brændsel, men butikken skal være opvarmet. Han må endvidere tjene 4 a 5 øre på hvert pund smør og 4 a 5 øre på hver snes æg.

Det var ikke altid, at medlemmerne selv kunne skrive. I et medlemsmøde 1880 var de 7 stemmesedler skrevet af eet medlem, og derfor vedtoges det, at der ved hvert valg skal sættes 1 eller 2 mand, som ikke kan eller vil modtage valg, til at udfylde stemmesedlerne for de stemmende, der ikke selv kan skrive.

I 1879 lykkedes det foreningen at få det nuværende udsalgssted, et kuskhus kaldet „Kalkhus“, for en leje af 100 kr. om året. I afsavn for have får udsælgeren 8 kr. om året.

1883 vælges L. Kr. Pedersen som udsælger og i 1890 kusk Jens P. Nielsen, Turebyholm. Ved den sidstnævntes valg overtager husmand P. Christiansen, Tollerød, formandsposten, og foreningens kassebehold-

ning på 803,62 kr. Lånekassen ophæves i 1893. Kassebeholdningen 68,71 kr. skænkes udsælgeren, der har været syg.

I 1913 bliver møllersvend Vilhelm Olsen udsælger, i 1917 V. Benn og i 1919 staldforpagter Peter Christensen, Tureby.

Endelig skal det nævnes, at den nuværende uddeler, Harald Olsen, iblandt 40 ansøgere blev valgt til foreningens udsælger den 1. maj 1932. Det er første gang, foreningen har en uddeler, der har været der så længe.

Foreningen har fejret sine jubilæer efter helt andre år og dataer end foran nævnte, idet man har en gammel brændevinsbevilling fra 1870. Man mente, at foreningen var begyndt allerede i 1868, men skriftlige og samtidige kilder viser, at Tureby brugsforening blev oprettet 10. januar 1870. Omsætningen 1960 var ca. 440.000 kr.

Foreningens formænd: Forpagter Ulrich, Rødehus, 1870—71. — Husmand Jørgen Hansen 1871—1881. — Husmand Jens Olsen, Tureby Nyhuse, 1881—1891. — Husmand Peder Christiansen 1891—1913. — P. Richardt 1913—1940. — Ejnar Rasmussen 1940—1954 og Aksel Olsen 1954.

Valdemar Sigdal, hvis fader var uddeler i Tureby brugsforening fra 1883 til 1913, fortæller følgende erindringer:

Når jeg tænker tilbage og blader i erindringens bog fra min barn-domsegn og -hjem, vil den skønne natur der omkring altid stå prentet i mit sind med stråleglans. Tidligt lærte jeg at kende livet i og omkring brugsforeningen. Møllestrædet blev for en stor del min faste legeplads og „udlandsverden“. Men også livet på Turebyholms slot, have og avls-gård blev jo min interesseverden, og efterhånden som jeg voksede op og fik pligter i hjemmet, måtte jeg altid besøge disse først, og den tiloversblevne tid måtte jeg anvende til at iagttage livet og omgivelserne. I den forbindelse må ikke glemmes jagtlivet, der havde hovedsæde i Tureby Dyrehave og ledet af daværende overjæger Saurbrey, en state-lig og dygtig personlighed, som jeg i mine drengeår tjente mange penge hos — efter datidens forhold, ved at udjage vildt fra græsmarker foran slåmaskinerne, optage fasan- og agerhønsereeder m. m., samt om vinteren at opsamle krager, ræve og grævlinge, der havde fået gift døden (stryk-nin), og ikke at forglemme deltagelsen i de store årlige grevejagter med

kongelig deltagelse, hvor der som regel spistes frokost på Turebyholm slot — og det var store dage, hvor jagtherrerne som regel kom kørende fra Bregentved slot i 2 a 3 store jagtvogne med plads til 10 a 12 personer i hver. Som regel afsat ved overjægerboligen ved fasaneriet, hvorfra jagten udgik, og hvor der i forvejen var tilsagt klappere bestående af voksne mænd og drenge i alderen fra 8—14 år, samt hele jagtpersonalet af assistenter og elever og ledet af overjæger Saurbrey, der befalede såvel over jagtherrerne som klapperne med myndig og fast hånd. Jeg erindrer, at daglønnen for de voksne var 2 kr. og 1 kr. til drengene. Efter at jagtherrerne var afsat, kørte kortegen til opstaldning hos Jens Olsen på slottet, hvor hans lejlighed blev benyttet som opholdssted for kuske og tjenerpersonale. Som regel repræsenterede hans kongelige højhed prins Valdemar kongehuset. Flagpyntning anbragt ved hovedtrappen, der nu er nedrevet, og det store flag hejst på flagmasten på plænen til højre for indkørslen. Disse store jagter var altid beregnet til 2 dage, hvor 2'dags afslutning fandt sted på landevejen ved overjægerboligen og hvor alt det nedskudte vildt var henlagt til parade langs med rabatten i vejsiden, een trukket ud for hver 10. På disse 2 dage blev der nedlagt mellem 1400—1600 stk. vildt af alle arter, dog flest fasaner og harer.

På 3. dagen, når vi kunne få fri fra skole, var vi en halv snes drenge med jagtpersonalet, der i skovene opsøgte anskudt vildt, og det var mange gange ikke så få stykker, der blev indsamlet.

Selve livet i brugsforeningen den gang var, så vidt jeg forstod, præget af små forhold. Brugsforeningen, der hører til en af landets ældste, havde til huse i en tidligere kuskebolig, der var indrettet til formålet. Af hensyn til den nære beliggenhed af den store herregård, måtte der ikke sælges stærk spiritus, og mon det ikke har været til lykke for mange mennesker efter datidens forhold, hvor en flaske brændevin kostede 27 øre.

Den årlige opgørelse af varelager blev foretaget af bestyrelsen, og forretningen var lukket for kunder, og som regel serverede min mor varme æbleskiver.

I mine tidligste drengeår erindrede jeg, at forretningens åbningstid var om sommeren fra kl. 6—21 og lørdag til kl. 23, dog i vinterhalvåret først åbnet kl. 7. Det var en lang arbejdsdag for alle dengang. Menne-

sker dengang var afgjort hæderlige og trofaste i enhver henseende, og mange gode minder derom har jeg ofte haft i min erindring, og til bekræftelse kan jeg oplyse, at min far, der var bestyrer fra 1897—1913, meddelte mig kort efter sin fratræden, „at ikke et eneste menneske i kundekredsen i de mange år, hvor han havde ydet kredit, havde narret ham“. I den forbindelse må jeg måske nævne, at min fader fratrådte sin stilling på grund af sygdom.

Hoveriet ved Turebyholm

Hovbønderne havde det strengt. De måtte tidligt af sted om morgenen og kom sent hjem om aftenen. Ofte måtte de udføre deres arbejde på hovedgården under skældsord. De hjemmевærende forstod godt, at det var strengt at gå på hoveriarbejde. Derfor fik hovbønderne også ofte gårdens bedste madvarer med, mens de derhjemme måtte knappes lidt af. Det skete også, at bonden selv gik på hoveriarbejde og lod karlen blive hjemme.

Det var mange hoveriarbejdere, der kørte samlede af sted. Og der kunne også ske forskellige hændelser til og fra hovarbejdet.

22. juli 1769 var bønder fra Enderslev og Kæderup på vej hjem fra hovarbejde på Turebyholms marker. Den forreste af vognene blev ført af gmd. Jørgen Olsens karl: Hans Andersen, som havde Jørgen Olsens datter fra Enderslev med på vognen. En anden vogn blev ført af den 20-årige tjenestekarl Ole Pedersen, der på sin vogn havde to husmænd og en pige. De havde ud for Turebyholm nået den vogn, der blev ført af Hans Andersen, men der var to Kæderup-vogne imellem Hans Andersens og Ole Pedersens vogn, indtil de nåede til Tureby mølle, hvor Kæderup-vognene drejede ad Kæderup til, mens de to andre vogne fortsatte ad Enderslev. Der blev kørt stærkt, selv om det ikke var stærkere end de plejede. Det var ligesom de begge ville nå det sted, hvor vejene „samledes“. En karl, der sad bagest på Hans Andersens vogn, viftede flere gange med sin hat efter Ole Pedersens bæster, og Ole P. havde også råbt efter Hans A., men ingen på den vogn kendte det udtryk, han havde brugt.

Pludselig væltede Hans A's vogn. Om det var et hul i vejen, der var årsagen, eller det skyldtes, at en pige på Hans Andersens vogn, der havde løse høsthager, greb i tømrestrengen, da hun blev bange for

vognen, der kom op på siden, og således drejede vognen, vidste man ikke. Men resultatet var, at alle faldt af vognen, og Jørgen Olsens 10-årige datter kom til at ligge så uheldigt, at vognen kørte lige over hendes hovede. Det var en beslået vogn. Vi kan forstå, at der blev sorg i Jørgen Olsens hjem i Enderslev, da det blev meddelt, at datteren var død.

Sagen kom 1. september for Bregentved birketing, men det var ikke let at placere skylden noget sted. Enderslev kirkebog beretter 2. august 1769: „Begravedes Jørgen Olsens datter, som på hovvejen ved uforsigtig kørsel blev væltet og døde på stedet, 10 år gammel“.

Der skete også forskellige ting, når de mange var beskæftigede i laderne med tærskning.

En tumult opstod under tærskarbejdet 16. november 1756. Peder Fynbo fik under arbejdet ondt i hovedet. Derfor bad ladekarlen en anden mand, Hans Nielsen fra Peder Hugger i Høsten, om at kaste til i stedet for. Men det ville Hans Nielsen ikke. Derimod brugte han mund og gik hen til ladekarlen og satte sin hånd på hans bryst og sagde: „Du er en tyv, du har båret forpagterens korn ud blandt halmen“. Imens de to nu lå og sloges i korndyngen, blev der sendt een ind efter forpagteren, der fandt sin ladekarl med blodigt ansigt. En anden gang — 17. marts 1766 — sættes tinget igen. Ved den lejlighed møder som vidne Peder Larsen fra Høsten. Han fortæller, hvad der skete på Turebyholms tærskelo onsdag 5. februar imellem den indstævnedes Peder Poulsen og Jacob Ibsen, som boede på overdrevet ved Nyby (Prosehuset). Efter tærskningen var der opstået strid imellem Jacob Ibsen og ladefogden Peder Poulsen, der havde sagt, at tærskerne skulle bie og understøtte, og „den, der gik først ud, ville han lære noget andet“. Da dette skulle iværksættes, sagde Jacob Ibsen: „Har vi intet gjort vores arbejde forsvareligt“. Herpå svarede Peder P.: „Lille karl — dig skal jeg nok komme igen“, og i det samme gav han ham et rap over skulderen med et neg, som de brugte at sætte under med. Men så kan det nok være, at Jacob I. ruller sig ud og siger: „Djævelen skal pibe i din tykke hovedhud — hvorfor slår du mig?“ Efter disse ord tager Peder P. ham i klæderne og rusker ham, ligesom han vil smide ham fra sig, men Jacob I. holder fast. Og da Peder P. havde ramt ham over hans venstre arm, begynder Jacob I. igen med sine ord: „Djævelen pibe i din tykke ho-

vedhud — hvorfor slog du mig således over min arm?“ Derefter gik han hen og tog Niels Michelsens plejl ved ladeporten, hævde den i sin højre hånd og vendte sig imod Peder P., der slog til plejlen så den faldt til gulvet. Jacob I. vender sig til Niels Michelsen og siger: „Din hærdel (den stang eller det skaft, hvorpå tærskeren holder) er i stykker“, og i det samme bukker han sig ned for at tage plejlen op, men følger nu til: „Nej, det er min arm, der er i stykker“. Imens tærskerne nu gik i gang med at understøtte igen, gik nogle hen til Christopher Materialkusk med Jacob I. De trak trøjen af ham og fandt, at hånden under håndleddet og albuen var i stykker. Peder Poulsen idømmes mulkt og skal betale et beløb til bartskeereren m. m.

Hver gårdfæster under godset havde et bestemt antal dage at møde på gården og gøre arbejde efter tilsigelse af bondefogden. Det fastsættes, hvad arbejde forpagterne kan forlange af bønderne. Der var dage, hvor de skulle møde uden heste for at rense korn eller ladegård o. lign. Husmændene skulle forrette nogle gående rejser til København med kvæg eller andet.

Der lå hos bønderne irritation over hoveriet. De kunne ikke selv bestemme, hvornår de skulle være hjemme fra, og de følte, at forpagterne lagde mere hoveri på dem, end de burde have. Således klager godsets bønder i juli 1768 over, at forpagteren kræver for meget hoveri af dem, så de snart dagligen må være til hove med heste og vogne samt 3 a 4 folk. Greven undersøger klagen over for meget hoveri og bemærker, at han har ønsket at gøre hoveriet ved grevskabet så tåleligt som muligt. Når der nu klages, må det enten være, fordi forpagteren kræver mere hoveri end bevilget, eller det tilladte hoveri sker i utide og er uordentlig, så bønderne ikke bestiller noget, når de er til hove, og derfor oftere må kaldes til hove, inden arbejdet er forrettet.

Vi er så heldige at have en fortegnelse over det hoveri, som Turebyholms bønder gjorde i juli 1768, både for herskabet og for forpagteren. Der var 4 fogderier. Et „F“ betyder i det følgende: Fogderi.

1. juli ages der gødning ud, Alkestrup F, Kæderup F, Skrosbjerg F og Tågerup F møder, hver mand i fogderiet møder med to vogne og 4 bud. 4. juli møder de 4 F'er, hver mand med to karle og to strøbud, og gør arbejdet for herskabet, 14 karle slinger ege og løfter ladet, to karle graver ved plankeværket om materialvognen. Desuden møder Kæ-

derup F, hver mand med to vogne og fire bud, og kører gødning ud. Skrosbjerg F møder med 14 vogne og Tågerup med to vogne, som kører rug til København for forpagteren. 6. juli møder Alkestrup F, hver mand med to vogne og 4 bud, og kører gødning ud, og Tågerup F med to karle for herskabet for at grave ved Bankevænget, og Kæderup F 16 mand med 2 vogne for at hente sten fra Fakse til Sofiendal for herskabet.

7. juli møder Alkestrup F, hver mand med to vogne og 4 bud, og kører gødning, og Kæderup F sender for herskabet 4 bud, to karle for at grave ved plankeværket og 6 piger til at to klæder. Tågerup F møder med 16 mænd, hver mand med 2 vogne, for at hente sten fra Fakse til Sofiendal.

8. juli: Alle 4 F'er møder, hver mand med 2 karle og strøbud, for at slå græsset i Limens marken og Høyet for forpagteren, to karle for herskabet at grave plankeværket.

9. juli: Tågerup, Kæderup og Alkestrup F'er, hver mand med 2 vogne og 4 bud agede gødning og af Alkestrup, Kæderup, Skrosbjerg F'er 12 karle for herskabet at hjælpe, snedker at føre tømmer til lysthuset, af Tågerup F 4 karle at rulle klæder, af Skrosbjerg F 12 vogne hente sten for herskabet fra Fakse til Sofiendal.

11. juli: Alle 4 F'er, hver mand med 2 karle og 2 strøbud, for forpagteren slået og udgræsset et stykke af herskabets eng samt revet hø i Høyet og det første stykke; af Skrosbjerg, Alkestrup og Tågerup F'er 3 karle, af Kæderup F en vogns ekstra arbejde for forpagteren: at op-hugge et stykke logulv, grave og age ler til samme, af Skrosbjerg F 3 vogne, at hente tømmer for herskabet fra Tryggvælde til lysthuset.

12. juli: Alle 4 F'er, hver mand med 2 karle for herskabet, to karle at rulle klæder og to vogne at age elle-træer til Tureby lade at stuve sammen, samt to strøbud for at slå græsset i det andet stykke af Høyet og på Hæs for forpagteren. Af Kæderup F to karle at forarbejde logulvet for forpagteren.

14. juli: Alkestrup F, 4 vogne til at age sten for forpagteren fra brakmarken, Tågerup F, 8 vogne til for herskabet at hente langhalm hos præsten i Dalby til en øde gård i Høsten.

15. juli: Tågerup F, 6 karle til at slinge eg til stolper for herskabet.

16. juli: Tågerup F, 6 vogne til at føre stolper til Høsten for herska-

bet og to karle til at slinge egestolper, Skrosbjerg F med 16 vogne til for herskabet at hente sten fra Fakse til Tureby lade; Tågerup F, 8 mand med 12 vogne og 3 bud fra hver gård for at age gødning og een mand til for herskabet at tjene tækkemænd; Skrosbjerg F, en mand til samme, alle 4 F'er hver med 3 bud for at rive hø i Høyet og herskabets eng for forpagteren; Kæderup F, 2 vogne til at hente tømmer fra Trygge-vælde og to karle til at slinge eg, altsammen for herskabet; Alkestrup F, 4 karle til at slinge eg for herskabet, Jørslev 8 mænd age gødning.

18. juli: Alle 4 F'er, hver mand med 2 karle og 2 strøbud, for at slå Hindemose, Kay-Mark for forpagteren.

19. juli: Alle 4 F'er ager hø af herskabets enge og Jørslev 8 mænd slået hø på Gruntets mose, begge dele for forpagteren.

Således er hver dags arbejde optegnet for hele måneden, men det fører for vidt her at nævne alle dage. I juli måned bruges der for herskabet 138 vogne og 18 håndbud (til at slinge ege, rulle og to klæder) og til forpagteren 4 pligtvogne. Fortegnelsen udarbejdes af Henrich Christian Sewerin 2. august 1768.

Det var vanskeligt at være bondefoged. Han skulle skynde på hovbønderne og sørge for, at de gjorde arbejdet ordentligt. De følte, at han stod mest på herremandens side. Han blev jo også behandlet anderledes end de. Da Rasmus Udrider fra Turebyholm i 1762 står anklaget for at have solgt brændevin til hovbønderne, oplyses det, at han kun har gjort det til bondefogderne, der skulle forrette tjeneste hele dagen og flere dage i al slags vejr. Anklagen falder da bort.

Der sad i hovbonden ligefrem en trang til at gøre oprør imod bondefogden. Tingbøgerne oplyser, at det ikke blot blev til tanker. 16. august 1754 står gmd. Lars Olsen fra Hårlev, Turebyholm gods, anklaget for at have forøvet overlast imod bondefogden med hug og slag i Køge 8. august s. å. Simon Henrichsen, gårdmand i Høsten, er blandt vidnerne og fortæller, at godsets bønder den dag var i Køge for at udskibe kornvarer. Bondefogdens søn, Bendt Jacobsen fra Tågerup, forrettede bondefogedtjeneste for sin gamle far og blev sat til ved Køge skibsbro at holde bønder og vogne i orden, så passagen kunne være i orden. Imidlertid kom Lars Olsen med flere vogne i følge og ville køre forbi nogle vogne. Bendt kom da og tog i tømme på hesten og sagde, at han skulle holde i rad efter de andre. Da sprang Lars O. af vognen,

tog Bendt fat i brystet og sagde: „Slip nu tømme“. Men Bendt svarede: „Du skal blive tilbage“, og han tog Lars O. i håret. Imidlertid råbte Peder Olsen på de andre karle, og de samlede sig om Bendt J., som Lars O. nu tog fat i og bøjede nærmere mod jorden. Man mærker tydeligt ved læsningen af sagen, hvem hovbønderne og deres karle holdt med. Nu dukker Rasmus Udrider op og får dem skilt ad. Den opsætsige bonde fik sikkert sin dom.

Bondefoged Bendt Jacobsen, Tågerup, kom ud for endnu mere. Bregentved ting sættes 23. december 1768, hvor Ole Jørgensen, Dalby-Borup, fortæller, at han var på vej fra Stenckelstrup til Høsten. Han gik da ind hos Niels Larsen i Høsten, hvor dragonen Ole Pedersen var, samt hovbønderne og bondefoged Bendt Jacobsen. Hovbønderne var ellers ved at grave grøfter ved Høsten, men på grund af regnen var de gået ind hos Niels Larsen. Her havde han hørt dragon Ole P. skælde bondefogden ud „for et husvodt og en kjeltring, og endvidere havde han truet med, at han skulle flække hans hoved, så hans hjerne skulle falde våd af ham, og at han ikke skulle komme levende eller helskindet hjem til Tågerup“. Hertil bemærkede Bendt J.: „Du går vel ikke hen og sætter ild på min gård, når jeg ligger og sover“. Gensvaret lød: „Det kunne være en hændelse“. Også i dette tilfælde nåede dommen sikkert den skyldige, der havde brugt så voldsomme ord imod bondefogden.

Bondefoged Bendt J. blev også til sidst udsat for noget voldsomt, idet han 1. pinsedag 1796 faldt ned af et læs kæppe i sit vænge og døde straks, 73 år gammel.

December 1777 pålægges det Turebyholms bønder at pløje for bondefogderne som hidtil. Lidt fordel havde bondefogderne altså. Hvis en bonde viser sig modvillig herimod, kan forvalteren lade ham ride på træhesten 1 a 2 timer.

Der var i 1773 af hele gårde 61 og af halve gårde 16, der gjorde hoveri til Turebyholm. Senere blev dette til 68 hele gårde. August 1779 meddeler greven sin forvalter, at disse 68 bønder ikke er tilstrækkelige til at bestride arbejdet ved gårdens avling, og nogle af dem svækkes derved. Derfor har greven overvejet, hvorledes der kan henlægges flere bønder til Turebyholm, som kan komme de andre til hjælp og lette arbejdet. Han foreslår, at de 5 Trondhjemshuse og Storkehuset får del i det brændte overdrev, hvori Lystrup, St. Linde og Hårlev byer under

Tryggevælde har del. De 6 huse skal have gode vænger og gode bygninger og kan indrettes til gårde, der forretter hoveri til Turebyholm, hvorimod der af Lystrups 6 gårde kan indrettes huse til 6 familier. Hårlev og St. Linde, som giver deres del af det brændte overdrev, kan der gives vederlag fra Lystrup bys jorder. Og der kan så lægges 6 gårde til Tryggevælde fra Juellinge, men det skal kun ske med beboernes vilje. Dette blev ikke til virkelighed.

Men de kunne også blive pludseligt kaldt fra et hovarbejde til et andet. Således skriver forpagter Niels Larsen, Turebyholm, til greven 14. september 1789: „Jeg taltes ved med bondefogderne, om det ikke var bedst at pløje i denne tid, da bønderne nu har indhøstet og dagen er lidt lang, da de i denne tid kunne forrette ligeså meget i een dag, som ellers i to, når de skulle bie til imellem Micely og Mortens dag, da dagen er så meget kortere og græsningen tillige meget mindre. Altså tilsagde jeg alle godsets bønder i løverdags, at de skulle møde alle den dag, men nogle kom og nogle blev hjemme, ja, hele byers bønder blev hjemme. De, som mødte, fik i god tid afpløjet deres lod, hvorefter jeg lod dem tilsige således: „Hør, kære venner, nu må I slippe Eders bæster ind i den mark; der er godt græs for dem i nat, og så kan I pløje i den mark i morgen“, hvorpå de også slap deres bæster derind. Derpå sker dette i dag, som jeg i min levetid aldrig har hørt, at bondefogden fra Kæderup kommer og får alle byens plove ud af marken, så nær som en. De skulle hente et læs tørv for skovrideren. Hvad kan sådan ikke krænke en gammel, skrøbelig mand, som i 36 år har svaret både konge og herskab ret og lige, og nu skal gøres sådan en tort, som virkelig, når sådant iblandt andre erfares, ikke alene er en tort for mig, men endog for mit højnådige herskab, at en betjent skal have sådan magt og myndighed at kunne tage bønderne fra hovmarken, når de kører og pløjer, for at hente sig et læs tørv, foruden den skade, som bønderne derved må lide således at blive drevet fra deres pløjning en dag og atter igen en anden dag dertil. „Da dette er stridende mod kontrakten, indstilles det, at der må gives sådan satisfaktion, som kan være passende for herskabet. Bondefogderne er efter kontrakten pligtige at være til stede såvel ved hovpløjning, som ved andet arbejde, og dog fandt jeg i dag, da jeg kom ud på marken, at bondefogden fra Tollerød var på olden-syn, og bondefogden fra Kæderup var med de vogne, som

skulle hente tørv for skovrideren“. De burde have været hos de, „som pløjer, allerhelst da adskillige af bønderne hverken agter mig eller mine folk, hvad man siger til dem, og aldrig har her i min levetid været sådan uorden, som nu i et par års tid, som jeg rigtig nok forestillede mig at ville blive“.

Greven gør skovrideren opmærksom på, at noget sådant ikke må ske for fremtiden, „thi bønderne kan kuns forrette et slags arbejde på en dag og ej flere slags“.

Undertiden udeblev bønderne også fra hoveri. I august 1768 skulle Skrodsbjerg fogederi køre gødning fra Turebyholm. Men selv om de fik bud 2 gange, kom de ikke. De indrømmede, at de var tilsagte, men de var ikke kommet, fordi de skulle grave grøfter igennem Skrodsbjerg sø. De lover snarest at køre gødningen ud og blive ved dermed til al gødningen er kørt ud.

September 1789 udeblev 3 gårdmænd fra Druestrup samt Jørgen Pedersen i Viverup. De skulle møde for at sætte hø i stak. De kom ikke, og stakken blev ikke færdig, og nogle dage efter står den endnu åben; man frygter, at der, som det skete ved Gisselfeld, skal gå ild i den.

Det skete også at bønderne kom for sent på arbejdet. Således skriver A. G. M. i februar 1782: „Ugerne haver jeg måttet fornemme, at nogle af de 37 bønder-slæder, som har været behjælpelige ved at køre kampe-stene fra koblerne, er kommen til hove kl. 11, 12 og 1 slet“. Dette er mod den fastsatte anordning, og når bønderne skal forrette noget til hove, „vil jeg, at den gjorte anordning nøje skal efterleves, hvorpå forvalteren nøje har at se og derover stricte at holde, thi ellers må bønderne eller deres folk tilkomme 2 dage til hoveri, som meget let en dag havde kunnet været forrettet, hvorved bønderne taber dobbelt, da han må savne sine folk og fylde deres madposer“.

Under krigen i 1807 skete der flere forsømmelser i høsten. August 1807 klager Nyholm over, at adskillige af godsets bønder ikke møder, selv om de er tilsagte, og selv om de har næsten ganske indhøstet hjemme og har „til krigstjenesten kuns mistet få eller ingen folk“. Politiret mener han ikke, at bønderne agter i denne tid. Derfor foreslår han, at afgrøden takseres, og de forsømmelige erstatter tabet, thi han tør næppe vente at få indhøstet, selvom han lader gårdens folk, ugedagsmænd og lejede folk arbejde alt, hvad de kan.

18. septbr. 1807 skriver Nyholm påny til greven: „En stor del af godsets bønder, særdeles Skrosbjerg fogederi, har vist megen forsømmelse i at forrette deres pligtige hoveri, hvorved for hovedgården uden tvivl er tabt kornvare muligt til over 1000 rigsdalers værdi, endskønt jeg ved gårdens og så mange lejede folk, der kunne fås, har indmejet, hvorover nærmere skal blive forfattet regning til inddrivelse hos de udeblevne.

Imidlertid bør jeg ikke fortie, at bønderne i den senere tid på et par nær, villigen har mødt og forrettet indhøstningen, ja, der har endog nogle, især fra Kæderup efter deres egne hovedlodders indhøstning, hjulpet til med folk og vogne at høste i flere dage, kuns må jeg for nærværende tid klage over de 2de, nemlig Lars Andersen i Olstrup, som næsten slet ikke har været her i hele høsten, formentlig fordi manden skal være syg og sønnen, som landværnsmand er borte, men især har jeg årsag at klage over Thomas Nielsen, udflytter fra Enderslev, som er en frisk, rørig mand, har stedse været hjemme tilligemed 2de arbejdsføre sønner og har dog i den senere tid aldeles intet hoveri villet forrette“. Nyholm har tilsagt ham flere gange og, da han endelig sendte ham bud, at såfremt han ikke agtede at komme mere, skulle han aflevere de modtagne høbånd til sædens binding, smed han båndene og udeblev ganske fra høstarbejdet“, hvorefter jeg for ham har ladet meje, binde og indage en hvedelod, indage en ærtelod, en englod og en have-lod, som efter den pris man har måttet betale, nemlig 3 mark for en dags arbejde, kan beregnes at have kostet 9 rigsd. 3 mk., hvilke mig synes, han bør betale, foruden hvad anden mulkt og straf, måske sit fæstes forbrydelse, Deres Højgrevelige Excellence nådigst måtte finde for godt at lade ham tiltale for“.

Ved Vallø forligelseskommision idømmes Thomas N. til at betale i høstløn for de forsømte hovlodders indhøstning 6 rigsd. 4 mk., og for 1 td. hvede, som er affaldet på marken, 8 rigsd., i mulkt til amtets fattigkasse 10 rigsd. og til forligelseskommisionen 4 mk. 12 skill.

Mange bønder havde en lang vej, og man lavede specielle hovveje, f. eks. kaldes vejen fra Turebyholms smedie til Turebyholm langs med parken for hovvejen. Nogle lavede også de ulovlige overgange.

Således gjorde tærskerne fra Børsted i 1789 en overgang over de levende gærder ved Tureby mølle, og tærskerne fra Kæderup 2 overgange over de levende gærder imellem Tørreløse og Kæderup koppel.

Dette er imod al anordning, da ikke alene de levende gærder, men også diger og grøfterne på sådan måde bliver beskadigede og ruinerede. Det er „min vilje, at slige modvillige folk skal mulkteres og desuden tilholdes at sætte det beskadigede igen i fuldkommen stand“. — A. G. M. skriver nogle dage senere: „Ihvorvidt bønderne i Kæderup kan være berettigede til at have deres kirke- og hovsti over kobler, kan her ej vides. Måske at det i forrige tider kan være bleven dem tilladt at have sådan sti over koblerne, men når derved foranlediges uorden, så bør sådant afskaffes og hæmmes, hvilket ej kan ske på bedre måde end at forbyde sådant“. A. G. M. mener, „at Kæderup mænd ligeså let kan følge vejen fra byen til Turebyholms vejrmølle og derfra ad den indgravne vej til gården“.

De 7 beboere i Svennerup, Kongsted, Borup, Hyllede og Jyderup byer havde ikke blot en meget ond og besværlig, men endog lang vej til hove, nemlig 2 mil, som forvolder, at „de ikkun er af slet tilstand“, og de må give penge i stedet for hoveri. De gør kun hoveri for 5 gårde. På samme måde med St. Linde, som nu ved købet er lagt under Turebyholm, siden de om vinteren og foråret udi tøløb og isbrud på en hovrejse kan fordærve et par heste, der og skal have forårsaget, at når de kom fra Turebyholm til Tryggevælde næsten var ødelagte, og de fleste af dem måtte have hjælp af heste for at kunne gøre hoveri til Turebyholm. Disse bønder tillades at give penge i stedet for tærskning.

Bønderne i Enderslev havde også en lang vej til Turebyholm. Derfor skriver de maj 1821: „På grund af den lange hovvej, vi har til Turebyholm, så vores bæster bliver forjagede på vejen både for vogn og plov, inden de når til hovarbejdet, som de skal forrette, samt vognene afkørte, som er så dyre at bekomme i denne lette sædepris, og vi tillige må holde en karl og en pige mere end som de, der ikke forrette hoveriarbejde, og lønnen til disse er meget i denne knappe levetid — er vores underdanigste ønske og begæring til deres højvelbårenhed om, at vi nådigst måtte blive lettet med dette arbejde og i dets sted, om Deres højvelbårenhed finder for godt at fastsætte afgiften til visse tønder byg og betales efter hvert års kapitelstakst. Vi er villige til at betale noget forud på visse tider af året, når forlanges, og siden det øvrige, når kapitelstaksten er sat — kunne dette vor kæreste ønske ikke blive opnået, så udbad vi underdanigst, at vi måtte forrette arbejdet til Tryggevælde,

som blev lidet nærmere end som til Turebyholm, hvorom en gunst-behagelig resolution forventes. Underskrevet af 7 bønder: Jens Olsen, Lars Jensen, Ole Jørgensen, Lars Christiansen, Christian Larsen, Thomas Nielsen, Jens Pedersen.“

Der er endnu jord i Enderslev sogn, der kaldes „Tureby gods“, vel fordi det har hørt til Turebyholm. „Læbroen“ i Skrosbjerg hedder sådan, fordi hovbønderne undervejs til Turebyholm kunne søge læ der.

Af hensyn til vejlængden blev de 8 Jørslev gårdmænd i 1811 flyttet til Alslevgård fra Turebyholm. I 1770'erne havde Jørslev gårdmændene på grund af afstanden kun halvt hoveri og betalte resten med hver 2 rigsd. 4 mk. 8 skill., men de fik så til gengæld kun halv udvisning af brænde, hvad der dog bevilgedes dem igen i 1776, for at opmuntre dem til „at udvise al flid og stræbsomhed med deres markers indretning og dyrkning“.

Allerede i 1789 udtrykker A. G. Moltke ønsket om at lette bønderne i alt slags hoveri. I 1791 kom tankerne frem om en hoveriforening. Der var kommet en forordning, hvorefter hoveribønderne bør tilsiges aftenen før, de skal møde, og de skal have at vide, hvad arbejde det drejer sig om, for at de kan få de rette redskaber med. Når arbejdet er udført, må de gå hjem. Når det drejer sig om hovbudene, skal de gå 10 timer til hove. Hvis en hovbonde ikke forretter sit arbejde ordentligt, bliver han taget ud af arbejdet, må betale en bøde på 1 mark til sognets fattige, og senere gøre arbejdet. For en vogn eller plov betaler han ½ rigsd. Kommer et hovbud for sent, skal han betale 4 skill. til sognets fattige for hver time, han kommer for sent. Opsætsighed fører strenge straffe med sig. Dog hvis de opholdes unødigt, skal de have erstatning. Træhesten er nu forsvundet.

I 1792 blev der for godsets bønder lavet en hoveriforening, som omtales her. Ordet gård forkortes til „g“.

Der er til Turebyholm henlagt 68 fuld hoverigørende bønder samt 4 bondefogder, som lige med de andre forretter pløjning, såning, gødsning, agning og kornhøst, selv om de er fri for andet hoveri på grund af tilsigelser og tilsyn ved hoveriet. Herefter nævnes, fra hvilke byer, der gøres hoveri til Turebyholm, og hvor mange fra hver by: Tollerød by: 6 g., som forretter hoveri for 5. — Ulstrup by 4 beboere og Ingelstrup by 3 beboere, hvilke 7 beboere forretter hoveri for 6 fulde g. —

Alkestrup by, der har 9 beboere, men kun forretter hoveri for 6 fulde g. — Tolstrupgården: 1 fuld hoverigård. — Sonnerup by: 5 beboere, der forretter hoveri for 3 fulde g. — Skrodsbjerg: 9 fulde g. og 1 bondefoged. — Børsted: 3 fulde g. — Nyby: 2 fulde g. — Tågerup: 1 fuld g. og 1 bondefoged. — Viverup: 2 fulde g. — Druestrup: 3 fulde g. — Ås: 1 fuld g. — Totterup: 1 fuld g. — Olstrup: 4 beboere, der forretter hoveri for 3 fulde g. — Pebringe: 4 fulde g. — Jørslev: 8 g., hvoraf der kun forrettes halvt hoveri.

De forannævnte byer skal forrette hoveri på følgende 11 marker med agerland på Turebyholms hovedgård: Møllemark 58 td. — Torvelyngs mark 48 td. 6 skp. — Kæderup mark: 47 td. 5 skp. — Røde mark med Ll. Ladager: 59 td. 5 skp. — Langemark m. St. Ladager: 68 td. — Kirke mark: 57 td. 4 skp. — Første kvievænge: 69 td. Andet Kvievænge: 71 td. — Wase mark med agerlandet i Høiet: 67 td. 3 skp. — Overdrevs mark med tillæg af Horsehaven: 69 td. 6 skp. — Kohave mark m. do.: 57 td.

Derefter hedder det: „Opbrydes en mark årligt, og 5 bruges til sæd. Derudi tager hver af de anførte 58 hoverigårdes beboere samt 4 bondefogder sit visse hovmål, indeholdende i almindelighed 6 til imod 8 skp. land, efter markernes størrelse, som de forsvarligt opbryder, gøder, pløjer, sår og høster, alt efter sine rette tider, og således som den brugelige holstenske indretning medfører. Den sæd, som forpagteren ellers måtte avle på pløjelandet i Kalvehaven, som er 7 td. land, og som han selv besørger gødet og pløjet, bliver desuden af bønderne høstet i de år, samme måtte blive besåede“.

Turebyholm har følgende enge: Limens mose, Hinde mose, Den lodne Enghave, Hæs eng, Maens slette, Høys eng, Tordens mose og Kalvehaven, der ialt indeholder ca. 385 td. land, og hvorpå der avles i et middelår 800—900 læs hø. Også her tager hver af de 68 hoverigørende bønder deres visse hovmål. Han må forsvarligt slå kornet, høste, hjemage og i hus hensætte det. Derimod skal den øvrige eng i Høys skoven, den årlige slåmark og enghulerne i nogle af sædemarkerne, hvorpå omtrent årligt kan avles 150—200 læs hø, slås, høstes og hjemføres i hus til flængs, eller når omstændighederne tillader det.

Hegnet omkring Turebyholms marker, enge og skovgrænsninger skal hovbønderne også vedligeholde. Der er 443 favne stengærder, 8601

fv. risgærder, 5975 fv. grøfter med levende gærde og smidgærde. Hver fuld hoverigård vedligeholder $6\frac{2}{3}$ fv. stengærde, 113 til 136 fv. risgærde efter gærdernes beskaffenhed og 88 fv. grøft med levende gærde og snidgærde.

Der skal graves og vedligeholdes grøfter årligt omtr. 2450 fv. a 1 alen, 2175 fv. a 2 alen, 1087 fv. a 3 alen, og det bliver til hver gård 36 fv. a 1 alen, 32 fv. a 2 alen og 16 fv. a 3 alen.

Om brændet hedder det: „Af brænde og gavntræ til herskabet, forpagter og betjente fælder, overskærer og til vedkommende hjemfører hver $1\frac{1}{4}$ skovlæs, og hvis der i stedet herefter skulle blive bestemt favnbrænde til udvisning da får, for så vidt brændet angår, hver mand i skoven at hugge og opsætte slig en favn brænde, og samme tilligemed kvaset at hjemføre“.

Til pløjning efter den holstenske måde skal hver gård møde: i brakmarken til fed rug eller hvede 3 gange — i en mark med mager rug eller hvede 1 gang — i en mark med byg eller hvede 3 gange, i en mark med havre og nogle ærter 1 gang — ialt 9 pløjedage.

Harvningen forrettes ikke af bønderne, men de giver alene dertil nogle harvebud. I tvende marker med rug eller hvede 2 spanddage og 12 gangdage. I en mark med byg eller hvede 1 spanddag og 6 gangdage, 2 marker med havre og nogle ærter 2 spanddage og 12 gangdage. Og så bemærkes det: „Dersom ustadigt vejrlig indtræffer, imens sæden står på marken, og samme desårsag en eller flere gange må kastes, rejses eller flyttes, som kan forrettes i få timer ad gangen, der ej ansættes for noget bestemt, så besørgeres sådant også af bønderne.

Til at høste hø af gårdens store enge, som er i hovmål inddelte: 3 spanddage og 27 gangdage, og i Høyskoven og Slåmarken og enghulerne 3 spanddage og 18 gangdage. At holde hegn vedlige 4 spanddage og 16 gangdage, og at holde vandgrøfterne vedlige 4 gangdage. Til harvebud, sten at samle af den såede jord samt vandfurer at oprense 2 gangdage. Til tromlen 1 spanddag. Høgningen i de længst fraliggende marker (foruden 200 store læs eller 600 bønderlæs, som forpagteren selv udfører yderst i marken) 8 spanddage og 8 gangdage. I de nærmeste marker bliver dagenes antal ringere. Vandsteders rensning om behøves 1 spanddag og 1 gangdag. Til tærskningen 40 spanddage. Kornets rensning 4 spanddage. Korn og hø-hæsse samt hø fra laden at flytte og

halm at udføre, når behøves, 2 spanddage og 4 gangdage. Ladegården at skovle 1 gangdag. Skovning: med bygningstømmer 2 spanddage, med brænde og gavntømmer til herskabet, forpagter og betjente 8 spanddage og 10 gangdage, med brænde til kalkovnen, om behøves, 1 spanddag. Borg- og ladegårdens vedligeholdelse med transport af fornødne bygningsmaterialer 4 spanddage og 3 gangdage. Korn-ægtter, som ej må forlanges i sæde- og høsttid eller i dybe og onde veje: Til København 7 mil, 2 spanddage, til Køge eller andre ikke længere fraliggende steder 4 spanddage. Forpagteren at flytte, når behøves, 1 spanddag.

Det bliver tilsammen for hver hoveriforrettende fuld gårdbeboer med 2 Københavns-rejser iberegnet 9 pløjedage, 48 spanddage og 168 gangdage.

Det bemærkes: „At foranførte dages antal må ej fordres mere ugentlig end i det højeste: „I pløjetiden 2 pløjedage, 1 spanddag og 2 gangdage. I høstens tid: 2 spanddage og 12 gangdage. Gødnings-, skovnings- og gærdeluknings-tid: 3 spanddage og gangdage. Den øvrige årets tid: 1 spanddag og 2 gangdage“.

„Arbejdet må forrettes til sin rette og bekvemme tid, og hvis der til bestemte arbejder medgår et antal mindre dage, end der er fastsat i det foranførte, skal sådanne overblevne dog ikke fordres eller til andet arbejde anvendes, hvorhos dog iagttages, at bønderne i ingen uge ansiges til hove oftere end 4 dage med 2 a 3 bud daglig, efter omstændighederne og foranførte bestemmelser, og at de i det mindste beholder de 2 dage fri om ugen til deres egen høst.“

Hvad angår alle andre rejser og arbejder, som ikke er hoveri eller hertil kunne henregnes, men som er påbudte og sker enten til kgl. tjeneste eller til det almindeliges og bondens particulære nytte, såsom i særdeleshed: Alle konge- og deliquent-rejser, de kørsler, som udfordres til kirkers og skolars reparation og til vejes istandholdelse, såvel på som uden for godset. Men det samme gælder også hjælp ved ildsvåde på gård og gods, ved afbrændte gårdes opbyggelse, ved bøndermarkers inddeling i kobler, grøfters gravning, bøndergårdes udflytning, og åers og bækkens oprensning samt assistance ved klapjagt m. v. Dette må forrettes uden afgang i det foran bestemte hoveri.

I 1799 kom der en forordning om, at hver jorddrot skal have en hoveriprotokol. Før havde de haft en stok dertil. Nu får de en seddel for

hver fuldført pløje- og gangdag. Hvis nogen jorddrot undlader at bruge sedlen, kan han idømmes en bøde på 100 rigsd. Hvis vinterkornet er gået ud eller afædes af snegle eller insekter, skal bønderne være pligtige til at ompløje. Jorddrotten, der selv sørger for, at møddingpølen udøses og møddingsstedet forlægges, må se efter, at køresvendene ikke mishandler deres husbondes heste, og de må ikke spilde møddingen ved at køre for hurtigt. De må evt. gå ved siden af vognen. Der må ikke tilsigtes flere bønder, end der er plads til, at der kan læsses af ved.

Omkring 1800 søger godsets bønder, om de må betale hoveriet med penge årligt 50 mark for hver bonde, deraf de 10 mark for herskabeligt hoveri. Skrivelsen, som har navne fra alle godsets byer, siger, at der er to grunde: Først vide vi, at Deres Højgrevelige Excellence vor nådigste Herre har med fader-kærlighed og omsorg sørget for Deres godsers bønder i Fyen og med megen bekostning gjort dem til lykkelige og glade mennesker, hvorfor skulle vi da ikke også gøre os dette håb om at blive lykkelige under Deres Højgrevelige Excellences velgørende bestyrelse?

Vi vide tillige, at De nådigste Herre har som provisor for Vallø stift bidraget så mangfoldigt meget til at befri disse for hoveriet trykkende byrder, hvilke nu med glæde velsigner vor Allernådigste landets fader, og Dem nådigste Herre som med så megen held udførte regeringens landsfaderlige ønsker for bondestandens vel og opkomst.

Disse 2de ting giver os frimodighed til underdanigst at ansøge Deres Højgrevelige Excellence om at samme nåde måtte vederfares os, at vi også måtte blive befriede for at gøre hoveri imod at betale samme med penge, når forpagtningen til 1800 ved Turebyholm er udløben, og da samme ikke påny er bortforpagtet, så står det nu i Deres Højgrevelige Excellences magt at gøre vores kår lykkeligere, end de hidtil har været, hvilket ikke kan ske, så længe hoveriet skal vedblive, som undertrykker flid og vinskibehighed, da vi ved den uhyre folkeløn absolut må blive ødelagt. Vi beder derfor underdanigst, at Deres Højgrevelige Excellence ville bevise os den nåde at lade hele godsets bønder sammenkalde, vi tvivler ikke på, at forening om hoveriets bestemmelse til penge, skal finde sted, så meget mere, da vi er overbeviste om, at Deres Højgrevelige Excellence vor nådigste Herres sande attrå, alles vores vel“.

De blev ikke i denne omgang fri for hoveriet.

Hver gård havde sit hoverinumner, og dette blev noteret op i en

protokol, så man havde let ved at følge hver enkelt bondes hoveriarbejde. Kassen med hoverinumrene skal have stået på Tureby Møllegård ind i dette århundrede. Imidlertid kom den tid, hvor bønderne købte sig fri for hoveri. En af de første var gårdmand Jørgen Petersen, Børsted, der havde nummer 47. Han købte sig fri 1. maj 1838, mens nummer 45, Mads Jensen i Børsted, købte sig fri 1. maj 1839. Den sidste, der forrettede hoveri til Turebyholm i fuldt omfang, var Peder Jakobsen i Nyby, der købte sig fri i 1857. I sin indberetning i 1842 skriver pastor Markussen: „Næsten alle gårdmændene gør hoveri, dog er dette i de sidste år blevet afløst for enkelte fæstere, såvel i Dalby som i Tureby sogne. Det ville være i høj grad at ønske, at denne løsning af bondestandens trældom i fortiden snart måtte blive aldeles udryddet“. Begyndelsen var gjort, men det varede endnu 15 år, inden den sidste bonde havde købt sig fri.

Retsprotokollerne fortæller

Det er selvfølgelig, at der på en så stor gård som Turebyholm med så mange mennesker opstod sager, der fandt vej til retten. Ligesom der også på bøndergodset kunne ske noget sådant. De følgende sager giver et indblik i livet på hovedgård og bøndergods.

Nu må man ikke tro, at livet på Turebyholm og dets bøndergods var idel retssager, nej, der levedes i mange hjem et lykkeligt liv.

Flugt fra Turebyholm arrest.

5. okt. 1759 blev arrestanten Johan Clausen, der i lang tid havde siddet i Turebyholms arrest, fremstillet ved Bregentved birketing. Materialkusken Jens Sørensen og Peder Christensen, tj. birkeskriver Peder Wiimb, Turebyholm, var mødte som vidnere.

Disse fortæller, at natten mellem den 10. og 11. juni ved 22-tiden havde de set Johan og hans broder, Christian Clausen, komme ud af arrestkælderen på Turebyholm. De løb straks hen for at se, hvordan de var kommet ud. Ved døren så de Johan Clausen, som straks vendte sig om for at gå ned i arrestkælderen. Og da de havde fået fat i broderen for at føre ham ned i arresten, så de Johan Clausen stå i en krog i kælderen uden for arresten. De satte begge brødrene ind i arresten og lukkede døren påny.

Af forhøret over Johan Clausen fremgår det, at han i pinsehelligdagene havde været på Turebyholm for at se til sin broder Christian, der var arresteret for tyveri. Ved denne lejlighed havde han noget rent tøj med til sin broder, og det var aftalt, at Johan skulle prøve at hjælpe sin broder på fri fod. Derfor havde Johan den 10. juni taget et bæst på gården i St. Heddinge, hvor han tjente. Og „uden sadel og tøj“ red han til Turebyholm, hvor han slap bæstet løs. Han sagde, at det kun var for at komme hurtigt til Turebyholm, han havde taget bæstet. Han havde ingen instrumenter (værktøj) med til at få kælderdøren brudt op. Han kunne ikke indse, at der var noget ondt i at hjælpe sin broder. Det var kun af kærlighed til denne, at han havde gjort det. De havde så hjulpet hinanden med at få løftet kælderdøren, der ellers var forsynet med en jernstang. Den var løftet så højt, at broderen kunne kravle ud under døren. Dog havde Christian først taget alt sit tøj af og kastet det ud til Johan. Derfor var Christian helt nøgen, da han blev fanget på gården.

Ved forhøret 5. okt. beder Johan bønligt om, at „denne i uvidenhed begåede forseelse måtte eftergives ham“, så han kunne gå hjem til St. Heddinge. 9. november faldt dommen. Myndighederne mente, at de 22 uger, han havde siddet i Turebyholm arrest, var straf nok. Dog skulle han betale 28 skill. om ugen for „forplejning og underholdning“ i de 22 uger. Desuden skal han straks til de fattige i Tureby sogn betale 4 mark. Det var også en måde at få indtægter til sociale udgifter.

En henrettelse ved Turebyholm

Søndag 20. marts 1763 blev der stor opstandelse på Turebyholm. Man fandt et spædt, dødt barn i forpagterens gård imellem hestemøllen og hønsehuset. Bregentved birketings ret sættes 22. april 1763 af birkedommer N. Thoroup. Vidnerne er folk fra Turebyholm. Første vidne, Karen Pedersdatter, fortæller, at hun den nævnte dag ved middagstid, da hun gik ud for hendes husbond Niels Lassen for at hente en favnfuld brænde ind, så, at der i vedkassen imellem hestemøllen og hønsehuset lå noget, som hun ikke vidste, hvad var. Og derfor kaldte hun ad bødkeren, der også så det. Begge blev klar over, at det var et barn, som manglede det ene ben, men de vidste ikke, hvordan det var kommet der. Bødkeren gjorde anskrig. Da det var ved den tid, hvor folk gik i

kirke, samledes der straks en del folk. Barnet blev taget op, mens kirkegængerne så derpå, og det blev båret ind i en stue af 2 kvinder.

Bødkeren August Viol fortæller, at han i 8 dage havde arbejdet der, hvor barnet blev fundet, men havde ikke lagt mærke til noget ud over, at hundene stod ved vedkassen lørdag aften.

De to kvinder, der bar barnet ind, fortæller, at de lagde barnet på bunden af en tønde og lagde en bøtte over det, for at det ikke skulle beskadiges mere. Både jordemoderen Agnete Hulbech og grevskabets chirurg Svendsen, Tryggevælde, erklærer, at barnet er så stærkt beskadiget, at de ikke kan se, af hvad køn det er.

Forpagter Wiimb på Tureby var ude at rejse, da dette fund skete. Han kommer hjem 22. marts og sætter sig straks ind i sagen. Hans mistanke rettes imod Anne Lovise Wichmann, et skånsk fruentimmer, der rejste fra ham 14. febr., fordi hun var „fræk og skummel, ja, hendes væsen og opførsel er for mig modbydelig“. Til kyndelmisse havde hun fået lov til at rejse til København, og var kommet hjem derfra 6. febr., „om jeg mindes ret, thi det var i de tider, da kvægsygen grasserede“. Han nævner også, at hun en aften var blevet syg og havde lagt sig i børnenes kammer, men næste dag var hun frisk igen“. Jeg kan ikke sige, at hun er skyldig, men jeg siger, at her er en mistanke“. Forpagteren er forfærdet over den opsigt, som det skete har vakt. Ja, materialkusk Jens Sørensen, Bregentved, var kommet til Tureby og havde fortalt, at på Bregentved gik rygtet, „at der er så mange børn på Turebyholm, at de fodrer svin med dem“.

Grundet på forpagterens mistanke opsøgte politibetjente Anne Lovise Wichmann i København, hvor hun nu havde plads. Hun blev fundet 30. marts, afhørt og derefter sendt til arresten på Bregentved, hvor hendes sag blev nærmere undersøgt. Her oplyses det, at hun tidligt var blevet forældreløs. Allerede i 1747 var hun kommet til København, hvor hun var længe i pladserne. I en af disse fik hun et barn, der døde ret hurtigt. Inden hun kom til Turebyholm, ventede hun barn nr. 2. Mens hun var her, blev hun en aften syg henimod 6½ og lagde sig i børnenes kammer. Da hun havde ligget der ½ times tid, fik hun barnet, der var en pige. Hun svøbte det ind i et tørklæde og lagde det på slagbænken. Derefter lå hun i sengen til henimod kl. 8. Madmor kom da ind, og Anne Lovise begyndte at rede børnenes seng. Da hun gik, tog hun bar-

net med sig og lagde det under klæderne ved hendes seng. Næste morgen bar hun barnet ned i kælderen, hvor hun så til det hver dag. Da hun kom tilbage fra rejsen til København, var barnet der endnu. Hun havde egentlig tænkt at begrave det inde på Tureby kirkegård, men så blev hun pludselig sendt af pladsen og blev nødt til at lægge det, hvor det var blevet fundet.

Ved andre retsmøder fremlægges vidnesbyrd fra hendes pladser. Hendes forsvarer: forvalter Nørager, Juellinge, kommer også med et kort indlæg. Men alt, hvad der er at sige til hendes fordel, forhindrer ikke, at den 30-årige kvinde ved birketinget på Bregentved 20. maj 1763 får den strengeste straf: at hun „bør formedelst hendes dølgsmål fødte og siden dødfunden pigebarn at miste sit liv og hendes hoved at afhugges af skarpretteren med en økse, og derefter at sættes på en stage, men kroppen derimod at nedgrave“.

Den ulykkelige kvinde appellerede straks til kongens nåde.

Kong Frederiks svar skrives på Fredensborg slot 1. juli s. å. Heri hedder det, „at dommen er således allernådigst formildet, at hun må henrettes med et sværd, og hovedet tillige med kroppen udi en kiste i al stilhed at nedsættes i kirkegården“.

På retssagens papirer finder man Thoroups bevidnelse af, at „executionen er fuldbyrdet anno 1763 ved delikvintindens forrettelse og begravelse i stilhed i kirkegården ved Turebyholm kirke“.

Måske er det denne henrettelse, der har givet anledning til sagnet om, at man mellem Tureby og Grevindeskoven om natten kan møde en dame uden hovede, og at man om natten kan høre en kvindes stønnen i kostalden.

En bonde fra Turebyholm gods blev »Trollet«

Tirsdagen 26. august 1763 havde Enderslev-bonden Anders Jespersen været på en af sine pligtrejser med favnebrænde i Køge. Om eftermiddagen begav han sig glad hjem, uden at tænke på, hvad han skulle komme ud for. 6 af Enderslevs karle havde også været i Køge med brænde for deres husbonde. Da Anders J. var kommet til Egoje, kørte de 6 forbi ham, og da Anders J. nåede Vedskølle, kørte de 6 karle med deres vogne der. De havde bestemt, at de skulle have noget „plasseer“ med ham. De bød ham at drikke af en flaske brændevin, som de havde

købt i Køge, men da han ikke ville det, „trollede“ de ham, d. v. s. at de alle tog ham i håret og ruskede ham. Karlen Niels Nielsen tog ham i brystet og satte ham til vognen, og tog ham derefter i håret og trykkede ham næsegrus til jorden, hvorpå Anders J. sagde, at de andre skulle drages „til minde“.

Ved Vedskølle overdrev blev han atter „trollet“. De første, der lagde hånd på ham, var Niels Nielsen og Peder Nielsen, Kristen Johansen var ophavsmanden. Anders Jespersen blev her trukket op i sin vogn i håret. Da han var kommet omtrent til Aggerup, blev han slået to gange med en prygl over ryggen, så han „gik fra sig selv“. Karlene kørte i forvejen og holdt ved et led udenfor Enderslev. Da Anders J. var nået dertil, spurgte de nok så lammefromt, hvad der var sket. De ville da gerne hjælpe ham.

Denne sag fik et efterspil. Birkedommer A. G. Beck stillede et politiforhør.

4. september fik karlene ved greve Moltkes hjælp en mildere straf end ventet. Straffen kom til at bestå i, at de skulle „give noget til de fattige og udi nogle dage hensættes på vand og brød i arresten i Turebyholm“, samt betale omkostningerne på forhøret og arresten, endvidere give skriftlig forpligtelse på, at de ikke ville gøre noget lignende mere, og bede Anders J. om forladelse. Forpligtelsen kom til at lyde således:

„Så aflægger vi med største skamfuldhed og fortrydelse over vores slette og ugudelige forhold, udi dybeste underdanighed vores underdanigste taksigelse til vores højgrevelige og nådigste herskab for den os pålagte lemfældige og højst nådige straf, og herved underdanigst lover med lydighed at efterkomme, som og at vi ikke oftere skal begå slig eller anden grov forseelse.

Dernæst beder vi og ikke alene på det fuldstændigste, at Anders Jespersen vil tilgive og forlade os vores højst strafværdige og grove behandling, men vi erklærer og forpligter os herved, at ifald nogen af os begår noget ulovligt imod Anders Jespersen eller andre, hvem og hvor det er, da efter Hans højgrevelige Excellences nådigste befaling at være undergiven, hvad straf os pålægges eller efter lov og ret kan tilkomme og bør lide“. Dette underskrives 14. september.

Enderslev bønder-karlene måtte derefter gå den tunge gang til arresten på Turebyholm samt betale til de fattige og sagens omkostninger.

Fire karle lavede sengesteder af stjålne broplanker

For 150 år siden var der mange broer ved Turebyholm. Det var som regel blot nogle solide planker, der var lagt hen over vandløbene. Resultatet blev også, at når folk manglede en sådan planke derhjemme, tog man dem fra broerne. Det blev jo gjort om natten, og derfor blev det sjældent opdaget, hvem der havde gjort det.

I 1798 blev der i egnen omkring Turebyholm stjålet særligt mange broplanker. Det gjaldt således broen omkring Kirkemarken eller Kalvehaven og broen ved Skrodsbjerg vandmølle. Ved borttagelsen af plankerne ved sidstnævnte bro var en mand tilfældigvis kommet forbi og havde set, at 2 personer, som han kendte, havde nedgravet plankerne. Da han selv var i nød for penge, ville han have en ducør på 10 rigsd. for at give oplysninger om plankerne. Men skovrider Bøgvad, der har opsuset dette, regner med, at det hele man kan nå derved, er at få plankerne, for man har ingen virkelige beviser. Skal man gribe gerningsmændene, så er der intet andet middel end at passe dem op, når de afhenter de nedgravede planker, og dette ser vidtløftigt ud, „thi om sådant vil ske den første nat eller om et halvt eller helt år, kan ej vides — altså ville oppasningen blive uudstæelig“. Man fik altså ikke fat i gerningsmændene.

28. novbr. 1798 meddeler skovrideren, at plankerne over åen i Dyrehaven (nu Nyskov) er bortstjålet af 4 mænd. De 4 planker var 5 al. lange og havde værdi pr. stk. 10 mark. Det var 4 karle fra Høstentorp, Terslev sogn: Hans Bendtsen, Søren Jacobsen, Jens Jakobsen og Peder Andersen. De havde brækket plankerne op med et stivt stykke træ. De havde ingen trang til at stjæle plankerne, da de tjente for kost og logi. Sagen kommer for retten 3. december 1798. De to af karlene: Søren og Jens Jakobsen er begge landsoldater i det kgl. artillerikorps og må undtages fra de almindelige straffe, men de andre må straffes efter vejforordningen.

Der udfoldes alle mulige bestræbelser for, at de fire karle skal undgå forbedringshuset. Der afsendes endda en ansøgning til kongen. Det begynder således: „Til engenes forbedring er i Dyrehaven ved Turebyholm opkastet en grøft for at drage det overflødige vand bort derfra, over denne vandgrøft, der dog ikke er anderledes, end at enhver, når det ikke er særdeles højt vand, kan både gå, køre og ride derover på det sted, de lyster, er anlagt en træbro til bekvemmelighed i høhøstens tid,

og for det højgrevelige herskabs betjente ved Bregentved, når disse vil tage til Juellinge district, da de igennem Dyrehaugen og over denne bro har en genvej, ad hvilken ingen andre passerer eller kan komme, ligesom heller ej falder anden færdsel, da ledet til Dyrehaugen er forsynet med lås, hvortil nøglen er i skovriderens forvaring, og uden hvis samtykke ingen indlades. Ikke af trang, men af ungdoms skrøbelighed og uden at betragte handlings skadelige følger, har vi været skrøbelige nok til at falde på det urimelige indfald at borttage hver af os een af de egeplanker, der udgjorde ommeldte bro, hvormed vi er pågrebne og satte under tiltale. Anledningen hertil var: at vore forældre, som er velhavende og hædrede bønderfolk på grevskabet, gav hver af os fornødne klæder til seng med det pålæg, at sengestedet skulle vi selv forskaffe os, uden allermindste hensigt, at vi på denne måde skulle forhverve os noget til sengen. Vi bekender med dyb undseelse for Deres Majestæt, at vi borttog disse planker for hver af dem at udkære 4 stk. sengestolper“. Derefter beder de om mildning af straffen. Der fortsættes: „De tvende af os tjener Deres Majestæt som soldater, og vi tvende andre står på pynten at indtræde i denne nu hædrede stand. Vi elsker hædrede mænds døtre, og disse elsker os, så vi er nær ved det mål, der skulle krone os til lykkelige bønder under en så vis og nådig regering som Danmark. Men, o Gud og konge og kongesøn, hvor falder vor udsigt i mørket ved tanken af 2 måneders forbedringshus straf. Vore familier vil hånes ved os og vise os hån. Vi vil ikke efter en sådan udstanden straf kunne se stift på de officerer, som så meget elskte os tilforn, og bebrejdelser af vore kammerater vil ikke blive fra os. De piger, hvis hjerte vi ejer, vil tage det tilbage og give det til andre, og vort hele liv blive en kvide af græmmelse . . . Ingen, som kender os, beklager jo vor skæbne og ønsker den forandret“. De beder om fritagelse for den almindelige straf, og i stedet en penge-mulkt til Tersløv sogns fattig-casse. „Store konge, de fattiges tal er stort her på landet. Disse kunne glædes og gavnes langt mere på denne måde end staten kan vinde ved vort tugthusarbejde i forbedringshuset et par måneder, og vi kunne tugtes uden at blive ulykkelige. Vi lover Deres Majestæt for Gud, det højeste væsen, med hjerte, hånd og mund, at vi aldrig mere skal gøre os skyldige — hemmelig eller åbenbar i nogen forbrydelse. Vi anråber Deres Majestæt for vore gamle, gode

og værdige forældres skyld, om allernådigst bønghørelse, og de og vi skal cvig velsigne kongen og hans søn“.

Til denne ansøgning følger birkedommer A. G. Beck, Bregentved: „De er aldeles ikke bekendte for tyveri og slet opførsel, og deres forældre og husbonder er almindelige, fortrinlig agtede bønderfolk“. En lignende erklæring giver sognepræst Boserup i Terslev.

Forældrene giver udtryk for deres store sorg og søger om, at straffen må blive udmålt i en pengemulkt. Greve J. G. Moltke støtter denne ansøgning.

Fra anden side bliver det så fremhævet, at nu, da man har fundet gerningsmændene til et broplanke-tyveri, må det straffes, og hvis nogen var kommet over brostedet, da plankerne var borte, kunne de være kommet ulykkeligt afsted.

Til trods for alle ansøgningerne bliver dommen 15. marts 1799 fastsat til arbejde i Københavns forbedringshus i 2 måneder.

Efter dommen henvender de fire sig til kronprinsen om straffens eftergivelse. Men det danske kancelli meddeler, at „det bør have sit forblivende ved dommen“. Og 27. april beslutter karlene, at de ikke vil appellere dommen. Derefter måtte de udstå deres straf.

Malkepigen frifindes

Den 13. marts 1817 følte den 23-årige malkepige Kirsten Ingvorsdatter på Turebyholm sig utilpas, da hun arbejdede i mejeriet. Hun forklarede det til mejersken, der bad hende om at gå op og lægge sig. Kirsten vidste godt, at hun skulle have et barn. Hun havde kun fortalt det til sin mor. Og de havde talt om tøj til det kommende barn og at hun skulle være hjemme fra førstkommende søndag. Ud på aftenen blev hun mere dårlig. Hun stod derfor op for at hente hjælp, men så gled fosteret ud af fødselslejet og faldt på gulvet. Hun tog barnet, et fuldbåret pigebarn op, og af undseelse for de andre piger lagde hun det i halmen i sin seng. Først da pigerne og konen Marie Hansdatter kom op på værelset, kaldte hun på den sidstnævnte og viste hende barnet. Jordemoderen blev tilkaldt. Det nyfødte barn var dødt. Jordemoderen mente, at de sorte-blå mærker, der fandtes på begge sider af tindingen, stammede fra faldet imod gulvet. Kirsten stammede fra Dalby. Hendes far var død og moderen, Kathrine Rasmusdatter, boede i Dalby.

Dagen efter satte kancelliråd Nyholm birkedommer Beck ind i sagen. Nyholm skriver, at han ikke kan tro, at det var pigens agt at føde i dølgsmål, idet hun, som boede på et værelse (over bryggershuset), hvor 12 piger havde deres senge og kister stående, ikke et øjeblik kunne være sikker på at være alene. „Hun er nu oven senge“, skriver kancelliråden, „og er så småt begyndt at arbejde, men hun ser jammerligen ud“. Barnet blev nu synet af lægen, og myndighederne kom til det resultat, at det havde været Kirstens hensigt at føde i dølgsmål, og endvidere tiltalte hun for ikke at have skaffet sig betryggende forhold til fødselen. Det „dødfødte“ pigebarn blev begravet på Tureby kirkegård 23. marts. Sagfører Bruun, Hårlev, bliver hendes forsvarer. I sit forsvar henholder han til, at det ikke var bevist, at fødselen var sket i dølgsmål, og at hun var født af fattige forældre, men var opdraget kristeligt og velfortjent, ærligt og tro. Dette bevidner kancelliråd Nyholm også. Endvidere hedder det i forsvaret „straffeloven forandres efter tiderne og omstændighederne“. Således finder man i tilfælde af lejermål, at bøder, åbenbare skriftmål og straf på vand og brød af lovgivningen er eftergivet på grund af naturens lov, da skaberen har nedlagt en avlingsdrift i sine skabninger til slægtens formering, som ikke kan forandres eller tilintetgøres ved nogen borgerlig eller menneskelig lov“. Indlægget blev fremført ved retten 25. april 1817. Kirsten havde i den forløbne tid siddet i Køge arrest.

Til trods for sagfører Bruuns kraftige forsvar, måtte hun i Køge arrest modtage dommen, „at miste sin hals og hovedet at sætte på en stage“. Dommen blev afsagt ved Bregentved birketing, men alle dødsdomme skulle dengang prøves ved højesteret. Og her kom dommen til at lyde på frifindelse. To stævningsmænd mødte 5. juni 1817 op i Køge arrest og meddelte hende resultatet, hvorefter hun straks kunne begive sig til sit hjem i Dalby. Hvordan gik det så Kirsten Ingvorsdatter senere? 11. decbr. 1824 blev hun i Dalby kirke viet til enkemand indsidder Anders Kristensen i Tågerup.

Turebyholms overdrev

I beskrivelsen af Turebyholm og gårdens jorder ses det, at det sidst opdyrkede jord var overdrevsjorden. Det var gradvis man fik denne jord opdyrket til agerjord. Før kunne den kun benyttes til græsgang.

Med hensyn til overdrevets bebyggelse er det nok værd at iagttage den udvikling, der har fundet sted.

Da den gamle Tureby landsby var blevet nedlagt, blev, som tidligere nævnt, Tureby-Nyby anlagt. Og dette førte med sig, at der også blev bygget andre huse på hovedgårdens takst. Man dristede sig efterhånden til at bygge huse i længere afstand fra Turebyholm. Således møder vi for første gang i 1680 „De nye Huse“. Det er 4 huse, som ligger ved Tureby station, og som i dag kaldes Tureby Ny Huse. Det er en gåde, hvordan disse huse er kommet til at ligge på dette sted. Man har måske brugt materialer dertil fra gårde og huse, der er nedrevet i den gamle Tureby landsby. De blev bygget i en afkrog af Tureby sogn, og på det tidspunkt, da husene blev bygget, har det sikkert ikke været let at komme dertil. Men i modsætning til de enlig beliggende huse, havde de den fordel, at de boede nogle stykker tæt ved siden af hinanden.

En stor forandring skete der selvfølgelig, da hovedlandevejen blev lagt igennem overdrevet. Flere huse blev som tidligere nævnt bygget. Om selve vejens anlæg — se bind III. Vi vil nu standse ved Turebylille og dens historie.

Turebylille

Allerede i slutningen af 1700-tallet var det på tale at lægge en lade-gård på Turebyholms overdrev. Turebyholm havde 1700 tønder land, og det kunne falde besværligt at dyrke det langt fra liggende overdrev.

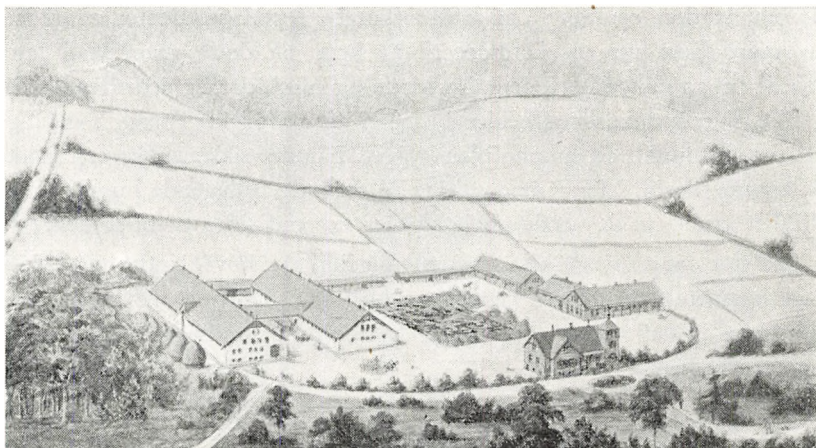
Der gik imidlertid en lang årrække, inden tanken blev virkeliggjort. I 1861 havde arkitekt Martens udarbejdet et projekt til en Schäffer-gård (fåregård) med en længe på 159 al. i længde, 26 al. i bredde og delt i 5 afdelinger med 400 får i hver afdeling — altså ialt 2000 får. Senere skulle der bygges en lade, en kostald til 20—30 køer, en hestestald til 34 heste, en vognremise med sygefold og endelig en beboelse.

Planen blev ikke udført med det samme, og i 1864 døde A. W. Moltke. Først da blev der skilt jord fra Turebyholm til en ny gård til Tureby overdrev. Den 1. maj 1866 blev den nye gård, „Turebylille“, forpagtet ud.

Den første forpagter på „Turebylille“ var W. Schumacher. Han var en velhavende mand og gav sin kaution i 8 stk. 100 pund sterling obliga-

tioner i det kongelige engelske statslån af 1864 til 5 procent. Forpagter Schumacher forpagtede gården for 16 år.

Markerne bestod af: Øverste Kohavemark 67 td. land, Wasemarken 83 td. land, Turebyholms overdrev 266 td. land, Øverste Kvievænge 75 og nederste ditto 73 td. land og endelig Hæs eng 46 td. land, ialt godt 613 td. land, der inddeltes i 16 sædemarker. Hvis forpagteren består

Turebylille forpagterbolig og avlsbygninger ca. 1870. Prospect.

halvdelen af det til vintersæd bestemte areal med raps og derefter med hvede eller rug i stedet for vårsæd, må han kun gøre det, hvis han anvender kunstig gødning på det samme areal i det år, jorden besåes med havre og kløver, for så vidt hans egen staldgødning ikke måtte være tilstrækkelig. Den mark, der årlig udlægges til græs, skal besåes med godt, sundt frø, bestående af mindst 12 pd. rødt og 2 pd. hvidt kløverfrø samt 2 pd. thimottifrø pr. td. land. Hvis ejer og forpagter enes om, at der skal drænes, skal forpagterens folk foretage gravningen under dræningsmesterens tilsyn. Og transporten sker af forpagterens folk til den mindre vognmandstakst. Kost og logi til dræningsmester og assistent godtgøres med 2 mark pr. dag.

Forpagteren modtager i foråret 1866 til udsæd: 181 td. byg, 90 td. havre samt noget frø. Af kvæg modtager han 95 køer, 3 tyre samt 26

stk. heste og vogne. Køerne brændes på hornene med nummer og ejers navn.

Forpagteren skal omlægge vejstykket fra hovedlandevejen og til Turebylille i en bredde af 12 alen, og grundforbedre den og navnlig macadamisere den.

I 1873 skiftede forpagter Schumacher sin kaution om til 16 stk. obligationer a 100 pd. af det kejserlige russiske lån af 1859 til 3 procent.

Da Turebylille blev bygget i 1865, blev bygningerne benævnt som et helt slot. Og store var bygningerne også efter den tids forhold.

Stuehuset var 35 al. langt med en udbygning med tårn. I kælderetagen var der 15 værelser, bl. a. køkken, spisekammer, husholderskæværelse, pigekammer, forråds-kammer med øl- og vinkælder samt rulle- og strygestue. I stueetagen var der 16 værelser, bl. a. dagligstue, soveværelse, badekammer, 2 closetter, børneværelse, havestue, 2 spisestuer, contoir, brandfrit rum m. m. Altså en komfortabel bygning.

Mejeribygningen var en vinkelbygning og var 47 al. lang. Der var i dens hovedfløj 14 værelser og deriblandt vaske- og slagterhus, 2 sygestuer, bøttevask, spisekammer, spindestue, mejerskæværelse, forvalterværelse m. m. I sidefløjen var smørkælder, kærnehus, der også var oste-kammer, mælkekælder over hele smørkælderen. I kærnehuset og bøttevasken fandtes en lille trækumme til at kaste valle i, som derefter førtes igennem et rør under jorden til svinehuset, der var 60 al. langt og havde sygehestestald. Staldbygningen var 120 al. lang og havde plads til 30 heste, der var to marmorkrybber med ledningsrør med hane fra en vandbeholder i kostalden. Desuden var der røgterkamre og stads-karlekammer. I mellembygningen var der staldlænge og bl. a. en 4 hestes jerntærskemaskine med hestegang og halmryster.

Da forpagter Schumacher i 1882 påny forpagtede Turebylille for en periode af 16 år, manglede der kun 8 td. land, inden alle jorderne var drænede.

I sommeren 1884 blev der ført forhandlinger mellem greve Moltke og bestyrelsen for de samvirkende landboforeninger for Sjællands stift. Landboforeningerne havde nedsat et udvalg bestående af: Forpagter Thalbitzer, Turebyholm, hofjægermester Scavenius, Basnæs, konsulent Jessen, Lyngby, forpagter Gether, Sprettingegården, samt et medlem til af bestyrelsen, valgt af greve Moltke, nemlig forpagter Schumacher,

Turebylille, og 2 bestyrelsesmedlemmer til. Hensigten var at fremme bevaringen og den videre udvikling af det røde malkekvæg. Det var tanken, at landboforeningerne skulle overtage Turebylille 1. maj 1885. Den 12. juni 1884 giver greve Moltke sit tilsagn dertil. Turebylille skal forpagtes af landboforeningerne for de 13 år, som var tilbage af Schumachers periode. De går ind på Schumachers forpagtningsbetingelser, dog får de en friere rådighed over driften, da de har et bestemt formål. De overtager fra forpagter Schumacher de 26 arbejdsheste, der har en værdi af 13.975 kr. En hest på 17 år vurderes til 300 kr. og en på 8 år til 700 kr. Der er 151 køer til en gennemsnitspris af 230 kr. Og i gennemsnit har de malket 5.000—6.000 pund om året.

I august 1884 meddeles det til grev Moltke, at man med tak har taget imod tilbudet om Turebylille: „Vi ser kun en måde at vise vor erkendtlighed på, nemlig ved med størst mulig energi at arbejde for, at der kan tilvejebringes et sikkert og fast støttepunkt for det sjællandske opdræt af malkekvæg samtidig med at holde Turebylille på det kulturtrin, på hvilket gården nu står, og om muligt føre dette videre frem“. Endvidere takker man for de 2.000 kr., som greven har givet til formålet og håber, at det må virke som et godt eksempel for andre.

Landboforeningen har til bestyrelse af Turebylille valgt til formand: baron Wedell Wedellsborg, næstformand: forpagter Thalbitzer, til ledelse af kvægopdrættet: konsulent Jessen og forpagter Gether og til gårdens øvrige drift næstformanden, forpagter Schumacher, hofjægermester Scavenius og proprietær Johansen, Orup mølle, og endelig kammerråd P. B. H. Andersen til sekretær.

1. maj 1885 overtog landboforeningerne forpagtningen af Turebylille og valgte til bestyrer landbrugskandidat, forvalter Adam Vilhelm Tuxen på Rosenfeld.

Forpagter Schumacher stiftede i 1890 et legat på 10.000 kr., hvis renter uddeles på greve F. G. J. Moltkes dødsdag 1. oktober.

Med hensyn til kvægbesætningen kom denne under professor Bangs tilsyn, da formålet var, „at søge tilvejebragt en rigt ydende mælkebesætning, som var sund og stærk og fri for tuberkulose. Vi mente allerede at være nået godt fremad imod målet, da tuberkulinindsprøjtningen i 1892 kom frem, og vi ganske underkastede os professor Bangs ledelse. Den første prøve forskrækkede os en hel del, idet ikke mindre end ca.

80 procent af besætningen reagerede. Efter professorens råd mente vi dog, at vi burde fortsætte med tuberkulinen, idet vi benyttede denne allerede til kalvene og fremdeles fortsatte med årlige indsprøjtninger, samtidig med, at vi udskød de reagerende individer. Vi opnåede derved sluttelig en ren besætning, som endnu, skønt foreningerne ikke længere driver Turebylille, fortsættes uforandret med professor Bang som tilsynshavende“.

Nu afdøde husmand Niels Christiansen, Børsted, skildrer driften på Turebylille.

Om kalveopdrættet på Turebylille skrives der, at det i den første tid er vanskeligt at få kalvene til at leve, idet kalvene har den såkaldte kalvedødelighed.

„Hvad kalvedødeligheden stammer fra, ved man ikke, men man antager, at den hidrører fra koens foder før og efter kælvningen. Men man har da nogle midler, som undertiden hjælper til at standse dødeligheden. At give kalven opiumdråber i en pægl mælk, så snart den er født. Man kan også sætte kalvene ind i en kasse, som er $1\frac{3}{4}$ alen lang, $1\frac{3}{4}$ alen høj og $1\frac{3}{4}$ alen bred. Denne kasse står på nogle træklodser, som er 3 tommer høje. I bunden er der små huller, for at urinen kan løbe fra. Oven på kassen er der lagt et godt lag halm, så der er mørkt inde i kassen — denne tilstand for kalven skulle være ligesom en fortsættelse af moderens liv. Denne måde har været brugt her på gården og synes at standse dødeligheden.

Kalvenes foder er i den første tid sødmælk, og der er beregnet 400 pund sødmælk og 2000 pund skummet mælk, som bliver fordelt på 5 måneder. Når kalvene er 6 måneder, begynder de at få skummetmælk iblandt den søde; når de så har fået skummetmælk i nogen tid, bliver den lidt efter afløst af vand“.

Derefter skildres, at de tidligt får lidt hør, men roer kan de først få, når de er vænnet fra mælken. Senere kommer de ud. Det næste år går de løse i gødningsstaldene, i denne vinter får de 2 pd. kraftfoder, 1 pd. skrå og 1 pd. hørfrøkager og 10 gange om dagen. Ialt 10 pd. hør og 40 pd. roer, og så megen vårsædhalm, de vil æde. Roerne er af meget stor betydning for de unge dyr, da det bevirker en godt udviklet brystkasse, det er også meget nødvendigt, at de får rigeligt vand.

Den anden sommer plejer kørerne at gå løse i en fold på Hæs, men

da der i 1891 var 18 af 28, der kastede, men derimod af dem, der var i tøjr sammen med koen, kun var 5, vil man lade kalvene gå i tøjr sammen med kørerne og så i nogle år pløje folden for at se, om det kan hjælpe.

Kvierne har, når de er to år, ved denne fodring kostet 250 kr., men så har man også en flok veludviklede kvier i besætningen.

Kørerne blev indsprøjtet først i oktober, og de skal fremdeles sprøjtes 2 gange om året. De er delt i 2 afdelinger, en sund og en mistænkelig afdeling. I den sunde er der en 40 individer. Ved denne prøve var der 8 stykker, som bestod prøven af de mistænelige. Der bliver nu gjort alt muligt for at opnå at få en sund besætning.

Ifølge en koregnskabsbog fra Turebylille 1892—93 findes der følgende racer: Angler, Lystrup, Førslev, Falster, Barfredshøj, Elkenøve, Sædder, Allerslev m. fl. Kælvekørerne ligger på det højeste med et gennemsnit af 17 pd. mælk daglig. I en uge indvejes der 1432 pd. mælk, og det højeste nåes i januar 1893 med 1919 pd. mælk.

I efteråret 1897 søges der om at forny forpagtningen ud over 1. maj 1898, og det kan også lade sig gøre, men på grund af forskellige forhold vil landboforeningerne alligevel ikke forpagte den igen.

I en skrivelse af marts 1898 beder man om, at der ved udforpagtningen må blive taget hensyn til det arbejde, der er begyndt, og man beder om, at statskonsulent Mørkeberg stadig må følge virksomheden, at stambesætningen må blive ved gården og at forpagteren går ind på bestyrelsens forpligtelse overfor professor Bang, at indsprøjtningen med tuberkulinen kan fortsættes.

Det blev bestyrer Tuxen, Turebylille, der 1. maj 1898 overtog forpagtningen. Imidlertid døde han i en ung alder, og forpagter Sv. Spandet forpagtede gården fra 1902, der var da 613 td. land. Han får også den såkaldte Sonnerup Nykro med 8 lejligheder. Der er 24 heste, 6 tyre og 131 malkekøer. Spandet havde forpagtningen til 1948, hvorefter fulgte Toxen Worm, der døde 1952. Den nuværende forpagter er S. Boserup.

I 1925 blev Turebylille mindre, idet jorden nord for hovedlandevejen blev fraskilt, og derpå blev bygget 5 statshusmandsbrug. I 1942 blev Bækhuset bygget. I 1940'erne blev der ved Stationsvejen bygget et træ-

kulsbrænderi, og i 1961 er der ved Turebylille skole (bygget 1895) åbnet en benzin-tankstation.

En elevbog fra Turebylille

I 1891 var afdøde husmand Niels Christiansen, Hulebrødshuset elev på Turebylille og begynder sin elevbog 1. november 1891. Her følger nogle udpluk af månedsberetningerne:

„Vi begyndte at pløje roejord i Nederste Kvievænge den 2. november og pløjede med almindelige plove og skræljern på, for at roetoppen kunne blive dækket. Den blev pløjet 8 tommer. Da vi var færdige med roejorden, begyndte vi at pløje grønjorden i samme mark, ligeledes med almindelige plove med langjærn på. Den blev pløjet 6–7 tommer, der blev sået kunstgødning i hveranden lod fra bækken af 100 td. land. Navnet på gødningen var thommos slakke og kainit, det blev sået for plogen. Det viser sig bedre, hvad virkning gødning gør, når der bliver sået i hveranden td. land. Vi blev færdige med at pløje i Nederste Kvievænge den 20. november. Samtidig med at vi pløjede i Kvievænge, blev der reolpløjet i romkrogen med to plove og tre heste for hver plov, der blev pløjet 6–7 tommer. Ligeledes blev der pløjet 10 td. land på Hæs. Der begyndtes den 6. og færdig den 17. Det blev også pløjet med reolplove, og det var meget strengt for hestene at trække af den grund, at det havde ligget så længe og ikke været under plov. Der blev også sået kunstgødning på Hæs og af samme slags som i Nederste Kvievænge. De 10 td. land ude på Hæs blev pløjet af den grund, at kvierne som græssede der om sommeren kastede, og dem, som stod i tøjr på marken, ikke kastede. Det er meningen, at folden skal dyrkes i nogle år. Efter at være færdige i Nederste Kvievænge med at pløje, begyndte vi i trekanten at pløje grønjord med almindelige plove og langjærn på, det blev ligeledes pløjet 6–7 tommer. Det varede ikke længe at pløje trekanten, det var et meget heldigt vejr, og da de heste, som havde gået for reolplove kom med, det hjalp jo ikke så lidt, vi blev altså færdige med at pløje den 26. november. Roedækningen var heller ikke til ende til november, men der blev taget stærkt fat på det, så det varede ikke længe, inden de var dækkede alle sammen. Det var akkordarbejde, og der blev givet 10 øre pr. favn og 13 øre for enderne, roedækningen var til ende den 7. november, og

siden er der lagt halm på alle kulerne. Det andet mandskab, som ikke har haft heste, har udført andre små arbejder og ryddet noget i haven og ordnet en del til dampmaskinen skulle komme.

I begyndelsen af december tærskede vi med damp. Damptærskværket blev hentet til gården den 30. november, og alt blev stillet op samme dag, så at den kunne begynde at tærskke dagen efter. Vi begyndte altså at tærskke den 1. december og blev ved til den 19. samme måned. Der var et lille ophold en gang imellem på grund af de daglige arbejder såsom at flytte roer ind og hø, og nogle dage var tærskningen standset på grund af et uheldigt vejr, men da maskinen stod inde på laden, kunne tærskes om vejret ikke var så heldigt, og der gik ikke noget til spilde ved den lejlighed. Der var mest rug, der blev tærsket; en del byg og havre blev indflyttet og tærsket af den grund, at gårdens tærskemaskine skulle repareres. Den blev lavet om og sat emtesold. Og to mand spares. Der blev tærsket 3 gulve rug fra den ene side og to fra den anden. Maskinen tærskede ca. 75 td. rug om dagen, og det var meget god rug. Den vejede ca. 121 pund, af små rug blev der taget 8 procent fra, den blev blæst, før den blev solgt. Der var 16—20 mand til at betjene maskinen. 2 mand fulgte med, en fyrbøder og en ilægger. Der var 3—6 mand i laden, 6—7 til at bære halm, 2 til at køre sæden på magasinerne, 2 til avnerne og 2 på bordet til at skære neg, 1 til at tage sække fra maskinen, 2 til at sætte halm sammen.

Den meste del af februar måned er anvendt til tærskning med damp. Rugen er udtærsket, og der blev ialt 1300 td. avlet på 80 td. land og 16½ fold, og det må man jo kalde godt. Den vejede ens alt sammen 120—121 pund hollandsk, ligeledes blev der tærsket 10 gulve byg med damptærskværket, men det viser sig at give mindre godt.

Besætningens størrelse var ved månedens slutning 3 ældre tyre, 6 yngre tyre, 134 køer, 6 kvier, 28 årskvier, 17 tyrekalve, 28 kviekalve. Køerne er delt i flere afdelinger i stalden. Det er en nødvendighed for at de kan få kraftfoder, eftersom de malker til, og køerne ser jo også bedre ud, når de står efter størrelse. Til kreaturerne pasning er der 6 mænd, 1 røgter, 1 mugemand, 1 striglemand og 3 lærlinge og tillige 1 mejeribestyrer, som skal passe malkningen og fodringen, og i det hele har opsigts med køerne. Hver mand har sit bestemte arbejde at udføre, og lærlingene skifter hver uge, for at de kan komme til at udføre alle

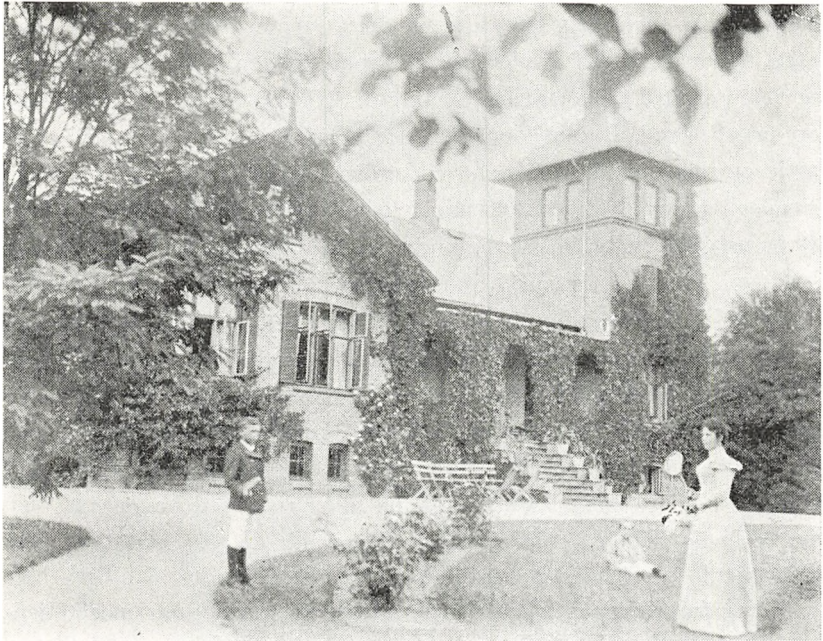
arbejder. Fodringen begynder om morgenen kl. 4. Køernes første foder er et gift hø, som de æder under malkningen, og så er de færdige med at malke kl. 6, så begynder de at fodre med kraftfoder og derefter roer og avner eller også vårsædhalm, så får de ikke mere om formiddagen, men når klokken den er eet om eftermiddagen, begyndes der på samme måde igen, kl. 5 får de nattefoder, som består af rughalm. Årskvierne, som går løse i gødningsstaldene, får ligeledes et foder hø om morgenen, derefter kraftfoder og roer og så vårsæd, inde i huset står en balje med vand, så de kan drikke, når de vil.

I begyndelsen af juni måned var vi midt i gødningskørslen og dette arbejde fortsatte til den 16. juni, så var hele brakmarken gødet. Det gik til på samme måde som i maj måned. Der blev lagt en 25–30 læs pr. td. land, og gødningen blev pløjet ned efterhånden, og jorden tromlet til. Men nu havde ukrudtet begyndt at gro i den del, som blev gødet og pløjet først, og løfoden var temmelig slem i denne mark, og vi måtte derfor begynde at skrælpøje. Før plovene kom, fik det et træk med hovardsharven på langs, der blev taget et stykke for ad gangen og kørt rundt på. Disse plove er meget hurtige at pløje med og behandler jorden godt, og ved månedens slutning, så brakmarken godt ud over det hele. Med det samme at vi skrælpøjede, var der noget af mandskabet, som slog græs, thi græsset var tjenlig til at slå, så snart vi var færdige med at køre gødning, og den 20. begyndtes der i Vasemarken. Det meste af græsset blev slået med håndkraft til en betaling af 1 kr. 66 øre pr. td. land. Der blev også slået lidt med maskine, men da det er gamle, opslidte maskiner, gik de temmelig ofte i stykker, så det blev ikke til så meget med dem. Græsset var ikke overdrevent, men dog temmelig godt efter omstændighederne, da disse jorder ikke er af de bedste jorder. Græsset blev ikke strøet. Det blev revet på tværs af agrene og lagt i romper og derefter sat i middelstore stakke, der er to mand sammen til at sætte stak, en med høtyv og en med rive. Vi rev med 3 hesteriver, og en hesterive kan nok rive sammen så meget som 6 mand kan sætte op. Vi nåede ikke at få kørt noget ind i juni måned. Engen på Hæs blev først slået sidst i måneden, og det nåede vi ikke at få ind i stak. I juni måned er brændesavningen kommet til ende. Og turnipserne er sået om en gang til, og nu syntes de nok at klare sig, men de vokser mere langsomt end ellers. Ligeledes er roerne rensat

og luget anden gang, og de synes også at vokse godt. Et andet arbejde, som også har beskæftiget en del af mandskabet, er desinficering af kalvestalden og kostalden, da denne skal vaskes og renses meget nøjagtigt. Alt træværket og krybbene er vasket i soda og sæbe og derefter i karbolsyre. Og væggene og lofterne er kalket i klorkalk, og af gulvet er der gravet en 4-5 tommer og kørt bort, og derefter er der strøet kalk og en 4-5 tommer grus ovenpå.

Hovedarbejdet i juli måned har været høbjergningen. Dette arbejde var ellers kommen godt frem i juni måned, idet at alt agerhøst var sat i stak. Den 5. begyndte vi at køre hø fra Vasemarken med 2 selskaber hver på 3 vogne, høet kom i stak, og der blev læsset af i hver ende og 3 mand i hver stak til at tage imod høet, men så blev vi afbrudt en lille tid af regnen, men stakkene blev dog ikke våde helt igennem, og efter nogle dages tørvejr kunne vi begynde igen. Vi var ikke færdige i Vasemarken, men vi begyndte alligevel i Kvievænget d. 8. juli af den grund, at det stod så dårligt for tørren, så nær skoven. Fra Kvievænget kørte vi i to hold, men med 4 vogne i hvert hold. Så snart vi var færdige i Kvievænget og de 8 td. land i 1 mark, hvor vi blev færdige den 12. juli. Høet på Hæs blev revet den 11. juli; da det traf med godt tørvejr, kunne vi efter få dage køre det hjem. Vi kørte i et selskab og med 5 vogne. Høet fra Hæs og noget fra Kvievænget blev sat på loftet, ca. en 50 læs. Fra Vasemarken fik vi 120 læs, fra Kvievænget 54 læs, fra 1 mark 24 læs, fra Hæs 46 læs, ialt 242 læs. Stakkene blev ikke sat om af den grund, at regnen ikke var så stærk, så de blev gennemvåde uden at de godt kunne, men de blev derimod væltet over et par timer, før det skulle køres hjem. Det var nok noget ustadigt vejr en gang imellem, men vi må alligevel sige, at høet er bjerget godt. Høet blev saltet med et fjerdingkar salt pr. læs. Så snart stakkene var færdige, blev der lagt halm på, og siden blev de mønnet og tækket af 2 mænd, som havde akkord, og de fik 8 kr. for en dobbelt stak, som er 9 fv. lang og 3 fv. bred. De blev snøret med tækkegarn af den grund, at rughalmen var så skør, at der ikke kunne laves bånd af den. Så snart vi var færdige med høet, begyndte vi at køre gødning på de 8 td. land halbrak i 1 mark. Der er udkørt 1947 læs gødning på brakmarken, og møddingen er tom på nogle få læs nær.

Kørerne har i juli måned stået i Kvievænget, men skal nu snart flyttes

Turebylille i 1890'erne.

til Vasemarken. Hestene har været på stald, for at de ikke skal tabe dem for meget under pløjningen, de får 16 pd. kraftfoder pr. dag.

Den 10. august begyndte vi at meje rug, skønt den ikke var så godt moden, som man kunne ønske sig, begyndte vi alligevel, og når den bliver vejret godt i hobene, har det ikke så stort at betyde. Der var 35 td. land med rug, og da vi var godt med mandskab, blev alle loddene lagt an. Der blev givet 6 kroner for at meje, binde og sætte op pr. td. land, ved hvilket de stod sig godt. Den 12. blev vi færdige med at meje rug, og den vejredes godt i hobene. Den 17. begyndte vi så at køre rug hjem med 8 vogne, og den 21. august blev vi færdige. Der blev 193 læs. Rugen blev sat i laden og er høstet udmærket og er en god handelsvare. Den samme dag, som er blevet begyndt at køre rug hjem, begyndte vi også at meje byg i Kohavemarken, og der blev givet 2 kroner for at meje og 2 kroner 50 øre for at binde og sætte op pr. td. land, efter at rugen var hjemkørt, blev det meget ustadigt vejr, som gjorde høsten meget besværlig. Efterhånden som de blev fær-

dige med at meje byg, begyndte en del at meje hvede, der blev ikke taget så stærkt fat på hveden af den grund, at den ikke var så moden; der blev givet 2 kr. for at meje havre og 2,50 kr. for at binde og sætte op pr. td. land. For hveden blev der givet 7 kr. pr. td. land for at meje og sætte op. Den 24. var vi færdige med at meje havre i Kvievænget og den 26. med at meje hvede. Vejret vedblev imidlertid at være ustadigt, så vi måtte begynde at meje blandsæd, havre og byg i de små marker; for enkelte af lodderne af blandsæden og bygget i 1 mark fik de 6 kr. for at meje og binde pr. td. land. Og trods det meget ustadige vejr blev vi færdige den 6. september med at binde herhjemme, og det blev allsammen bundet temmelig godt uden at have taget nogen særlig skade. Men så havde vi havre på Hæs tilbage, der var blevet mejet til den 10. september; før vi bandt den, måtte den vendes, så snart som vi kunne komme til at rive med hesteriven, blev det revet og sloden samlet sammen. Nu gjaldt det om at få det kørt godt hjem, skønt hveden havde stået længst, begyndte vi alligevel at køre byg fra Kohavemarken den 6. september, da det var meget tjenlig, men vi måtte først efterse hobene og satte de våde neg ud til tørring. Fra Kohavemarken kørte vi med 11 vogne og selskaber, to på 4 vogne og et på 3 vogne. Vi forlod imidlertid bygget og begyndte den 7. at køre hvede med 3 selskaber, hver på 4 vogne. Hveden blev ligesom rugen sat ind i laden, men så blev vi afbrudt af regnen i nogle dage; så snart som vi kunne begynde igen, begyndte vi ikke på hveden, men på blandsæden efter at have sat den om, og vi lod dertil de neg i den vestlige side stå til om eftermiddagen. Vi begyndte igen på hveden, og efter enkelte afbrydelser blev vi færdige den 15. september. Vejret blev temmelig godt i nogle dage, og vi begyndte så at køre havre fra Kvievænget. Den var det jo meget nødvendigt at få, da der var ny kløver, og den var ikke god at få tørret så nær skoven. Den 18. nåede vi at blive færdige med denne mark. Vi havde altså bygget i Kohavemarken og de små marker tilbage. Byglodden fra Kohavemarken kom for sig selv, da den havde taget lidt skade. Vejret vedblev at være temmelig godt, og vi fik også indhøstet den 20. september, og man kan alligevel ikke sige, at trods det meget ustadige vejr, at sæden har taget nogen særlig skade“.

Tureby station bygges

Allerede i 1844 var det på tale at anlægge en jernbane over Rønnede til en havn på Sjællands sydkyst. Men det blev ikke til noget. Et nyt forsøg i 1855 med at lægge en bane fra Ringsted til Rønnede mislykkedes også.

Imidlertid gav man ikke op. Og i 1863 fremkom planen om en jernbane, enten fra Ringsted til Vordingborg eller fra Borup til Vordingborg. Greve F. Moltke, Turebyholm var formand for den nedsatte komité og gjorde et stort arbejde for at få banen i gang. Heller ikke denne gang lykkedes det at få en sydbane, da krigen kom.

I 1867 samles forskellige indbudte for at vedtage anlæggelsen af en let jernbane fra København over Møn til Falster og Lolland (Nakskov). Det var en strækning på 31 mil, der ville koste 4½ millioner rigsd. Men man mener, at da banen gennemskærer en del af Danmarks rigeste, frugtbarste og mest befolkede egne, vil en sådan bane sagtens kunne klare sig. Endvidere vil ejendomsværdien ved banen stige. Der vil blive en livligere omsætning, i det hele taget vil banen bidrage til at fremme landets velstand.

Ved et møde på Bregentved i 1867 tegner greve F. Moltke sig som den første for 50.000 rigsd. i aktier. Derefter følger Vallø med 150.000 rigsd. og Vemmetofte (forventelig) med 30.000 rigsd.

Der blev også fra befolkningens side gjort en indsats for at få banen. Birkedommer Bruun, V. Egede, sender en adresse rundt til sognerådene hvori han meddeler, at der er stor fare for, at den sydsjællandske bane ikke bliver til noget, hvis ikke befolkningen „hurtigt og energisk“ udtaler sig derfor, da sagen også har stor betydning for Dalby og Tureby sogne (der ikke vil få længere end til Haslev), henstiller han til sognerådet, „at foranledige at beboerne så mange og så snarligt som muligt underskriver“. Han føjer til: „De kan vel nok sende nogle flinke folk i begge sognene, der har interesse for sagen og vil påtage sig ulejlig-heden med at samle underskrifter.“ Det er en hastesag, og i løbet af nogle få dage skal listerne sendes til ham. Uden tvivl fik sognerådsformanden, landinspektør Kruuse, fat i nogle flinke folk, der kunne fremlægge sagen for befolkningen.

Man kontakter også etatsråd Tietgen, der foreslår, at banen ikke skal ligge østligere end Gunderup og vestligere end Svansbjerg, og at

der skal være en station ved Kæderup-Høsten. Banen må her ikke gå vestligere end Høstentorp.

Koncessionen gives januar 1868 og der udarbejdes et prospekt over den nye bane. Man er ikke helt enige om, hvor stationerne skal være. Nogle vil f. eks. ikke have station ved Haslev, da trafikken, der kommer ud til hovedvejen ved Dalby, vil søge til Tureby, og de, der kommer fra Fakse til Rønnede, vil søge Broby (Bråby) fremfor Haslev, der ligger en trediedel mil længere bort end Broby. Og folk vil gerne spare deres heste for dette stykke vej. I det hele taget vil de, der bor øst for hovedlandevejen, snarere søge ad Tureby fremfor Haslev. Og da man ikke regner med station ved Holme kro, vil der også sønden fra komme nogle til Broby. Denne mening udtrykkes i hvert fald af etatsråd Koch, Vemmetofte.

Bygningen af baneanlægget blev overdraget ingeniørkaptajn Hedemann og stationsbygningerne til arkitekt Abraham.

Allerede 28. juli 1868 mødte forpagter Thalbitzer, Turebyholm, og gårdmand Jens Olsen, Kæderup, ved Tureby sogns nordre grænse til en besigtigelse og prøvelse af den udstukne linie for banen. De to mænd møder atter 16. september til ekspropriations-forretningen.

Ifølge den fortegnelse som Det kgl. Commissariat for de sjællandske jernbaner udsender 30. marts 1869, skal der i Tureby sogn også afstås jord. Der skal afstås jord i Tureby sogn af smed Christian Christiansen $\frac{1}{8}$ td. land til banevogterhus og $\frac{1}{4}$ td. land til oplagsplads, af husmand Hans Olsen $\frac{1}{10}$ td. land til transportvej, af Grevindeskoven 1 td. land til grusgrav, oplag og transportvej. I Grevindeskoven i nærheden af Skovgabshuset finder man endnu spor af grusgraven. Endelig lægges stationen, hvor vejen gik over, så Dalby-Tureby og Sædder kommuner må afstå $\frac{1}{240}$ td. land. Det var kun en lille smule af Tureby sogn, der kom til at ligge nord for banen.

Jordarbejdet begyndte 3. oktober 1868 ved Næstved, og allerede 4. oktober 1870 åbnedes den 90 km lange bane. På grund af politiske forhold var der ingen større festlighed ud over, at der i prøvetogene 30. september og 2. oktober var enkelte indbudte og ministrene til at gøre sig bekendte med det nye anlæg.

Efter at Tureby station var bygget, blev der anlagt en parallelvej med banen imod øst, der førte over til Alkestrup ved banevogterhuset

15 A og ikke som nu ved viadukten. Vejen blev anlagt af banen. Men kommunen vægrede sig ved at overtage den til vedligeholdelse, og spørgsmålet bringes ind for Den kgl. Commissarius, der 12. november 1870 svarer tilbage, „at det stedse har været en selvfølge, at det nye vejstykke, der i reglen altid vil være længere end det ældre, i hvis sted det træder, overtages til vedligeholdelse af den kommune under hvilken vejen sorterer, uden at der har været tale om erstatning“. 9. maj 1871 afleverer banen parallelvejen til Dalby-Tureby kommune, der nu er villig til at overtage den. Først i de sidste år er dette stykke vej blevet amtsvej. I Grevindeskoven var også bygget et ledvogterhus.

Da Sydsjællandske jernbane åbnede 4. oktober 1870, var der mange, der gik ud langs jernbanelinien for at se den mærkelige tingest, der kunne køre uden at blive trukket af heste. Man var ikke helt dristig ved at komme alt for nær ved toget; for man vidste da ikke, hvad der kunne ske med det prustende lokomotiv.

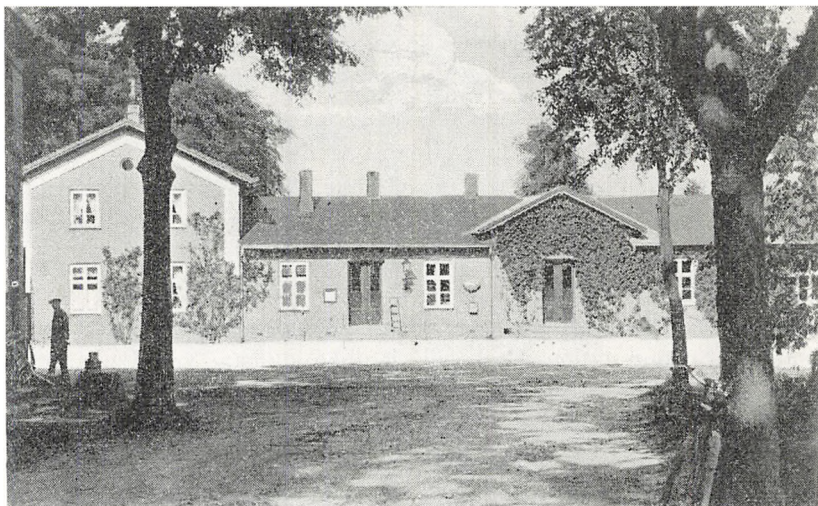
Til Tureby station strømmede folk også for at benytte den hurtige forbindelse til handelsbyen Køge eller til hovedstaden. Der var et stort opland til denne station. Den østsjællandske jernbane var ikke kommet endnu, og ved Herfølge var der kun et trinbræt. Derfor blev Tureby station benyttet meget både med hensyn til personbefordring og f. eks. til træ og kreaturer. I begyndelsen af 1871 var der også blevet oprettet en privat dagvogn til befordring af personer fra Rønnede til Tureby station med afgang fra Rønnede 6,15 morgen og kl. 5 eftm. og fra Tureby station kl. 11 fmd. og kl. 9 aften. Turen varede hver vej halvanden time. En enkelt tur kostede 48 skill. Det var dog kun en kort tid, denne dagvogn kørte.

Men selv når folk var kommet til stationen, var man ikke helt dristig ved at være alt for nær toget. I ankebogen klager en lærer i banens første tid over, „at toget kun holdt en så lille brøkdelen af et minut, at det næsten var farligt at komme med for de personer, som var på stationen ved togets ankomst, og en dame som var kun ca. 20 skridt derfra, da det holdt, ikke kunne komme med, da der blev fløjtet afgang i samme øjeblik som ankommet.“

Tureby station fik en smuk beliggenhed i udkanten af Grevindeskoven. Det var en bygning af en helt anden slags, end man var vant til på stedet. Jomfruens Egedes teglværk leverede sten til bygningen,

og iflg. regnskab fra teglværket blev der leveret 65.500 helbrændte sten, 12.400 ildsten og 140 kalksten, alt sammen til en pris af 1338 rigsd. 2 mark 9 skill.

Stationen var i begyndelsen ikke så stor som nu. Stationsforstanderen havde bolig i stueetagen og havde 3 stuer. Ovenpå boede en drager, som det hed dengang, og han havde 2 stuer og køkken. Men i 1883 fik sta-

Tureby station 1908.

tionsforstanderen begge lejlighederne, da der blev bygget til ved dragerhuset, der ligger ved opkørslen til Nyhuse-vejen. Samtidig skete der tilbygning til stationsbygningen. Jernbanen havde desuden to banevogterhuse: et i nærheden af stationen og eet ude i Grevindeskoven.

De mennesker, der kom til at bebo stationen, bragte et frisk pust udefra. Jernbaneuddannelse havde de første selvsagt ikke meget af. Man måtte vælge folk, der kunne regne, skrive og holde orden. Og dette fandt man i officersstanden. Den første stationsforstander var kammerjunker C. T. O. M. Schübeler, der virkede i Tureby til 31/2 1872. Derefter kom kaptajn C. I. Martensen fra 1. januar 1874 til 31. december 1876. Den næste stationsforstander C. F. Juel blev her længere tid, idet han fungerede 1877–1894. Det kan nævnes, at hans hustrus

bedstefar var sognepræst Schousboe i Dalby (1770–1798). Rækkefølgen er derefter: F. S. Thomsen 1894–1901. P. H. Nielsen 1901–1928. I. E. D. Crawford 1928—1933 og endelig den sidste stationsforstander i Tureby L. C. Edvardsen 1933–1949. Derefter blev embedet omdannet til et stationsmesterembede, i hvilket fungerede A. F. Nielsen 1949–1952, hvorefter den nuværende stationsmester S. Schouw kom.

For at klare stationens daglige drift var der selvfølgelig også flere end stationsforstanderen. Forstander Juels datter har meddelt mig, at i 1880 var der foruden hendes far 1 assistent og 1 postelev, som hendes far selv gav gage og kost. Endvidere var der 2 dragere, af hvilke Axel Jensen måske er den mest kendte.

Da banen åbnede, kostede en enkelt billet fra Tureby til København: på 1. klasse 2 rigsd. 48 skill., på 2. klasse 1 rigsd. 72 skill. og på 3. klasse 1. rigsd. 20 skill.

Der var i begyndelsen kun 3 tog i hver retning, men alligevel blev der befordret mange med toget. Og antallet steg år for år. I driftsregnskabet 1899–1900 ses det, at der i Tureby er solgt 23.097 stk. billetter. Og der er afsendt 32 heste, 410 stk. hornkvæg, 408 stk. kalve, 71 får og geder, 101 svin samt 1 køretøj.

Vedrørende postekspeditionen. Se bd. 3: De postale forhold i sognene.

Tureby savværk og HEAS

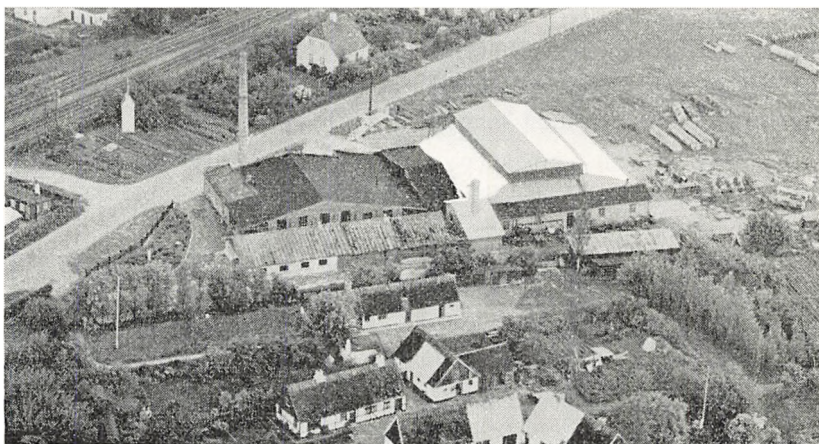
Da Tureby station blev lagt i en skovrig egn, var det naturligt, at der i nærheden af stationen blev lagt et savværk. Det var let at få træ, og det var let at sende det af sted igen efter forarbejdningen.

Der blev da også i et af de første år i dette århundrede oprettet et savværk i nærheden af stationen. Det var Skottevigen fabrikker i Flekkefjord, Norge, der opkøbte bøgebrænde og tømmer til at lave tønder af. De havde som repræsentant trafikassistent C. Frederiksen, Tureby. Brændet blev formodentlig pr. bane kørt til Køge og derfra sejlet til Flekkefjord, der ligger på Norges sydspids.

Træet fik ingen særlig grundig behandling. Der var på brændepladsen opstillet en damplokomobil, der trak savmaskinen. Bygninger var der i og for sig ikke. Maskinerne havde en værdi af 10.000 kr. Dag lønnen var ikke stor dengang, så savværkets indkomst i 1903–1904 var

kun 6000 kr. Imidlertid gik Skottevigens fabrikker i stå i 1905 og blev omdannet til maskinfabrik.

Da man ikke længere kunne levere til Norge, begyndte trafikassistent Lars Rønn, Tureby i 1905 i nogle træbygninger at indrette en bødkerstavfabrik, men det hed stadig Tureby savværk. Til smørdritlerne fik Rønn træ fra Bregentved, Vallø, Gissfeld og Lystrup. Trafikassisten-

HEAS samt Nyhusene.

ten havde sin broder Carl Rønn som driftsleder, og denne overtog savværket i 1912, da trafikassistent L. Rønn blev forflyttet til Københavns hovedbanegård. Under 1. verdenskrig drev Carl Rønn savværket frem til at være en temmelig stor eksportvirksomhed.

I 1918 døde Carl Rønn, og trafikassistent Rønn, der i 1913 var blevet proprietær i Jylland, blev nu forpagter og direktør på savværket indtil 1931, da han blev syg. Det må nævnes, at det gamle savværk med dets træbygninger brændte i 1926–27, og det nye savværk blev bygget i 1927.

I 1931 solgte enkefrue Johanne Rønn savværket til direktør Alfred Olsen, der drev fabrikken, til han solgte den i 1954. I direktør Olsens tid kom der også træ fra Lindersvold, Gavnø og Sparresholm.

I savværkets bedste år kunne der eet år opskæres 4.000 rummeter, og i det bedste år var der beskæftiget op til 35 mand på savværket.

HEAS maskinfabrik købte 1/6 1954 Tureby savværk af fabrikant Alfred Olsen, der nu var flyttet til Haslev.

HEAS flyttede omgående en del af deres produktion dertil fra de trange forhold de havde i Rødovre. HEAS startede med at indrette lokalerne for maskinfabrik og har siden måttet rive ned og bygge op. I starten beskæftigedes 8 mand. I dag, 7 år efter, er man oppe på 65 (heraf 8 funktionærer).

Den 1/6 1960 flyttedes den sidste del af virksomheden, herunder administrationen til Tureby, og har således nu alt samlet under eet. Produktionen er: jernkonstruktioner af enhver art, herunder store kanaler for el-værker, luftforvarmere for el-værker, kabeltromler og kabelmaskiner. En stor del af kabeltromlerne går til eksport.

Direktører og eneindehavere er: Fabrikant John Assels, født 1/10 1919, boende i København. Fabrikant Knud Å. Hejrskov, født 23/6 1919, boende i Strøby Egede.

Tureby kro

Indtil Sydsjællands-banen kom i gang 1870, gik trafikken sydfra ad hovedlandevej 2 til København. Sonnerup kro var et vigtigt opholdssted for de vejfarende.

Men allerede i december 1868 søgte grev Moltke, Bregentved, om bevilling til at lægge en kro ved den eventuelle jernbanestation i den ndr. udkant af Grevindeskoven i Tureby sogn. Dalby-Tureby sogneråd udtaler enstemmigt, at det må anses som en ligefrem nødvendighed, at der ved jernbanestationen oprettes en kro med gæstgiveri.

Der blev bygget en kro ved Grevindeskoven, og den blev åbnet i 1871. Det var egentlig Sonnerup kro, der blev flyttet til stationen, og i amtsrådets møde i november hedder det, at der er opstået et føleligt savn for de vejfarende, „der ej søger jernbanen“, derfor vil man give gmd. Rasmus Andersen, Sonnerup, bevilling til gæstgiveri, når han godtgør på sin lod at have opført et tidssvarende krosted med rejse-lade. Denne Sonnerup Nykro blev nok opført og brændte 1883. På grunden byggedes arbejderboligen kaldet Nykro.

Tureby kros første kromand var Rasmus Hansen, der kom fra Terslev. Mens anlægget af jernbanen stod på, havde han ved et transpor-

tabelt marketenderi sørget for forplejningen af den store stab af arbejdere. Og han tjente sig en god skilling.

Foruden gæstgiveriet på Tureby kro var der en jordlod på 16 td. land, som var taget fra den gamle Sonnerup kro, Turebyholms matrikelnummer 39, der nu ejes af Åge Hansen og Ciesla, Tureby overdrev. En lille købmandsforretning fik Rasmus Hansen også oprettet. Jo, der var nok at gøre for den Tureby-kromand.

Tureby kro slog sig vældigt op i løbet af kort tid. I 1880 havde kromanden i sin tjeneste en opvarter, to karle og to piger. Tureby kros afgift var nu også blevet ligeså høj som den ældre Fakse kros, nemlig 80 kr. årligt. Der kom mange rejsende med toget. Men der kom også mange til stationen med deres solgte kreaturer, og handelsmændene gjorde regnskabet op med sælgerne på kroen, og et dertil hørende lidkøb blev grundigt ordnet her.

I Tureby kros blomstringstid i 1880'erne blev der holdt store møder og dyrskuer ved kroen. Frk. Gunhild Juel, hvis far var stationsforstander i Tureby 1877–1894 har fortalt mig disse barndoms minder:

„Kroen selv var i mange år også kun $\frac{3}{4}$ af sin nuværende størrelse, da salen og gæsteværelserne ovenpå er bygget til i 80'erne. Hvor den nuværende købmandshandel ligger, havde gæstgiverens en dejlig have med syrener og guldregnhæk ud imod pladsen, som var så skøn om foråret, at det var os alle en sorg, da den måtte vige for den prosaiske røde bygning. Gæstgiverens have gik direkte ind i skoven dengang, og i den have foran skoven foregik både forsvarsbrødre-festerne og dyrskuerne, hvor dyrene opholdt sig i selve skoven enten i indelukker, tømret for samme anledning eller tøjrede på den skovbevoksede skovgrund, og ved siden af dem var altid en karrusel opført, og den gik uafbrudt, hvad ikke lod til at genere dyrene i mindste måde. I selve haven var en talerstol opført, hvor først og fremmest Ulrich fra Rødehus, som vist nok var formand for den lokale højreforening, talte, og lokale musikere spillede fædrelandsmelodier. I haven var mange forlystelsesapparater opstillede, for eksempel de høje stativer, som vist kaldes at „slå tyren for panden“, og som ringede med en klokke, når den genstand de slog på, nåede helt op til toppen. Og så var der tombolaer og mænd med balloner.

Det var vist i 1881, det første blev afholdt, og man skiftede således,

at det hvert andet år foregik i Tureby, og hvert andet i Køge. Det var næsten altid sådan, at vejret var godt, når turen kom til Tureby, og med den grønne skov som omgivelser kunne både folk og fæ have det behageligt i skyggen, når solen brændte. Det var forresten også på Turebylille-marken, man holdt køreprøve.

Ved dyrskuet i sommeren 1889 var der en karrusel, der blev trukket rundt af to mænd i en sele. Musikken, en sekstur, blev leveret af en mand, der spillede på lirekasse. Ved det sidste skue i 1897 var karrusellen blevet større og finere, og nu var det en lille hest, der trak den. Den blev standset ved, at manden smed et tæppe på jorden og stod op på det. Tæppet var nemlig forbundet med hestens seletøj.“

Frk. Juel fortsætter: „Hvor forsvarsbrødre-medlemmerne samledes, ved jeg ikke; for jeg så dem altid først, når de kom marcherende oppe fra vejen langs skoven og med musik i spidsen. Hvor længe foreningen havde ejet den lille kanon, som jeg godt husker opstillet, hvor selskabet marcherede ind i haven fra stationspladsen og blev fyret af med et stort knald, husker jeg intet om; men virkningen af braget står fast i min hukommelse, som var det i går.“

Men der var jo mange andre festligheder ved Tureby station i 1880'erne. Da købmand Rasmus Hansen holdt stort fødselsdagsgilde, var der gæster med fra hele egnen. Ved den lejlighed blev der sunget en sang, der begyndte sådan:

*Der var engang en lille dreng,
som vogted' køer på marken.
Han spiste på den grønne eng
og vasked' sig i parken.
Han døjed' hede, kuld' og regn,
men gik ej bag af dansen.
Nej, tværtimod han kom til huld,
for det var Rasmus Hansen.*

Hver gang man var færdig med et vers, lød det fra købmanden: — Nu har jeg min salighed nok a'et.

Et møde ved Tureby kro skildrer Niels Pedersen også i „En sjællandsk bondes erindringer“, hvor det hedder: „Jeg deltog i et stort og rigt holdigt møde, som jeg aldrig glemmer. Det blev holdt i skoven ved Tureby station. Der kom en tordenbyge, så der blev for vådt i skoven,

efter at Fr. Møller (Herfølge) og Sadolin (Valløby) havde talt ganske kort, men så flygtede vi hen ved kroen, og en eenspændervogn blev trukket hen som talerstol.“ Herefter talte pastor Brandt, Rønnebæk, og pastor Leth, tidl. Ulse, der talte over ordene: „Se til figentræet, når det springer ud, er sommeren nær.“ Hertil følger Niels Pedersen: „Hos os kunne vi sige: Se til bøgetræet, der stod og hældede ud over pladsen.“

Selvfølger blev lokalerne derinde også brugt. Mærkeligt nok fortæller de ældre, at når f. eks. læge Steenberg, Køge, holdt konsultation, var det ikke i et værelse på kroen, men i stationens ventesal.

Imidlertid døde Rasmus Hansen, og hans enke afstod i 1893 kroen til kelner og hotelkarl i Køge Ole Pedersen. Ved festerne holdt han ro og orden, og ved buffeten stod han med sine pengekasse, som var en cigarkasse. I 1906 byttede han med gårdmand Niels Christiansen i Hegnerup, så denne nu fik kroen, som Ole Pedersen måtte overtage igen ca. 1911. Ole Pedersen drev den til ca. 1918, da købmand Tofte overtog den, men han fik ikke krobevilling. Den blev derfor et stykke tid drevet som afholdskro. Efter at forskellige havde haft den, overtog Jens Rasmussen den i 1923 og havde den til 1949. Nogle år forinden købte han den til ejendom. Den havde ellers tilhørt grevskabet Brengentved.

Efter 1949 blev der en stadig skiften, og vi må nøjes med at nævne navnene: Strungesen, Karl Hansen, Jensen og Søndergård, Olsen og nu endelig familien Grenå, der har ofret umådelig meget for at gøre lokalerne hyggelige.

Tureby købmandshandel

Engang i 1880'erne overtog købmand Vilhelm Sofus Tofte købmandsforretningen ved Stataf kro. Men da denne forretning blev nedlagt, overtog Tofte 1. maj 1894 den førnævnte købmandsforretning ved Tureby kro. Købmand Tofte var en driftig mand, og det varede ikke længe, inden han fik bygget en ny købmandsforretning, der dog ikke var så høj som den nuværende. Forretningen kom 50 alen for nær til Køge bygrænse; derfor ville de Køge-købmænd havde den nedlagt. Der var nemlig et gammelt købstadsprivilegium, der sagde, at ingen købmand måtte nedsætte sig nærmere købstaden end halvanden mil. Og

Tureby nye købmandsforretning var altså kommet de 50 alen for nær. Købmandsforretningen fik dog lov at blive.

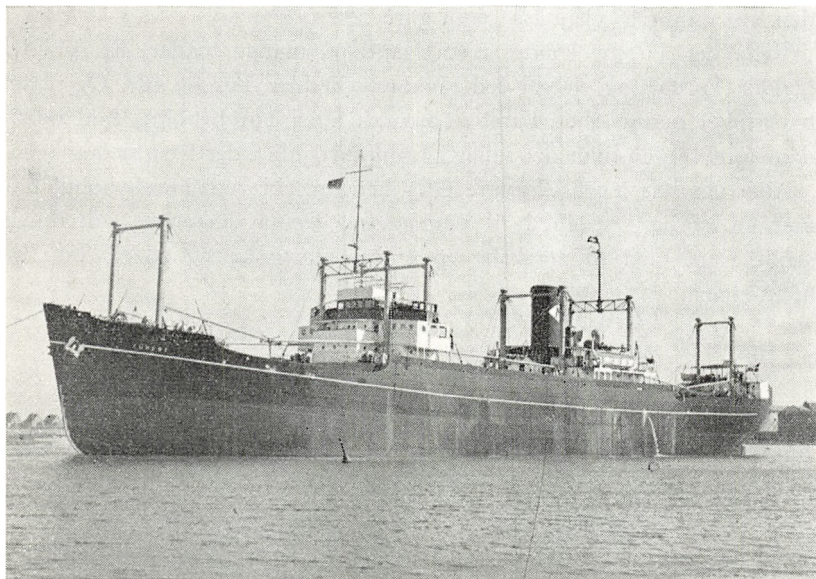
Forretningen gik hurtigt fremad. 1897 lader købmanden med prokurator Jespersen, Haslev, som salgsleder sælge ved auktion 1000 alen lærred, hundrede alen klæde, dynevår, bomuldstøj m. v. samt majs, byg, rug og alle sorter kager og andre varer. Der var kredit til Mikkelsdag. I 1899 havde forretningen 2 karle og 3 piger.

Købmand Tofte holdt selv lærerinde til sine børn, der lærte både engelsk, tysk og fransk. Også gartnerens børn fra Turebyholm deltog i denne undervisning.

Købmand Toftes søn Jacob overtog forretningen. I 1919 var der 3-4 karle til at klare foderstofferne. En lagerbygning var nemlig bygget på den anden side stationsvejen. Og i forretningen var der 3 kommis'er.

Omkring 1927 rejste købmand Jacob Tofte. Forretningen var derefter lukket et stykke tid. Det var svært at få den i gang igen. Efterfølgerne var der kun kortere tid, og forretningen var lukket ind imellem.

Den nuværende købmand Kristen Sørensen, der kom i 1939, har løst

M/S Tureby. — Dødvægt 7350 tons. Rederi: Motortramp.

den opgave at holde forretningen i gang. Forretningsbygningen blev for nogle år siden købt af købmand Sørensen af Bregentved.

Selv om der blev bygget station og købmandshandel, blev der ingen egentlig stationsby på Tureby overdrev. Der blev foruden banehus 15 a, portørboligen, bygget en bygning, hvor der boede en slagter Striboldt. Endnu findes der i dette hus en rude, hvori der er ridset „Emilie Striboldt 26/9 89“ og på samme rude navnet „Niels Christen“. Huset bebos af Ulrich Christensen. I flere år skete der ingen forandring med bebyggelsen ved stationen. Det var ikke muligt at få jord til byggegrunde, og bebyggelsen kom til at ligge i Alkestrup. I Tureby byggedes i 1926 „Villa Pax“, og i de sidste år er der bygget et par huse til.

Dyrelæge Jensen, Alkestrup, havde Turebyholms hovedgårdstakst matr. nr. 38 og købte de 3 td. land i 1919, men det var da ubebygget.

Tureby i dag

Vi har nu fulgt Turebyholms historie igennem tiderne. Kirken står der endnu. Landsbyen Tureby er forsvundet. Mange ting er forandrede. Hovedlandevejen og jernbanen var med at skabe store forandringer, og den nye motorvej vil måske også gøre det.

Bynavnet Tureby kendes i vort land på mange måder. Et spisestel hedder Tureby, og en vej ved Hvidovre hedder Tureby allé. Og endelig bringer motorskibet Tureby (opkaldt efter Turebyholm) bud ud til den store verden, idet det sejler i trampfart ude i det fremmede.

Alle, der har levet i kortere eller længere tid ved Turebyholm, har fået en særlig kærlighed til denne egn. Denne historiske udredning skulle være med til at skabe en endnu større kærlighed til Turebyholm-egnen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Forord</i>	3
<i>Tureby by grundlægges</i>	7
<i>Tureby under Roskilde bispestol ca. 1300—1536</i>	9
Mads Bølle.	
<i>Turebygård og Tureby len under kronen 1536—1604</i>	14
Mads Bølle - Erik Bølle - Peder Bille - Oluf Bille - Jørgen Ernst Worm - Jørgen Rosenkrantz - Steen Bille - Mogens Gjõe.	
<i>Tureby len i privat eje 1604—1718</i>	33
Henrik Gjõe - Otte Gjõe - Birgitte Thott - Peter Reetz - Anne Ramel - Tage Thott - Petra Sophia Reetz.	
<i>Turebyholm som ryttergods 1718—1747</i>	89
<i>Turebyholm i Moltke-slægtens eje 1747</i>	98
Turebyholms ejere - Slottet bygges - Slotshaven anlæg- ges - Turebyholms avling og hollænderi - Nye huse bygges - Rødehus - Tureby vejrmølle - Turebyholm smedie - Tureby brugsforening - Hoveriet ved Tureby- holm - Retsprotokollerne fortæller.	
<i>Turebyholms overdrev</i>	270
Turebylille - Tureby station - Tureby savværk og HEAS - Tureby kro - Tureby købmandshandel.	

